VADOVAS

Vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės vadovas

FRA
EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

© Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba, 2015

Šio vadovo rankraštis baigtas rengti 2015 m. birželio mėn.

Jo atnaujinimai ateityje bus skelbiami Pagrindinių teisių agentūros internetinėje svetainėje fra.europa.eu, Europos Tarybos internetinėje svetainėje www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/children-rights ir Europos Žmogaus Teisių Teismo internetinės svetainės echr.coe.int Teismo praktikos skyriuje („Case-Law“).

Leidžiama kopijuoti, išskyrus komerciniais tikslais, jeigu nurodomas šaltinis.

Europe Direct – *tai paslauga, padėsianti Jums rasti atsakymus į klausimus apie Europos Sąjungą*

Informacija teikiama nemokamai telefonu (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Informacija teikiama nemokamai, daugelis skambučių taip pat nemokami (nors kai kurie ryšio paslaugų teikėjai gali imti mokestį, taip pat gali reikėti mokėti, jeigu skambinsite taksofonu arba viešbučio telefonu).

Nuotraukų autorius (viršelio ir nugarėlės): © iStockphoto

Daug papildomos informacijos apie Europos Sąjungą yra internete.
Ji prieinama per portalą Europa (http://europa.eu).

Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2016

Europos Taryba:	ISBN 978-92-871-9904-1		
FRA – print:	ISBN 978-92-9239-932-0	doi:10.2811/903365	TK-04-15-510-LT-C
FRA – web:	ISBN 978-92-9239-909-2	doi:10.2811/17750	TK-04-15-510-LT-N

Printed in Belgium

Spausdinta popieriuje, perdirbtame nenaudojant chloro (PCF)

Šis vadovas parengtas anglų kalba. Europos Taryba (ET) ir Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) neatsako už jo vertimų į kitas kalbas kokybę. Šiame vadove išreikštos nuomonės nebūtinai atitinka ET ir EŽTT nuomonę. Vadove yra pateikiamos nuorodos į kai kuriuos komentarus ir kitus vadovus. ET ir EŽTT neatsako už jų turinį ir jų įtraukimas į šį sąrašą, nereiškia jokio pritarimo šiems leidiniams. Daugiau leidinių išvardyta EŽTT interneto svetainės bibliotekos puslapiuose echr.coe.int, daugiau informacijos taip pat galima rasti internetinėje svetainėje coe.int/children.

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės vadovas

Pratarmė

Šį vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės vadovą Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA) ir Europos Taryba parengė kartu su Europos Žmogaus Teisių Teismo kanceliarija. Tai ketvirtas Europos teisės vadovų serijos, kurią kartu rengia mūsų organizacijos, leidinys. Ankstesni vadovai buvo skirti apžvelgti Europos nediskriminavimo teisę, Europos prieglobsčio, sienų bei imigracijos teisei bei duomenų apsaugos teisei.

Šį naują bendrą projektą pradėjome per Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos, kurią yra ratifikavusios visos Europos valstybės, 25 metų sukakties iškilmes, siekdami geriau išaiškinti Europos teisės normų reikšmę užtikrinant, kad vaikai galėtų naudotis visuotinėmis savo teisėmis.

Vaikai yra savarankiški teisių subjektai. Todėl šiuo vadovu siekiama didinti informuotumą ir gerinti žinias apie teisės normas, pagal kurias šios jų teisės saugomos ir remiamos Europoje. Sąjungos įsipareigojimas skatinti vaiko teisių apsaugą nustatytas Europos Sąjungos sutartyje. Be to, vaikų teisių apsaugos normos papildomai nustatytos Europos Sąjungos (ES) pagrindinių teisių chartijoje, ES reglamentuose ir direktyvose, taip pat Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (ESTT) praktikoje. Daugelyje Europos Tarybos konvencijų yra nuostatų dėl konkrečių vaiko teisių apsaugos aspektų, pradedant jų teisėmis ir saugumu kibernetinėje erdvėje ir baigiant įvaikinimu. Šiomis konvencijomis padedama stiprinti vaikams suteiktą apsaugą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir Europos socialinę chartiją, įskaitant Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) praktiką ir Europos socialinių teisių komiteto (ESTK) sprendimus.

Šis vadovas skirtas bendros specializacijos teisės specialistams, teisėjams, prokurorams, vaiko teisių apsaugos institucijoms ir kitiems specialistams bei organizacijoms, kurių pareiga yra užtikrinti teisinę vaiko teisių apsaugą.

Už dalyvavimą rengiant šį vadovą dėkojame: prof. Ton Liefaard, LL.M. Simona Florescu, J.D. Margaret Fine, prof. Karl Hanson, prof. Ursula Kilkelly, dr. Roberta Ruggiero, prof. Helen Stalford ir prof. Wouter Vandenhole. Taip pat norėtume padėkoti visiems tiems, kas prisidėjo ir padėjo jį rengti.

Snežana Samardžić-Marković

Už demokratiją atsakinga generalinė direktorė Europos Taryboje

Michael O'Flaherty

Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros direktorius

Turinys

PRATARMĖ ... 3

SANTRUMPOS ... 11

KAIP NAUDOTIS ŠIUO VADOVU ... 13

1 ĮVADAS Į EUROPOS TEISĘ, REGLAMENTUOJANČIĄ VAIKO TEISES. KONTEKSTAS IR PAGRINDINIAI PRINCIPAI ... 15

1.1. Pagrindinės sąvokos ... 17

Pagrindinis faktas ... 17

1.1.1. Vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės taikymo sritis ... 17

1.1.2. Vaikas kaip teisės subjektas ... 18

1.2. Vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės kontekstas ... 19

1.2.1. Europos Sąjunga: vaiko teises reglamentuojančių teisės normų raida ir jų apimamos apsaugos sritys ... 20

1.2.2. Europos Taryba: vaiko teises reglamentuojančių teisės normų raida ir jų apimamos apsaugos sritys ... 22

1.3. Vaiko teises reglamentuojanti Europos teisė ir JT vaiko teisių konvencija ... 25

Pagrindinis faktas ... 25

1.4. Europos teismų vaidmuo aiškinant ir užtikrinant Europos vaiko teisės normas ... 27

1.4.1. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas ... 27

1.4.2. Europos Žmogaus Teisių Teismas ... 29

1.5. Europos socialinių teisių komitetas ... 30

2 PAGRINDINĖS PILIETINĖS TEISĖS IR LAISVĖS ... 31

2.1. Minties, sąžinės ir religijos laisvė ... 33

Pagrindiniai faktai ... 33

2.1.1. Vaiko teisė į religijos laisvę ... 33

2.2. Tėvų teisės ir jų vaikų religijos laisvė ... 35

2.3. Saviraiškos ir informacijos laisvė ... 36

Pagrindiniai faktai ... 36

2.4. Teisė būti išklausytam ... 38

Pagrindiniai faktai ... 38

2.5. Teisė į susirinkimų ir asociacijų laisvę ... 41

Pagrindiniai faktai ... 41

3 LYGYBĖ IR NEDISKRIMINAVIMAS 43
3.1. Europos nediskriminavimo teisės aktai 45
Pagrindiniai faktai 45
3.2. Nediskriminavimas dėl rasės ar etninės kilmės 47
Pagrindiniai faktai 47
3.3. Nediskriminavimas dėl pilietybės ir imigracijos statuso 50
Pagrindiniai faktai 50
3.4. Nediskriminavimas dėl amžiaus 52
Pagrindinis faktas 52
3.5. Nediskriminavimas dėl kitų pagrindų, dėl kurių suteikta teisė į apsaugą 53
Pagrindinis faktas 53

4 ASMENS TAPATYBĖS KLAUSIMAI 57
4.1. Gimimo užregistravimas ir teisė turėti vardą 59
Pagrindinis faktas 59
4.2. Teisė į asmens tapatybę 61
Pagrindiniai faktai 61
4.2.1. Tėvystės nustatymas 62
4.2.2. Motinystės nustatymas. Anoniminis gimdymas 64
4.3. Sužinojimas apie savo kilmę įvaikinimo atveju 64
4.4. Tapatybės vagystė 65
Pagrindinis faktas 65
4.5. Teisė turėti pilietybę 66
Pagrindiniai faktai 66
4.6. Tautinėms mažumoms priklausančių vaikų tapatybė 68
Pagrindinis faktas 68

5 ŠEIMOS GYVENIMAS 69
5.1. Teisė į šeimos gyvenimą 71
Pagrindiniai faktai 71
5.2. Vaiko teisė būti savo tėvų prižiūrimam 72
Pagrindiniai faktai 72
5.3. Teisė bendrauti su abiem savo tėvais 74
Pagrindiniai faktai 74
5.4. Neteisėtas vaikų išvežimas į užsienį – vaikų grobimas 82
Pagrindiniai faktai 82

6 VAIKO PRIEŽIŪRAI ŠEIMOJE ALTERNATYVI GLOBA IR ĮVAIKINIMAS 87
6.1. Alternatyvi globa: bendrieji principai 89
Pagrindiniai faktai 89
6.2. Vaikų patikėjimas alternatyviai globai 92
Pagrindiniai faktai 92
6.3. Įvaikinimas 97
Pagrindiniai faktai 97

7 VAIKŲ APSAUGA NUO SMURTO IR IŠNAUDOJIMO 105
7.1. Smurtas namuose, mokyklose arba kitokioje aplinkoje 108
Pagrindiniai faktai 108
7.1.1. Valstybių atsakomybės sritis 108
7.1.2. Kūno bausmės 111
7.1.3. Seksualinė prievarta 113
7.1.4. Smurtas šeimoje ir nesirūpinimas vaikais 115
7.2. Vaikų išnaudojimas, pornografija ir viliojimas 117
Pagrindinis faktas 117
7.2.1. Priverčiamasis darbas 117
7.2.2. Prekyba vaikais 120
7.2.3. Vaikų pornografija ir viliojimas 123
7.3. Didesnės rizikos grupės 125
Pagrindinis faktas 125
7.3.1. Mažumoms priklausantys vaikai 125
7.3.2. Neįgalūs vaikai 126
7.4. Dingę vaikai 127

8 EKONOMINĖS, SOCIALINĖS IR KULTŪRINĖS TEISĖS BEI DERAMAS GYVENIMO LYGIS 129
8.1. Požiūriai į ekonomines, socialines ir kultūrines teises 132
Pagrindiniai faktai 132
8.2. Teisė į mokslą 133
Pagrindiniai faktai 133
8.2.1. Migrantų vaikų teisė į mokslą 136
8.3. Teisė į sveikatą 141
Pagrindiniai faktai 141
8.4. Teisė į būstą 146
Pagrindiniai faktai 146

8.5. Teisė į deramą gyvenimo lygį ir teisė į socialinę apsaugą 148
Pagrindiniai faktai 148

9 MIGRACIJA IR PRIEGLOBSTIS 153
9.1. Atvykimas ir apsigyvenimas šalyje 156
Pagrindiniai faktai 156
9.2. Amžiaus nustatymas 159
Pagrindiniai faktai 159
9.3. Nuo šeimos atskirtų vaikų prisijungimas prie savo šeimos 161
Pagrindiniai faktai 161
9.4. Sulaikymas 164
Pagrindiniai faktai 164
9.5. Išsiuntimas iš šalies 166
Pagrindiniai faktai 166
9.6. Teisė kreiptis į teismą 170
Pagrindinis faktas 170

10 VARTOTOJŲ IR ASMENS DUOMENŲ APSAUGA 173
10.1. Vaikų kaip vartotojų apsauga 175
Pagrindiniai faktai 175
10.1.1. Vartotojų teisės 175
10.1.2. Nesąžininga komercinė praktika vaikų atžvilgiu 177
10.1.3. Produktų sauga 177
10.1.4. Klinikiniai tyrimai su vaikais 178
10.1.5. Kūdikiams ir mažiems vaikams skirtas maistas 179
10.1.6. Žaislų sauga 179
10.1.7. Vaikai ir reklama 179
10.2. Vaikai ir asmens duomenų apsauga 181
Pagrindiniai faktai 181
10.2.1. Europos duomenų apsaugos teisė 181

11 VAIKO TEISĖS BAUDŽIAMOJOJE TEISENOJE IR ALTERNATYVIUOSE (NETEISMINIUOSE) PROCESUOSE 187
11.1. Teisingo bylos nagrinėjimo garantijos 189
Pagrindiniai faktai 189
11.1.1. Veiksmingas dalyvavimas procese 194
11.1.2. Teisė turėti advokatą 195

11.2. Jaunų pažeidėjų teisės sulaikymo atveju 197
Pagrindiniai faktai 197
11.2.1. Sulaikymo formos (materialinės ir procesinės garantijos) 198
11.2.2. Sulaikymo sąlygos 201
11.2.3. Apsauga nuo prievartos ir netinkamo elgesio 202
11.3. Vaikų aukų ir liudytojų apsauga 203
Pagrindinis faktas 203

PAPILDOMA LITERATŪRA 211

TEISMŲ PRAKTIKA 225

EUROPOS TEISMŲ PRAKTIKOS PAIEŠKA 235

MINIMI TEISĖS AKTAI 241
Jungtinių Tautų teisės aktai 241
Europos Tarybos teisės aktai 241
ES teisės aktai 244

Santrumpos

CRPD	JT neįgaliųjų teisių konvencija
DBGS	Direktyva dėl bendros gaminių saugos
DK	(Europos Žmogaus Teisių Teismo) Didžioji kolegija
DNKV	Direktyva dėl nesąžiningos verslo įmonių komercinės veiklos vartotojų atžvilgiu vidaus rinkoje
DŽS	Direktyva dėl žaislų saugos
ECOSOC	Jungtinių Tautų Ekonominė ir Socialinė Taryba
EEB	Europos ekonominė bendrija
EEE	Europos ekonominė erdvė
EKPK	Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą
ES	Europos Sąjunga
ES sutartis	Europos Sąjungos sutartis
ESC	Europos socialinė chartija
ESTK	Europos socialinių teisių komitetas
ESTT	Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (iki 2009 m. gruodžio mėn. – Europos Bendrijų Teisingumo Teismas)
ET	Europos Taryba
ET PA	Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja
EŽTK	Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (paprastai vadinama Europos žmogaus teisių konvencija, EŽTK)
EŽTT	Europos Žmogaus Teisių Teismas
FRA	Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra
GRETA	Kovos su prekyba žmonėmis ekspertų grupė
JT	Jungtinės Tautos
KPK	Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą

SESV	Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo
TDO	Tarptautinė darbo organizacija
TESKTP	Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas
TKRDP	Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo
TMPK	Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija
TPPTP	Jungtinių Tautų tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas
TŠP	trečiųjų šalių piliečiai
UNHCR	Jungtinių Tautų vyriausiojo pabėgėlių reikalų komisaro biuras
VTD	Vartotojų teisių direktyva
VTK	Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija

Kaip naudotis šiuo vadovu

Šiame vadove apžvelgiamos pagrindinės vaiko teisės Europos Sąjungoje (ES) ir Europos Tarybos (ET) valstybėse narėse. Jo taikymo sritis yra plati. Vadove vaikai apibrėžiami kaip visų žmogaus teisių bei pagrindinių teisių turėtojais ir subjektais pagal specialias teisės normas, vaikams taikomas dėl jų išskirtinumo. Vaikų teisės apima įvairias teisės sritis. Šiame vadove daugiau dėmesio skiriama toms teisės sritims, kurios vaikams yra ypač svarbios.

Šis vadovas parengtas kaip pagalbinė priemonė praktikuojantiems teisininkams, kurie nėra vaikų teisių specialistai. Jis skirtas advokatams, teisėjams, prokurorams, socialiniams darbuotojams ir kitiems asmenims, dirbantiems su nacionalinėmis institucijomis, taip pat nevyriausybinėms organizacijoms (NVO) ir kitoms įstaigoms, kurioms gali tekti spręsti teisinius aspektus aptariamais klausimais. Šis vadovas yra orientacinė priemonė tiek apie ES teisę, tiek apie ET teisės nuostatas šiose dalykinėse srityse; jame išaiškinta, kaip kiekvieną klausimą reglamentuoja ES teisė, Europos žmogaus teisių konvencija (EŽTK), Europos socialinė chartija (ESC) ir kiti ET teisės aktai. Kiekvieno skyriaus pradžioje pateikiama bendra lentelė, kurioje nurodytos pagal abi atskiras Europos teisės sistemas taikytinos teisės nuostatos. Po to paeiliui išdėstytos kiekvienos sistemos teisės nuostatos, susijusios su kiekviena aptariama tema. Iš to skaitytojams bus aišku, kiek abi teisės sistemos sutampa ir kiek jos skiriasi. Kai reikia, pateikiamos nuorodos ir į Jungtinių Tautų (JT) vaiko teisių konvenciją (VTK) bei kitus tarptautinius teisės aktus.

ES nepriklausančių valstybių, kurios yra ET valstybės narės ir kartu EŽTK šalys, specialistai su savo šalimi susijusią informaciją gali rasti tose dalyse, kuriose aptariama ET teisė. ES valstybių narių specialistai turės remtis abiem dalimis, nes šios valstybės yra saistomos abiejų teisės sistemų. Skaitytojams, norintiems gauti daugiau informacijos konkrečiu klausimu, labiau specializuotos medžiagos šaltinių sąrašas pateiktas vadovo dalyje „Papildoma literatūra“.

EŽTK teisė pristatoma pateikiant trumpas nuorodas į pasirinktas Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) bylas, susijusias su atitinkama šio vadovo tema. Jos pasirinktos iš esamų EŽTT sprendimų ir nutarimų vaikų teisių klausimais.

ES teisės normos yra pateikiamos priimtuose teisės aktuose, atitinkamose Sutarčių nuostatose ir visų pirma Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje, kaip ją savo praktikoje išaiškino Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (ESTT, iki 2009 m. gruodžio mėn. vadintas Europos Bendrijų Teisingumo Teismu).

Šiame vadove aprašytoje arba cituojamoje teismų praktikoje pateikiami svarbūs tiek EŽTT, tiek ESTT praktikos pavyzdžiai. Į šį vadovą, kiek tik įmanoma dėl jo ribotos taikymo srities ir įvadinio pobūdžio, įtraukti teisiniai pokyčiai iki 2015 m. sausio 1 d., nors, kai įmanoma, stengtasi įtraukti ir vėlesnius pokyčius.

Vadovo įvadiniame skyriuje glaustai paaiškinta abiejų teisės sistemų – ET ir ES teisės – reikšmė, o dešimtyje teminių skyrių nagrinėjami šie klausimai:

- pilietinės teisės ir laisvės;
- lygybė;
- asmens tapatybės klausimai;
- šeimos gyvenimas;
- alternatyvi globa ir įvaikinimas;
- vaiko apsauga nuo smurto ir išnaudojimo;
- ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės;
- migracija ir prieglobstis;
- vartotojų ir duomenų apsauga;
- vaiko teisės baudžiamojoje teisenoje ir alternatyvūs procesai.

Kiekvienas skyrius skirtas konkrečiai temai, o jame pateiktos kryžminės nuorodos į kitas temas. Skyrius padeda geriau suprasti taikomos teisinės sistemos visumą. Svarbiausios nuostatos pateiktos kiekvieno skirsnio pradžioje.

1

Įvadas į Europos teisę, reglamentuojančią vaiko teises. Kontekstas ir pagrindiniai principai

ES	Aptariami klausimai	ET
Laisvo judėjimo direktyva (2004/38/EB), 2 straipsnio 2 dalies c punktas	„Vaikas“ kaip teisės subjektas	Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, 4 straipsnio d punktas Konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos (Lansarotės konvencija), 3 straipsnio a punktas EŽTT sprendimas *Marckx prieš Belgiją*, Nr. 6833/74, 1979 m. (Teismo sprendimo priėmimo metu, skundą pateikusiam vaikui buvo šeši metai)
Jaunų darbuotojų direktyva (94/33/EB), 3 straipsnis	Dirbančio jaunimo apsauga	ESC (pataisyta), 7 straipsnis (vaikų ir paauglių teisė į apsaugą)
Pagrindinių teisių chartija, 14 straipsnio 2 dalis (teisė į mokslą)	Teisė nemokamai įgyti privalomąjį išsilavinimą	
Pagrindinių teisių chartija, 21 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas)	Draudimas diskriminuoti dėl amžiaus	

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 32 straipsnis (vaikų darbo uždraudimas ir jaunų žmonių apsauga darbe) Direktyva dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija (2011/93/ES) Direktyva prieš prekybą žmonėmis (2011/36/ES)	Išnaudojamo vaikų darbo uždraudimas	ESC (pataisyta), 7 straipsnis (vaikų ir paauglių teisė į apsaugą)
Pagrindinių teisių chartija, 24 straipsnis (vaiko teisės) Europos Sąjungos sutartis, 3 straipsnio 3 dalis	Vaikų teisių apsauga (bendra)	
Pagrindinių teisių chartija, 7 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą)	Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą	EŽTK 8 straipsnis (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso Konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta) Konvencija dėl teisės bendrauti su vaikais Konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo EŽTT sprendimas *Maslov prieš Austriją* [DK], Nr. 1638/03, 2008 m. (pareiškėjo, vaiko nuteisto už nusikalstamas veikas, išsiuntimas iš šalies)
ESTT, C-413/99, *Baumbast ir R. prieš Secretary of State for the Home Department*, 2002 m. ESTT, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu ir Man Lavette Chen prieš Secretary of State for the Home Department*, 2004 m. ESTT, C-148/02, *Carlos Garcia Avello prieš Belgijos valstybę*, 2003 m. ESTT, C-310/08, *London Borough of Harrow prieš Nimco Hassan Ibrahim ir Secretary of State for the Home Department*, 2010 m. ESTT, C-480/08, *Maria Teixeira prieš London Borough of Lambeth ir Secretary of State for the Home Department*, 2010 m.	Judėjimo laisvė	

Šiame įvadiniame skyriuje paaiškinta vaiko teises reglamentuojančių teisės normų raida Europos lygmeniu, kokie yra pagrindiniai jų taikymo principai ir kuriuos pagrindinius vaiko teisių aspektus reglamentuoja Europos teisė. Jame pateikta bendra informacija, o tolesniuose skyriuose – konkrečių dalykinių sričių analizė.

1.1. Pagrindinės sąvokos

Pagrindinis faktas

- Vaiko teises reglamentuojanti Europos teisė pagrįsta priimtomis priemonėmis nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu.

1.1.1. Vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės taikymo sritis

Vartojant sąvoką „vaiko teises reglamentuojanti Europos teisė“ daugiausia turimi omenyje pirminiai teisės šaltiniai – sutartys, konvencijos, antriniai teisės aktai ir teismų praktika, priimti Europos Tarybos (ET) ir Europos Sąjungos (ES). Kai būtina, remiamasi ir kitais Europos šaltiniais, kurie turi įtakos vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės raidai, įskaitant svarbiausius politikos dokumentus, gaires ar kitas neprivalomo pobūdžio teisės priemones.

Vaikai nėra vien apsaugos gavėjai, jie patys yra teisių subjektai. Jie yra visų žmogaus teisių bei pagrindinių teisių turėtojai ir subjektai pagal specialias teisės normas, vaikams taikomas dėl jų išskirtinumo. Didelę Europos teismų praktikos dalį sudaro bylos, pradėtos vaikų tėvų arba kitų teisinių atstovų iniciatyva, nes teisinis pačių vaikų veiksnumas yra ribotas. Šiame vadove siekiama parodyti, kaip pagal teisės normas paisoma konkrečių vaiko interesų ir poreikių, tačiau jame taip pat parodoma vaiko tėvų, globėjų arba kitų teisinių atstovų svarba ir, kai reikia, pažymima, kada teisės ir atsakomybė aiškiausiai perduodamos vaikais besirūpinantiems asmenims. Tokiais atvejais vadovaujamasi Jungtinių Tautų (JT) vaiko teisių konvencijoje (VTK)[1] išdėstytu požiūriu: tėvų pareigų vykdymas pirmiausia turi atitikti vaiko interesus, deramai atsižvelgiant į vaiko raidą.

1 JT Generalinė Asamblėja (1989 m.), Vaiko teisių konvencija, 1989 m. lapkričio 20 d.

1.1.2. Vaikas kaip teisės subjektas

Pagal tarptautinę teisę VTK 1 straipsnyje yra nustatyta, kad „vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų". Pagal šį teisinį kriterijų šiuo metu visur, taip pat ir Europoje, apibrėžiama, kas yra vaikas.

ES teisėje, jos Sutartyse, antriniuose teisės aktuose ir teismų praktikoje nėra priimto vieno oficialaus vaiko sąvokos apibrėžimo. „Vaiko" sąvoka pagal ES teisę gali būti apibrėžiama gana įvairiai, priklausomai nuo reguliuojamų santykių konteksto. Pavyzdžiui, pagal ES teisės normas, reglamentuojančias ES piliečių ir jų šeimos narių teises laisvai judėti, „vaikai" apibrėžiami kaip „tiesioginiai palikuonys, kuriems nesukakę 21 metų amžiaus, arba išlaikytiniai"[2], taigi iš esmės pritariama vaiko biologinei ir ekonominei, o ne pilnametystės sampratai.

Kai kuriais ES teisės aktais nustatytos skirtingos vaikų teisės priklausomai nuo jų amžiaus. Pavyzdžiui, Direktyvoje 94/33/EB dėl dirbančio jaunimo apsaugos (Jaunų darbuotojų direktyva)[3], kuri reglamentuoja vaikų galimybes įsidarbinti ir jų oficialaus įdarbinimo sąlygas ES valstybėse narėse, skiriamos sąvokos „jaunimas" (šiuo žodžiu bendrai vadinami visi jaunesni nei 18 metų asmenys), „paaugliai" (kiekvienas 15–17 metų amžiaus jaunuolis, kuris nebeprivalo lankyti mokyklos) ir „vaikai" (apibrėžiami kaip asmenys iki 15 metų, kuriems iš esmės uždrausta oficialiai įsidarbinti).

Kitose ES teisės srityse, ypač tose, kuriose ES priemonės papildo valstybių narių priemones (kaip antai dėl socialinės apsaugos, imigracijos ir švietimo), vaiko sampratą lemia nacionalinės teisės aktai. Tokiomis aplinkybėmis paprastai vartojamas VTK vaiko sąvokos apibrėžimas.

Pagal ET teisę daugumoje su vaikais susijusių teisės aktų vartojamas vaiko apibrėžimas, kuris pateikiamas VTK. Taip yra, pavyzdžiui, Europos Tarybos konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis[4] 4 straipsnio d punkte arba Europos

2 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičiančios Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinančios Direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB, 2 straipsnio 2 dalies c punktas, OL L 158, 2004 m. balandžio 30 d., ir OL L 158, 2004 m. balandžio 29 d.

3 1994 m. rugpjūčio 20 d. Direktyva 94/33/EB dėl dirbančio jaunimo apsaugos, OL 1994 L 216, 3 straipsnis.

4 Europos Taryba, Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, CETS Nr. 197, 2005 m. gegužės 15 d.

Tarybos konvencijos dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos (Lansarotės konvencijos)[5] 3 straipsnio a punkte.

Europos žmogaus teisių konvencijoje (EŽTK) neapibrėžta, kas yra vaikas, tačiau jos 1 straipsnyje valstybės įpareigotos garantuoti šios konvencijos teises „kiekvienam“ jų jurisdikcijoje esančiam žmogui. EŽTK 14 straipsniu garantuojamas naudojimasis šioje konvencijoje nustatytomis teisėmis „be jokios diskriminacijos“, be kita ko, ir dėl amžiaus[6]. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) priima vaikų ir jų vardu pateiktus skundus nepriklausomai nuo jų amžiaus[7]. Teismas savo praktikoje pritaria vaiko apibrėžimui VTK[8]: pagal šią sampratą vaikas yra žmogus, „neturintis 18-os metų“.

Tas pat būdinga ir Europos socialinei chartijai (ESC) bei tam, kaip ją aiškina Europos socialinių teisių komitetas (ESTK)[9].

1.2. Vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės kontekstas

Daugumą vaiko teises reglamentuojančių Europos teisės normų iki šiol nustatė ES ir ET. JT ir kitos tarptautinės institucijos, kaip antai Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijoje, taip pat priėmė svarbius teisės aktus, kuriais grindžiama tolesnė Europos teisės raida. Nors šios tarptautinės teisės sistemos yra viena nuo kitos nepriklausomos, tarp jų esama vis daugiau sąsajų[10]. ET ir ES tarpinstitucinis bendradarbiavimas yra itin glaudus.

5 Europos Taryba, Konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos, CETS Nr. 201, 2007 m. spalio 25 d.

6 EŽTT, *Schwizgebel prieš Šveicariją*, Nr. 25762/07, 2010 m. birželio 10 d. Taip pat žr. FRA ir EŽTT (2010), p. 102.

7 Žr., pvz., EŽTT, *Marckx prieš Belgiją*, Nr. 6833/74, 1979 m. birželio 13 d.: kai Teismas priėmė šį sprendimą, skundą pateikusiam vaikui buvo sukakę šešeri metai.

8 EŽTT, *Güveç prieš Turkiją*, Nr. 70337/01, 2009 m. sausio 20 d.; EŽTT, *Çoşelav prieš Turkiją*, Nr. 1413/07, 2012 m. spalio 9 d.

9 ESTK, *Defence for Children International (DCI) prieš Nyderlandus*, Nr. 47/2008, 2009 m. spalio 20 d., 25 punktas.

10 Žr., pvz., 5 skyrių, kuriame parodyta, kaip ES šeimos teisė, reglamentuojanti tarpvalstybinio vaikų grobimo atvejus, derinama su 1980 m. spalio 25 d. Konvencija dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų (Hagos konvencija dėl vaikų grobimo).

1.2.1. Europos Sąjunga: vaiko teises reglamentuojančių teisės normų raida ir jų apimamos apsaugos sritys

Vaiko teisių raida ES anksčiau nebuvo suderinta. Praeityje Europos vaiko teisės normomis daugiausia siekta spręsti konkrečius su vaikais susijusius klausimus per platesnės aprėpties ekonomines ir politines iniciatyvas, pavyzdžiui, vartotojų apsaugos[11] ir laisvo asmenų judėjimo[12] srityse. Tačiau neseniai vaiko teisėms pradėta skirti dėmesio pagal labiau suderintą ES darbotvarkę, remiantis trimis pagrindiniais orientyrais:

- priimta Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija;
- 2009 m. gruodžio mėn. įsigaliojusia Lisabonos sutartimi;
- priimtu Europos Komisijos komunikatu dėl ypatingo dėmesio vaikų klausimui ES vykdant išorės veiksmus ir Tarybos ES gairėmis dėl vaiko teisių propagavimo ir apsaugos.

Pirmasis orientyras buvo 2000 m. priimta ES pagrindinių teisių chartija[13]. 2009 m. gruodžio 1 d. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, šiai chartijai suteiktas toks pats teisinis statusas kaip ir ES sutartims (Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnis). Pagal ją ES ir jos valstybės narės įgyvendindamos ES teisės aktus privalo apsaugoti šioje chartijoje įtvirtintas teises. ES pagrindinių teisių chartijoje pirmą kartą išsamiai nurodytos vaikų teisės ES konstituciniu lygmeniu, įskaitant pripažintą vaiko teisę nemokamai įgyti privalomąjį išsilavinimą (14 straipsnio 2 dalis), diskriminacijos dėl amžiaus uždraudimą (21 straipsnis) ir išnaudojamo vaikų darbo uždraudimą (32 straipsnis). Svarbu tai, kad chartijoje pateikta speciali nuostata dėl vaiko teisių (24 straipsnis). Joje išdėstyti trys pagrindiniai vaiko teisių principai: teisė laisvai reikšti savo nuomonę pagal savo amžių ir brandą (24 straipsnio 1 dalis); teisė į tai, kad vykdant visus su vaikais susijusius veiksmus pirmiausia būtų paisoma vaiko interesų (24 straipsnio 2 dalis); teisė reguliariai palaikyti asmeninius santykius ir tiesiogiai bendrauti su abiem savo tėvais (24 straipsnio 3 dalis).

Antruoju pagrindiniu orientyru tapo Lisabonos sutartis, kaip minėta, įsigaliojusi 2009 m. gruodžio 1 d.[14] Šiuo teisės aktu padaryti svarbūs instituciniai, procedūriniai ir konstituciniai ES santvarkos pakeitimai, iš dalies pakeitus ES sutartį ir ankstesnę

11 Pavyzdžiui, 2009 m. birželio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/48/EB dėl žaislų saugos, OL 2009 L 170, kuria nustatytos privalomos vaikų žaislų saugos priemonės.

12 Pavyzdžiui, Direktyva 2004/38/EB.

13 ES (2012), Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, OL 2012 C 326.

14 ES (2007), Lisabonos sutartis, iš dalies keičianti Europos Sąjungos sutartį ir Europos bendrijos steigimo sutartį, pasirašyta Lisabonoje, OL 2007 C 306, p. 1–271.

Europos bendrijos steigimo sutartį (dabar Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, SESV).[15] Po šių permainų ES įgijo daugiau galios stiprinti vaikų teises, be kita ko, todėl, kad „vaiko teisių apsauga" tapo vienu iš bendrųjų nustatytų ES tikslų (ES sutarties 3 straipsnio 3 dalis) ir svarbiu ES išorės santykių politikos aspektu (ES sutarties 3 straipsnio 5 dalis). Daugiau konkrečių nuostatų dėl vaikų yra ir SESV, taigi ES gali imtis teisėkūros priemonių siekdama kovoti su seksualiniu vaikų išnaudojimu ir prekyba žmonėmis (79 straipsnio 2 dalies d punktas ir 83 straipsnio 1 dalis).

Taip buvo priimtos direktyvos dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija[16], dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos[17], kuriose taip pat yra nuostatų dėl aukomis tapusių vaikų ypatingų poreikių tenkinimo. Neseniai priimtoje direktyvoje, kuria nustatyti būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, vaikams taip pat skirta daug nuostatų[18].

Trečiasis svarbus orientyras buvo atrastas strategiškesniu, politiniu lygmeniu, iš pradžių remiantis ES išorės bendradarbiavimo darbotvarke, o pastaruoju metu sprendžiant ir vidaus klausimus. Konkrečiai kalbant, ES Taryba priėmė „ES gaires dėl vaiko teisių propagavimo ir apsaugos"[19], o Europos Komisija priėmė komunikatą *„Ypatingas dėmesys vaikų klausimui ES vykdant išorės veiksmus"*[20] siekdama integruoti vaiko teises į visą ES veiklą, vykdomą kartu su valstybėmis, kurios nėra ES narės. Europos Komisija 2011 m. taip pat patvirtino ES vaiko teisių darbotvarkę, kurioje nustatė pagrindinius prioritetus dėl vaiko teises reglamentuojančių teisės normų raidos ir politikos ES valstybėse narėse[21]. Pagal šią darbotvarkę taip pat orientuojamasi į vaiko apsaugai svarbius teisėkūros procesus, kaip antai priimta minėta direktyva dėl nusikaltimo aukų teisių.

Visai neseniai šias pastangas papildė Komisijos priimta visapusiška strategija, pagal kurią valstybėms narėms bus padedama kovoti su skurdu ir socialine atskirtimi

15 Žr. Europos Bendrijų (2012) Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) suvestines redakcijas, OL 2012 C 326.

16 Direktyva 2011/93/ES, OL 2011 L 335, p. 1.

17 Direktyva 2011/36/ES, OL 2011 L 101, p. 1.

18 Direktyva 2012/29/ES, OL 2012 L 315, p. 57.

19 Europos Sąjungos Taryba (2007), *ES gairės dėl vaiko teisių propagavimo ir apsaugos*, 2007 m. gruodžio 10 d., Briuselis.

20 Europos Komisija (2008), *Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Ypatingas dėmesys vaikų klausimui ES vykdant išorės veiksmus"*, COM (2008) 55 *final*, 2008 m. vasario 5 d., Briuselis.

21 Europos Komisija (2011), *Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „ES vaiko teisių darbotvarkė"*, COM (2011) 0060 *final*, 2011 m. vasario 15 d., Briuselis.

įvairiomis ankstyvosios intervencijos priemonėmis (skirtomis ikimokyklinio ir pradinio mokyklinio amžiaus vaikams)[22]. Nors ši konkreti iniciatyva, kaip ir minėta darbotvarkė, nėra teisiškai privaloma, abi jos yra svarbios, nes jomis nustatytos gairės, kuriomis turėtų būti grindžiamas ES norminis ir metodinis požiūris į vaiko teises reglamentuojančias teisės normas; šios gairės glaudžiai susietos su VTK ir pagrįstos etiniais vaiko apsaugos, dalyvavimo ir nediskriminavimo principais.

ES gali imtis teisėkūros priemonių tik savo kompetencijos srityse pagal Sutartis (SESV 2–4 straipsniai). Kadangi vaiko teisės yra įvairius sektorius aprėpianti teisės sritis, ES kompetenciją reikia nustatyti kiekvienu konkrečiu atveju atskirai. Šiuo metu vaiko teisėms svarbios sritys, išsamiai reglamentuojamos ES teisės aktų, yra:

- duomenų ir vartotojų apsauga;
- prieglobstis ir migracija;
- bendradarbiavimas civilinėse ir baudžiamosiose bylose.

ES sutarties 6 straipsnio 1 dalyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 51 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad ši chartija neišplečia ES įgaliojimų, nekeičia ir nenustato naujų ES įgaliojimų ar užduočių. Chartijos nuostatos taikomos ES institucijoms ir valstybėms narėms tik tada, kai jos įgyvendina ES teisės aktus. Nors chartijos nuostatos visada yra privalomos ES, jos tampa teisiškai privalomos valstybėms narėms tik tada, kai jos veikia ES teisės taikymo srityje.

Kiekviename iš tolesnių skyrių trumpai aptariama ES kompetencija tų skyrių teminėse srityse.

1.2.2. Europos Taryba: vaiko teises reglamentuojančių teisės normų raida ir jų apimamos apsaugos sritys

Kitaip negu ES, ET nuo savo įsteigimo turi aiškius įgaliojimus saugoti ir remti žmogaus teises. Jos pagrindinė žmogaus teisių sutartis, ratifikuota visų ET valstybių narių, yra Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, kitaip vadinama Europos žmogaus teisių konvencija (EŽTK), kurioje yra konkrečių nuostatų dėl vaikų. Pagrindinės nuostatos yra tokios: 5 straipsnio 1 dalies d punkte numatytas teisėtas vaiko sulaikymas jo auklėjimo priežiūros tikslais; 6 straipsnio 1 dalimi apribota

22 Europos Komisija (2013), *Investicijos į vaikus. Padėkime išsivaduoti iš nepalankios socialinės padėties*, Rekomendacija 2013/112/ES, Briuselis.

teisė į teisingą ir viešą bylos nagrinėjimą dėl nepilnamečių interesų; 1 protokolo 2 straipsnyje nustatyta teisė į mokslą ir valstybės įpareigotos gerbti tėvų teisę parinkti savo vaikams švietimą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus. Be to, visos kitos bendrosios EŽTK nuostatos taikomos visiems žmonėms, įskaitant vaikus. Išaiškėjo, kad kai kurios iš jų itin svarbios vaikams: 8 straipsnis, kuriuo garantuota teisė į tai, kad būtų gerbiamas privatus ir šeimos gyvenimas, ir 3 straipsnis, kuriuo uždraustas kankinimas, nežmoniškas ir žeminantis orumą elgesys ir baudimas. Vadovaudamasis tokiais nuostatų aiškinimo principais, pagal kuriuos pirmenybė teikiama pozityvioms pareigoms pagal EŽTK nuostatas, EŽTT įgijo daug su vaikų teisėmis susijusių bylų nagrinėjimo praktikos, įskaitant dažnus atvejus, kai remtasi VTK. Vis dėlto EŽTT nagrinėja gautus skundus kiekvienu individualiu atveju atskirai, todėl nepateikia visapusiško vaikų teisių apibendrinimo pagal EŽTK.

Kita pagrindine ET sutartimi dėl žmogaus teisių, Europos socialine chartija (ESC[23], pataisyta 1996 m.[24]), nustatyta socialinių teisių apsauga kartu su specialia nuostata dėl vaiko teisių. Joje yra dvi vaiko teisėms itin svarbios nuostatos. 7 straipsnyje nustatyta pareiga saugoti vaikus nuo ekonominio išnaudojimo. 17 straipsnyje valstybės įpareigotos imtis visų tinkamų ir reikiamų priemonių, skirtų užtikrinti, kad vaikai gautų reikalingą priežiūrą ir pagalbą, būtų tinkamai mokomi ir lavinami (įskaitant nemokamą pradinį ir vidurinį išsilavinimą), vaikai ir paaugliai būtų apsaugoti nuo apleidimo, smurto ir išnaudojimo ir būtų teikiama apsauga vaikams, netekusiems savo šeimos paramos. ESC įgyvendinimą prižiūri Europos socialinių teisių komitetas (ESTK), sudarytas iš nepriklausomų ekspertų, kurie priima sprendimus dėl nacionalinės teisės ir praktikos atitikties ESC pagal kolektyvinių skundų nagrinėjimo procedūrą arba valstybių pranešimų procedūrą.

ET papildomai priėmė kelias sutartis siekdama spręsti įvairius konkrečius vaiko teisių klausimus. Tai yra:

- Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso[25];
- Konvencija dėl įvaikinimo, pataisyta 2008 m.[26];
- Konvencija dėl teisės bendrauti su vaikais[27];

23 Europos Taryba, Europos socialinė chartija, CETS Nr. 35, 1961 m. spalio 18 d.

24 Europos Taryba, Europos socialinė chartija (pataisyta), CETS Nr. 163, 1996 m. gegužės 3 d.

25 Europos Taryba, Europos konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso, CETS Nr. 85, 1975 m. spalio 15 d.

26 Europos Taryba, Konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta), CETS Nr. 202, 2008 m. lapkričio 27 d.

27 Europos Taryba, Konvencija dėl teisės bendrauti su vaikais, CETS Nr. 192, 2003 m. gegužės 15 d.

- Konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo[28];
- Europos Tarybos konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos (Lansarotės konvencija)[29].

Galiausiai, kalbant apie politikos lygmenį, svarbu pažymėti, kad 2006 m. ET pradėjo įgyvendinti savo programą „Kurkime Europą vaikams ir su vaikais" – tai įvairius sektorius apimantį veiksmų planą, kuriuo siekiama spręsti vaikų teisių problemas, be kita ko, įvairiose srityse nustatyti jų standartizacijos priemones[30]. Dabartiniai prioritetai sutelkti keturiose pagrindinėse srityse[31]:

- vaiko interesus atitinkančių paslaugų ir sistemų rėmimo;
- visų formų smurto prieš vaikus panaikinimo;
- į pažeidžiamą padėtį patekusių vaikų teisių garantavimo;
- vaikų dalyvavimo skatinimo.

Pagrindinis ET vaiko teisių programos tikslas yra padėti visoms ET valstybėms narėms įgyvendinti tarptautinius vaiko teisių srities standartus ir ypač remti VTK įgyvendinimą, akcentuojant pagrindinius jos principus: nediskriminavimą, teisę gyventi ir vystytis, pirmenybės teikimas vaiko interesams priimant sprendimus ir vaiko teisę būti išklausytam[32].

Pagal šią programą parengtos kelios priemonės dėl vaiko teisių – praktinės gairės, kuriomis siekta papildyti privalomus Europos teisės aktus, tarp jų:

- Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo[33];
- Gairės dėl vaiko interesus atitinkančios sveikatos priežiūros[34];

28 Europos Taryba, Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo, CETS Nr. 160, 1996 m. sausio 25 d.

29 Europos Taryba, Konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos, CETS Nr. 201, 2007 m. spalio 25 d.

30 Daugiau informacijos: http://www.coe.int/t/dg3/children/.

31 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2011), Europos Tarybos vaiko teisių strategija (2012–2015 m.), CM (2011)171 *final*, 2012 m. vasario 15 d.

32 *Ten pat*.

33 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2010), *Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*, 2010 m. lapkričio 17 d.

34 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2011), *Gairės dėl vaiko interesus atitinkančios sveikatos priežiūros*, 2011 m. rugsėjo 21 d.

- Rekomendacija dėl integruotų nacionalinių strategijų, kaip apsaugoti nuo smurto vaikus[35];
- Rekomendacija dėl vaikų teisių ir socialinių paslaugų, atitinkančių vaikų ir šeimų interesus[36];
- Rekomendacija dėl vaikų ir jaunimo iki 18 metų dalyvavimo[37].

Taip šia programa garantuota, kad Europos lygmeniu būtų nustatyti vaiko teisių apsaugos standartai, ir įvairiomis priemonėmis pagal ją pradėta užtikrinti, kad per šį procesą visų pirma būtų deramai išklausyti vaikai. Šia programa taip pat siekiama padėti įgyvendinti EŽTK ir ESC ir remti kitas esamas ET teisines priemones, susijusias su vaikyste (vaikų dalyvavimu, apsauga ir teisėmis), jaunimu ir šeima[38].

1.3. Vaiko teises reglamentuojanti Europos teisė ir JT vaiko teisių konvencija

Pagrindinis faktas

- Vaiko teises reglamentuojanti Europos teisė yra daugiausia grindžiama JT vaiko teisių konvencija (VTK).

Dėl to, kad visos ES ir ET valstybės narės yra VTK šalys, ši konvencija turi didelę reikšmę Europos lygmeniu. Ja faktiškai nustatyti bendri teisiniai Europos valstybių įsipareigojimai ir tai daro poveikį tam, kaip Europos institucijos plėtoja ir taiko vaikų teises.

Taip VTK tapo vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės raidos pagrindu ir todėl ET ir ES patiria vis didesnę jos įtaką ir ja remiasi. Visų pirma, integruojant VTK principus ir nuostatas į privalomas priemones ir teismų praktiką Europos

35 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2009), Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2009)10 valstybėms narėms dėl integruotų nacionalinių strategijų, kaip apsaugoti nuo smurto vaikus, 2009 m. lapkričio 18 d.

36 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2011), Rekomendacija Rec (2011)12 dėl vaikų teisių ir socialinių paslaugų, atitinkančių vaikų ir šeimų interesus, 2011 m. lapkričio 16 d.

37 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2012), Rekomendacija Rec(2012)2 dėl vaikų ir jaunimo iki 18 metų dalyvavimo, 2012 m. kovo 28 d.

38 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2011), *Europos Tarybos vaiko teisių strategija (2012–2015 m.)*, CM (2011)171 *final*, 2012 m. vasario 15 d.

lygmeniu, VTK įgyja didesnę galią ir atranda daugiau veiksmingų būdų užtikrinti jos vykdymą tiems, kas siekia naudotis vaiko teisėmis Europoje. Konkrečių to pavyzdžių pateikta visame vadove.

ES nėra VTK šalis ir negali ja tapti, nes nėra tokios teisinės tvarkos, pagal kurią prie VTK galėtų prisijungti ne tik valstybės, bet ir kitos organizacijos. Tačiau ES remiasi „bendraisiais ES teisės principais" (rašytiniais ir nerašytais principais, pagrįstais bendrosiomis, konstitucinėmis valstybių narių tradicijomis), kuriais papildomi ir grindžiami ES sutarčių aiškinimai (ES sutarties 6 straipsnio 3 dalis). Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (ESTT) savo sprendimais patvirtino, kad jokia dėl narystės ES atsiradusi prievolė neturėtų prieštarauti valstybių narių prievolėms pagal jų vidaus konstitucijas ir tarptautinius įsipareigojimus dėl žmogaus teisių[39]. Kadangi visos ES valstybės narės yra ratifikavusios VTK, ES privalo laikytis joje įtvirtintų principų ir nuostatų bent tose srityse, kurios priklauso ES kompetencijai (kaip apibrėžta ES sutartyse).

Šią prievolę patvirtina ir kitos ES sutartys, visų pirma ES pagrindinių teisių chartija. Chartijos 24 straipsnis yra tiesiogiai įkvėptas VTK nuostatų, įskaitant kai kurias iš jų, įgijusias „VTK principų" statusą, ypač vaiko interesų principą (VTK 3 straipsnis), vaiko dalyvavimo principą (VTK 12 straipsnis) ir vaiko teisę gyventi ir (arba) palaikyti santykius su savo tėvais (VTK 9 straipsnis).

VTK kaip ES vaiko teisių raidos orientyro svarba yra išreikšta Komisijos vaiko teisių darbotvarkėje, kurioje teigiama: „Vykdant ES politiką ir veiksmus, turinčius poveikį vaiko teisėms, reikia toliau vadovautis JT VTK standartais ir principais"[40]. Laikantis šio požiūrio, priimant vaikams svarbias teisėkūros priemones beveik be išimčių pateikiama aiški nuoroda į VTK arba galima numanyti, kad turi būti vadovaujamasi vaikų teisių principais, kaip antai „vaiko interesais", vaiko teise dalyvauti priimant jam svarbius sprendimus arba teise būti apsaugotam nuo diskriminavimo.

ET, kaip ir ES, nėra VTK teisiškai saistoma organizacija, nors visos ET valstybės narės savarankiškai yra šios konvencijos šalys. Vis dėlto EŽTK negali būti aiškinama be jokio konteksto – jos aiškinimas turi būti derinamas su bendraisiais tarptautinės teisės principais. Derėtų atsižvelgti į bet kokias susijusias tarptautinės teisės

39 Pavyzdžiui, ESTT, C-4/73, *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung prieš Europos Bendrijų Komisiją*, 1974 m. gegužės 14 d.

40 Europos Komisija (2011), *ES vaiko teisių darbotvarkė*, COM (2011) 0060 *final*, Briuselis.

taisykles, kurios taikytinos EŽTK susitariančiųjų šalių tarpusavio santykiams, visų pirma taisykles dėl visuotinės žmogaus teisių apsaugos. EŽTK susitariančiosioms šalims nustatytos vaikų teisių srities prievolės konkrečiau turi būti aiškinamos pagal VTK[41]. ESTK taip pat aiškiai remiasi VTK priimdamas savo sprendimus[42]. Be to, VTK principai ir nuostatos daro įtaką ET standartų nustatymo ir sutarčių sudarymo veiklai. Pavyzdžiui, *Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*[43] yra tiesiogiai pagrįstos įvairiomis VTK nuostatomis ir jas papildančiomis JT Vaiko teisių komiteto bendrosiomis pastabomis[44].

1.4. Europos teismų vaidmuo aiškinant ir užtikrinant Europos vaiko teisės normas

1.4.1. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas

ESTT priima sprendimus dėl įvairaus pobūdžio ieškinių. Bylose dėl vaikų teisių ESTT iki šiol daugiausia nagrinėjo prašymus priimti prejudicinius sprendimus (SESV 267 straipsnis)[45]. Tai tokios procedūros, kai nacionalinis teismas arba specialios paskirties teismas paprašo ESTT išaiškinti pirminės ES teisės (t. y. Sutarčių) ar antrinės ES teisės (t. y. sprendimų ir teisės aktų) nuostatas, kurios yra svarbios nacionalinei bylai, pateiktai nagrinėti tame nacionaliniame ar specialios paskirties teisme.

Dar visai neseniai ESTT buvo priėmęs sprendimus tik keliose bylose dėl vaiko teisių. Tačiau po to, kai priimti aiškesni vaiko teises reglamentuojantys teisės aktai ir svarbesnė vaiko teisių darbotvarkė, galima tikėtis, kad ateityje vaiko teisių klausimai dažniau pasitaikys ESTT nagrinėjamose bylose.

---

41 EŽTT, *Harroudj prieš Prancūziją*, *Nr.* 43631/09, 2012 m. spalio 4 d., 42 punktas.

42 ESTK, *World Organisation against Torture (OMCT) prieš Airiją*, skundas Nr. 18/2003, 2004 m. gruodžio 7 d., 61–63 punktai; ESTK, *Defence for Children International (DCI) prieš Nyderlandus*, skundas Nr. 47/2008, 2009 m. spalio 20 d.

43 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2010), *Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*, 2010 m. lapkričio 17 d.

44 Žr.: JT, Vaiko teisių komitetas (2007), *Bendrosios pastabos Nr. 10 (2007). Vaikų teisės nepilnamečių justicijoje*, CRC/c/GC/10, 2007 m. balandžio 25 d.; JT, Vaiko teisių komitetas (2009), *Bendrosios pastabos Nr. 12 (2009). Vaiko teisė būti išklausytam*, CRC/C/GC/12, 2009 m. liepos 1 d.; JT, Vaiko teisių komitetas (2013), *Bendrosios pastabos Nr. 14 (2013) dėl vaiko teisės į tai, kad pirmiausia būtų paisoma jo interesų (3 straipsnio 1 dalis)*, CRC/C/GC/14, 2013 m. gegužės 29 d.

45 Vienintelė išimtis yra ieškinys dėl panaikinimo: ESTT, C-540/03, *Europos Parlamentas prieš Europos Sąjungos Tarybą* [DK], 2006 m. birželio 27 d.

Dauguma ESTT sprendimų dėl vaiko teisių iki šiol buvo susiję su laisvu judėjimu ir ES pilietybe – ilgalaikės ES kompetencijos sritimis. Šiose bylose ESTT aiškiai pripažino, kad vaikai turi savų privilegijų, siejamų su ES pilietybe, todėl ES pilietybę turintiems vaikams suteikiama savarankiška teisė gyventi ES šalyje, taip pat socialinės teisės ir teisė į mokslą[46].

Tėra vienintelis atvejis, kai ESTT tiesiogiai rėmėsi VTK nustatydamas, kaip ES teisė turėtų būti aiškinama vaikų atžvilgiu, konkrečioje byloje *Dynamic Medien Vertriebs GmbH prieš Avides Media AG*. Tai byla dėl importuotų DVD ir vaizdo įrašų ženklinimo apribojimų Vokietijoje po to, kai analogiška jų kontrolė jau atlikta Jungtinėje Karalystėje, teisėtumo. ESTT padarė išvadą, kad tokios ženklinimo patikros Vokietijoje yra teisėtas ES laisvo prekių judėjimo nuostatų (kuriomis šio pobūdžio dvigubo reguliavimo procesai kitais atvejais yra uždrausti) ribojimas, kai taip siekiama apsaugoti vaikų gerovę. Savo sprendimą ESTT pagrindė pateikdamas nuorodą į VTK 17 straipsnį, kuriame konvenciją pasirašiusios šalys ragintos parengti tinkamas gaires, kad vaikai būtų apsaugoti nuo žiniasklaidos informacijos ir medžiagos, kenkiančios jų gerovei[47]. Vis dėlto tikrinimo procedūroms, nustatytoms siekiant apsaugoti vaikus, taikomi reikalavimai dėl proporcingumo, šios procedūros turėtų būti lengvai prieinamos ir jas turi būti įmanoma atlikti per pagrįstą laiko tarpą[48].

Kitais atvejais ESTT savo sprendimus netiesiogiai grindė bendraisiais vaiko teisių principais, kurie taip pat įtvirtinti VTK nuostatose (kaip antai dėl vaiko interesų ir teisės būti išklausytam), ypač tarpvalstybinio vaikų grobimo bylose[49].

Nepaisant to, ES tradiciškai vengia suteikti VTK sprendžiamąją galią, ypač politiškai sudėtingesnėse, kaip antai imigracijos kontrolės, srityse[50], nors pastarojo meto teismų praktikoje ši padėtis pradeda keistis, kaip aptariama tolesniuose

46 Žr.: ESTT, C-413/99, *Baumbast ir R. prieš Secretary of State for the Home Department*, 2002 m. rugsėjo 17 d.; ESTT, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu ir Man Lavette Chen prieš Secretary of State for the Home Department*, 2004 m. spalio 19 d.; ESTT, C-148/02, *Carlos Garcia Avello prieš Belgijos valstybę*, 2003 m. spalio 2 d.; ESTT, C-310/08, *London Borough of Harrow prieš Nimco Hassan Ibrahim ir Secretary of State for the Home Department* [DK], 2010 m. vasario 23 d.; ESTT, C-480/08, *Maria Teixeira prieš London Borough of Lambeth ir Secretary of State for the Home Department*, 2010 m. vasario 23 d. Šios bylos toliau aptariamos 8 ir 9 skyriuose.

47 ESTT, C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH prieš Avides Media AG*, 2008 m. vasario 14 d., 42 ir 52 punktai.

48 *Ten pat*, 49 ir 50 punktai.

49 ESTT, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga prieš Simone Pelz*, 2010 m. gruodžio 22 d. Toliau žr. 5 skyrių.

50 ESTT, C-540/03, *Europos Parlamentas prieš Europos Sąjungos Tarybą* [DK], 2006 m. birželio 27 d.

skyriuose. Po to, kai priimta ES pagrindinių teisių chartija, ESTT nuorodos į jos straipsnius dėl vaiko teisių dažnai primena nuorodas į VTK, turint omenyje šių nuostatų panašumą.

1.4.2. Europos Žmogaus Teisių Teismas

EŽTT daugiausia priima sprendimus dėl individualių peticijų, pateiktų pagal EŽTK 34 ir 35 straipsnius. EŽTT jurisdikcija apima visus su EŽTK ir jos protokolų aiškinimu ir taikymu susijusius klausimus (EŽTK 32 straipsnis).

Priešingai negu ESTT, EŽTT turi labai daug praktikos vaikų teisių srityje. Nors daugelis bylų pagal EŽTK 8 straipsnį dėl teisės į tai, kad būtų gerbiamas privatus ir šeimos gyvenimas, yra nagrinėjamos iš tėvų, o ne vaikų teisių perspektyvos, bylose pagal kitas esmines konvencijos nuostatas nebūtinai dalyvauja tėvai ir jose aiškiau telkiamas dėmesys į pačių vaikų teises, kaip antai teisę į apsaugą nuo nežmoniško ir žeminamo elgesio (EŽTK 3 straipsnis) arba teisę į teisingą bylos nagrinėjimą (EŽTK 6 straipsnis).

Nors EŽTT dažnai remiasi VTK nagrinėdamas vaikų arba jų vardu paduotas peticijas, jis šiai konvencijai sistemingai neteikia sprendžiamosios galios. Kai kuriose bylose VTK išdėstyti vaikų teisių principai turėjo lemiamą įtaką EŽTT argumentams, ypač dėl to, kaip Teismas išaiškino EŽTK 6 straipsnio (dėl teisės į teisingą bylos nagrinėjimą) taikymą elgesiui su vaikais, kurie pažeidė įstatymus (žr. 11 skyrių). Kitose srityse EŽTT požiūris gali šiek tiek skirtis nuo požiūrio pagal VTK, pavyzdžiui, dėl vaikų išklausymo teisme (žr. 2 skyrių), o kai kuriose bylose EŽTT aiškiai remiasi VTK.

Pavyzdys. Byla *Maslov prieš Austriją*[51] buvo susijusi su nepilnamečiu pareiškėju, kuris buvo nuteistas už kelias nusikalstamas veikas ir turėjo būti išsiųstas iš šalies. EŽTT nusprendė, kad kai imamasi priemonių išsiųsti iš šalies nepilnametį nusikaltėlį, pareiga paisyti vaiko interesų apima ir pareigą palengvinti vaiko reintegraciją į visuomenę pagal VTK 40 straipsnį. EŽTT manymu, reintegracija nebūtų sėkminga, jei vaiko šeimos ar socialiniai ryšiai nutrūktų dėl jo išsiuntimo iš šalies[52]. Taigi, VTK yra vienas iš pagrindų, kuriais remiantis nustatyta, kad pareiškėjo išsiuntimas iš šalies yra neproporcingas jo teisių pagal EŽTK 8 straipsnį (dėl pagarbos šeimos gyvenimui) pažeidimas.

51 EŽTT, *Maslov prieš Austriją* [DK], Nr. 1638/0323, 2008 m. birželio 23 d.

52 *Ten pat*, 83 punktas.

1.5. Europos socialinių teisių komitetas

ESTK sudaro 15 nepriklausomų ir nešališkų ekspertų, kurie priima sprendimus dėl nacionalinės teisės ir praktikos atitikties ESC pagal kolektyvinių skundų nagrinėjimo procedūrą arba valstybių pranešimų procedūrą[53]. Šiuo tikslu paskirtos nacionalinės ir tarptautinės organizacijos gali teikti kolektyvinius skundus prieš valstybes, kurios yra ESC šalys ir yra sutikusios su tokia skundų nagrinėjimo procedūra. Iki šiol skundai teikti siekiant ištirti, ar valstybės pažeidė vaiko teises pagal ESC, kai tai buvo susiję su ekonominiu vaikų išnaudojimu[54], fizine vaikų neliečiamybe[55], migrantų vaikų sveikatos teisėmis[56] ir neįgalių vaikų galimybėmis mokytis[57].

Pavyzdys. Skunde, pateiktame *International Commission of Jurists (ICJ) prieš Portugaliją*[58], tvirtinta, kad nors Portugalijos teisės aktuose paisoma minimalios įdarbinimo amžiaus ribos, 15 metų, kuri nustatyta ESC 7 straipsnio 1 dalyje, nepakankamai užtikrinama, kad šio apribojimo būtų laikomasi. ESTK nusprendė, kad ESC tikslas ir paskirtis yra ne vien teorinė, bet ir faktinė teisių apsauga, todėl tos teisės aktų nuostatos turi būti veiksmingai taikomos. Turėdamas omenyje, kad Portugalijoje neteisėtai dirba daug vaikų, ESTK nutarė, kad esama padėtis prieštarauja ESC 7 straipsnio 1 daliai.

53 Daugiau informacijos pateikta ESTK svetainėje: www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/ECSR/ECSRdefault_en.asp.

54 ESTK, *International Commission of Jurists (ICJ) prieš Portugaliją*, skundas Nr. 1/1998, 1999 m. rugsėjo 9 d.

55 ESTK, *World Organisation Against Torture (OMCT) prieš Graikiją*, skundas Nr. 17/2003, 2004 m. gruodžio 7 d.

56 ESTK, *Defence for Children International (DCI) prieš Belgiją*, skundas Nr. 69/2011, 2012 m. spalio 23 d.

57 ESTK, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) prieš Bulgariją*, skundas Nr. 41/2007, 2008 m. birželio 3 d., 35 punktas.

58 ESTK, *International Commission of Jurists (ICJ) prieš Portugaliją*, skundas Nr. 1/1998, 1999 m. rugsėjo 9 d.

2

Pagrindinės pilietinės teisės ir laisvės

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 10 straipsnis (religijos laisvė) ir 14 straipsnis (teisė į mokslą)	**Minties, sąžinės ir religijos laisvė**	EŽTK 9 straipsnis (religijos laisvė) ir 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas); 1 protokolo 2 straipsnis (tėvų teisė užtikrinti savo vaikų mokymą pagal savo įsitikinimus) EŽTT sprendimas *Dogru prieš Prancūziją*, Nr. 27058/05, 2008 m. (dėl musulmonių skarų ryšėjimo valstybinėje vidurinėje mokykloje) EŽTT sprendimas *Kervanci prieš Prancūziją*, Nr. 31645/04, 2008 m. (dėl musulmonių skarų ryšėjimo valstybinėje vidurinėje mokykloje) EŽTT sprendimas *Grzelak prieš Lenkiją*, Nr. 7710/02, 2010 m. (dėl alternatyvų religiniam švietimui pradinėse ir vidurinėse mokyklose) EŽTT sprendimas *Lautsi ir kiti prieš Italiją* [DK], Nr. 30814/06, 2011 m. (dėl kryžių valstybinėse mokyklose)
Pagrindinių teisių chartija, 11 straipsnis (saviraiškos laisvė)	**Saviraiškos ir informacijos laisvė**	EŽTK 10 straipsnis (saviraiškos laisvė) EŽTT sprendimas *Handyside prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 5493/72, 1976 m. (dėl vaikams skirtos knygos uždraudimo) EŽTT sprendimas *Gaskin prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 10454/83, 1989 m. (dėl galimybės susipažinti su vaikystėje tvarkyta asmenine byla)

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 24 straipsnis (vaiko teisės) ESTT, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga prieš Simone Pelz*, 2010 m. (teisė būti išklausytam, tarptautinis vaiko pagrobimas)	Teisė būti išklausytam	EŽTK 6 straipsnis (teisingas bylos nagrinėjimas) Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo, 3, 4, 6 ir 7 straipsniai EŽTT sprendimas *Sahin prieš Vokietiją* [DK], Nr. 30943/96, 2003 m. (vaiko išklausymas teismo byloje dėl galimybės bendrauti su vaiku)
Pagrindinių teisių chartija, 12 straipsnis (susirinkimų ir asociacijų laisvė)	Teisė į susirinkimų ir asociacijų laisvę	EŽTK 11 straipsnis (teisė laisvai rengti taikius susirinkimus ir burtis į asociacijas) EŽTT sprendimas *Krikščionių demokratų liaudies partija prieš Moldovą*, Nr. 28793/02, 2006 m. (dėl dalyvavimo susirinkimuose viešosiose vietose)

Visi asmenys naudojasi pilietinėmis teisėmis ir laisvėmis, nustatytomis įvairiuose teisės aktuose, visų pirma ES pagrindinių teisių chartijoje ir Europos žmogaus teisių konvencijoje (EŽTK), kaip ją aiškina Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT). Jokie kiti ES teisės aktai, išskyrus Pagrindinių teisių chartiją, konkrečiai nereglamentuoja šiame skyriuje aptariamų pilietinių teisių taikymo vaikams. Tačiau ET lygmeniu šių pilietinių teisių taikymo sritis ir aiškinimas per daugelį metų buvo labai ištobulintas, visų pirma remiantis EŽTT teismine praktika.

Šiame skyriuje apžvelgiamos ES pagrindinių teisių chartijos II antraštinėje dalyje nustatytos laisvės tiek, kiek jos daro poveikį vaikų teisėms. Jame analizuojama vaiko teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę (2.1 skirsnis), į saviraiškos ir informacijos laisvę (2.3 skirsnis), vaiko teisė būti išklausytam (2.4 skirsnis) ir teisė į susirinkimų bei asociacijų laisvę (2.5 skirsnis).

2.1. Minties, sąžinės ir religijos laisvė

Pagrindiniai faktai

- ES pagrindinių teisių chartijoje ir EŽTK garantuojama minties, sąžinės ir religijos laisvė apima teisę keisti savo religiją arba tikėjimą, taip pat laisvę išpažinti savo religiją arba tikėjimą laikant pamaldas, mokantis tikėjimo, jį praktikuojant ir atliekant apeigas.
- Tėvai turi teisę užtikrinti savo vaikų švietimą ir mokymą pagal savo religinius, filosofinius ir pedagoginius įsitikinimus.
- Tėvai turi teisę ir pareigą vadovauti vaikui įgyvendinant jo teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę taip, kad tai atitiktų besivystančius vaiko gebėjimus.

2.1.1. Vaiko teisė į religijos laisvę

ES teisėje ES pagrindinių teisių chartijos 10 straipsniu garantuojama kiekvieno žmogaus teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę. Ši teisė apima laisvę keisti savo religiją arba tikėjimą ir laisvę tiek vienam, tiek su kitais, viešai ar privačiai išpažinti savo religiją arba tikėjimą laikant pamaldas, mokantis tikėjimo, jį praktikuojant ar atliekant apeigas. Teisė atsisakyti veikti dėl vidinių įsitikinimų yra pripažįstama pagal nacionalinius įstatymus (Chartijos 10 straipsnio 2 dalis).

ET teisėje EŽTK 9 straipsniu nustatyta teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę. Pagal EŽTT praktiką skiriami trys teisės į religijos laisvę aspektai: žmogaus vidinė laisvė, laisvė keisti savo religiją arba tikėjimą ir laisvė skelbti savo religiją arba tikėjimą. Pirmieji du šios laisvės aspektai yra besąlyginiai ir valstybės jų negali varžyti jokiomis aplinkybėmis[59]. Laisvė skelbti savo religiją arba tikėjimą gali būti apribota, jei tokie apribojimai yra nustatyti įstatymo, tuo siekiama teisėto tikslo ir tie apribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje (EŽTK 9 straipsnio 2 dalis).

EŽTT praktikoje yra tekę nagrinėti vaikų minties, sąžinės ir religijos laisvės klausimus, daugiausia susijusius su teise mokytis ir valstybine mokyklų sistema. Religijos mokyklose klausimu karštai diskutuojama daugelio Europos šalių visuomenėse.

59 EŽTT, *Darby prieš Švediją*, Nr. 11581/85, 1990 m. spalio 23 d.

Pavyzdys. Bylose *Dogru prieš Prancūziją* ir *Kervanci prieš Prancūziją*[60] buvo nagrinėjamas klausimas dėl Prancūzijos valstybinės vidurinės mokyklos pirmoje klasėje neleidimo mokytis dviem 11 ir 12 metų amžiaus mergaitėms, nes jos nesutiko nusirišti skarų per kūno kultūros pamokas. EŽTT pažymėjo, kad pareiškėjų teisė išpažinti savo religinius įsitikinimus buvo apribota siekiant laikytis valstybinių mokyklų pasaulietiškumo reikalavimų. Pasak nacionalinių institucijų, dėvėti tokį šydą kaip musulmonės skarelė per sporto pamokas yra nepriimtina dėl sveikatos ir saugumo priežasčių. EŽTT pripažino šį argumentą pagrįstu, nes mokykla siekė pusiausvyros tarp pareiškėjų religinių įsitikinimų raiškos ir poreikių apsaugoti kitų žmonių teises ir laisves bei viešąją tvarką. Todėl Teismas padarė išvadą, kad šis mokinių laisvės išpažinti savo religiją suvaržymas buvo pagrįstas ir proporcingas siekiamam tikslui. Taigi, EŽTK 9 straipsnio pažeidimo jis nenustatė.

Pavyzdys. Byla *Grzelak prieš Lenkiją*[61] buvo susijusi su nuo religinio ugdymo atleistu mokiniu, kuriam nebuvo suteikta galimybė lankyti etikos pamokas ir gauti susijusius pažymius. Visu savo mokymosi pradinėje ir vidurinėje mokykloje (nuo 7 iki 18 metų) laikotarpiu pareiškėjas nelankė tikybos pamokų, nes to nenorėjo jo tėvai, pareiškę, kad yra agnostikai. Etikos pamokos niekada nevyko, nes jų pageidavo per mažai mokinių, todėl šio mokinio mokyklos lankymo ataskaitose ir pažymėjimuose langelis, kuriame turėjo būti įrašytas „religijos (etikos)“ dalyko pažymys, buvo paprasčiausiai užbrauktas. Pasak EŽTT, tai, kad šio mokinio mokyklos lankymo ataskaitose nebuvo įrašytas „religijos (etikos)“ dalyko pažymys, galėjo kenkti jo minties, sąžinės ir religijos laisvei, nes iš tų ataskaitų buvo galima spręsti apie jo nepriklausymą jokiai religijai. Todėl tai buvo nepageidaujamo stigmatizavimo forma. Taigi, toks skirtingas požiūris į netikinčiuosius, norėjusius lankyti etikos pamokas, ir į tikybos pamokas lankiusius mokinius nebuvo objektyviai ir argumentuotai pagrįstas, o priemonės, kurių imtasi, nebuvo pagrįstai proporcingos tikslui, kurio siekta. Šiuo atveju buvo peržengtos valstybės diskrecijos ribos, nes iš esmės pažeista pareiškėjo teisė neišpažinti savo religijos ar įsitikinimų, taigi pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su EŽTK 9 straipsniu.

60 EŽTT, *Dogru prieš Prancūziją*, Nr. 27058/05, 2008 m. gruodžio 4 d.; EŽTT, *Kervanci prieš Prancūziją*, Nr. 31645/04, 2008 m. gruodžio 4 d. (paskelbta prancūzų kalba).

61 EŽTT, *Grzelak prieš Lenkiją*, Nr. 7710/02, 2010 m. birželio 15 d.

2.2. Tėvų teisės ir jų vaikų religijos laisvė

Tėvų teisės, susijusios su jų vaikų religijos laisve, Europos teisėje suprantamos kitaip negu VTK.

ES teisėje privaloma deramai gerbti tėvų teisę užtikrinti savo vaikų švietimą ir mokymą pagal savo religinius, filosofinius ir pedagoginius įsitikinimus, ypač turint omenyje švietimo įstaigų steigimo laisvę (Pagrindinių teisių chartijos 14 straipsnio 3 dalis).

Pagal ET teisę, visų pirma EŽTK 1 protokolo 2 straipsnį, valstybėms privaloma paisyti tėvų (religinių) įsitikinimų atliekant visas su vaikų švietimu ir mokymu susijusias funkcijas. Pagal EŽTK ši pareiga suprantama plačiai ir apima ne tik mokyklų mokymo programų turinį ir įgyvendinimą, bet ir visų valstybei tenkančių funkcijų vykdymą[62], įskaitant valstybinio švietimo organizavimą ir finansavimą, mokymo programos nustatymą ir planavimą, informacijos arba žinių perdavimą pagal mokymo programą objektyviai, kritiškai ir paisant įvairovės (taigi, valstybei draudžiama siekti indoktrinavimo tikslo, kurį būtų galima laikyti tėvų religinių ir filosofinių įsitikinimų nepaisymu), taip pat mokyklos aplinkos organizavimą, įskaitant kryžių buvimą valstybinių mokyklų klasėse.

Pavyzdys. Byla *Lautsi ir kiti prieš Italiją*[63] buvo susijusi su kryžių buvimu valstybinių mokyklų klasėse. Viena motina pasiskundė, kad kryžių buvimas valstybinės mokyklos, kurią lankė jos vaikai, klasėse pažeidžia pasaulietiškumo principą, pagal kurį ji siekia auklėti savo vaikus. EŽTT Didžioji kolegija nustatė, kad valstybė, atlikdama su švietimu ir mokymu susijusias savo funkcijas, yra kompetentinga nuspręsti, ar valstybinių mokyklų klasėse turėtų būti kryžiai, ir kad tai įeina į EŽTK 1 protokolo 2 straipsnio taikymo sritį. Teismas teigė, kad šis sprendimas iš esmės priklauso valstybės atsakovės diskrecijai ir kad Europoje nėra visuotinai sutarta, ar religinius simbolius galima naudoti valstybinėse mokyklose. Tiesa, kad kryžių, neabejotinai su krikščionybe siejamo simbolio, buvimas valstybinių mokyklų klasėse aiškiai reprezentuoja daugumos šalies gyventojų religiją mokyklos

62 Žr. susijusią EŽTT praktiką: EŽTT, *Kjeldsen, Busk Madsen ir Pedersen prieš Daniją*, Nr. 5095/71, 5920/72 ir 5926/72, 1976 m. gruodžio 7 d.; EŽTT, *Valsamis prieš Graikiją*, Nr. 21787/93, 1996 m. gruodžio 18 d.; EŽTT, *Folgerø ir kiti prieš Norvegiją* [DK], Nr. 15472/02, 2007 m. birželio 29 d.; EŽTT, *Hasan ir Eylem Zengin prieš Turkiją*, Nr. 1448/04, 2007 m. spalio 9 d.; EŽTT, *Lautsi ir kiti prieš Italiją* [DK], Nr. 30814/06, 2011 m. kovo 18 d.

63 EŽTT, *Lautsi ir kiti prieš Italiją* [DK], Nr. 30814/06, 2011 m. kovo 18 d.

aplinkoje, tačiau vien tai nereiškia, kad valstybė atsakovė siekia indoktrinuoti mokinius. EŽTT manymu, ant sienos kabantis kryžius iš esmės tėra pasyvus simbolis ir negalima manyti, kad jis mokiniams daro tokią įtaką, kokią darytų žodinis mokymas arba dalyvavimas religinėje veikloje. Todėl Didžioji kolegija padarė išvadą, kad valdžios institucijos, nusprendusios palikti kryžius valstybinės mokyklos klasėse, kuriose mokėsi pareiškėjos vaikai, neperžengė savo diskrecijos ribų, taigi gerbė tėvų teisę užtikrinti savo vaikų švietimą ir mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus.

Pagal tarptautinę teisę, VTK 14 straipsnio 2 dalį, valstybės dalyvės privalo gerbti tėvų teises ir pareigas vadovauti vaikui įgyvendinant jo teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę taip, kad tai atitiktų besivystančius vaiko gebėjimus. Taigi, priešingai negu pagal ES pagrindinių teisių chartijos 14 straipsnio 3 dalį, pagal VTK svarbiausia yra užtikrinti paties vaiko laisvę. Pagal VTK tėvai turi teisę vadovauti vaikui ir jį auklėti ne pagal savo įsitikinimus, o pagal paties vaiko įsitikinimus. VTK 14 straipsnio 2 dalies formuluotė atitinka bendrą tėvų pareigų sampratą pagal VTK: tėvai turi atlikti šias savo pareigas paisydami didėjančių vaiko gebėjimų (VTK 5 straipsnis) ir vadovaudamiesi vaiko interesais (VTK 18 straipsnio 1 dalis).

2.3. Saviraiškos ir informacijos laisvė

Pagrindiniai faktai

- Tiek ES pagrindinių teisių chartija, tiek EŽTK garantuoja teisę į saviraiškos laisvę, kuri apima laisvę turėti savo įsitikinimus ir gauti bei skleisti informaciją ir idėjas valdžios institucijoms nekliudant.
- Teisė į informacijos laisvę neapima teisės susipažinti su vaikų priežiūros institucijų įrašų informacija.
- Galimybė susipažinti su vaikų priežiūros institucijų įrašais tik gavus tos informacijos pateikėjo sutikimą gali būti suderinama su EŽTK 8 straipsniu (teisė į tai, kad būtų gerbiamas asmeninis ir šeimos gyvenimas) su sąlyga, kad galutinį sprendimą, ar reikėtų leisti susipažinti su tokia informacija, priimtų nepriklausoma institucija.

ES teisėje teisė į saviraiškos laisvę apima laisvę turėti savo įsitikinimus ir gauti bei skleisti informaciją ir idėjas valdžios institucijoms nekliudant ir nepaisant valstybių sienų (ES pagrindinių teisių chartijos 11 straipsnis).

ET teisėje saviraiškos laisvę garantuoja EŽTK 10 straipsnis ir ji gali būti apribota tik kai toks apribojimas numatytas įstatymų, juo siekiama vieno iš 10 straipsnio 2 dalyje nurodytų teisėtų tikslų ir jis yra būtinas demokratinėje visuomenėje.

EŽTT savo praktikoje pabrėžė, kad „[s]aviraiškos laisvė yra vienas iš esminių [demokratinės] visuomenės pagrindų, viena pagrindinių jos pažangos ir kiekvieno žmogaus asmeninio tobulėjimo sąlygų [...] ji taikytina ne vien „informacijai" ar „idėjoms", kurioms pritariama ar kurios laikomos nejžeidžiančiomis arba vertinamos neutraliai, bet ir informacijai arba idėjoms, kurios yra visos valstybės ar bet kurios jos gyventojų dalies laikomos įžeidžiančiomis, trikdančiomis arba šokiruojančiomis"[64].

Pavyzdys. Byloje *Handyside prieš Jungtinę Karalystę*[65] EŽTT nustatė, jog knygos *„Mažoji raudonoji mokyklos knygelė"* uždraudimas valdžios institucijų nutarimu atitiko EŽTK 10 straipsnio 2 dalyje dėl moralės apsaugos nustatytą išimtį. Šioje byloje svarstyta teisė gauti informaciją pagal vaiko amžių ir brandą – vaikams itin aktualus teisės į saviraiškos laisvę aspektas. Šioje iš danų kalbos išverstoje knygoje, skirtoje mokyklinio amžiaus vaikams, buvo abejojama įvairiomis socialinėmis normomis, be kita ko, dėl seksualumo ir narkotikų vartojimo. Jaunuoliai kritiniame brendimo etape kai kurias šios knygos dalis galėjo suprasti kaip raginimą užsiimti pagal savo amžių netinkama žalinga veikla ar net kai kuriais būdais nusikalsti. Todėl, pasak EŽTT, kompetentingi Jungtinės Karalystės teisėjai „turėjo teisę vykdydami savo įgaliojimus tuo metu manyti, kad ta knyga būtų turėjusi žalingą poveikį daugelio vaikų ir paauglių, kurie ją būtų skaitę, moralei"[66].

Kitos vaikų bylos, kuriose remtasi EŽTK 10 straipsniu, iškeltos dėl globojamų vaikų teisės gauti informaciją.

Pavyzdys. Byla *Gaskin prieš Jungtinę Karalystę*[67] buvo susjusi su asmeniu, kuris didžiąją savo vaikystės dalį praleido globos įstaigose ir tuo metu vietos valdžios institucija tvarkė konfidencialius jo bylos įrašus. Tarp jų būta įvairių ataskaitų, kurias teikė medicinos specialistai, mokyklų mokytojai, policijos ir probacijos pareigūnai, socialiniai darbuotojai, namuose besilankę sveikatos

64 Žr., pvz.: EŽTT, *Handyside prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 5493/72, 1976 m. gruodžio 7 d., 49 punktas.

65 *Ten pat.*

66 *Ten pat*, 52 punktas.

67 EŽTT, *Gaskin prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 10454/83, 1989 m. liepos 7 d.

specialistai, globėjai ir internatinių mokyklų personalas. Kai pareiškėjas paprašė leisti susipažinti su tais įrašais, kad galėtų paduoti ieškinį prieš vietos valdžios instituciją dėl patirtos neturtinės žalos, jo prašymas buvo atmestas. Tokių įrašų konfidencialumas buvo garantuotas dėl visuomenės intereso, kad tinkamai veiktų vaikų globos tarnyba, kurios veikimui kiltų grėsmė, jei tiems įrašams informaciją teikiantys asmenys ateityje vengtų atvirai rašyti tiesą savo pranešimuose. EŽTT sutiko, kad asmenys, kuriais vaikystėje rūpinosi valstybinės globos įstaigos, turi gyvybiškai svarbų interesą „gauti informaciją, reikalingą, kad galėtų pažinti ir suprasti savo vaikystę ir ankstyvąją raidą“[68]. Nors turi būti garantuotas valstybės įstaigų įrašų konfidencialumas, tokia sistema, kokia veikia Jungtinėje Karalystėje, pagal kurią galimybė susipažinti su įrašais priklauso nuo jų pateikėjo sutikimo, iš esmės galėtų būti suderinama su EŽTK 8 straipsniu, jeigu su įrašais susipažinti norinčio asmens interesų apsauga būtų garantuota tuo atveju, kai su įrašų pateikėju nepavyksta susisiekti arba jis nepagrįstai atsisako duoti sutikimą. Tokiu atveju galutinį sprendimą, ar reikėtų leisti susipažinti su įrašais, turėtų priimti nepriklausoma institucija. Šiuo atveju, pareiškėjas negalėjo pasinaudoti tokia procedūra, todėl Teismas nustatė, kad buvo pažeistos jo teisės pagal EŽTK 8 straipsnį. Tačiau EŽTT nenustatė EŽTK 10 straipsnio pažeidimo ir pakartojo, kad dėl teisės laisvai gauti informaciją valstybės vyriausybė negali neleisti asmeniui gauti informacijos, kurią kiti nori arba gali norėti jam suteikti, tačiau pati valstybė nėra įpareigota suteikti atitinkamos informacijos tam asmeniui.

2.4. Teisė būti išklausytam

Pagrindiniai faktai

- Pagal ES teisę vaikai turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę. Sprendžiant su vaikais susijusius klausimus turi būti atsižvelgiama į jų nuomonę, kaip tinka pagal jų amžių ir brandą.
- Pagal EŽTK nėra besąlyginio reikalavimo išklausyti vaiką teisme. Ar reikia tai daryti, ar ne, turi būti įvertinta atsižvelgiant į kiekvienos bylos aplinkybes, priklausomai nuo vaiko amžiaus ir brandos.
- JT teisėje vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę visais su vaiku susijusiais klausimais yra pripažinta vienu iš bendrųjų Vaiko teisių konvencijos principų.

68 *Ten pat*, 49 punktas.

ES teisėje ES pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad vaikai gali laisvai reikšti savo nuomonę ir kad sprendžiant su vaikais susijusius klausimus į šią nuomonę būtina atsižvelgti pagal jų amžių ir brandą. Tai visuotinai, o ne tik per atskirus procesus taikoma nuostata. ESTT šios nuostatos reikšmę išaiškino kartu remdamasis reglamentu „Briuselis IIa“.

Pavyzdys. Byla *Joseba Andoni Aguirre Zarraga prieš Simone Pelz*[69] buvo susijusi su nepilnamečiu vaiku, kuris buvo išvežtas iš Ispanijos į Vokietiją pažeidžiant teismo sprendimus dėl vaiko globos teisių. ESTT buvo paklausta, ar Vokietijos teismas (t. y. valstybės, į kurią išvežtas vaikas, teismas) galėjo paprieštarauti Ispanijos (kilmės šalies) teismo įsakymui argumentuodamas tuo, kad vaikas nebuvo išklausytas, todėl buvo pažeistas Reglamento Nr. 2201/2003 (reglamentas „Briuselis IIa“) 42 straipsnio 2 dalies a punktas ir ES pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnis. Kai mergaitė išreiškė savo nuomonę per Vokietijos teismo procesą, ji sakė, kad nenori grįžti atgal. ESTT nutarė, kad vaikas neturi besąlyginės teisės būti išklausytas teisme, tačiau jeigu teismas nusprendžia, kad tai būtina, jis turi suteikti vaikui realią galimybę iš tiesų išreikšti savo nuomonę. ESTT taip pat nusprendė, kad dėl vaiko teisės būti išklausytam, kaip nustatyta Pagrindinių teisių chartijoje ir reglamente „Briuselis IIa“, vaikams turi būti prieinamos teisinės procedūros ir sudarytos tinkamos sąlygos, kad jie galėtų laisvai reikšti savo nuomonę ir teismas galėtų ją išklausyti. Teismas taip pat turi imtis visų reikiamų priemonių, kad būtų surengti tam skirti svarstymai, paisant vaiko interesų ir kiekvienos individualios bylos aplinkybių. Vis dėlto ESTT nusprendė, jog šalies, į kurią išvežtas vaikas, (Vokietijos) valdžios institucijos negalėjo paprieštarauti vaiko grąžinimui argumentuodamos tuo, kad jo teisė būti išklausytam buvo pažeista jo kilmės šalyje (Ispanijoje).

Pagal ET teisę EŽTT, aiškindamas teisę į tai, kad būtų gerbiamas asmeninis ir šeimos gyvenimas (EŽTK 8 straipsnis), nemano, kad vaikas visada turi būti išklausytas teisme. Pagal bendrą taisyklę įprasta, kad nacionaliniai teismai įvertina pateiktus įrodymus, įskaitant tai, kokiais būdais nustatyti svarbūs faktai. Nacionaliniai teismai ne visada privalo išklausyti vaiką byloje dėl galimybės vienam iš tėvų, kuris neturi vaiko globos teisių, su juo bendrauti. Tai turi būti įvertinta pagal konkrečias kiekvienos bylos aplinkybes, deramai atsižvelgiant į vaiko amžių ir brandą.

69 ESTT, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga prieš Simone Pelz*, 2010 m. gruodžio 22 d.; taip pat žr. 5.4 skirsnį, kuriame išsamiau aptartos šio Teismo sprendimo detalės ir reglamento „Briuselis IIa“ taikymas.

Be to, EŽTT pagal 8 straipsnio procesinio aspekto taikymą dažnai vertina, ar institucijos ėmėsi reikiamų veiksmų, kartu su savo sprendimais taikydamos būtinas apsaugos priemones.

Pavyzdys. Byloje *Sahin prieš Vokietiją*[70] motina buvo visiškai uždraudusi pareiškėjui bendrauti su savo ketverių metų dukra. Vokietijos regioninis teismas nusprendė, kad leidimas bendrauti tėvui su savo dukra būtų žalingas vaikui, nes tėvų santykiai buvo labai įtempti. Teismas taip nusprendė neatsiklausęs mergaitės, ar ji nori toliau bendrauti su savo tėvu. Spręsdamas vaiko išklausymo teisme klausimą EŽTT rėmėsi eksperto aiškinimu, kuris buvo pateiktas regioniniam Vokietijos teismui. Kelis kartus susitikęs su vaiku, motina ir pareiškėju ekspertas manė, kad vaiko apklausos procesas galėjo kelti riziką vaikui, kurios nebūtų buvę įmanoma išvengti specialiomis teismo priemonėmis. EŽTT nustatė, jog tokiomis aplinkybėmis precesiniai reikalavimai, kylantys iš EŽTK 8 straipsnio – išklausyti vaiką teisme – nereiškė, kad buvo privaloma tiesiogiai apklausti vaiką apie jo santykius su tėvu.

Pavyzdys. Byloje *Sommerfeld prieš Vokietiją*[71] pareiškėjos trylikametė dukra aiškiai pareiškė, kad nenori bendrauti su pareiškėja, ir to nedarė kelerius metus. Nacionalinių teismų nuomone, jos vertimas bendrauti su pareiškėja būtų sunkiai sutrikdęs jos emocinę ir psichologinę pusiausvyrą. EŽTT sutiko, kad per tokio sprendimo priėmimo procesą pareiškėjai buvo suteikta reikiama jos interesų apsauga[72].

Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo reglamentuoja vaiko teisę laisvai reikšti savo nuomonę[73]. Ši konvencija siekia remti vaiko teises ir suteikia vaikui specialių procesinių teisių šeimos bylose, nagrinėjamose teisminės institucijos, ypač bylose dėl tėvų pareigų vykdymo, kaip antai gyvenimo ir bendravimo su savo vaikais. Konvencijos 3 straipsnis suteikia vaikui teisę būti informuotam ir išreikšti savo nuomonę per teismo procesus; tai – procesinė teisė. 4 straipsniu vaikui suteikta teisė prašyti paskirti specialų atstovą per jam svarbius procesus

70 EŽTT, *Sahin prieš Vokietiją* [DK], Nr. 30943/96, 2003 m. liepos 8 d., 73 punktas. Konkrečiu klausimu dėl nacionaliniams teismams pateiktų įrodymų vertinimo ir įrodymų, kuriuos siekia pateikti atsakovai, tinkamumo taip pat žr. EŽTT, *Vidal prieš Belgiją*, Nr. 12351/86, 1992 m. balandžio 22 d., 33 punktą.

71 EŽTT, *Sommerfeld prieš Vokietiją* [DK], Nr. 31871/96, 2003 m. liepos 8 d.

72 *Ten pat*, 72 ir 88 punktai.

73 Europos Taryba, Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo, CETS Nr. 160, 1996 m.

teisminėje institucijoje. Pagal 6 straipsnį institucijos privalo įsitikinti, kad vaikas gavo visą reikiamą informaciją, kai tinka, asmeniškai su juo tartis ir leisti vaikui išreikšti savo nuomonę.

Tarptautinėje teisėje VTK 12 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad vaikas, gebantis suformuluoti savo pažiūras, turi teisę laisvai jas išreikšti visais jam svarbiais klausimais. Vaiko pažiūrų reikėtų deramai paisyti, kaip tinka pagal jo amžių ir brandą. VTK 12 straipsnio 2 dalyje taip pat nustatyta, kad vaikui turi būti suteikta galimybė būti išklausytam bet kokio jam svarbaus teisminio ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka.

JT Vaiko teisių komitetas pabrėžė, kad valstybės narės turėtų garantuoti šią teisę tiesiogiai arba priimti ar pakeisti įstatymus taip, kad vaikas galėtų šia teise visapusiškai naudotis[74]. Be to, jos turi užtikrinti, kad vaikas gautų visą reikiamą informaciją ir patarimus, taigi galėtų nuspręsti taip, kaip geriausia jo interesams. Komitetas taip pat pažymėjo, kad vaikas turi teisę šia teise nesinaudoti; nuomonė gali būti išreikšta savanoriškai, bet ne privaloma tvarka.

2.5. Teisė į susirinkimų ir asociacijų laisvę

Pagrindiniai faktai

- Tiek ES pagrindinių teisių chartijoje, tiek EŽTK garantuota laisvė rengti taikius susirinkimus ir burtis į asociacijas.
- Šia teise asmenims suteikta galimybė siekti savo tikslų kartu su kitais ir garantuota jų apsauga, kad jie galėtų pasinaudoti savo teise.

ES teisėje ES pagrindinių teisių chartijos 12 straipsnyje nustatyta, kad kiekvienas žmogus turi teisę laisvai rinktis į taikius susirinkimus ir jungtis su kitais į visų lygių asociacijas, ypač politinėje, profesinėje ir pilietinėje srityje. Tai reiškia, kad visi žmonės turi teisę steigti profesines sąjungas, stoti į jas ir ginti savo interesus.

74 JT, Vaiko teisių komitetas, *Bendrosios pastabos Nr. 14 (2013) dėl vaiko teisės į tai, kad pirmiausia būtų paisoma jo interesų (3 straipsnio 1 dalis)*, CRC/C/GC/14, 2013 m. gegužės 29 d.

ET teisėje EŽTK 11 straipsnio 1 dalimi garantuota teisė laisvai rengti susirinkimus ir jungtis į asociacijas laikantis 11 straipsnio 2 dalyje nustatytų apribojimų.

EŽTT aiškiai įtvirtino vaiko teisę dalyvauti susirinkimuose viešose vietose. Byloje *Krikščionių demokratų liaudies partija prieš Moldovą* Teismas pažymėjo, kad tėvų ir vaikų susirinkimų laisvei prieštarautų draudimas jiems dalyvauti renginiuose, ypač tokiuose, kuriuose protestuojama prieš vyriausybės politiką dėl mokyklinio ugdymo.

Tarptautinėje teisėje tiek pavieniai vaikai, tiek vaikų organizacijos gali naudotis apsauga, suteikta pagal VTK 15 straipsnį, kuriame nustatyta vaiko teisė į asociacijų ir taikių susirinkimų laisvę. Pagal šią nuostatą tarptautinė apsauga suteikiama daugybei įvairių formų asociacijų, į kurias buriasi vaikai.

3

Lygybė ir nediskriminavimas

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, III antraštinė dalis (Lygybė), įskaitant 20 straipsnį (lygybė prieš įstatymą), 21 straipsnį (diskriminacijos uždraudimas) ir 23 straipsnį (moterų ir vyrų lygybė)	Lygybė ir nediskriminavimas	EŽTK 14 straipsnis; EŽTK 12 protokolo 1 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) ESC (pataisyta), E straipsnis (nediskriminavimas)
Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB)	Nediskriminavimas dėl rasės ir etninės kilmės	EŽTT sprendimas *D.H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], Nr. 57325/00, 2007 m. (dėl romų vaikų mokymo specialiose mokyklose) EŽTT sprendimas *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją*, Nr. 15766/03, 2010 m. (dėl pradinių mokyklų klasių, skirtų tik romų vaikams) Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija (TMPK), 4 ir 12 straipsniai

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 45 straipsnis (judėjimo ir apsigyvenimo laisvė) ESTT, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu ir Man Lavette Chen prieš Secretary of State for the Home Department*, 2004 m. (dėl vaiko tėvų, trečiosios šalies piliečių, teisės apsigyventi valstybėje narėje)	Nediskriminavimas dėl pilietybės ir imigracijos statuso	EŽTT sprendimas *Ponomaryovi prieš Bulgariją*, Nr. 5335/05, 2011 m. (dėl laikinų gyventojų mokesčių už mokslą mokykloje) TMPK 4 straipsnis ir 12 straipsnio 3 dalis
Užimtumo lygybės direktyva (2000/78/EB)	Nediskriminavimas dėl amžiaus	EŽTK 14 straipsnis; EŽTK 12 protokolo 1 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas)
ESTT, C-303/06, *S. Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law* [DK], 2008 m.	Nediskriminavimas dėl kitų priežasčių, dėl kurių suteikta teisė į apsaugą	EŽTT sprendimas *Fabris prieš Prancūziją* [DK], Nr. 16574/08, 2013 m. (dėl nesantuokinių vaikų paveldėjimo teisių)

Laisvė nebūti diskriminuojamam yra vienas pamatinių demokratinės visuomenės principų. Tiek ES, tiek ET prisidėjo prie šio principo išaiškinimo: ES institucijos priėmė kelias vaikų problemoms itin aktualias direktyvas, o Europos Žmogaus Teisių Teisme (EŽTT) suformuota gausi teisminė praktika dėl laisvės nebūti diskriminuojamam pagal EŽTK 14 straipsnį dėl diskriminacijos uždraudimo, taikant kartu su kitais šios konvencijos straipsniais.

Europos socialinių teisių komiteto (ESTK) manymu, Europos socialinės chartijos (ESC) E straipsnio dėl nediskriminavimo paskirtis yra tokia pati kaip Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) 14 straipsnio: jis nėra savarankiškas ir turi būti taikomas kartu su viena iš esminių ESC nuostatų[75].

Šiame skyriuje aptariami lygybės ir nediskriminavimo principai, daugiausia dėmesio skiriant toms nuostatoms, dėl kurių teismai pateikė konkrečios vaikams svarbios praktikos. Jame pirmiausia pateikta bendra informacija apie Europos nediskriminavimo teisės aktus (3.1 skirsnis), toliau aptartas vaikų lygybės ir nediskriminavimo dėl etninės kilmės klausimas (3.2 skirsnis), pilietybė ir imigracijos statusas (3.3 skirsnis), amžiaus klausimas (3.4 skirsnis) ir kiti pagrindai, pagal kuriuos vaikams turi būti suteikta apsauga, įskaitant lytį, kalbą ir asmens tapatybę (3.5 skirsnis).

75 ESTK, *Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 26/2004, 2005 m. birželio 15 d., 34 punktas.

3.1. Europos nediskriminavimo teisės aktai

Pagrindiniai faktai

- ES ir ET teisėje uždrausta diskriminacija dėl lyties, rasės, odos spalvos, etninės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar bet kokių kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turto, kilmės, negalios, amžiaus ir seksualinės orientacijos[76].
- Kai EŽTT nustato, kad su asmenimis iš esmės panašiomis aplinkybėmis elgtasi skirtingai, jis tiria, ar tai daryta dėl objektyvios ir pateisinamos priežasties, o jei ne, daro išvadą, kad toks elgesys buvo diskriminuojantis, pažeidžiant EŽTK 14 straipsnį dėl draudimo diskriminuoti.

ES teisėje ES pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnyje įtvirtintas diskriminacijos uždraudimas yra savarankiškas principas, taikomas ir tokiomis aplinkybėmis, kuriomis netinka taikyti jokios kitos chartijos nuostatos. Šia nuostata aiškiai uždrausta diskriminacija dėl tokių pagrindų: lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo, negalios, amžiaus ir seksualinės orientacijos. Tačiau SESV 19 straipsnyje uždrausta diskriminacija tik dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus ir seksualinės orientacijos.

Keliose ES direktyvose uždrausta diskriminacija užimtumo, socialinės rūpybos sistemos ir naudojimosi prekėmis bei paslaugomis srityse, kurios visos gali būti svarbios vaikams. Tarybos direktyvoje 2000/78/EB, kuria nustatyti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendrieji pagrindai (Užimtumo lygybės direktyva)[77], uždrausta diskriminacija dėl religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus ir seksualinės orientacijos. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (Rasinės lygybės direktyva), draudžia diskriminaciją dėl rasės arba etninės kilmės ne vien užimtumo srityje ir užtikrinant galimybę naudotis prekėmis ir paslaugomis, bet ir socialinės rūpybos sistemoje (įskaitant socialinę apsaugą,

76 Europos nediskriminavimo teisės normos, kurias sudaro ES direktyvos dėl nediskriminavimo ir EŽTK 14 straipsnis bei 12 protokolas, apžvelgtos FRA ir EŽTT (2011) ir susijusios teismų praktikos papildyme nuo 2010 m. liepos mėn. iki 2011 m. gruodžio mėn.

77 Tarybos direktyva 2000/78/EB, OL 2000 L 303. Visi ES teisės aktai skelbiami ES interneto prieigos prie ES teisės portale „Eur-Lex“: http://eur-lex.europa.eu/homepage.html.

socialinį draudimą ir sveikatos priežiūrą) bei švietimo srityje[78]. Kitomis direktyvomis įgyvendinamas vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principas užimtumo ir profesinės veiklos srityse (Lyčių lygybės direktyva)[79] ir dėl galimybės naudotis prekėmis ir paslaugomis, prekių tiekimo ir paslaugų teikimo (Direktyva dėl lyčių lygybės, susijusios su prekėmis ir paslaugomis)[80].

ET teisėje draudimas diskriminuoti taikomas naudojantis bet kuria iš EŽTK nustatytų esminių teisių ir laisvių (14 straipsnis), taip pat naudojantis bet kokia nacionalinės teisės akto ar bet kurio kito valdžios institucijos akto garantuota teise (EŽTK 12 protokolo 1 straipsnis). Vis dėlto 12 protokolas taikytinas ribotai, nes jį ratifikavo nedaug šalių ir iki šiol juo dar nesiremta priimant sprendimus jokiose su vaikais susijusiose bylose. Abiejų teisės aktų nuostatose pateiktas nebaigtinis pagrindų sąrašas, dėl kokių priežasčių draudžiama diskriminuoti: dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, nacionalinės arba socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, turto, gimimo arba kitokio statuso. Kai EŽTT nustato, kad su asmenimis, kurių padėtis iš esmės panaši, elgtasi skirtingai, jis tiria, ar tai gali būti objektyviai ir įtikinamai pagrįsta[81].

ESC E straipsnyje taip pat pateiktas nebaigtinis pagrindų sąrašas, dėl kokių priežasčių draudžiama diskriminuoti: dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, sveikatos būklės, priklausymo nacionalinei mažumai arba gimimo. Šio straipsnio priedėlyje patikslinta, kad skirtingas požiūris dėl objektyvių ir pateisinamų priežasčių apima ir reikalavimus dėl amžiaus arba gebėjimų, keliamus norintiems dalyvauti kai kurių formų švietimo veikloje[82], todėl tai nelaikoma diskriminacija.

Pagal Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos[83] (TMPK) 4 straipsnį jos šalys įsipareigoja garantuoti tautinių mažumų asmenims teisę į lygybę prieš įstatymą ir vienodą įstatymo teikiamą apsaugą ir uždraudžia diskriminuoti dėl

78 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, OL 2000 L 180, 2000 m. birželio 29 d.

79 Direktyva 2006/54/EB (nauja redakcija), OL 2006 L 204.

80 Tarybos direktyva 2004/113/EB, OL 2004 L 373, p. 37.

81 EŽTT praktika apžvelgta FRA ir EŽTT (2011) ir susijusios teismų praktikos papildyme nuo 2010 m. liepos iki 2011 m. gruodžio mėn.

82 Europos Taryba, Europos socialinė chartija (pataisyta) (1996), Aiškinamoji ataskaita, 136 punktas.

83 Europos Taryba, Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija (TMPK), CETS Nr. 157, 1995 m.

priklausymo tautinei mažumai. Jos taip pat įsipareigoja prireikus imtis reikiamų priemonių visapusiškai ir veiksmingai lygybei tarp tautinei mažumai ir tautinei daugumai priklausančių asmenų skatinti visose ekonominio, socialinio, politinio ir kultūrinio gyvenimo srityse.

Tolesniuose skirsniuose nagrinėjami atskiri diskriminavimo pagrindai, kurie, kaip žinoma, yra itin aktualūs vaikams.

3.2. Nediskriminavimas dėl rasės ar etninės kilmės

Pagrindiniai faktai

- Draudžiama diskriminuoti dėl rasės ir etninės kilmės.
- Tiek ES, tiek ET kovoja su romų diskriminavimu švietimo, užimtumo, sveikatos priežiūros ir aprūpinimo būstu srityse.
- Neproporcingai didelė tam tikros etninės grupės vaikų dalis ar visiškas jų atskyrimas specialiose mokyklose arba klasėse gali būti objektyviai pateisinamas tik su sąlyga, kad perkeliant vaikus į tokias mokyklas arba klases būtų imamasi tinkamų apsaugos priemonių.

ES teisėje Rasinės lygybės direktyvoje draudžiama diskriminuoti dėl rasės arba etninės kilmės užimtumo bei prekių ir paslaugų teikimo srityje, taip pat socialinės rūpybos ir apsaugos bei švietimo srityje. Ši direktyva aiškiai taikoma itin didelei ir pažeidžiamai etninei grupei – romams. Svarbus žingsnis siekiant įveikti romų diskriminavimą ES lygmeniu buvo ES romų integracijos nacionalinių strategijų rengimo bendrųjų principų iki 2020 m.[84] patvirtinimas. Po to Europos Komisija pradėjo vykdyti kasmetinę tokių ES valstybių narių parengtų nacionalinių strategijų stebėseną. Rasinės lygybės direktyva apima bent keturias romų vaikams itin svarbias sritis: švietimą, užimtumą, sveikatos priežiūrą ir aprūpinimą būstu. Siekiant visiškos lygybės praktikoje tam tikromis aplinkybėmis gali reikėti imtis

84 Europos Komisija (EK) (2011), *Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „ES romų integracijos nacionalinių strategijų planas iki 2020 m.“*, KOM(2011) 173 *galutinis* 2011 m. balandžio 5 d., Briuselis.

pozityviosios diskriminacijos veiksmų dėl romų, ypač šiose keturiose pagrindinėse srityse[85].

ET teisėje EŽTT priėmė sprendimus keliose precedentinėse bylose dėl švietimo sistemoje esamo kitokio požiūrio į romų vaikus. Šios bylos nagrinėtos pagal EŽTK 14 straipsnį kartu su konvencijos 1 protokolo 2 straipsniu. EŽTT nusprendė, kad neproporcingai didelė romų vaikų dalis ar visiškas jų atskyrimas specialiose mokyklose arba klasėse gali būti objektyviai pateisinamas tik su sąlyga, kad perkeliant vaikus į tokias mokyklas arba klases būtų imamasi tinkamų apsaugos priemonių, kaip antai naudojami romų vaikams pagal jų poreikius specialiai parengti žinių testai, mokymosi pažanga tinkamai vertinama ir stebima, kad vaikai būtų perkelti į įprastas klases iškart, kai tik įveiks savo mokymosi sunkumus, ir siekiama pozityviomis priemonėmis išspręsti jų mokymosi problemas. Tad jeigu nesiimama veiksmingų segregacijos prevencijos priemonių, tolesnė įprastinėje mokykloje pagal įprastą mokymo programą besimokančių romų vaikų atskirtis nėra pateisinama[86].

Pavyzdys. Byloje *D.H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką*[87] EŽTT nustatė, kad neproporcingai daug romų vaikų mokėsi specialiose mokymosi sutrikimų turintiems vaikams skirtose mokyklose. Teismas išreiškė susirūpinimą dėl supaprastintos tokių mokyklų mokymo programos ir segregacijos tokioje sistemoje. Tai, kad romų vaikai įgydavo išsilavinimą tokiomis sąlygomis, tik didino jų patiriamus sunkumus ir kliudė tolesniam asmeniniam tobulėjimui, tačiau nepadėjo integruoti jų į bendrąją švietimo sistemą ir lavinti plačiojoje visuomenėje gyventi reikalingų įgūdžių. Todėl EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 1 protokolo 2 straipsniu.

Pavyzdys. Byloje *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją*[88] EŽTT nagrinėjo atvejį, kai įprastinėse pradinėse mokyklose būta klasių, kuriose mokėsi tik romų vai-

85 Europos Komisija (2014), *Bendra ataskaita dėl 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyvos 2000/43/EB, įgyvendinančios vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, ir 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyvos 2000/78/EB, nustatančios vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus, taikymo*, Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai, KOM(2014) 2 galutinis, 2014 m. sausio 17 d., Briuselis.

86 EŽTT, *Lavida ir kiti prieš Graikiją*, Nr. 7973/10, 2013 m. gegužės 30 d. (paskelbta prancūzų kalba).

87 EŽTT, *D.H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], Nr. 57325/00, 2007 m. lapkričio 13 d., 206–210 punktai.

88 EŽTT, *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją* [DK], Nr. 15766/03, 2010 m. kovo 16 d., 157 punktas.

kai. Laikinas vaikų mokymas atskiroje klasėje dėl to, kad jie nepakankamai gerai moka mokymo procese vartojamą kalbą, iš esmės nėra diskriminavimas. Tokią jų padėtį galima laikyti švietimo sistemos prisitaikymu tenkinti specifinius kalbos sunkumų patiriančių vaikų poreikius. Tačiau kai į tokias klases skiriama neproporcingai daug vienos etninės grupės vaikų arba vien tik jie, turi būti imamasi apsaugos priemonių. Dėl tokio pradinio mokinių romų skyrimo į atskiras klases EŽTT pažymėjo, kad toks skirstymas nebuvo įprasta visuotinė praktika sprendžiant nepakankamai gerai šalies kalbą mokančių vaikų problemas ir kad šiems vaikams nebuvo taikomi jokie specialūs kalbos mokėjimo testai. Sudarant šių vaikų mokymo programą kai kuriems iš jų nebuvo suteikta galimybė mokytis pagal jokias specialias programas, t. y. lankyti specialias kalbos pamokas, kad kuo greičiau pasiektų reikiamą kalbos mokėjimo lygį. Nebuvo nei mokinių perkėlimo į kitą klasę, nei stebėsenos procedūros, skirtos užtikrinti, kad romų vaikai būtų iškart ir besąlygiškai perkelti į mišrias klases, kai tik pakankamai gerai išmoks šalies kalbą. Todėl Teismas nustatė EŽTK 14 straipsnio kartu su 1 protokolo 2 straipsniu pažeidimą.

ESTK mano, kad nors romų vaikų švietimo politika gali būti derinama su lanksčiomis sistemomis dėl šios grupės įvairovės ir galima atsižvelgti į faktą, kad kai kurioms grupėms būdinga klajoklių ar pusiau klajoklių gyvensena, atskirų mokyklų romų vaikams neturėtų būti[89].

Pagal TMPK 4 straipsnio 2 ir 3 dalis specialios priemonės, priimtos skatinant veiksmingą tautinėms mažumoms priklausančių asmenų lygybę, nelaikomos diskriminacinėmis. Pagal TMPK 12 straipsnio 3 dalį jos šalys taip pat aiškiai įsipareigoja sudaryti lygias galimybes tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims įgyti visų lygių išsilavinimą. TMPK patariamasis komitetas reguliariai tikrina romų vaikų lygias galimybes mokytis pagal šią nuostatą[90].

89 ESTK, Europos socialinė chartija (pataisyta) – 2003 m. išvados (Bulgarija), 17 straipsnis, 5 dalis, p. 53.

90 Žr.: Europos Taryba, TMPK patariamasis komitetas, *Komentaras dėl švietimo pagal Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją* (2006), ACFC/25DOC(2006)002.

3.3. Nediskriminavimas dėl pilietybės ir imigracijos statuso

Pagrindiniai faktai

- Apsaugos nuo diskriminacijos dėl pilietybės sritis ES teisėje yra siauresnė negu ET teisėje.
- Pagal ES teisę apsauga nuo diskriminacijos dėl pilietybės teikiama tik ES valstybių narių piliečiams, kaip nustatyta ES pagrindinių teisių chartijos 45 straipsnyje (judėjimo ir apsigyvenimo laisvė).
- EŽTK garantuoja, kad tokiomis teisėmis galėtų naudotis visi valstybės narės jurisdikcijoje esantys asmenys.

ES teisėje apsauga nuo diskriminacijos dėl pilietybės itin aktuali laisvo asmenų judėjimo kontekste. Trečiųjų šalių piliečiai (t. y. asmenys, kurie yra kitos valstybės, ne ES narės piliečiai) turi teisę į tai, kad jiems būtų sudaromos vienodos sąlygos maždaug tose pačiose srityse, kurioms taikomos nediskriminavimo direktyvos, kai įgyja „ilgalaikių gyventojų“ statusą. Kad įgytų šį statusą, jie pagal Trečiųjų šalių piliečių direktyvą privalo kartu su kitomis sąlygomis tenkinti reikalavimą, kad būtų penkerius metus teisėtai gyvenę toje valstybėje narėje[91]. Be to, pagal Direktyvą 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą (Šeimos susijungimo direktyva)[92] prie valstybėje narėje teisėtai gyvenančių trečiųjų šalių piliečių tam tikromis sąlygomis gali prisijungti jų šeimos nariai (taip pat žr. 9.5 skirsnį).

Pavyzdys. *Chen* byloje[93] nagrinėtas klausimas, ar trečiosios šalies piliečio vaikas turi teisę gyventi ES valstybėje narėje, jei yra gimęs kitoje valstybėje narėje ir yra pastarosios valstybės narės pilietis. Šiuo atveju mergaitę išlaikiusi jos motina buvo trečiosios šalies pilietė. ESTT nusprendė, kad kai valstybė narė nustato reikalavimus jos pilietybės siekiantiems asmenims ir šie reikalavimai įvykdomi, vėliau kita valstybė narė negali prieštarauti taip įgytai teisei joje apsigyventi, kai motina ir vaikas to prašo. ESTT patvirtino, kad valstybė

91 2004 m. sausio 23 d. Direktyva 2003/109/EB dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso, OL 2004 L 16, p. 44.

92 2003 m. spalio 3 d. Direktyva 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą, OL 2003 L 251, p. 12.

93 ESTT, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu ir Man Lavette Chen prieš Secretary of State for the Home Department*, 2004 m. spalio 19 d.

narė negali nesuteikti teisės joje gyventi vienam iš tėvų, kuris rūpinasi ES piliečiu vaiku, nes taip iš to vaiko būtų faktiškai atimta teisė joje gyventi.

ET teisėje EŽTK garantuoja, kad joje nustatytomis teisėmis naudojasi visi valstybės narės jurisdikcijoje esantys gyventojai, piliečiai ir nepiliečiai, įskaitant tuos, kurie gyvena už nacionalinės teritorijos ribų, tačiau valstybės narės faktiškai kontroliuojamose vietose. Taigi, dėl švietimo EŽTT nustatė, kad skirtingas požiūris į asmenis dėl jų pilietybės ir imigracijos statuso gali būti diskriminavimas.

Pavyzdys. Byloje *Ponomaryovi prieš Bulgariją*[94] nagrinėtas klausimas dėl užsieniečių, neturinčių leidimo nuolat gyventi šioje šalyje, privalomų mokesčių už mokslą mokėjimas vidurinėje mokykloje. Iš esmės svarbu, kad valstybių įprastai turima didelė diskrecija dėl bendrųjų ekonominių arba socialinių strateginių priemonių būtų apribota švietimo srityje dėl dviejų priežasčių:

- teisė į mokslą patenka į EŽTK garantuojamų teisių sritį;
- švietimas yra itin specifinė, didelę reikšmę visuomenei turinti viešoji paslauga.

Pasak EŽTT, kuo aukštesnis švietimo teikimo lygmuo, tuo daugiau diskrecijos turi valstybė; jos diskrecija yra atvirkščiai proporcinga atitinkamo švietimo svarbai tiems, kas mokosi, ir visai visuomenei. Taigi, nors užsieniečiams nustatytus (ar padidintus) mokesčius už mokslą pradinėje mokykloje pateisinti sunku, universitetinių studijų lygmeniu jie gali būti visiškai pagrįsti. Turint omenyje vidurinio išsilavinimo svarbą asmenybės raidai, socialinei ir profesinei integracijai, kitokio požiūrio į asmenis proporcingumas šiuo švietimo lygmeniu vertinamas griežčiau. Teismas paaiškino neturįs nuomonės dėl to, ar valstybė turi teisę visiems neteisėtiems migrantams neteikti su švietimu susijusių privilegijų, kurias teikia savo piliečiams ir kai kurių apibrėžtų kategorijų užsieniečiams. Vertindamas specifines šios bylos aplinkybes Teismas nustatė, kad šiuo atveju netinka jokie „argumentai dėl poreikio stabdyti ar mažinti neteisėtos imigracijos srautą“. Pareiškėjai nebandė piktnaudžiauti Bulgarijos švietimo sistema, nes į Bulgariją gyventi atvyko būdami mažamečiai po to, kai jų motina susituokė su bulgaru, taigi neturėjo kito pasirinkimo, kaip tik lankyti mokyklą Bulgarijoje. Todėl buvo nustatytas EŽTK 14 straipsnio kartu su EŽTK 1 protokolo 2 straipsniu pažeidimas.

94 EŽTT, *Ponomaryovi prieš Bulgariją*, Nr. 5335/05, 2011 m. birželio 21 d., 60 punktas.

3.4. Nediskriminavimas dėl amžiaus

Pagrindinis faktas

- Tiek ES teisėje, tiek EŽTK uždrausta diskriminacija dėl amžiaus.

ES teisėje ES pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnyje „amžius“ aiškiai nurodytas kaip vienas iš diskriminavimo draudžiamų pagrindų. 24 straipsnyje nustatytos vaiko teisės kaip vienos iš saugomų pagrindinių teisių. Pagal dabartinius ES nediskriminavimo teisės aktus apsauga nuo diskriminacijos dėl amžiaus yra labiau ribota nei apsauga nuo diskriminacijos dėl rasės ir etninės kilmės arba dėl lyties. Apsauga nuo diskriminacijos dėl amžiaus šiuo metu siejama tik su galimybėmis įsidarbinti, kaip ir draudimai diskriminuoti dėl seksualinės orientacijos, negalios ir religijos arba tikėjimo.

Užimtumo lygybės direktyva taikoma ir vaikams, kuriems leidžiama dirbti pagal teisės aktus. Nors Tarptautinės darbo organizacijos konvencijoje dėl minimalaus įdarbinimo amžiaus[95], ratifikuotoje visų ES valstybių narių, nustatyta minimali amžiaus riba – 15 metų, tarp ES valstybių narių tebėra skirtumų dėl šios minimalaus amžiaus ribos[96]. Pagal Užimtumo lygybės direktyvos 6 straipsnį valstybės narės gali pateisinti nevienodą požiūrį į asmenis dėl jų amžiaus. Tokie požiūrio skirtumai nėra diskriminavimas, jeigu yra objektyviai ir tinkamai pagrįsta siekiant teisėto tikslo ir jeigu priemonės, kuriomis to tikslo siekiama, yra tinkamos ir būtinos. Dėl tokio skirtingo požiūrio į vaikus ir jaunimą galėtų būti, pavyzdžiui, nustatytos specialios sąlygos jų galimybėms įsidarbinti ir mokytis profesijos, užimtumui ir profesinei veiklai, taip siekiant skatinti profesinę jų integraciją ir užtikrinti jų apsaugą.

ET teisėje EŽTK 14 straipsnyje ir EŽTK 12 protokolo 1 straipsnyje „amžius“ aiškiai neminimas kaip vienas iš diskriminavimo draudžiamų pagrindų. Tačiau EŽTT yra nagrinėjęs diskriminavimo dėl amžiaus klausimus įvairių EŽTK saugomų teisių kontekste, taigi netiesiogiai nagrinėjo amžiaus klausimą, priskirdamas jį „kitokiam

95 Tarptautinė darbo organizacija (TDO) (1973), Konvencija dėl minimalaus įdarbinimo amžiaus, Nr. 138.

96 Europos nediskriminavimo srities teisės ekspertų tinklas, O'Dempsey, D. ir Beale, A. (2011), *Amžius ir užimtumas*, Europos Komisija, Teisingumo generalinis direktoratas, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

statusui", dėl kurio draudžiama diskriminuoti. Pavyzdžiui, bylose *D.G. prieš Airiją*[97] ir *Bouamar prieš Belgiją*[98] EŽTT nustatė, kad atitinkamose šių šalių teisinėse sistemose sulaikymo klausimu, aktualiu taikant konvenciją, buvo laikomasi skirtingo požiūrio į suaugusiuosius ir vaikus. Tokį skirtingą požiūrį lėmė tai, kad suaugusiųjų sulaikymo priemonės buvo baudžiamojo, o vaikų – prevencinio pobūdžio. Todėl Teismas sutiko, kad amžius gali būti diskriminavimo pagrindas..

3.5. Nediskriminavimas dėl kitų pagrindų, dėl kurių suteikta teisė į apsaugą

Pagrindinis faktas

- Kitos diskriminacijos priežastys, kaip antai negalia arba gimimas, taip pat nagrinėtos Europos teismų praktikoje dėl vaikų.

ES teisėje ES pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnyje uždrausta diskriminacija ir dėl kitų vaikams itin aktualių pagrindų, kaip antai lyties, genetinių bruožų, kalbos, negalios arba seksualinės orientacijos. ESTT, bent negalios atveju, sutiko, kad ES teisė suteikia apsaugą ir nuo vadinamosios „asocijuotos diskriminacijos", t. y. kai asmuo diskriminuojamas dėl jo ryšių su kitu asmeniu, kuris pasižymi vienu iš saugomų nuo diskriminacijos pagrindu (pavyzdžiui, neįgalaus vaiko motina).

Pavyzdys. Byloje *S. Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law*[99] ESTT pažymėjo, jog kai kurios Užimtumo lygybės direktyvos nuostatos konkrečiai skirtos tam, kad būtų paisoma neįgaliųjų poreikių. Tačiau tai nereiškia išvados, kad šioje direktyvoje įtvirtintas vienodo požiūrio principas turi būti siaurai aiškinamas kaip draudžiantis vien tiesioginę diskriminaciją dėl negalios ir susijęs vien su neįgaliaisiais. Pasak ESTT, ši direktyva taikoma ne vienai atskirai žmonių kategorijai, o diskriminacijai iš esmės. Jei ši direktyva būtų aiškinama siaurai, taigi taikoma tik neįgaliesiems, labai sumažėtų jos veiksmingumas ir susilpnėtų apsauga, kurią siekiama ja garantuoti. ESTT padarė išvadą, jog direktyva turi būti aiškinama ir suprantama taip,

97 EŽTT, *D.G. prieš Airiją*, Nr. 39474/98, 2002 m. gegužės 16 d. (taip pat žr. 11.2.2 skirsnį).

98 EŽTT, *Bouamar prieš Belgiją*, Nr. 9106/80, 1988 m. vasario 29 d. (taip pat žr. 11.2.2 skirsnį).

99 ESTT, C-303/06, *S. Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law* [DK], 2008 m. liepos 17 d.

kad tiesioginės diskriminacijos draudimas joje būtų taikomas ne vien neįgaliesiems. Taigi, kai darbdavys elgiasi su darbuotoju, kuris nėra neįgalus, mažiau palankiai negu su kitu darbuotoju, panašiomis aplinkybėmis, dėl to, kad pirmojo darbuotojo vaikas yra neįgalus ir tas darbuotojas yra pagrindinis asmuo, kuris juo rūpinasi, toks elgesys prieštarauja tiesioginės diskriminacijos draudimui, nustatytam direktyvoje.

ET teisėje EŽTT yra nagrinėjęs vaikų diskriminacijos klausimą įvairiomis, ne tik pirmiau minėtomis aplinkybėmis, įskaitant diskriminaciją dėl kalbos[100] ar šeimos ryšių[101].

Pavyzdys. Byloje *Fabris prieš Prancūziją*[102] pareiškėjas skundėsi, kad negalėjo pasinaudoti 2001 m. priimtu įstatymu, kuriuo „susituokusių asmenų nesantuokiniams vaikams" suteiktos tokios pačios paveldėjimo teisės kaip ir santuokiniams vaikams; šis įstatymas priimtas po EŽTT 2000 m. sprendimo byloje *Mazurek prieš Prancūziją*[103]. Teismas nusprendė, kad teisėtas tikslas apsaugoti pareiškėjo pusiau tikro brolio ir pusiau tikros sesers paveldėjimo teises nebuvo viršesnis už jo siekį gauti savo motinos palikimo dalį. Šiuo atveju kitoks požiūris į jį buvo diskriminuojantis, nes tam nebuvo jokios objektyvios ir pateisinamos priežasties. Teismas nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su EŽTK 1 protokolo 1 straipsniu[104].

Dėl neįgalių vaikų ESTK nusprendė, kad taikant ESC 17 straipsnio 2 dalį yra priimtina skirti neįgalius vaikus nuo kitų vaikų. Tačiau paprastai neįgalūs vaikai turėtų būti integruojami į įprastas mokyklas, kuriose specialūs jų poreikiai būtų tenkinami jiems skirtomis priemonėmis, o specialiosios mokyklos turėtų būti naudojamos tik kaip išimtis iš šios taisyklės[105]. Be to, specialiojo ugdymo mokyklas, atitinkančias ESC 17 straipsnio 2 dalį, lankantys vaikai turėtų būti pakankamai mokomi ir lavinami, kad mokslus sėkmingai baigtų proporcingai panašios

100 EŽTT, *Byla „susijusi su tam tikrais teisės aktų dėl kalbų vartojimo Belgijos švietimo sistemoje aspektais" prieš Belgiją*, Nr. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 ir 2126/64, 1968 m. liepos 23 d.

101 EŽTT, *Fabris prieš Prancūziją* [DK], Nr. 16574/08, 2013 m. vasario 7 d.

102 *Ten pat.*

103 EŽTT, *Mazurek prieš Prancūziją*, Nr. 34406/97, 2000 m. vasario 1 d.

104 EŽTT, *Fabris prieš Prancūziją* [DK], Nr. 16574/08, 2013 m. vasario 7 d.

105 ESTK, *International Association Autism Europe (IAAE) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 13/2002, 2003 m. lapkričio 4 d.

specialiųjų mokyklų ir įprastų mokyklų mokinių dalys[106]. Su švietimu susijusios vaikų teisės toliau aptariamos 8.2 skirsnyje.

JT teisėje VTK 2 straipsnyje draudžiama diskriminuoti pagrindais, kurių pateikiamas sąrašas šioje nuostatoje nėra baigtinis ir „luomas“ minimas kaip vienas iš jų. 2 straipsnyje nustatyta, kad:

> *1. Valstybės dalyvės gerbia ir garantuoja visas šioje Konvencijoje numatytas teises kiekvienam vaikui, priklausančiam jos jurisdikcijai, be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių.*
>
> *2. Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad vaikas būtų apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos ar bausmių dėl vaiko tėvų, teisių globėjų ar kitų šeimos narių statuso, veiklos, pažiūrų ar įsitikinimų.*

106 ESTK, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) prieš Bulgariją*, skundas Nr. 41/2007, 2008 m. birželio 3 d.

4

Asmens tapatybės klausimai

ES	Aptariami klausimai	ET
	Gimimo užregistravimas ir teisė turėti vardą	EŽTT sprendimas *Johansson prieš Suomiją*, Nr. 10163/02, 2007 m. (dėl atsisakymo užregistruoti vardą, kuris pirmiau buvo suteiktas kitiems asmenims) TMPK 11 straipsnis (teisė savo pavardę vartoti savo kalba) Europos konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta), 11 straipsnio 3 dalis (dėl įvaikinto vaiko turėto vardo nekeitimo)
	Teisė į asmens tapatybę	EŽTK 6 straipsnis (teisingas bylos nagrinėjimas) ir 8 straipsnis (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) EŽTT sprendimas *Gaskin prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 10454/83, 1989 m. (dėl atsisakymo leisti susipažinti su vaiko priežiūros įstaigų įrašais) EŽTT sprendimas *Mizzi prieš Maltą*, Nr. 26111/02, 2006 m. (dėl negalėjimo užginčyti tėvystės) EŽTT sprendimas *Mennesson prieš Prancūziją*, Nr. 65192/11, 2014 m. (dėl surogacijos, kai biologinis vaiko tėvas yra vaiką auginsiantis tėvas) EŽTT sprendimas *Godelli prieš Italiją*, Nr. 33783/09, 2012 m. (dėl informacijos apie vaiką pagimdžiusią motiną nenurodymo) Europos konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta), 22 straipsnis

ES	Aptariami klausimai	ET
	Tapatybės vagystė	EŽTT sprendimas *K.U. prieš Suomiją*, Nr. 2872/02, 2008 m. (dėl skelbimo, pateikto internete be aukos žinios)
ESTT, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu ir Man Lavette Chen prieš Secretary of State for the Home Department*, 2004 m. (dėl pagrindinio ES pilietį vaiką prižiūrinčio asmens teisė gyventi šalyje) ESTT, C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano prieš Office National de l'Emploi (ONEm)*, 2011 m. (dėl teisių šalyje gyventi trečiųjų šalių piliečiams su nepilnamečiais vaikais, kurie yra ES piliečiai)	Pilietybė	EŽTT sprendimas *Genovese prieš Maltą*, Nr. 53124/09, 2011 m. (dėl savavališko pilietybės nesuteikimo nesantuokiniam vaikui) Europos konvencija dėl pilietybės Europos Tarybos konvencija siekiant išvengti padėties, kai dėl valstybių teisių perėmimo liekama be pilietybės
	Tautinei mažumai priklausančio asmens tapatybė	TMPK 5 straipsnio 1 dalis (dėl esminių savo savitumo dalių išsaugojimo)

Asmens tapatybės klausimai ES lygmeniu apskritai nesprendžiami dėl ribotos ES kompetencijos šioje srityje. Tačiau ESTT netiesiogiai priėmė sprendimą dėl teisės turėti vardą (ypač teisės, kad vienoje ES valstybėje narėje pripažintas vardas būtų pripažįstamas ir kitose valstybėse narėse) pagal judėjimo laisvės principą. Taip pat esama Teismo praktikos dėl pilietybės ir gyvenimo šalyje aspektų pagal SESV 20 straipsnį. Kita vertus, ET, ypač remdamasi EŽTT praktika, išaiškino ir išplėtojo kelių pagrindinių teisių taikymą asmens tapatybės srityje. Taigi, išskyrus kelias sritis, kuriose asmens tapatybės klausimai spręsti ES lygmeniu, tolesniuose skirsniuose aptariama tik ET teisė.

Šiame skyriuje nekalbama apie konkrečią pagrindinę teisę. Jame bendrai aptariami pagrindinių teisių klausimai, susiję su tapatybe, kaip antai gimimo užregistravimas ir teisė turėti vardą (4.1 skirsnis); asmens tapatybės teisė (4.2 skirsnis); tapatybės vagystė (4.4 skirsnis); teisė turėti pilietybę (4.5 skirsnis); tautinėms mažumoms priklausančių vaikų tapatybė (4.6 skirsnis). Keli susiję klausimai aptariami kituose skyriuose, ypač dėl seksualinės prievartos (7.1.3 skyrius) ir duomenų apsaugos (10 skyrius). Kai kurios iš šių teisių, kaip antai teisė suteikti vaikui vardą, iki šiol

daugiausia priskirtos tėvų teisėms, tačiau tą patį principą būtų galima lengvai taikyti ir vaikams, turint omenyje jo poveikį jų pačių teisėms.

4.1. Gimimo užregistravimas ir teisė turėti vardą

Pagrindinis faktas

- Atsisakymas užregistruoti vardą, kuris nėra netinkamas vaikui ir jau yra pripažintas visuomenėje, gali būti EŽTK 8 straipsnio (teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) pažeidimas.

Kitaip negu JT sutartyse (pvz., Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 24 straipsnio 2 dalis, VTK 7 straipsnio 1 dalis ir Neįgaliųjų teisių konvencijos 18 straipsnis), pagrindines teises reglamentuojančiuose Europos teisės aktuose aiškiai nenustatyta teisė iškart užregistruoti vaiko gimimą ar teisė nuo gimimo turėti vardą.

ES teisėje teisė turėti vardą svarstyta iš judėjimo laisvės perspektyvos. ESTT nusprendė, kad pagal judėjimo laisvės principą ES valstybė narė negali atsisakyti pripažinti vaiko pavardės, užregistruotos kitoje valstybėje narėje, kurios pilietis yra vaikas arba kurioje vaikas gimė ir gyveno[107].

Pagal ET teisę atsisakymas užregistruoti gimusius vaikus gali prieštarauti EŽTK 8 straipsniui.

Pirmiausia EŽTT nustatė, kad vardas, kaip „asmens tapatybės jo šeimoje ir bendruomenėje ženklas“, priskirtinas EŽTK 8 straipsnyje įtvirtintai teisei į tai, kad būtų gerbiamas privatus ir šeimos gyvenimas[108]. Tėvų sprendimas, kokį vardą[109] ir pavardę[110] duoti vaikui, yra jų privataus gyvenimo dalis. Teismo sprendimu,

107 Žr., ESTT, C-148/02, *Carlos Garcia Avello prieš Belgijos valstybę*, 2003 m. spalio 2 d.; ESTT, C-353/06, *Stefan Grunkin ir Dorothee Regina Paul* [DK], 2008 m. spalio 14 d.

108 EŽTT, *Guillot prieš Prancūziją*, Nr. 22500/93, 1993 m. spalio 24 d., 21 punktas.

109 EŽTT, *Johansson prieš Suomiją*, Nr. 10163/02, 2007 m. rugsėjo 6 d., 28 punktas; EŽTT, *Guillot prieš Prancūziją*, Nr. 22500/93, 1993 m. spalio 24 d., 22 punktas.

110 EŽTT, *Cusan ir Fazzo prieš Italiją*, Nr. 77/07, 2014 m. sausio 7 d., 56 punktas.

valstybės institucijos, atsisakiusios užregistruoti tėvų parinktą vardą dėl to, kad jis, tikėtina, kenktų vaikui ar nuteiktų prieš jį kitus, EŽTK 8 straipsnio nepažeidžia[111]. Tačiau atsisakymas užregistruoti vardą, kuris nėra netinkamas vaikui ir jau yra pripažintas visuomenėje, gali būti EŽTK 8 straipsnio pažeidimas.

Pavyzdys. Byloje *Johansson prieš Suomiją*[112] valdžios institucijos nesutiko užregistruoti vardo „Axl Mick", nes jo rašyba neatitiko įprastos suomiškų vardų rašybos. EŽTT sutiko, kad šiuo atveju derėjo paisyti vaiko interesų ir kad visuomenė turėjo interesą išsaugoti įprastą nacionalinę vardų davimo tvarką. Tačiau jis nustatė, kad šį vardą jau buvo leista oficialiai užregistruoti kitais atvejais, taigi jo nebuvo galima laikyti netinkamu vaikui. Kadangi šis vardas jau buvo pripažintas Suomijoje ir nebūta pareiškimų dėl jo daromos žalos šios valstybės kultūriniam ir kalbiniam tapatumui, EŽTT padarė išvadą, kad visuomenės interesų argumentai šiuo atveju nebuvo viršesni už interesą, kad vaikas būtų užregistruotas jam parinktu vardu. Todėl Teismas nustatė EŽTK 8 straipsnio pažeidimą..

EŽTT taip pat nustatė, jog taisyklė, pagal kurią santuokiniams vaikams jų gimimo registravimo metu duodama vyro pavardė, pati savaime nėra EŽTK pažeidimas. Tačiau pripažinta, kad kai nuo šios bendros taisyklės nukrypti negalima, tokia tvarka yra pernelyg griežta ir diskriminuoja moteris, taigi pažeidžia EŽTK 14 straipsnį kartu su 8 straipsniu[113].

TMPK 11 straipsnyje nustatyta, kad kiekvienas tautinei mažumai priklausantis asmuo turi teisę vartoti savo pavardę (tėvo vardą) ir vardą arba vardus savo mažumos kalba ir teisę į tai, kad jie būtų oficialiai pripažinti pagal tos šalies teisinėje sistemoje nustatytas sąlygas.

Pataisytos Europos konvencijos dėl įvaikinimo (Įvaikinimo konvencija) 11 straipsnio 3 dalyje numatyta jos šalių galimybė palikti įvaikinto vaiko iš pradžių turėtą pavardę[114]. Tai išimtis iš bendro principo, pagal kurį įvaikintas vaikas nebeturi teisinio ryšio su šeima, iš kurios yra kilęs.

111 EŽTT, *Guillot prieš Prancūziją*, Nr. 22500/93, 1993 m. spalio 24 d., 27 punktas.

112 EŽTT, *Johansson prieš Suomiją*, Nr. 10163/02, 2007 m. rugsėjo 6 d.

113 EŽTT, *Cusan ir Fazzo prieš Italiją*, Nr. 77/07, 2014 m. sausio 7 d., 67 punktas.

114 Europos Taryba, Europos konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta), CETS Nr. 202, 2008 m.

4.2. Teisė į asmens tapatybę

Pagrindiniai faktai

- Teisė žinoti savo kilmę yra vaiko privataus gyvenimo dalis.
- Nustatant tėvystę būtina kruopščiai suderinti vaiko interesą žinoti savo tapatybę su jo numanomo ar tariamo tėvo interesais ir bendraisiais interesais.
- Anonimiškai pagimdyti vaiką gali būti leidžiama pagal EŽTK 8 straipsnį (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą), jeigu vaikas gali gauti bent dalį informacijos apie savo motiną, neatskleidžiant jos tapatybės, ir jeigu yra galimybė siekti motinos konfidencialumo panaikinimo.
- Įvaikintas vaikas turi teisę gauti informaciją apie savo kilmę. Biologiniai tėvai gali turėti teisės aktų nustatytą teisę neatskleisti savo tapatybės, tačiau tai nėra besąlyginis draudimas tai daryti.

Pagal ET teisę EŽTT sprendimu EŽTK 8 straipsnis apima teisę į tapatybę ir asmenybės raidą. Asmens tapatybės duomenys ir interesas „gauti informaciją, reikalingą asmeniui norint sužinoti tiesą apie svarbias savo tapatybės dalis, kaip antai savo tėvų tapatybę“[115], laikomi svarbiais žmogaus asmeninei raidai. Gimimas ir gimimo aplinkybės yra vaiko privataus gyvenimo dalis. „[I]nformacija apie itin asmeniškus [asmens] vaikystės, raidos ir istorijos aspektus“ gali būti „pagrindinis informacijos apie [asmens] praeitį ir asmenybės formavimosi metus šaltinis“[116], taigi, kai vaikas negali gauti tokios informacijos, tai prieštarauja EŽTK 8 straipsniui.

Tarptautinėje teisėje VTK 8 straipsnyje nustatytos griežtos ir gana detalios teisės į tai, kad būtų išsaugota vaiko tapatybė, apsaugos nuostatos. Jomis saugoma nuo neteisėto kišimosi, trukdančio išsaugoti tapatybę, įskaitant pilietybę, vardą ir šeimos ryšius, kaip nustatyta įstatymų. Taip pat numatyta garantuotai suteikti „paramą ir apsaugą, reikalingą“ vaiko tapatybei kuo greičiau atkurti tais atvejais, kai iš vaiko neteisėtai atimama dalis ar visi jo tapatybės elementai.

115 EŽTT, *Odièvre prieš Prancūziją* [DK], Nr. 42326/98, 2003 m. vasario 13 d., 29 punktas.

116 EŽTT, *Gaskin prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 10454/83, 1989 m. liepos 7 d., 36 punktas.

4.2.1. Tėvystės nustatymas

Pagal ET teisę vaikai yra pateikę skundų EŽTT dėl negalėjimo sužinoti savo biologinių tėvų tapatybės. EŽTT nusprendė, kad vaiko teisinio ryšio su asmeniu, kuris, kaip teigiama, yra jo biologinis tėvas, nustatymas yra privataus gyvenimo dalis (pagal EŽTK 8 straipsnį). Šeimos ryšiai yra esminė žmogaus tapatybės dalis[117]. Tačiau vaiko interesas nustatyti tėvystę turi būti derinamas su numanomo jo tėvo interesais, taip pat su bendraisiais interesais. Vaiko interesas, kad būtų teisiškai patvirtintas jo giminystės ryšys su tėvu, nėra viršesnis už tėvo interesą paneigti teisinę prezumpciją dėl savo tėvystės.

Pavyzdys. Byloje *Mikulic prieš Kroatiją*[118] pareiškėja, nesantuokinė dukra, inicijavo teismo procesą siekdama, kad būtų patvirtinta numanomo jos tėvo tėvystė. Atsakovas kelis kartus atsisakė atvykti atlikti teismo įsakymu nurodytą atlikti DNR tyrimą, todėl ši tėvystės byla buvo nepagrįstai vilkinama apie penkerius metus. EŽTT nusprendė, kad jeigu pagal valstybės įstatymus negalima versti vyrų, kurie, kaip tvirtinama, yra vaikų tėvai, atlikti medicininio tėvystės tyrimo, valstybės turi numatyti alternatyvias priemones, pagal kurias biologinius tėvus galėtų greitai nustatyti nepriklausoma institucija. Teismas nustatė pareiškėjos atveju EŽTK 8 straipsnio pažeidimą.

Pavyzdys. Byloje *Mizzi prieš Maltą*[119] numanomas tėvas negalėjo paneigti, jog yra savo žmonos pagimdyto vaiko tėvas, nes buvo praėjęs teisės aktų nustatytas šešių mėnesių terminas. Nagrinėdamas šią bylą EŽTT rėmėsi EŽTK 6 straipsniu (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) ir 8 straipsniu (privataus ir šeimos gyvenimo gerbimas). Jis pažymėjo, kad terminas, iki kurio numanomas vaiko tėvas turi imtis veiksmų norėdamas paneigti savo tėvystę, nustatomas siekiant užtikrinti teisinį tikrumą ir apsaugoti vaiko interesą žinoti savo tapatybę. Tačiau šie tikslai nėra viršesni už tėvo teisę galėti paneigti tėvystę. Tai, kad gimus vaikui buvo praktiškai neįmanoma paneigti tėvystės, šiuo atveju tapo neproporcinga našta numanomam vaiko tėvui ir taip buvo pažeista jo teisė kreiptis į teismą bei teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, įtvirtinta EŽTK 6 straipsnyje. Taip pat neproporcingai suvaržytos jo teisės pagal EŽTK 8 straipsnį[120].

117 EŽTT, *Mennesson prieš Prancūziją*, Nr. 65192/11, 2014 m. birželio 26 d., 96 punktas.

118 EŽTT, *Mikulić prieš Kroatiją*, Nr. 53176/99, 2002 m. vasario 7 d., 64–65 punktai.

119 EŽTT, *Mizzi prieš Maltą*, Nr. 26111/02, 2006 m. sausio 12 d.

120 *Ten pat*, 112–114 punktai.

Vaiko interesai siekiant patvirtinti tėvystę, kartais sutampa su jo biologinio tėvo interesais. Vienu atveju, tėvas dėl teisinio neveiksnumo negalėjo pradėti savo teisinio tėvystės ryšio su vaiku patvirtinimo proceso nacionalinėse institucijose. EŽTT nustatė, jog nesantuokinio vaiko interesams prieštaravo tai, kad jo biologinis tėvas negalėjo pradėti savo tėvystės patvirtinimo proceso ir dėl to vaikas buvo visiškai priklausomas nuo valdžios institucijų nutarimo, ar leisti teisiškai patvirtinti tėvystę, ar ne[121].

Valdžios institucijos gali turėti pozityvią pareigą dalyvauti teisiniuose procesuose, kai siekiama nustatyti tėvystę atsižvelgiant į vaiko interesus, kai vaiko teisinis atstovas (šioje byloje tai buvo motina) negali tinkamai atstovauti vaikui, pavyzdžiui, dėl sunkios negalios[122].

Konkrečiu atveju dėl vaikus auginsiančių tėvų ir surogacijos būdu gimusių vaikų teisinio giminystės ryšio pripažinimo Teismas iš esmės sutiko, kad valstybės šioje srityje turi didelę diskreciją, nes Europoje nėra visuotinai sutarta, ar reikėtų leisti arba pripažinti teisinį giminystės ryšį pagal surogacijos susitarimus. Vis dėlto šią diskreciją siaurina faktas, kad teisiškai įtvirtinti giminystės ryšiai yra esminė vaiko tapatybės dalis.

Pavyzdys. Byloje *Mennesson prieš Prancūziją*[123] Prancūzijos valdžios institucijos atsisakė užregistruoti surogacijos būdu Jungtinėse Valstijose gimusius vaikus Prancūzijos gimusiųjų kūdikių registre viešosios politikos sumetimais. EŽTT nustatė, jog nebuvo pažeista pareiškėjo teisė į tai, kad būtų gerbiamas jų šeimos gyvenimas, ir padarė išvadą, kad jiems niekaip nebuvo kliudoma gyventi šeimos gyvenimo Prancūzijoje ir kad jiems galėjusios kilti administracinės kliūtys nebuvo neįveikiamos. Svarstydamas teisę į tai, kad būtų gerbiamas privatus vaikų gyvenimas, Teismas teikė didelę reikšmę vaikų interesams. Jis ypač pabrėžė, kad vyras, kurį norėta užregistruoti kaip vaikų tėvą gimimo liudijime, buvo tikrasis biologinis jų tėvas. Jeigu neleidžiama teisiškai patvirtinti vaiko giminystės ryšių tuo atveju, kai yra nustatyta biologinė tėvystė ir pats tėvas visiškai pripažįsta savo tėvystę, tokios padėties negalima laikyti atitinkančia vaiko interesus. Todėl Teismas nustatė EŽTK 8 straipsnio pažeidimą dėl vaikų „privataus gyvenimo“, dėl kurio buvo skundžiamasi[124].

121 EŽTT, *Krušković prieš Kroatiją*, Nr. 46185/08, 2011 m. birželio 21 d., 38–41 punktai.

122 EŽTT, *A.M.M. prieš Rumuniją*, Nr. 2151/10, 2012 m. vasario 14 d., 58–65 punktai (paskelbta prancūzų kalba).

123 EŽTT, *Mennesson prieš Prancūziją*, Nr. 65192/11, 2014 m. birželio 26 d.

124 *Ten pat*, 100 punktas; taip pat žr. EŽTT, *Labassee prieš Prancūziją*, Nr. 65941/11, 2014 m. birželio 26 d., 79 punktas.

4.2.2. Motinystės nustatymas. Anoniminis gimdymas

Pagal **ET teisę** vaiko interesas žinoti savo kilmę, ypač kas yra jo motina, turi būti derinamas su kitais privačiais ir viešais interesais, kaip antai susijusios šeimos ar šeimų interesais, visuomenės interesu užkirsti kelią neteisėtiems abortams ar nesirūpinimui vaikais arba rūpintis sveikatos apsauga. Atvejai, kai vaiką pagimdžiusi motina nusprendžia neatskleisti savo tapatybės, tačiau vaikas gali gauti bent tapatybės neatskleidžiančią informaciją apie jį pagimdžiusią motiną ir turi galimybę siekti motinos konfidencialumo panaikinimo, gali atitikti EŽTK 8 straipsnį[125].

Pavyzdys. Byloje *Godelli prieš Italiją*[126] pareiškėja buvo tuoj po gimimo palikta savo motinos, kuri nesutiko, kad jos vardas ir pavardė būtų įrašyti gimimo liudijime. Pareiškėja negalėjo gauti net motinos tapatybės neatskleidžiančios informacijos apie savo kilmę ir negalėjo pasiekti, kad jos motinos tapatybė būtų atskleista. EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 8 straipsnis, nes valstybei nepavyko pasiekti tinkamos pusiausvyros tarp prieštaraujančių vaiką pagimdžiusios motinos ir jos vaiko interesų.

4.3. Sužinojimas apie savo kilmę įvaikinimo atveju

Vaiko teisė žinoti savo kilmę tapo itin aktuali įvaikinimo atvejais. Kitos esminės su įvaikinimu susijusios garantijos, neskaitant teisės žinoti savo kilmę, aprašytos 6.3 skirsnyje.

Pagal **ET teisę** Europos konvencijos dėl įvaikinimo (pataisytos) 22 straipsnio 3 dalyje pateikta gana griežta nuostata dėl įvaikinto vaiko teisės gauti valdžios institucijų turimą informaciją apie savo kilmę. Joje konvencijos šalims leista teisės aktais suteikti biologiniams tėvams teisę neatskleisti savo tapatybės, tačiau tai nėra besąlyginis draudimas tai daryti. Kompetentinga institucija turi gebėti nuspręsti, ar ji gali priimti už šią biologinių tėvų teisę viršesnį sprendimą ir atskleisti informaciją apie jų tapatybę konkretaus nagrinėjamo atvejo aplinkybėmis ir

125 EŽTT, *Odièvre prieš Prancūziją* [DK], Nr. 42326/98, 2003 m. vasario 13 d., 48–49 punktai.

126 EŽTT, *Godelli prieš Italiją*, Nr. 33783/09, 2012 m. rugsėjo 25 d., 58 punktas.

atsižvelgdama į atitinkamas teises. Visiško įvaikinimo atveju įvaikintas vaikas turi gebėti bent gauti dokumentą, kuriame būtų patvirtinta jo gimimo data ir vieta[127].

Tarptautinėje teisėje Hagos konvencijoje dėl tarptautinio įvaikinimo numatyta galimybė įvaikintam vaikui gauti informaciją apie savo tėvų tapatybę „laikantis tinkamų gairių“, tačiau kiekvienai konvencijos šaliai palikta diskrecija, ar leisti tai daryti, ar ne[128].

4.4. Tapatybės vagystė

Pagrindinis faktas

- Turi būti garantuojama praktiška ir veiksminga apsauga nuo vaikų tapatybės vagystės.

Tapatybės vagyste vadinami atvejai, kai vaiko asmenvardis vartojamas be jo žinios.

Pagal **ET teisę** EŽTT sprendė tapatybės vagystės klausimą remdamasis EŽTK 8 straipsniu dėl teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą. Teismas nurodė, kad valstybės privalo užtikrinti praktinę ir veiksmingą vaikų apsaugą nuo tapatybės vagysčių ir kad valstybės privalo imtis veiksmingų priemonių siekdamos nustatyti tokių nusikaltimų vykdytojus ir patraukti juos baudžiamojon atsakomybėn[129].

Pavyzdys. Byloje *K.U. prieš Suomiją*[130] internetinėje pažinčių svetainėje buvo patalpintas skelbimas dvylikamečio berniuko vardu jam to nežinant. Skelbime buvo nurodytas berniuko amžius, telefono numeris, išvaizdos bruožai ir pateikta nuoroda į interneto puslapį su jo nuotrauka. Skelbimas buvo seksualinio pobūdžio, jame teigta, kad berniukas siekė užmegzti intymius santykius su kitu savo amžiaus ar vyresniu berniuku. Taip jis tapo pedofilų taikiniu. Skelbimą pateikusio asmens tapatybės nebuvo įmanoma sužinoti iš interneto paslaugų teikėjo dėl galiojančių įstatymų nuostatų.

127 Europos Taryba, Europos konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta), CETS Nr. 202, 2008 m., 22 straipsnis.

128 Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencija, Konvencija dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje, 1993 m. gegužės 29 d., 30 straipsnio 2 dalis.

129 EŽTT, *K.U. prieš Suomiją*, Nr. 2872/02, 2008 m. gruodžio 2 d., 49 punktas.

130 EŽTT, *K.U. prieš Suomiją*, Nr. 2872/02, 2008 m. gruodžio 2 d.

EŽTT nusprendė, kad pagal EŽTK 8 straipsnį esama pozityvi pareiga ne vien laikyti tokius pažeidimus nusikalstamomis veikomis, bet ir faktiškai juos tirti ir patraukti už juos baudžiamojon atsakomybėn, yra dar svarbesnė tada, kai kyla grėsmė fizinei ir moralinei vaiko gerovei. Šioje byloje Teismas nustatė, kad vaikui tapus pedofilų taikiniu internete, kilo grėsmė fizinei ir moralinei jo gerovei. Taigi pripažino EŽTK 8 straipsnio pažeidimą.

Kai kurie tapatybės vagysčių aspektai glaudžiai susiję su vaikų pornografija ir viliojimu. Apie juos rašoma 7.2 skirsnyje.

4.5. Teisė turėti pilietybę

Pagrindiniai faktai

- Vaikų, kurie yra ES piliečiai, teisė gyventi ES neturėtų būti faktiškai atimama atsisakant suteikti teises leisti ES šalyje gyventi jų tėvams.
- EŽTK negarantuoja teisės į pilietybę, tačiau savavališkas atsisakymas suteikti pilietybę gali prieštarauti EŽTK 8 straipsniui (teisei į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) dėl to, kokį poveikį tai turėtų asmens privačiam gyvenimui.

ES teisėje SESV 20 straipsnio 1 dalimi ES piliečio statusas suteiktas visiems kiekvienos ES valstybės narės piliečiams. ESTT priėmė sprendimą dėl faktinės teisės ES gyventi vaikams, turintiems ES pilietybę, tačiau neturintiems tos ES valstybės narės, kurioje gyvena, pilietybės. Tai buvo byla dėl atsisakymo suteikti teisę gyventi ES vienam iš tėvų, kuris rūpinosi ES pilietybę turinčiu vaiku. ESTT nusprendė, kad nesuteikiant teisės gyventi valstybėje narėje vienam iš tėvų, kuris yra pagrindinis vaiką prižiūrintis asmuo, faktiškai atimama vaiko teisė joje gyventi. Taigi, tas iš tėvų, kuriam tenka pagrindinė pareiga rūpintis vaiku, turi teisę kartu su vaiku gyventi priimančiojoje valstybėje[131]. Šie klausimai išsamiau aptariami 9.5 skirsnyje.

131 ESTT, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu ir Man Lavette Chen prieš Secretary of State for the Home Department*, 2004 m. spalio 19 d., 45–46 punktai.

Pagal **ET teisę** EŽTK negarantuoja teisės į pilietybę[132]. Tačiau savavališkas atsisakymas suteikti pilietybę gali prieštarauti EŽTK 8 straipsniui dėl to, kokį poveikį tai turi privačiam gyvenimui, apimančiam socialinės vaiko tapatybės aspektus[133], kurie šiame kontekste suprantami kaip vaiko tapatybė visuomenėje.

Pavyzdys. Byloje *Genovese prieš Maltą* buvo atsisakyta suteikti Maltos pilietybę nesantuokiniam vaikui, gimusiam ne Maltoje motinai, kuri nebuvo Maltos pilietė, o teisiškai pripažintas vaiko tėvas buvo Maltos pilietis. Pats atsisakymas suteikti pilietybę nebuvo EŽTK 8 straipsnio pažeidimas. Tačiau kadangi buvo savavališkai atsisakyta suteikti pilietybę dėl to, kad vaikas buvo gimęs ne santuokoje, kilo klausimų dėl diskriminacijos. Savavališkai kitoks požiūris į vaiką dėl šios priežasties turi būti išties gerai argumentuotas, kad būtų pateisinamas. Kadangi tokių argumentų nebuvo pateikta, nustatytas EŽTK 8 straipsnio kartu su 14 straipsniu pažeidimas[134].

Sutarčių nuostatų dėl teisės įgyti pilietybę esminis tikslas – išvengti tokios padėties, kai liekama be pilietybės. Europos konvencijoje dėl pilietybės pateiktos išsamios nuostatos dėl teisinio vaikų pilietybės įgijimo ir apribotos galimybės vaikams netekti pilietybės[135]. Europos Tarybos konvencijoje siekiant išvengti padėties, kai dėl valstybių teisių perėmimo liekama be pilietybės, nustatyta pareiga vengti tokios padėties, kai pilietybės neįgyja gimęs vaikas (10 straipsnis), ir suteikta teisė tuo atveju, jei asmuo neturi pilietybės, jam įgyti su juo susijusias teises perimančios valstybės pilietybę (2 straipsnis)[136]. Pataisytos Europos konvencijos dėl įvaikinimo 12 straipsnyje taip pat pakartotas siekis išvengti tokios padėties, kai liekama be pilietybės; valstybė turi padėti jos pilietybę įgyti vaikui, įvaikintam vienam iš jos piliečių, o pilietybės dėl įvaikinimo netenkama tik tuomet, kai turima arba įgyjama kitos valstybės pilietybė.

Tarptautinėje teisėje teisę įgyti pilietybę garantuoja VTK 7 straipsnis, taip pat TPPTP 24 straipsnio 3 dalis.

132 EŽTT, *Slivenko ir kiti prieš Latviją* [DK], sprendimas dėl priimtinumo, Nr. 48321/99, 2002 m. sausio 23 d., 77 punktas.

133 EŽTT, *Genovese prieš Maltą*, Nr. 53124/09, 2011 m. spalio 11 d., 33 punktas.

134 *Ten pat*, 43–49 punktai.

135 Europos Taryba, Europos konvencija dėl pilietybės, CETS Nr. 166, 1997 m., 6 ir 7 straipsniai.

136 Europos Taryba, Konvencija siekiant išvengti padėties, kai dėl valstybių teisių perėmimo liekama be pilietybės, CETS Nr. 200, 2006 m.

4.6. Tautinėms mažumoms priklausančių vaikų tapatybė

Pagrindinis faktas

- Vaikas, priklausantis tautinei mažumai, turi teisę dalyvauti savo kultūroje, išpažinti ir praktikuoti savo religiją ir vartoti savo kalbą[137].

ES teisėje iš pagrindinių teisių perspektyvos jokio išskirtinio dėmesio vaikų, priklausančių tautinėms mažumoms, tapatybei neteikiama. Be to, ES nėra su tuo susijusios pažangios teismų praktikos, kuria būtų papildytos ET normos.

Pagal **ET teisę** TMPK 5 straipsnio 1 dalyje aiškiai nurodyta, kad konvencijos šalys įsipareigoja saugoti esmines tautinėms mažumoms priklausančių asmenų tapatybės dalis, t. y. jų religiją, kalbą, tradicijas ir kultūros paveldą. TMPK nėra konkrečios nuostatos dėl vaikų. Švietimo procese vartojamos kalbos klausimas aptariamas 8.2 skirsnyje.

Tarptautinėje teisėje VTK 30 straipsnyje garantuota tautinei mažumai priklausančio arba vietinio gyventojo vaiko teisė „naudotis savo kultūra, išpažinti savo religiją, atlikinėti jos apeigas ir vartoti gimtąją kalbą“ kartu su kitais savo grupės nariais.

137 Dėl kitų ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių aspektų toliau žr. 8 skyrių.

5 Šeimos gyvenimas

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 7 straipsnis (teisė į šeimos gyvenimą)	Teisė į šeimos gyvenimą	EŽTK 8 straipsnis (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą)
Pagrindinių teisių chartija, 24 straipsnis (vaiko teisės) Išlaikymo reglamentas (Nr. 4/2009)	Teisė būti tėvų prižiūrimam	EŽTT sprendimas *R.M.S. prieš Ispaniją*, Nr. 28775/12, 2013 m. (dėl neleidimo bendrauti su dukra)
Pagrindinių teisių chartija, 24 straipsnio 3 dalis (teisė bendrauti su abiem savo tėvais) Reglamentas „Briuselis IIa“ (Nr. 2201/2003) Mediacijos direktyva (2008/52/EB)	Teisė bendrauti su abiem savo tėvais	Konvencija dėl teisės bendrauti su vaikais

ES	Aptariami klausimai	ET
Direktyva dėl teisės kreiptis į teismą (2002/8/EB) (teisė kreiptis į teismą tarptautinių ginčų atvejais)	Tėvų gyvenimas skyrium	EŽTT sprendimas *Levin prieš Švediją*, Nr. 35141/06, 2012 m. (dėl teisių bendrauti su vaikais apribojimo) EŽTT sprendimas *Schneider prieš Vokietiją*, Nr. 17080/07, 2011 m. (dėl vaiko bendravimo su teisiškai nepripažintu savo tėvu) EŽTT sprendimas *Sommerfeld prieš Vokietiją* [DK], Nr. 31871/96, 2003 m. (dėl tėvo bendravimo su dukra) EŽTT sprendimas *Mustafa ir Armağan Akin prieš Turkiją*, Nr. 4694/03, 2010 m. (dėl tų pačių tėvų vaikų bendravimo po jų globos teisių perdavimo) EŽTT sprendimas *Vojnity prieš Vengriją*, Nr. 29617/07, 2013 m. (dėl bendravimo su vaikais ribojimo dėl religinių įsitikinimų)
Pagrindinių teisių chartija, 24 straipsnis (vaiko teisės) Reglamentas "Briuselis IIa" (Nr. 2201/2003) ESTT, C-211/10 PPU, *Doris Povse prieš Mauro Alpago*, 2010 m. (dėl pažymėjimu patvirtinto teismo sprendimo vykdymo)	Vaikų grobimas	Konvencija dėl teisės bendrauti su vaikais EŽTT sprendimas *Neulinger ir Shuruk prieš Šveicariją* [DK], Nr. 41615/07, 2010 m. (dėl atvejo, kai motina pasiėmė vaiką) EŽTT sprendimas *X prieš Latviją* [DK], Nr. 27853/09, 2013 m. (dėl didelės rizikos tuo atveju, jei vaikas būtų grąžintas pagal Hagos konvenciją)

Europos teisėje tiek ES, tiek ET yra nustatyta teisė į šeimos gyvenimą (ES pagrindinių teisių chartijos 7 straipsnis; EŽTK 8 straipsnis). ES kompetencija šeimos gyvenimo klausimais siejasi su tarpvalstybinių ginčų sprendimu, įskaitant teismų sprendimų pripažinimą ir vykdymą visose valstybėse narėse. ESTT sprendžia klausimus, susijusius su vaiko interesais ir teise į šeimos gyvenimą, kaip nustatyta ES pagrindinių teisių chartijoje ir pagal reglamentą „Briuselis IIa". EŽTT praktikoje dėl šeimos gyvenimo pripažįstamos tarpusavyje susijusios teisės, kaip antai teisė į šeimos gyvenimą ir vaiko teisė į tai, kad pirmiausia būtų paisoma jo interesų. Teismas pripažįsta, kad vaikų teisės kartais būna prieštaringos. Pavyzdžiui, vaiko teisė į tai, kad būtų gerbiamas jo šeimos gyvenimas, gali būti ribojama dėl jo paties interesų. Be to, ET yra priėmusi įvairius kitus teisės aktus,

reglamentuojančius bendravimo su vaikais, jų globos teisių ir vaikų naudojimosi savo teisėmis klausimus.

Šiame skyriuje aptariama vaiko teisė į šeimos gyvenimą ir susijusios teisės, ypač šių teisių turinys ir taikymo sritis, taip pat susijusios teisinės prievolės ir šių teisių sąveika su kitomis teisėmis. Konkretūs aptariami klausimai yra teisė į šeimos gyvenimą ir jos apribojimai (5.1 skirsnis), vaiko teisė būti savo tėvų prižiūrimam (5.2 skirsnis), teisė bendrauti su abiem savo tėvais (5.3 skirsnis) ir vaikų grobimas (5.4 skirsnis).

5.1. Teisė į šeimos gyvenimą

Pagrindiniai faktai

- Valstybės turi pozityvių pareigų užtikrinti, kad vaikai veiksmingai naudotųsi savo teise į šeimos gyvenimą.
- Tiek pagal ES, tiek pagal ET teisę teisminės ir administracinės institucijos turėtų atsižvelgti į vaiko interesus priimdamos bet kokį sprendimą dėl to vaiko teisės į savo šeimos gyvenimą.

Vaiko teisė į šeimos gyvenimą susideda iš kelių teisių, kaip antai: vaiko teisės būti savo tėvų prižiūrimam (5.2 skirsnis); teisės bendrauti su abiem savo tėvais (5.3 skirsnis); teisės nebūti atskirtam nuo tėvų, išskyrus atvejus, kai tai daroma dėl vaiko interesų (5.4 skirsnis ir 6 skyrius); ir teisės į šeimos susijungimą (9 skyrius).

Tiek pagal ES teisę, tiek pagal ET teisę teisė į šeimos gyvenimą nėra besąlyginė, ji taikoma su tam tikrais apribojimais. Šie apribojimai, kaip paaiškinta ES pagrindinių teisių chartijos išaiškinimuose[138], yra tie patys kaip ir pagal atitinkamą EŽTK nuostatą, konkrečiai 8 straipsnio 2 dalį, ir apima įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės

138 Europos Parlamentas, Europos Sąjungos Taryba, Europos Komisija (2007), *Su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai*, 2007/C 303/02, OL 2007 C 303, 2007 m. gruodžio 14 d., p. 17–35, žr. paaiškinimą dėl 7 straipsnio.

pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti[139].

ES pagrindinių teisių chartijoje su šia teise aiškiai susieta prievolė vadovautis vaiko interesais (24 straipsnio 2 dalis)[140]. Nors prievolė paisyti vaiko interesų nėra aiškiai nustatyta EŽTK, EŽTT šią prievolę yra nustatęs savo praktika[141].

5.2. Vaiko teisė būti savo tėvų prižiūrimam

Pagrindiniai faktai

- ES teisė reglamentuoja vaiko teisės būti savo tėvų prižiūrimam procesinius aspektus.
- Pagal EŽTK valstybės turi negatyvių ir pozityvių pareigų gerbti vaikų ir tėvų teises į šeimos gyvenimą.

Vaiko teisė žinoti, kas yra jo tėvai, ir teisė būti savo tėvų prižiūrimam yra du pagrindiniai vaiko teisės į šeimos gyvenimą elementai. Jie yra iš dalies vienas nuo kito priklausomi: vaiko teisė žinoti apie savo tėvus užtikrinama tada, kai tėvai rūpinasi vaiku. Tačiau kartais šios teisės būna viena nuo kitos atskirtos, pavyzdžiui, įvaikintų ar dirbtinio apvaisinimo būdu gimusio vaiko atveju. Pastaruoju atveju pirmoji teisė labiau siejasi su vaiko teise turėti tapatybę, kurios išraiška yra žinojimas apie savo biologinius tėvus, todėl ji aptariama 4 skyriuje, o šiame skirsnyje aptariama antroji teisė – vaiko teisė būti savo tėvų prižiūrimam.

ES teisėje nėra nuostatų, kuriomis būtų apibrėžta teisės būti tėvų prižiūrimam esminė taikymo sritis. ES teisės aktai gali reglamentuoti tarpvalstybinius aspektus, kaip antai teismų sprendimų pripažinimą ir vykdymą visose valstybėse narėse. Pavyzdžiui, Reglamentas Nr. 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje (Išlaikymo reglamentas) reglamentuoja tarpvalstybinius prašymus

139 Europos Taryba, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, CETS Nr. 5, 1950 m., 8 straipsnis.

140 ESTT, C-400/10 PPU, *J. McB. prieš L.E.*, 2010 m. spalio 5 d.

141 Žr., pvz., EŽTT, *Ignaccolo-Zenide prieš Rumuniją*, Nr. 31679/96, 2000 m. sausio 25 d., 94 punktą.

dėl išlaikymo, grindžiamo šeimos ryšiais[142]. Jame nustatytos bendros visos ES taisyklės, siekiant užtikrinti išlaikymo išmokų išieškojimą net tais atvejais, kai išlaikymo skolininkas arba kreditorius yra kitoje valstybėje.

ET teisėje EŽTT pabrėžė, kad EŽTK 8 straipsniu pirmiausia nustatyta valstybės pareiga nesikišti į šeimos gyvenimą[143]. Tačiau valstybės turi ir pozityvią pareigą imtis būtinų priemonių, kad padėtų tėvams ir šeimoms bei apsaugotų vaikus nuo galimo smurto[144]. Vaikus nuo tėvų reikėtų atskirti tik išimtinėmis aplinkybėmis. Šiais atvejais būtina visomis išgalėmis stengtis išsaugoti asmeninius santykius ir, kai tinka, atkurti šeimą. Iš pradžių spręsdamos, kada vaikai turėtų būti atskirti nuo tėvų, valstybės turi didelę sprendimo laisvę[145]. Tačiau reikia griežčiau kontroliuoti bet kokius tolesnius apribojimus, kaip antai tėvų teisių bendrauti su savo vaikais apribojimus, ir bet kokias teisines garantijas, skirtas tam, kad būtų užtikrinta veiksminga tėvų ir vaikų teisės į šeimos gyvenimą apsauga. Dėl tokių tolesnių apribojimų kyla grėsmė, kad mažo vaiko šeimos ryšiai su vienu ar abiem tėvais gali faktiškai nutrūkti. Be to, tais atvejais, kai reikia atskirti naujagimius nuo motinų, valstybės nurodytos tokio sprendimo priežastys turi būti ypač įtikinamai pagrįstos[146].

Kuo ilgesniam laikui vaikai atskiriami nuo savo tėvų, tuo mažiau diskrecijos turi valstybė, ir valdžios institucijos turėtų nurodyti pagrįstas priežastis sprendimui, kad jie turi likti atskirti[147], pagrįsti. EŽTT tiria, ar tokio sprendimo priėmimo procesas buvo teisingas ir ar visoms bylos šalims suteikta galimybė pateikti savo argumentus.

Pavyzdys. Byloje *R.M.S. prieš Ispaniją*[148] pareiškėja tvirtino, kad iš jos buvo visiškai atimta galimybė bendrauti su savo dukra nuo tada, kai jai sukako treji metai ir dešimt mėnesių, dėl jos socialinio ir ekonominio statuso. Nustatęs, kad buvo pažeistas EŽTK 8 straipsnis, Teismas pabrėžė, jog

142 Europos Sąjungos Taryba (2008), 2008 m. gruodžio 18 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje, OL 2008 L 7 (Išlaikymo reglamentas).

143 EŽTT, *R.M.S. prieš Ispaniją*, Nr. 28775/12, 2013 m. birželio 18 d. 69 punktas.

144 *Ten pat*, 69 ir tolesni punktai.

145 EŽTT, *Y.C. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 4547/10, 2012 m. kovo 13 d., 137 punktas.

146 EŽTT, *K. ir T. prieš Suomiją* [DK], Nr. 25702/94, 2001 m. liepos 12 d., 168 punktas.

147 EŽTT, *Y.C. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 4547/10, 2012 m. kovo 13 d., 137 punktas.

148 EŽTT, *R.M.S. prieš Ispaniją*, Nr. 28775/12, 2013 m. birželio 18 d.

„Ispanijos administracinėms institucijoms derėjo apsvarstyti galimybę imtis kitų, ne tokių kraštutinių priemonių kaip vaiko globos perėmimas“. Teismas taip pat nustatė, kad „socialinės rūpybos institucijų konkretus vaidmuo yra padėti sunkumų patiriantiems asmenims <...>, teikti jiems gairių ir patarimų tokiais klausimais kaip galimybė gauti įvairaus pobūdžio išmokas, galimybė gauti socialinį būstą ir kiti būdai įveikti sunkumus, tokie kaip tie, kuriais iš pradžių siekė pasinaudoti pareiškėja“. Todėl EŽTT nusprendė, kad „Ispanijos valdžios institucijos deramai ir pakankamai nesistengė užtikrinti skundo pateikėjos teisės gyventi su savo vaiku“[149].

Tarptautinėje teisėje VTK 5 straipsnyje nustatyta: „Valstybės dalyvės gerbia tėvų <...> atsakomybę, teises ir pareigas tinkamai, pagal didėjančius sugebėjimus, vaiką pakreipti ir, jam naudojantis šia Konvencija pripažintomis teisėmis, vadovauti“. Be to, VTK 9 straipsnyje nustatyta, kad vaikas neturi būti išskirtas su savo tėvais prieš savo norą ir kad visoms suinteresuotosioms šalims turi būti suteikta galimybė dalyvauti bet kokiame tokio atvejo nagrinėjimo procese. JT alternatyvios globos gairėse papildomai pagrįstos vaikų teisės šiomis aplinkybėmis ir atitinkamos valstybių pareigos[150].

5.3. Teisė bendrauti su abiem savo tėvais

Pagrindiniai faktai

- Vaiko teisė bendrauti su abiem savo tėvais išlieka visų formų atskyrimo nuo tėvų dėl šeimos priežasčių ir valstybės sankcionuotais atvejais.
- Per procesą, kuriuo užtikrinama vaiko teisė bendrauti su savo tėvais ir teisė į šeimos susijungimą, reikia pirmiausia paisyti vaiko interesų, deramai atsižvelgti į vaiko nuomonę, kaip tinka pagal jo amžių ir brandą.

Teisės bendrauti su tėvais taikymo sritis skiriasi priklausomai nuo aplinkybių. Tuo atveju, kai tėvai nusprendžia gyventi skyrium, jos taikymo sritis yra platesnė ir paprastai ribojama vien dėl vaiko interesų. Valstybės sankcionuoto atskyrimo nuo tėvų aplinkybėmis, kai, pavyzdžiui, vienas iš tėvų išsiunčiamas iš šalies

149 *Ten pat*, 86 ir 93 punktai.

150 JT, Žmogaus teisių taryba (2009), *JT gairės dėl alternatyvios vaikų globos*, JT dok. A/HRC/11/L.13, 2009 m. birželio 15 d.

arba įkalinamas, valdžios institucijos imasi veiksmų atsižvelgdamos į saugomą interesą ir turi atrasti teisingą pusiausvyrą tarp suinteresuotųjų šalių interesų ir pareigos užtikrinti vaiko interesų apsaugą. Vaiko teisė bendrauti su savo tėvais taikytina abiem atvejais.

ES teisėje ES pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnio 3 dalyje aiškiai pripažinta kiekvieno vaiko teisė bendrauti su *abiem* savo tėvais. Šios nuostatos formuluotė paaiškina šios teisės turinį, ypač „bendravimo" sampratą: jis turi būti *reguliarus*, turi būti įmanoma palaikyti *asmeninius santykius* ir tai turi būti *tiesioginis bendravimas*. Vis dėlto yra viena išlyga: kiekvieno vaiko teisė bendrauti su savo tėvais yra aiškiai ribojama dėl jo paties interesų. Ši nuostata, kaip paaiškinta Pagrindinių teisių chartijos išaiškinimuose, yra aiškiai pagrįsta VTK 9 straipsniu.

Pagal ES kompetenciją (žr. 1 skyrių) konkrečiai telkiamas dėmesys į teisminį bendradarbiavimą (siekiant tikslo kurti laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę, kurioje būtų užtikrinamas laisvas asmenų judėjimas). Ypač svarbūs yra du ES teisės aktai: Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003[151] („Briuselis IIa") ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/52/EB (Mediacijos direktyva)[152]. Reglamentas „Briuselis IIa" svarbus iš teisių perspektyvos. Visų pirma, jis taikomas *visiems* sprendimams dėl tėvų pareigų, nepriklausomai nuo jų santuokinės padėties. Antra, taisyklės dėl jurisdikcijos (kuri nustatoma daugiausia pagal nuolatinę vaiko gyvenamąją vietą) aiškiai grindžiamos vaiko interesais; trečia, ypač stengiamasi užtikrinti, kad būtų paisoma vaikų nuomonės[153].

ESTT praktika bylose dėl neteisėto vaiko išvežimo vienašališku vieno iš tėvų sprendimu pirmiausia siekta apsaugoti pagrindinę vaiko teisę reguliariai palaikyti asmeninius santykius ir tiesiogiai bendrauti su abiem savo tėvais (Pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnio 3 dalis), nes Teismas pripažino, kad ši teisė neabejotinai siejasi su kiekvieno vaiko interesais. ESTT manymu, priemonė, kliudanti vaikui reguliariai palaikyti asmeninius santykius ir tiesiogiai bendrauti su abiem savo tėvais, gali būti pateisinama tik dėl kito vaiko intereso, tokio svarbaus, kad

151 Europos Sąjungos Taryba (2003), 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantis Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000, OL 2003 L 338 („Briuselis IIa").

152 Europos Parlamentas, Europos Sąjungos Taryba (2008), 2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų, OL 2008 L 136/3 (*Mediacijos direktyva*).

153 Žr., pvz., Tarybos reglamento (EB) Nr. 2201/2003 preambulę (5, 12, 13 ir 19 dalis) ir 8 straipsnį, 41 straipsnio 2 dalies c punktą ir 42 straipsnio 2 dalies a punktą.

jis būtų viršesnis negu interesas naudotis šia pagrindine teise[154]. Tai gali būti ir laikinos priemonės, įskaitant apsaugos priemones, pagal Reglamento „Briuselis IIa“ 20 straipsnį. Teismas nusprendė, kad subalansuotą ir pagrįstą visų esamų interesų vertinimą, kuris turi būti paremtas objektyviais samprotavimais, susijusiais su pačiu vaiko asmeniu ir jo socialine aplinka, iš esmės reikia atlikti per procesą pagal reglamento „Briuselis IIa“ nuostatas[155].

Pavyzdys. Byloje *E. prieš B.*[156] E. (vaiko tėvas) ir B. (vaiko motina) bylinėjosi dėl Jungtinės Karalystės teismų jurisdikcijos ištirti ir nustatyti įprastinę jų vaiko S. gyvenamąją vietą ir tėvo bendravimo su juo teises. Šio vaiko tėvai Ispanijos teisme buvo pasirašę susitarimą, pagal kurį vaiko globos teisės atiteko motinai, o tėvui leista bendrauti su vaiku. Vėliau motina siekė apriboti tėvui šiuo susitarimu suteiktas teises bendrauti su vaiku. Tėvas pateikė Aukštajam teismui prašymą vykdyti susitarimą, kuris buvo patvirtintas Ispanijos teisme. Motina patvirtino pritarusi Ispanijos teismo jurisdikcijai ir siekė, jog jurisdikcija, dėl kurios taikyta prorogacija, būtų perduota Anglijos ir Velso teismams. Tėvui padavus apeliacinį skundą, Apeliacinis teismas perdavė ESTT spręsti kelis klausimus dėl reglamento „Briuselis IIa“ 12 straipsnio 3 dalies aiškinimo. ESTT nusprendė, kad kai teismui perduodama byla pagal reglamento „Briuselis IIa“ 12 straipsnio 3 dalį, vaiko interesų apsaugą garantuoti įmanoma tik kiekvienu konkrečiu atveju apsvarstant klausimą, ar siekiama jurisdikcijos prorogacija atitinka vaiko interesus. Jurisdikcijos prorogacija galioja tik toje konkrečioje byloje, iškeltoje teismo, kurio jurisdikcijai taikyta prorogacija. Po to, kai galutinai užbaigiama byla, kurioje taikyta jurisdikcijos prorogacija, ta jurisdikcija nustoja galioti teismo, turinčio bendrąją jurisdikciją pagal reglamento „Briuselis IIa“ 8 straipsnio 1 dalį, naudai.

Tėvų pareigoms reglamentas „Briuselis IIa“ taikomas kartu su Hagos konvencija dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje[157]. Reglamentas „Briuselis IIa“ pagal jo 61 straipsnį yra viršesnis už Hagos konvenciją: a) jeigu atitinkamo vaiko

154 ESTT, C-403/09 PPU, *Jasna Detiček prieš Maurizio Sgueglia*, 2009 m. gruodžio 23 d., 59 punktas.

155 *Ten pat*, 60 punktas.

156 ESTT, C-436/13, *E. prieš B.*, 2014 m. spalio 1 d. (santrauka parengta pagal http://cases.iclr.co.uk).

157 Pasaulio tarpvalstybinio bendradarbiavimo civilinėse ir komercinėse bylose organizacija (1996), Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencija, Konvencija dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje, 1996 m. spalio 19 d.

nuolatinė gyvenamoji vieta yra valstybės narės teritorijoje arba b) kalbant apie valstybės narės teismo priimto sprendimo pripažinimą ir vykdymą kitos valstybės narės teritorijoje, net jeigu atitinkamo vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra trečiosios valstybės, kuri yra Hagos konvencijos susitariančioji šalis, teritorijoje. Taigi, pagrindinė užduotis pagal reglamentą „Briuselis IIa“ yra nuolatinės vaiko gyvenamosios vietos nustatymas.

Pavyzdys. Byloje *Mercredi prieš Chaffe*[158] – Anglijos ir Velso apeliacinio teismas kreipėsi prejudicinio sprendimo į ESTT dėl dviejų mėnesių vaiko išvežimo iš Jungtinės Karalystės į Reunjono salą Prancūzijoje. ESTT nusprendė, kad nuolatinė gyvenamoji vieta pagal reglamento „Briuselis IIa“ 8 ir 10 straipsnius yra ta vieta, kurioje vaikas bent kiek yra integravęsis į socialinę ir šeimos aplinką. Kūdikio, kuris kitoje, ne nuolatinės savo gyvenamosios vietos valstybėje narėje, į kurią buvo išvežtas, su motina gyveno tik kelias dienas, atveju reikia atsižvelgti į šiuos aspektus: pirma, buvimo tos ES valstybės narės teritorijoje ir motinos persikėlimo į tą valstybę trukmę, teisėtumą, sąlygas ir priežastis; antra, ypač svarbu vaiko amžius, motinos geografinė bei šeimos kilmė ir motinos bei vaiko šeimos ir socialiniai ryšiai toje valstybėje narėje.

Vaiko naudojimuisi teise bendrauti su abiem savo tėvais tarpvalstybinių ginčų atveju taip pat itin svarbūs teisės aktai, reglamentuojantys teisę kreiptis į teismą, kuriuose išaiškinta, kaip spręsti sudėtingus ginčus, kaip antai Tarybos direktyva 2002/8/EB (Direktyva dėl teisės kreiptis į teismą), pagal kurią privaloma „[pagerinti teisę] kreiptis į teismą tarptautiniuose ginčuose <...> nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles“[159]. Šios direktyvos tikslas – gerinti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą tarpvalstybinėse civilinėse bylose, nustatant bendras minimalias teisinės pagalbos taisykles, užtikrinti, kad tam tikromis sąlygomis būtų suteikta reikiama teisinė pagalba asmenims, kurie patys negali padengti bylinėjimosi išlaidų dėl savo finansinės padėties, ir lengvinti nacionalinės teisės aktų suderinamumą šioje srityje bei numatyti valstybių narių institucijų bendradarbiavimo mechanizmus.

158 ESTT, C-497/10 PPU, *Barbara Mercredi prieš Richard Chaffe*, 2010 m. gruodžio 22 d.

159 Europos Sąjungos Taryba (2003), 2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva 2002/8/EB, numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles, OL 2003 L 026 (Direktyva dėl teisės kreiptis į teismą).

ET teisėje kiekvieno vaiko teisė bendrauti su abiem savo tėvais numatyta EŽTK 8 straipsnyje. EŽTT patvirtino, kad „abipusis džiaugsmas, kurį tėvams ir vaikams kelia buvimas kartu, yra vienas pagrindinių šeimos gyvenimo elementų“[160]. Tačiau jis taip pat pabrėžė, kad ši teisė gali būti apribota dėl vaiko interesų (žr. 5.4 skirsnį ir 6 skyrių). Ši teisė yra pagrindinė nuostata, kuria teismai vadovaujasi priimdami sprendimus dėl vaikų globos teisių ir bendravimo su jais.

EŽTT keliose bylose aiškiai arba numanomai rėmėsi vaiko interesais spręsdamas vaikų globos teisių ir bendravimo su jais klausimus.

Pavyzdys. Byloje *Schneider prieš Vokietiją*[161] pareiškėjas palaikė santykius su ištekėjusia moterimi ir tvirtino esąs biologinis jos sūnaus tėvas; teisiškai pripažintas jo tėvas buvo motinos sutuoktinis. Pareiškėjas teigė, kad nacionalinių teismų sprendimas nepatenkinti jo prašymo leisti bendrauti su vaiku ir būti informuojamam apie to vaiko raidą dėl to, kad jis nebuvo įteisintas vaiko tėvas ir iki tol nepalaikė ryšio su vaiku, pažeidė jo teises pagal EŽTK 8 straipsnį. Nustatydamas pažeidimą EŽTT akcentavo tai, kad nacionaliniai teismai visai nesvarstė klausimo, ar konkrečiomis tos bylos aplinkybėmis vaiko bendravimas su pareiškėju būtų atitikęs paties vaiko interesus[162]. Dėl pareiškėjo prašymo informuoti jį apie vaiko asmeninę raidą Teismas nusprendė, kad nacionaliniai teismai nepakankamai pagrindė savo kišimąsi į šį reikalą pagal 8 straipsnio 2 dalį[163], todėl toks kišimasis nebuvo „būtinas demokratinėje visuomenėje“.

Pavyzdys. Byloje *Levin prieš Švediją*[164] pareiškėja, trijų vaikų, perduotų alternatyviai globai ne šeimoje, motina teigė, kad nustatyti jos teisės bendrauti su savo vaikais apribojimai pažeidė jos teisę į šeimos gyvenimą. EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kokiu tikslu buvo apribotas jos bendravimas su vaikais, t. y. siekiant apsaugoti pačių vaikų interesus. Šiuo konkrečiu atveju pareiškėja nepakankamai rūpinosi savo vaikais tol, kol turėjo jų globos teises, ir pastebėta, kad kontaktai su ja vaikams sukelia stiprią neigiamą reakciją. Nuspręsdamas, kad EŽTK 8 straipsnis nebuvo pažeistas, Teismas

160 EŽTT, *K. ir T. prieš Suomiją* [DK], Nr. 25702/94, 2001 m. liepos 12 d., 151 punktas.

161 EŽTT, *Schneider prieš Vokietiją*, Nr. 17080/07, 2011 m. rugsėjo 15 d.

162 Taip pat žr. EŽTT, *Anayo prieš Vokietiją*, Nr. 20578/07, 2010 m. gruodžio 21 d., 67 ir 71 punktus.

163 EŽTT, *Schneider prieš Vokietiją*, Nr. 17080/07, 2011 m. rugsėjo 15 d., 104 punktas.

164 EŽTT, *Levin prieš Švediją*, Nr. 35141/06, 2012 m. kovo 15 d., 57 ir 69 punktai; EŽTT, *K. ir T. prieš Suomiją* [DK], Nr. 25702/94, 2001 m. liepos 12 d., 151 punktas.

nustatė, kad pareiškėjos teisių suvaržymas buvo „proporcingas teisėtam tikslui, kurio siekta [dėl vaikų interesų], ir neviršijo nacionalinių institucijų kompetencijos“.

Pavyzdys. Byloje *Sommerfeld prieš Vokietiją*[165] pareiškėjas skundėsi, kad buvo apribota jo teisė bendrauti su dukra, kuri ne kartą pareiškė nenorinti toliau su juo bendrauti. Visų pirma pareiškėjas teigė, jog tai, kad nacionaliniai teismai negavo psichologijos eksperto nuomonės šiuo klausimu, buvo nacionalinio proceso trūkumas. Nustatęs, kad EŽTK 8 straipsnis nebuvo pažeistas, EŽTT padarė išvadą, kad nacionalinis teismas gebėjo tinkamai įvertinti dukros pareiškimus ir nustatyti, ar ji galėjo pati savarankiškai dėl to nuspręsti, ar ne.

Pavyzdys. Byloje *Mustafa ir Armağan Akin prieš Turkiją*[166] pareiškėjai, tėvas ir sūnus, teigė, kad nacionalinio teismo įsakymo dėl globos teisių nuostatos pažeidė jų teises pagal EŽTK 8 straipsnį. Dėl šių nuostatų sūnus negalėjo bendrauti su savo seserimi, kurios globos teisės atiteko abiejų vaikų motinai. Be to, tėvas negalėjo bendrauti su abiem savo vaikais kartu, nes paskirtas jo sūnaus bendravimo su motina laikas sutapo su jo paties bendravimo su dukra laiku. EŽTT nusprendė, kad nacionalinio teismo sprendimas išskirti abu vaikus buvo pareiškėjų teisės į šeimos gyvenimą pažeidimas, nes taip ne tik nebegalėjo susitikti brolis ir sesuo, bet ir jų tėvas negalėjo vienu metu bendrauti su abiem savo vaikais.

Priimant sprendimus dėl vaikų globos teisių ir bendravimo su jais EŽTT taip pat draudžia diskriminaciją, nesuderinamą su EŽTK 14 straipsniu.

Pavyzdys. Byloje *Vojnity prieš Vengriją*[167] pareiškėjas teigė, kad iš jo dėl jo religinių įsitikinimų buvo atimta galimybė bendrauti su sūnumi[168]. Nustatęs EŽTK 14 straipsnio kartu su 8 straipsniu pažeidimą, EŽTT pažymėjo, jog nebuvo įrodymų, kad pagal skundo pateikėjo religinius įsitikinimus būtų reikėję užsiimti pavojinga religine praktika arba kad jo sūnus būtų galėjęs

165 EŽTT, *Sommerfeld prieš Vokietiją* [DK], Nr. 31871/96, 2003 m. liepos 8 d., 72 punktas.

166 EŽTT, *Mustafa ir Armağan Akin prieš Turkiją*, Nr. 4694/03, 2010 m. balandžio 6 d.

167 EŽTT, *Vojnity prieš Vengriją*, Nr. 29617/07, 2013 m. vasario 12 d.; taip pat žr. EŽTT, *P.V. prieš Ispaniją*, Nr. 35159/09, 2010 m. lapkričio 30 d. (paskelbta prancūzų ir ispanų kalbomis).

168 EŽTT, *Vojnity prieš Vengriją*, Nr. 29617/07, 2013 m. vasario 12 d., 22 punktas.

patirti fizinę ar psichologinę žalą[169]. Dėl nacionalinių teismų sprendimų, kuriais atimtos pareiškėjo teisės bendrauti su vaiku, jis visiškai negalėjo palaikyti jokio ryšio su juo ir nebuvo įmanomas joks tolesnis šeimos gyvenimas, nepaisant fakto, kad visiškas tėvo ryšio su vaiku nutraukimas būtų buvęs pateisinamas tik išimtinėmis aplinkybėmis[170]. Todėl EŽTT nusprendė, kad visiškas pareiškėjo teisių bendrauti su savo vaiku atėmimas nebuvo pagrįstai proporcingas siektam tikslui, t. y. apsaugoti vaiko interesus[171].

Pavyzdys. Byla *Salgueiro da Silva Mouta prieš Portugaliją*[172] buvo inicijuota tėvo, kuris siekė vykdyti savo kaip tėvo pareigas vaiko labui. Jis tvirtino, kad per nacionalinį teismo procesą Portugalijos valdžios institucijos jo prašymą atmetė ir tėvų pareigų vykdymą perdavė motinai dėl jo seksualinės orientacijos. EŽTT nustatė, kad nacionalinės institucijos iš tiesų nesutiko suteikti jam vaiko globos teisių dėl jo homoseksualumo ir kad toks sprendimas nebuvo objektyviai ir pateisinamai pagrįstas. Teismas padarė išvadą, kad buvo pažeistas EŽTK 8 straipsnis kartu su 14 straipsniu.

Be to, vaiko teisė bendrauti su abiem savo tėvais aiškiai nurodyta Europos Tarybos konvencijoje dėl teisės bendrauti su vaikais[173]. Šios konvencijos 4 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „vaikas ir jo tėvai turi teisę palaikyti ryšius ir reguliariai tarpusavyje bendrauti“. Bendrieji principai, taikytini teismų praktikoje dėl bendravimo su vaikais, akcentuoja vaiko teisę būti informuotam, teisę į tai, kad su juo būtų tariamasi, ir teisę išreikšti savo nuomonę bei kad jo nuomonės būtų deramai paisoma. Europos Tarybos konvencijos dėl vaiko teisių įgyvendinimo[174] 6 straipsnyje taip pat nustatyti privalomi teismų sprendimų priėmimo principai, įskaitant teisines prievoles apsvarstyti, ar teisminė institucija turi pakankamai informacijos, kad galėtų nustatyti vaiko interesus, užtikrinti vaiko teisę gauti informaciją apie teismo procesą ir jo rezultatus ir suteikti tokiems vaikams saugią aplinką, kad jie galėtų laisvai reikšti savo nuomonę taip, kaip tinka pagal jų amžių ir brandą.

169 *Ten pat*, 38 punktas.

170 *Ten pat*, 41 punktas.

171 *Ten pat*, 43 punktas.

172 EŽTT, *Salgueiro da Silva Mouta prieš Portugaliją*, Nr. 33290/96, 1999 m. gruodžio 21 d.

173 Europos Taryba, Konvencija dėl teisės bendrauti su vaikais, CETS Nr. 192, 2003 m. Taip pat žr.: Pasaulio tarpvalstybinio bendradarbiavimo civilinėse ir komercinėse bylose organizacija (1996), Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencija, Konvencija dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje.

174 Europos Taryba, Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo, CETS Nr. 160, 1996 m.

Gali būti atvejų, kai vaikai nuo vieno iš tėvų atskiriami kitokiomis aplinkybėmis, pavyzdžiui, dėl jo įkalinimo. EŽTT teko nagrinėti tokį atvejį byloje *Horych prieš Lenkiją*[175], kurioje Teismas sprendė klausimą dėl to, kokiomis sąlygomis pareiškėjui, laikomam pavojingu kaliniu, buvo leista matytis su savo mažametėmis dukromis. Teismas pažymėjo, kad „vaikų lankymuisi <...> kalėjime reikalinga speciali tvarka ir gali būti taikomos specialios sąlygos dėl jų amžiaus, galimo poveikio emocinei jų būklei ar gerovei ir atsižvelgiant į lankomo asmens individualias aplinkybes“[176]. Toliau Teismas pažymėjo, kad „valstybės pozityvios pareigos pagal 8 straipsnį <...> apima prievolę, kai tinka, užtikrinti tinkamas ir, kiek įmanoma, streso nekeliančias sąlygas kalinį lankantiems jo vaikams, turint omenyje praktinius įkalinimo padarinius“. [177]

Galiausiai vaikų, iš kurių atimta laisvė, teisė bendrauti su savo tėvais patvirtinta kai kuriomis nuostatomis Europos Tarybos gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo[178]. Šiose gairėse aiškiai įtvirtinta vaikų, iš kurių atimta laisvė, teisė „reguliariai ir prasmingai bendrauti su savo tėvais [ir] šeima“ (21 straipsnio a punktas, taip pat žr. 11 skyrių).

Tarptautinėje teisėje vaiko teisė bendrauti su abiem savo tėvais įtvirtinta VTK 9 straipsnio 3 dalyje: „Valstybės dalyvės gerbia vaiko, kuris išskiriamas su vienu ar abiem tėvais, teisę nuolat [asmeniškai ir tiesiogiai] su jais bendrauti, išskyrus atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais.“

175 EŽTT, *Horych prieš Lenkiją*, Nr. 13621/08, 2012 m. balandžio 17 d.

176 *Ten pat*, 131 punktas.

177 *Ten pat*, 131 punktas.

178 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2010), *Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*.

5.4. Neteisėtas vaikų išvežimas į užsienį – vaikų grobimas

Pagrindiniai faktai

- EŽTT reikalauja vadovautis vaiko teisėmis grindžiamu požiūriu nagrinėjant atvejus, kai vaikai netinkamai išvežami pažeidžiant jų globos teisių nuostatas: aiškinant EŽTK 8 straipsnį (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) būtina kartu remtis Hagos konvencija ir VTK.
- ES teisėje konkrečiau nustatytas reikalavimas išklausyti vaiką per procesus dėl jo grąžinimo po neteisėto išvežimo ar laikymo.

Vaiko pagrobimas yra tokia situacija, kai vaikas išvežamas į užsienį arba laikomas užsienyje pažeidžiant esamas jo globos teisių nuostatas (Hagos konvencijos dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų[179] (toliau – Hagos konvencija) 3 straipsnis). Pagal Hagos konvenciją neteisėtai išvežti arba laikomi vaikai turi būti kuo greičiau grąžinti į valstybę, kurioje nuolat gyvena (11 straipsnio 1 dalis). Ginčą dėl globos teisių iš esmės sprendžia valstybės, kurioje yra nuolatinė vaiko gyvenamoji vieta, teismai. Valstybės, iš kurios vaikas išvežtas, teismai turėtų pateikti įsakymą jį grąžinti per šešias savaites po to, kai pateiktas prašymas dėl jo grąžinimo (11 straipsnis). Hagos konvencija pagrįsta vaiko interesų principu. Pagal šią konvenciją daroma prielaida, kad neteisėtas vaiko išvežimas savaime yra žalingas ir kad *status quo ante* (ankstesnė padėtis) turėtų būti kuo greičiau atkurta siekiant išvengti nepriimtinų situacijų įteisinimo. Vaiko globos teisių ir galimybės su juo bendrauti klausimus turėtų spręsti teismai, kurių jurisdikcijai priklauso nuolatinė vaiko gyvenamoji vieta, o ne valstybės, į kurią vaikas neteisėtai išvežtas, teismai. Šis grąžinimo mechanizmas taikomas su keliomis ribotomis išimtimis, kurios nustatytos Hagos konvencijos 12, 13 ir 20 straipsniuose. 13 straipsnyje pateiktos nuostatos, dėl kurių daugiausia bylinėjamasi tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu. Jame nustatyta, kad valstybė, į kurią vaikas išvežtas, gali atsisakyti jį grąžinti, jei grįžusiam vaikui grėstų didelė rizika patirti žalą arba patekti į kitą netoleruotiną situaciją (13 straipsnio b punktas). Grąžinti vaiką taip pat gali būti atsisakyta, jeigu jis nesutinka grįžti arba jau yra pakankamai subrendęs, kad galėtų dėl to išreikšti savo nuomonę (13 straipsnio 2 punktas).

179 Pasaulio tarpvalstybinio bendradarbiavimo civilinėse ir komercinėse bylose organizacija (1980), Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencija, 1980 m. spalio 25 d. Hagos konvencija dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų, 1980 m. spalio 25 d.

ES teisėje svarbiausias teisės aktas, reglamentuojantis tvarką tarpvalstybinio vaikų grobimo atvejais tarp ES valstybių narių, yra reglamentas „Briuselis IIa“[180], daugiausia pagrįstas Hagos konvencijos nuostatomis. Šis reglamentas papildo Hagos konvenciją ir turi viršenybę prieš konvenciją bylose dėl vaikų pagrobimo ES teritorijoje (jo preambulės 17 konstatuojamoji dalis ir 60 straipsnio e punktas). Nors Hagos konvencija tebėra pagrindinis vaikų pagrobimo atvejais taikomas teisės aktas, reglamentu „Briuselis IIa“ tam tikrais atžvilgiais sugriežtintos jurisdikcijos taisyklės vaiko kilmės šalies, nuolatinės gyvenamosios vietos teismų naudai. Taip pat, kaip ir pagal Hagos konvenciją, vaikų pagrobimo bylose jurisdikciją išlaiko tos valstybės, kurioje vaikas nuolat gyveno prieš pat jo neteisėtą išvežimą arba laikymą, teismai. Šiame reglamente paliktos tos pačios vaikų grąžinimo išimtys, kurios nustatytos Konvencijoje dėl vaikų grobimo.

Tačiau pagal reglamentą „Briuselis IIa“, priešingai negu pagal Hagos konvenciją, nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismai išlaiko jurisdikciją iš esmės išspręsti ginčą dėl vaiko globos teisių net ir po to, kai pateikiamas teismo įsakymas vaiko negrąžinti pagal Hagos konvencijos 13 straipsnio b punktą (ir reglamento „Briuselis IIa“ 11 straipsnio 6–8 dalis). Jurisdikcijos perdavimas valstybei, į kurią vaikas išvežtas, įmanomas tik dviem atvejais, kurie numatyti reglamento „Briuselis IIa“ 10 straipsnyje. Pirmuoju atveju nustatyta, kad valstybės, į kurią vaikas išvežtas, teismai turi jurisdikciją, jeigu vaikas įgyja nuolatinę gyvenamąją vietą toje valstybėje ir jo išvežimui ar negrąžinimui tylėjimu pritaria kiekvienas globos teises turintis asmuo[181]. Antruoju atveju vaikas toje valstybėje, į kurią išvežtas, turi būti įgijęs nuolatinę gyvenamąją vietą; turi būti praėję bent vieni metai po to, kai jo kilmės šalyje likęs tėvas arba motina sužinojo arba turėjo sužinoti apie vaiko buvimo vietą; vaikas turi būti susigyvenęs su nauja aplinka ir turi būti tenkinama bent viena iš keturių papildomų sąlygų, nurodytų reglamento „Briuselis IIa“ 10 straipsnio b punkte[182].

180 Europos Sąjungos Taryba (2003), 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantis Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000, OL 2003 L 338.

181 Reglamento „Briuselis IIa“ 10 straipsnio a punktas.

182 Reglamento „Briuselis IIa“ 10 straipsnio b punkte nurodytos tokios keturios alternatyvios sąlygos: i) per vienus metus po to, kai globos teisių turėtojas sužinojo arba turėjo sužinoti apie vaiko buvimo vietą, valstybės narės, į kurią vaikas išvežtas ar kurioje jis laikomas, kompetentingoms institucijoms nepateikta prašymo jį grąžinti; ii) globos teisių turėtojo prašymas grąžinti buvo atsiimtas ir per i papunktyje nustatytą laikotarpį nebuvo pateikta naujo prašymo; iii) byla valstybės narės, kurioje vaikas iki neteisėto išvežimo ar negrąžinimo turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, teisme buvo užbaigta pagal 11 straipsnio 7 dalį; iv) valstybės narės, kurioje vaikas iki pat neteisėto išvežimo ar negrąžinimo turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, teismai priėmė sprendimą dėl globos teisių, kuriuo nereikalauta vaiko grąžinti.

Reglamentas „Briuselis IIa“, kaip ir visi kiti ES teisės aktai, turi būti aiškinamas pagal ES pagrindinių teisių chartijos nuostatas, ypač jos 24 straipsnį. ESTT turėjo galimybę patikslinti 24 straipsnio aiškinimą vaikų pagrobimo bylų kontekste. Kaip aptarta 2.4 skirsnyje, *Aguirre Zarraga* byloje ESTT nusprendė, jog dėl Pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnyje įtvirtintos vaiko teisės būti išklausytam turi būti taikomos teisinės procedūros ir sudaromos sąlygos, kad vaikai galėtų laisvai išreikšti savo nuomonę, ir kad šią nuomonę turi išaiškinti teismas[183]. Tačiau, pasak ESTT, tik vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos teismai turi teisę nagrinėti savo pačių sprendimų teisėtumą pagal ES pagrindinių teisių chartiją ir reglamentą „Briuselis IIa“. Pagal abipusio pasitikėjimo principą valstybių narių teisės sistemose turėtų būti užtikrinama veiksminga ir lygiavertė pagrindinių teisių apsauga. Todėl suinteresuotosios šalys turi inicijuoti bet kokį žmogaus teisių pažeidimo klausimo nagrinėjimą teismuose, kurie turi jurisdikciją iš esmės išspręsti ginčą dėl vaiko globos teisių pagal šį reglamentą. ESTT nusprendė, kad valstybės narės, į kurią vaikas neteisėtai išvežtas, teismas negali neleisti vykdyti pažymėjimu patvirtinto teismo sprendimo, kuriuo įsakyta vaiką grąžinti, nes tik tos valstybės, iš kurios vaikas išvežtas, teismas turi jurisdikciją vertinti, ar pažeistos šios nuostatos.

Pavyzdys. Byla *Povse prieš Alpago*[184] buvo susijusi su mergaitės į Austriją neteisėtu išvežimu jos motinos. Austrijos teismai atmetė tėvo prašymą grąžinti dukrą į Italiją, argumentuodami tuo, kad yra didelė rizika, jog vaikui taip bus padaryta žala. Tuo tarpu tėvo prašymu Italijos teismas nusprendė tebeturįs jurisdikciją iš esmės išspręsti šį ginčą dėl vaiko globos teisių ir pateikė įsakymą grąžinti vaiką į Italiją bei šio sprendimo privalomo vykdymo pažymėjimą pagal reglamento „Briuselis IIa“ 42 straipsnį. Austrijos teismas kreipėsi į ESTT prejudicinio sprendimo po to, kai motina apskundė prašymą vykdyti pažymėjimu patvirtintą teismo sprendimą ir dėl to pateiktą įsakymą grąžinti vaiką į Italiją. ESTT nusprendė, kad kai išduodamas teismo sprendimo privalomo vykdymo pažymėjimas, nėra galimybių prieštarauti vaiko grąžinimui iš valstybės, į kurią jis išvežtas (šiuo atveju tai buvo Austrija), nes tokiu pažymėjimu patvirtintas sprendimas vykdytinas automatiškai. ESTT taip pat nusprendė, kad šioje byloje tik Italijos teismai buvo kompetentingi priimti sprendimą dėl didelės rizikos vaiko interesams po jo grįžimo. Jei tie teismai būtų laikę tokią riziką pagrįsta, tik jie būtų buvę kompetentingi atšaukti savo įsakymą dėl sprendimo vykdymo[185].

183 ESTT, C-491/10 PPU, *Joseba Adoni Aguirre Zarraga prieš Simone Pelz*, 2010 m. gruodžio 22 d. Dėl vaiko dalyvavimo šioje byloje aspektų žr. tolesnę analizę 2.4 skirsnyje.

184 ESTT, C-211/10 PPU, *Doris Povse prieš Mauro Alpago*, 2010 m. liepos 1 d.

185 Vėliau EŽTT buvo paduotas skundas, pagrįstas tais pačiais faktais; jis pripažintas nepriimtinu. Žr.: EŽTT, *Povse prieš Austriją*, sprendimas dėl nepriimtinumo, Nr. 3890/11, 2013 m. birželio 18 d.

ET teisėje ET Europos konvencija dėl sprendimų, susijusių su vaikų globa, pripažinimo ir vykdymo bei vaikų globos atnaujinimo[186] ir Konvencija dėl teisės bendrauti su vaikais[187] apima apsaugos priemones, kuriomis siekiama neleisti neteisėtai išvežti vaikus ir užtikrinama, kad jie būtų grąžinti[188].

EŽTT dažnai nagrinėja vaikų pagrobimo bylas ir tokiais atvejais paprastai vadovaujasi Hagos konvencijos nuostatomis aiškindamas EŽTK 8 straipsnį. Tačiau EŽTT šiose bylose neišvengiamai atlieka vaiko interesų analizę. Teismo poziciją šiuo klausimu atskleidžia du pavyzdiniai jo Didžiosios kolegijos sprendimai.

Pavyzdys. Byloje *Neulinger ir Shuruk prieš Šveicariją*[189] pareiškėja motina išvežė savo sūnų iš Izraelio į Šveicariją pažeisdama esamas jo globos nuostatas. Tėvui padavus skundą pagal Hagos konvenciją, Šveicarijos institucijos įsakė grąžinti vaiką į Izraelį. Nacionalinių teismų ir ekspertų nuomone, vaiko grįžimas į Izraelį galėjo būti įmanomas tik kartu su motina. Toji priemonė neviršijo nacionalinių institucijų diskrecijos spręsti tokius klausimus. Nepaisant to, vertinant atitiktį EŽTK 8 straipsniui, taip pat reikėjo atsižvelgti į bet kokias permainas po Federalinio teismo sprendimo, kuriuo jis įsakė vaiką grąžinti. Vaikas šioje byloje buvo Šveicarijos pilietis, gerai įsikūręs šioje šalyje, kurioje nuolat gyveno apie ketverius metus. Nors jis buvo tokio amžiaus, kai dar galėjo neblogai prisitaikyti prie permainų, dar vienas persikėlimas tikriausiai būtų turėjęs jam sunkių padarinių; į tai reikėjo atsižvelgti vertinant bet kokią galimą tokio persikėlimo naudą vaikui. Derėjo atkreipti dėmesį ir į tai, kad iki vaiko išvežimo buvo apribota tėvo teisė su juo bendrauti. Be to, tėvas po to dar du kartus susituokė ir tapo dar vieno vaiko tėvu, tačiau nemokėjo šios savo dukros išlaikymo išmokų. EŽTT abejojo, ar tokios aplinkybės būtų buvusios palankios vaiko gerovei ir raidai, o jeigu jo motina būtų grįžusi į Izraelį, jai galėjo grėsti baudžiamosios sankcijos, kaip antai laisvės atėmimo bausmė. Buvo aišku, kad tokia padėtis nebūtų atitikusi vaiko interesų, nes motina tikriausiai buvo vienintelis žmogus, su kuriuo vaikas artimai bendravo. Taigi, motinos nesutikimas grįžti į Izraelį nebuvo visiškai nepagrįstas. Be to, tėvas niekada nebuvo

186 Europos Taryba, Europos konvencija dėl sprendimų, susijusių su vaikų globa, pripažinimo ir vykdymo bei vaikų globos atnaujinimo, CETS Nr. 105, 1980 m.

187 Europos Taryba, Konvencija dėl teisės bendrauti su vaikais, CETS Nr. 192, 2003 m.

188 *Ten pat*, atitinkamai 10 straipsnio b punktas ir 16 straipsnis; Europos Taryba, Europos konvencija dėl sprendimų, susijusių su vaikų globa, pripažinimo ir vykdymo bei vaikų globos atnaujinimo, CETS Nr. 105, 1980 m., 8 straipsnis.

189 EŽTT, *Neulinger ir Shuruk prieš Šveicariją* [DK], Nr. 41615/07, 2010 m. liepos 6 d.

gyvenęs vienas su vaiku ir nebuvo jo matęs nuo tada, kai vaikas, būdamas dvejų metų amžiaus, buvo išvežtas iš šalies. Todėl EŽTT nebuvo įsitikinęs, kad grįžimas Izraelį atitiktų vaiko interesus, o motinai grįžus į Izraelį būtų buvusi neproporcingai apribota jos teisė į šeimos gyvenimą. Tad jeigu būtų buvęs įvykdytas sprendimas grąžinti antrąjį pareiškėją į Izraelį, EŽTK 8 straipsnis būtų buvęs pažeistas abiejų pareiškėjų atžvilgiu..

Pavyzdys. Byloje *X prieš Latviją*[190] motina teigė, kad jos dukros grąžinimas į Australiją, iš kurios ji buvo neteisėtai išvežta, keltų jai grėsmę patirti didelę žalą. Nustatant, ar nacionalinių teismų sprendimais pasiekta teisinga prieštaraujančių interesų pusiausvyra, išlaikant valstybių diskreciją spręsti šiuos klausimus, pirmiausia reikėjo atsižvelgti į vaiko interesus. Siekiant nuosekliai aiškinti EŽTK ir Hagos konvenciją, į veiksnius, galėjusius lemti išimtį iš taisyklės, kad vaikas turi būti nedelsiant grąžintas, pagal Hagos konvencijos 12, 13 ir 20 straipsnius, iš tiesų privalėjo atsižvelgti prašomoji valstybė, turėjusi priimti sprendimą, kuris būtų buvęs šiuo atveju pakankamai pagrįstas ir tada įvertintas pagal EŽTK 8 straipsnį. Šiuo straipsniu nustatyti procesiniai reikalavimai nacionalinėms institucijoms: vertindami prašymą grąžinti vaiką teismai turi atsižvelgti į svarstytinus teiginius, kad grąžintam vaikui grėstų „didelė rizika“, ir priimti sprendimą nurodydami konkrečias priežastis, kuriomis jis pagrįstas. Nustatant, ką tiksliai reiškia „didelė rizika“, Hagos konvencijos 13 straipsnio b punkte nustatyta išimtis reiškia tik tokius atvejus, kai sunkumai viršija numanomas vaiko išgales prie jų prisitaikyti. Šiuo atveju pareiškėja buvo Latvijos apeliaciniam teismui pateikusi psichologo pažymą su išvada, kad vaikas rizikuotų patirti traumą tuo atveju, jei būtų iškart atskirtas nuo motinos. Nors nacionaliniai teismai buvo kompetentingi nustatyti, ar vaikui grėsė „didelė rizika“, ir vaiko psichologinės būklės ataskaita turėjo tiesioginę reikšmę jo interesams, regioninis teismas atsisakė išnagrinėti šios ataskaitos išvadas pagal Hagos konvencijos 13 straipsnio b punkto nuostatas. Tuo pačiu metu nacionaliniai teismai taip pat nesprendė klausimo, ar motina būtų galėjusi kartu su dukra grįžti į Australiją ir toliau su ja bendrauti. Kadangi nacionaliniai teismai efektyviai neišnagrinėjo pareiškėjos teiginių, sprendimo priėmimo procesas pagal nacionalinę teisę neatitiko procesinių reikalavimų pagal EŽTK 8 straipsnį, todėl buvo neproporcingai apribota jos teisė į šeimos gyvenimą.

190 EŽTT, *X prieš Latviją* [DK], Nr. 27853/09, 2013 m. lapkričio 26 d., 101, 106, 107 ir 115–119 punktai.

6

Vaiko priežiūrai šeimoje alternatyvi globa ir įvaikinimas

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 7 straipsnis (šeimos gyvenimas) ir 24 straipsnis (vaiko teisės) Reglamentas „Briuselis IIa“ (Nr. 2201/2003)	Vaiko priežiūrai šeimoje alternatyvi globa	EŽTK 8 straipsnis (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) ESC (pataisyta), 17 straipsnis (vaikų ir paauglių teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą) EŽTT sprendimas *Wallová ir Walla prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 23848/04, 2006 m. (dėl vaiko patikėjimo globai dėl netinkamo būsto) EŽTT sprendimas *Saviny prieš Ukrainą*, Nr. 39948/06, 2008 m. (dėl vaiko patikėjimo globai dėl socialinių ir ekonominių priežasčių) EŽTT sprendimas *B. prieš Rumuniją (Nr. 2)*, Nr. 1285/03, 2013 m. (dėl tėvų dalyvavimo priimant sprendimus) EŽTT sprendimas *B.B. ir F.B. prieš Vokietiją*, Nr. 18734/09 ir 9424/11, 2013 m. (dėl procesinių trūkumų priimant sprendimus) EŽTT sprendimas *Olsson prieš Švediją (Nr. 1)*, Nr. 10465/83, 1988 m. (dėl įsakymo patikėti vaiką globos įstaigai vykdymo) EŽTT sprendimas *T. prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 19315/11, 2014 m. (dėl bendravimo su vaiku svarbos)

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 24 straipsnis (vaiko teisės)	Įvaikinimas	Europos konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta) EŽTT sprendimas *Pini ir kiti prieš Rumuniją*, Nr. 78028/01 ir 78030/01, 2004 m. (dėl vaiko interesų pirmumo įvaikinant) EŽTT sprendimas *Kearns prieš Prancūziją*, Nr. 35991/04, 2008 m. (dėl tėvų sutikimo, kad vaikas būtų įvaikintas) EŽTT sprendimas *E.B. prieš Prancūziją* [DK], Nr. 43546/02, 2008 m. (dėl lesbietės tinkamumo įvaikinti vaiką) EŽTT sprendimas *Gas ir Dubois prieš Prancūziją*, Nr. 25951/07, 2012 m. (dėl gėjų poros tinkamumo įvaikinti vaiką) EŽTT sprendimas *X ir kiti prieš Austriją* [DK], Nr. 19010/07, 2013 m. (dėl įvaikinimo tampant antraisiais tėvais tos pačios lyties partnerių poroje) EŽTT sprendimas *Harroudj prieš Prancūziją*, Nr. 43631/09, 2012 m. (dėl kafalos papročio ir įvaikinimo)

Kiekvienas vaikas turi teisę į šeimos gyvenimą. Ši teisė pripažinta ES pagrindinių teisių chartijos 7 straipsnyje ir Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) 8 straipsnyje (žr. 5 skyrių). Tiek ES, tiek Europos Tarybos teisės nuostatose atsižvelgiama į šeimos ryšių svarbą vaikui, įskaitant vaiko teisę bendrauti su savo tėvais, nebent tai neatitiktų vaiko interesų[191]. Poreikį užtikrinti, kad vaikas liktų su savo šeima, gerbiant teisę į šeimos gyvenimą, sunku tinkamai suderinti su poreikiu užtikrinti vaiko apsaugą nuo galimos žalos. Kai vaikas paimamas iš šeimos, jis gali būti apgyvendintas globėjų šeimoje arba stacionarinės globos įstaigoje. Šeimos gyvenimas po šio atskyrimo nesibaigia, todėl būtina sudaryti vaikui sąlygas toliau bendrauti su savo šeima, kad jis galėtų vėl prie jos prisijungti, kai tai atitiks jo interesus. Tačiau tam tikromis aplinkybėmis vaikas visam laikui paimamas iš šeimos ir įvaikinamas. Kadangi įvaikinimas yra negrįžtamas procesas, privaloma laikytis griežtų reikalavimų.

Šiame skyriuje siekiama apžvelgti Europos teisės nuostatas dėl alternatyvios vaikų globos. ES teisė, daugiausia reglamentas „Briuselis IIa“, reglamentuoja tarpvalstybinius procesinius vaikų patikėjimo alternatyviai globai aspektus.

191 ES (2012), Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, OL 2012 C 326, 24 straipsnio 3 dalis.

Šis reglamentas turėtų būti aiškinamas remiantis ES pagrindinių teisių chartija, visų pirma jos 24 straipsniu. EŽTT taip pat įgijo daug praktikos nagrinėdamas tiek esminius, tiek procesinius vaikų patikėjimo alternatyviai globai aspektus.

6.1 skirsnyje pirmiausia išdėstyti kai kurie bendrieji principai, taikytini tais atvejais, kai vaikai lieka be šeimos priežiūros, 6.2 skirsnyje apžvelgtos teisės nuostatos dėl vaiko paėmimo iš šeimos ir patikėjimo alternatyviai globai, o 6.3 skirsnyje aptarti Europos įvaikinimo standartai.

6.1. Alternatyvi globa: bendrieji principai

Pagrindiniai faktai

- Alternatyvi globa yra laikina apsaugos priemonė.
- Tarptautinė teisė patvirtina, kad vaikų globai šeimose turėtų būti teikiama pirmenybė prieš stacionarinę globą.
- Vaikai turi teisę gauti informaciją ir išreikšti nuomonę dėl jų patikėjimo alternatyviai globai.

ES, ET ir tarptautinėje teisėje kartu taikomi šeši bendrieji alternatyvios globos principai.

Pirma, alternatyvi globa yra apsaugos priemonė, kuria laikinai užtikrinamas vaikų saugumas ir, kai įmanoma, vaikams padedama grįžti į savo šeimas[192]. Todėl geriausia, kai sprendimas dėl tokios globos yra laikinas. Kartais tai yra apsaugos priemonė iki šeimos susijungimo, pavyzdžiui, iki nelydimi arba atskirti vaikai migrantai prisijungs prie savo šeimos[193]. Kitais atvejais tai apsaugos priemonė, taikoma iki teigiamų permainų šeimos gyvenime, pavyzdžiui, iki pagerės vieno iš tėvų sveikata arba tėvams bus suteikta parama.

192 JT, Generalinė Asamblėja (GA), *Gairės dėl alternatyvios vaikų globos*, A/RES/64/142, 2010 m. vasario 24 d., 48–51 punktai; Vaiko teisių komitetas (2013), *Bendrosios pastabos Nr. 14 (2013) dėl vaiko teisės į tai, kad pirmiausia būtų paisoma jo interesų (3 straipsnio 1 dalis)*, JT dok. CRC/C/GC/14, 2013 m. gegužės 29 d., 58–70 punktai.

193 JT, Generalinė Asamblėja (GA), Vaiko teisių konvencija, 1989 m. lapkričio 20 d., 22 straipsnis; Vaiko teisių komitetas (2005), *Bendrosios pastabos Nr. 6 (2005) dėl elgesio su nelydimais ir nuo šeimos atskirtais vaikais, išvykusiais iš savo kilmės šalies*, JT dok. CRC/GC/2005/6, 2015 m. rugsėjo 1 d., 81–83 punktai.

Antra, tarptautinėje teisėje patvirtinta, jog siekiant užtikrinti vaikų apsaugą ir raidą globa šeimose (kaip antai globėjų šeimose) yra optimali alternatyvios globos forma. Tai patvirtinta JT gairėse dėl alternatyvios vaikų globos ir JT neįgaliųjų teisių konvencijoje (CRPD), kurios susitariančioji šalis yra ir ES[194]. CRPD aiškiai nustatyta: „Kai artimieji giminaičiai negali pasirūpinti neįgaliu vaiku, valstybės, šios Konvencijos Šalys, deda visas pastangas, kad suteiktų jam alternatyvią tolesnės eilės giminaičių globą, o jeigu to nepavyksta padaryti – vietą bendruomenėje gyvenimo šeimoje sąlygomis[195]." Globa ne šeimoje (pvz., stacionarinė globa) „turėtų būti taikoma tik tais atvejais, kai tokia tvarka yra konkrečiai priimtina, būtina ir asmeniškai tinkama vaikui bei atitinka jo interesus"[196].

Trečia, užtikrinant platesnės apimties vaiko teises itin svarbi vaiko teisė turėti globėją arba atstovą[197]. Nors ES teisėje nėra nustatytos aiškios bendros pareigos skirti globėją vaikams, likusiems be tėvų priežiūros, bent septyniose ES direktyvose valstybės narės įpareigotos skirti vaikų globėjus įvairiomis aplinkybėmis; kai kurios iš jų tiesiogiai siejasi su vaikais, likusiais be tėvų priežiūros[198]. Be to, šios teisės nuostatos grindžiamos JT gairėmis dėl alternatyvios vaikų globos (apskritai dėl vaikų, likusių be tėvų priežiūros), VTK (konkrečiomis nuostatomis dėl nelydimų vaikų) ir ET konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis[199]. Dažniausiai teisėtas globėjas įgaliojamas ginti vaiko interesus, užtikrinti bendrą jo gerovę ir padėti vaikui dėl riboto teisinio jo veiksnumo (taip pat kartais teisiškai jam atstovauti)[200].

Ketvirta, ES pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnyje numatyta teisinė prievolė pozityviomis priemonėmis užtikrinti, kad sprendimai dėl vaiko patikėjimo globai

194 JT, Generalinė Asamblėja (GA), *Gairės dėl alternatyvios vaikų globos*, A/RES/64/142, 2010 m. vasario 24 d., 20–22 punktai; JT, Vaiko teisių komitetas (2006), *Bendrosios pastabos Nr. 7 (2005): vaiko teisių įgyvendinimas ankstyvoje vaikystėje*, JT dok. CRC/C/GC/7/Rev.136 (b), 2006 m. rugsėjo 20 d., 18 punktas. JT, Neįgaliųjų teisių konvencija (NTK), 2006 m. gruodžio 13 d., 23 straipsnio 5 dalis (taip pat žr. 7 straipsnį).

195 JT, Neįgaliųjų teisių konvencija (CRPD), 2006 m. gruodžio 13 d., 23 straipsnio 5 dalis.

196 JT, Generalinė Asamblėja (GA) (2010), *Gairės dėl alternatyvios vaikų globos*, 2010 m. vasario 24 d., A/RES/64/142, 21 punktas.

197 FRA (2014a), p. 31.

198 *Ten pat*, p. 14.

199 JT, Generalinė Asamblėja (GA), *Gairės dėl alternatyvios vaikų globos*, 2010 m. vasario 24 d., A/RES/64/142, 100–103 punktai; JT, Vaiko teisių komitetas, *Bendrosios pastabos Nr. 6 (2005)* dėl *elgesio su nelydimais ir nuo šeimos atskirtais vaikais, išvykusiais iš savo kilmės šalies*, JT dok. CRC/GC/2005/6, 2005 m. rugsėjo 1 d, 33–38 punktai; Europos Taryba, Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, CETS Nr. 197, 2005 m., 10 straipsnio 4 dalis.

200 FRA (2014a), p. 15.

būtų priimami remiantis vaiko interesais[201] ir nuomone[202]. Vaiko teisių komiteto bendrosiose pastabose Nr. 5 ir 14[203], taip pat JT gairėse dėl alternatyvios vaikų globos pabrėžiama, kad reikia užtikrinti vaiko teisę gauti informaciją, bet kita ko, apie savo teises ir galimybes, taip pat vaiko teisę į tai, „kad su juo būtų tariamasi ir jo nuomonės būtų deramai paisoma, tinkamai atsižvelgiant į jo brandą"[204].

Penkta, bendrosios vaikų teisės pagal ES pagrindinių teisių chartiją, EŽTK ir VTK tebėra taikytinos ir alternatyvios globos (globėjų šeimose ar stacionarinės globos įstaigose) atvejais. Jos apima ir pilietines bei politines teises (pvz., vaikų teises į privatų gyvenimą, saviraiškos ir religijos laisvę ir apsaugą nuo visų formų smurto), ir socialines bei ekonomines teises (įskaitant vaikų teisę į mokslą, sveikatos priežiūrą ir dalyvavimą kultūriniame gyvenime)[205].

Galiausiai VTK 4 straipsnyje nustatyta, kad valstybės „imasi visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių" konvencijai įgyvendinti. Tai taip pat taikoma ir alternatyvios vaikų globos aplinkybėmis. Pataisytos Europos socialinės chartijos (ESC) 17 straipsnio 1 dalies c punkte taip pat nustatyta, jog valstybės turi imtis visų tinkamų ir reikiamų priemonių, kad suteiktų apsaugą ir specialią pagalbą vaikams ir paaugliams, laikinai arba visiškai netekusiems savo šeimos paramos.

ES teisėje ESTT priėmė sprendimą, kad reglamentas „Briuselis IIa" taikomas sprendimams patikėti vaiką alternatyviai globai. Kaip pažymima 5 skyriuje, į reglamentą „Briuselis IIa" iš esmės įtraukti vaiko teisių principai pabrėžiant, kad, be kita ko, turėtų būti paisoma visų vaikų lygybės, vaiko interesų ir teisės būti išklausytam[206]. Šiuo atžvilgiu svarbūs „teismo sprendimų, susijusių su tėvų pareigomis, nepripažinimo pagrindai", išdėstyti reglamento „Briuselis IIa" 23 straipsnyje. 23 straipsnyje nustatyta, kad teismų sprendimai nepripažįstami, jeigu:

201 JT, Vaiko teisių komitetas (2013), *Bendrosios pastabos Nr. 14 (2013) dėl vaiko teisės į tai, kad pirmiausia būtų paisoma jo interesų (3 straipsnio 1 dalis)*, JT dok. CRC/C/GC/14, 2013 m. gegužės 29 d.

202 JT, Vaiko teisių komitetas (2009), *Bendrosios pastabos Nr. 12 (2009) dėl vaiko teisės būti išklausytam*, JT dok. CRC/C/GC/12, 2009 m. liepos 20 d., 97 punktas.

203 JT, Vaiko teisių komitetas, *Bendrosios pastabos Nr. 14*, 15 punkto g papunktis, 2013 m. gegužės 29 d.; *Bendrosios pastabos Nr. 5*, 24 punktas, 2003 m. lapkričio 27 d.

204 JT, Generalinė Asamblėja (GA) (2010), *Gairės dėl alternatyvios vaikų globos*, 2010 m. vasario 24 d., A/RES/64/142, 6 punktas.

205 ES pagrindinių teisių chartija, 3–4, 7, 10–11, 14 ir 24 straipsniai; EŽTK, ypač jos 8 straipsnis; VTK, 13–14, 16, 19, 28, 29, 24, 31 ir 37 straipsniai; JT, Generalinė Asamblėja (GA) (2010), *Gairės dėl alternatyvios vaikų globos*, 2010 m. vasario 24 d., A/RES/64/142, 2 skirsnis.

206 Reglamento „Briuselis IIa" preambulė. Taip pat žr. 5 skyrių.

„a) toks pripažinimas akivaizdžiai prieštarauja valstybės narės, kurioje prašoma jį pripažinti, viešajai tvarkai, atsižvelgiant į tai, kas naudingiausia vaikui; b) išskyrus skubius atvejus, [sprendimas] buvo priimtas nesuteikus vaikui galimybės būti išklausytam teisme, pažeidžiant pagrindinius valstybės narės, kurioje prašoma pripažinti teismo sprendimą, proceso principus <...>."

Pagal šį reglamentą jurisdikcija nustatoma pagal nuolatinę vaiko gyvenamąją vietą, su keliomis ribotomis išimtimis, be kita ko, dėl vaiko interesų (reglamento „Briuselis IIa" 8, 12 ir 15 straipsniai).

ET teisėje EŽTT patvirtino, kad šeima yra natūrali aplinka, kurioje vaikai auga ir rūpinamasi jų gerove. Tačiau kai šeima negali suteikti vaikui reikalingos priežiūros ir apsaugos, gali reikėti paimti jį iš šeimos ir patikėti alternatyviai globai. Taip paimant vaiką iš šeimos apribojama teisė į šeimos gyvenimą. EŽTT išaiškino, kad daugeliu atvejų vaiko patikėjimas alternatyviai globai turėtų būti laikina priemonė ir kad galiausiai vaikas turi grįžti į savo šeimą, užtikrinant teisę į tai, kad būtų gerbiamas privatus ir šeimos gyvenimas, pagal EŽTK 8 straipsnį[207].

Nors EŽTK nenustatyta jokios konkrečios valstybių pareigos rūpintis vaikų priežiūra ir apsauga, ESC 17 straipsnyje nustatyta, kad valstybės turi „imtis visų tinkamų ir reikiamų priemonių, kuriomis siekiama <...> teikti valstybės apsaugą ir specialią pagalbą vaikams ir paaugliams, laikinai arba visiškai netekusiems savo šeimos paramos"[208].

6.2. Vaikų patikėjimas alternatyviai globai

Pagrindiniai faktai

- Pagal ET teisę, kai vaikas patikimas alternatyviai globai, tai turėtų būti daroma pagal įstatymus, siekiant teisėto tikslo ir jei tai būtina demokratinėje visuomenėje. Kompetentinga institucija turi nurodyti tinkamas ir pagrįstas tokio sprendimo priežastis.
- Pagal ET teisę, sprendimo priėmimo metu turi būti paisoma tam tikrų procesinių garantijų.

207 EŽTT, *K.A. prieš Suomiją*, Nr. 27751/95, 2003 m. sausio 14 d. Europos Tarybos Ministrų Komitetas pritarė šiam požiūriui savo 2005 m. kovo 16 d. rekomendacijoje dėl stacionarinės globos įstaigose gyvenančių vaikų teisių.

208 Europos Taryba, Europos socialinė chartija (pataisyta), CETS Nr. 163, 1996 m., 17 straipsnio 1 dalies c punktas.

Pagal ET teisę[209] vaiko patikėjimas alternatyviai globai yra suderinamas su EŽTK 8 straipsniu tik tuomet, kai atitinka teisės aktų nuostatas, yra siekiama teisėto tikslo (kaip antai vaiko interesų apsaugos) ir manoma, kad tai būtina demokratinėje visuomenėje. Dėl pastarojo aspekto teismai turi tinkamais ir pakankamais argumentais pagrįsti priemones, kurių imamasi norimam tikslui pasiekti.

Pavyzdys. Byloje *Olsson prieš Švediją (Nr. 1)*[210] pareiškėjai apskundė sprendimą patikėti globai tris jų vaikus. Nustatęs, kad sprendimą dėl vaikų globos valstybė priėmė naudodamasi savo diskrecija, EŽTT sutelkė dėmesį į tai, kaip buvo įvykdytas įsakymas dėl vaikų globos. Pasak Teismo, sprendimą dėl vaikų globos derėjo laikyti laikina priemone, kurios taikymas turėjo būti nutrauktas iškart, kai tik susiklostys tam tinkamos aplinkybės, turint omenyje, kad vaikų įvaikinti neketinta. Taigi, taikytos priemonės turėjo atitikti galutinį tikslą, kad vaikai grįžtų į savo gimtąją šeimą. Šiuo atžvilgiu EŽTT pažymėjo, kad nacionalinės institucijos vaikus apgyvendino atskiruose globos namuose, toli vienas nuo kito ir toli nuo tėvų. Nors institucijos sąžiningai vykdė įsakymą dėl vaikų globos, Teismas pažymėjo, kad jis nebuvo priimtinas dėl kilusių administracinių sunkumų, kaip antai tinkamų globėjų šeimų ar globos įstaigų stokos nustatant, kur reikėtų perkelti vaikus. Tokioje svarbioje srityje, kaip pagarba šeimos gyvenimui, šiems aspektams nederėjo teikti daugiau negu antraeilės reikšmės. Taigi nustatęs EŽTK 8 straipsnio pažeidimą EŽTT nusprendė, kad priemonės, kurių institucijos ėmėsi vykdydamos įsakymą dėl vaikų globos, nebuvo pakankamai pagrįstos, kad būtų proporcingos siektam teisėtam tikslui pagal 8 straipsnį.

Neseniai EŽTT svarstė sprendimų patikėti vaikus alternatyviai globai pagrįstumą pagal EŽTK 8 straipsnį.

Pavyzdys. Byloje *Wallová ir Walla prieš Čekiją*[211] pareiškėjai skundėsi, kad penki jų vaikai buvo apgyvendinti dviejuose atskiruose vaikų namuose dėl netinkamų jų gyvenamojo būsto sąlygų. Vaikų globa 2002 m. buvo patikėta vaikų namams dėl ekonominės tėvų būklės nestabilumo, o vėliau

209 Vaikų patikėjimas alternatyviai globai jau daugelį metų yra ET politinių diskusijų objektas. Žr., pvz., 1977 m. lapkričio 3 d. priimtą Ministrų Komiteto rezoliuciją Nr. (77) 33 dėl vaikų patikėjimo globai.

210 EŽTT, *Olsson prieš Švediją (Nr. 1)*, Nr. 10465/83, 1988 m. kovo 24 d.

211 EŽTT, *Wallová ir Walla prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 23848/04, 2006 m. spalio 26 d. (paskelbta prancūzų kalba).

pagerėjus tėvų ekonominei ir būsto padėčiai tie įsakymai dėl vaikų globos buvo panaikinti. EŽTT nustatė, jog pagrindinė priežastis, dėl kurios nuspręsta patikėti vaikus globai, buvo tinkamo būsto neturėjimas ir kad jų problemą būtų buvę galima išspręsti kita, ne tokia kraštutine priemone. Čekijos įstatymuose buvo numatyta galimybė stebėti šeimos gyvenimo ir higienos sąlygas ir patarti, kaip būtų galima pagerinti savo padėtį, tačiau šia galimybe nepasinaudota. Nors nurodytos vaikų patikėjimo globai priežastys buvo svarbios, jos nebuvo pakankamos ir institucijos nepakankamai stengėsi padėti skundo pateikėjams įveikti savo sunkumus alternatyviomis priemonėmis. Darydamas išvadą, kad pažeistas EŽTK 8 straipsnis, Teismas taip pat atkreipė dėmesį į JT Vaiko teisių komiteto išvadas, jog principas, kad pirmiausia dera paisyti vaiko interesų, vis dar nėra pakankamai apibrėžtas ir išreikštas visuose Čekijos teisės aktuose, teismų sprendimuose ir vaikams aktualioje politikoje.

Pavyzdys. Byoje *Saviny prieš Ukrainą*[212] pareiškėjų vaikai buvo patikėti globai dėl to, kad jų tėvai stokojo finansinių išteklių ir nacionalinis teismas padarė išvadą, kad tėvai dėl savo asmeninių savybių kėlė pavojų savo vaikų gyvybei, sveikatai ir moraliniam auklėjimui. Vertindamas šią bylą EŽTT suabejojo įrodymų, kuriais nacionalinės institucijos grindė savo išvadas, pakankamumu ir manė, jog nebuvo prieinama pakankamai informacijos apie galimybes gauti socialinę paramą. Tai būtų buvę aktualu vertinant, ar institucijos įvykdė savo pareigą išsaugoti šeimą ir ar jos pakankamai ištyrė galimas veiksmingas, tačiau ne tokias kraštutines alternatyvas prieš nuspręsdamos atskirti vaikus nuo tėvų. Be to, teisėjai viso proceso metu nė karto neišklausė vaikų nuomonės. Apskritai nors nacionalinių institucijų nurodytos priežastys, dėl kurių jos paėmė iš pareiškėjų jų vaikus, buvo svarbios, vien jų nepakako, kad būtų pateisinamas toks didelis įsikišimas į pareiškėjų šeimos gyvenimą. Todėl Teismas nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 8 straipsnis.

EŽTT remdamasis EŽTK 8 straipsniu nustatė, kad priimant sprendimus, turinčius įtakos šeimos gyvenimui, būtina laikytis tam tikrų procesinių garantijų. Teismas nustatė, kad sprendimų priėmimo procesas (administraciniuose ir teismų procesuose), po kurio imamasi priemonių, kišamasi į šeimos gyvenimą, turi būti teisingas ir turi būti deramai gerbiami interesai, kurie yra saugomi pagal 8 straipsnį. Pagal 8 straipsnį atsižvelgiama į tai, ar „tėvai dalyvavo sprendimo priėmimo

212 EŽTT, *Saviny prieš Ukrainą*, Nr. 39948/06, 2008 m. gruodžio 18 d.

procese <...> pakankamai, kad būtų užtikrinta reikiama jų interesų apsauga"[213]. Tai, be kita ko, reiškia, kad reikia juos informuoti apie proceso eigą, užtikrinti, kad jie galėtų dalyvauti priimant jiems svarbius sprendimus[214], ir tam tikromis aplinkybėmis išklausyti atitinkamus vaikus[215].

Pavyzdys. Byloje *B. prieš Rumuniją (Nr. 2)*[216] pareiškėjai buvo diagnozuota paranojinė šizofrenija ir ji buvo kelis kartus policijos išvežta į psichiatrijos įstaigas gydytis. Jos vaikai su ja nebegyveno ir dėl motinos ligos buvo perkelti į globos namus. EŽTT turėjo ištirti, ar, turint omenyje dėl vaikų globos priimtų sprendimų rimtumą, visu sprendimų priėmimo proceso metu tėvams buvo pakankamai suteikta privaloma jų interesų apsauga. Šiuo klausimu Teismas pažymėjo, jog pareiškėjai, sergančiai sunkia psichikos liga, nebuvo paskirtas advokatas ar globėjas *ad litem*, kad atstovautų ją proceso metu, todėl ji negalėjo dalyvauti priimant sprendimą dėl jos mažamečių vaikų. Be to, pareiškėjos padėtis ir jos vaikų padėtis buvo teismo persvarstyta tik du kartus per 12 metų, iki abu vaikai sulaukė pilnametystės, ir nebuvo įrodymų, kad pareiškėją būtų reguliariai lankę socialiniai darbuotojai, kurie galbūt būtų galėję tinkamai atstovauti jos poziciją institucijose. Remdamasis šiais faktais Teismas padarė išvadą, kad per sprendimų priėmimo dėl jos vaikų patikėjimo globai procesą nebuvo tinkamai ginami jos interesai, todėl buvo pažeistos jos teisės pagal EŽTK 8 straipsnį.

Pavyzdys. Byloje *B.B. ir F.B. prieš Vokietiją*[217] po dvylikametės dukros pareiškimų, kad ją ir jos aštuonerių metų brolį ne kartą sumušė jų tėvas, abiejų vaikų tėvų teisės buvo perduotos Jaunimo teismui ir vaikai buvo perkelti į vaikų namus. Apygardos teismo įsakymu pareiškėjų turėta tėvų valdžia visiškai atiteko Jaunimo tarnybai; šį sprendimą teismas priėmė remdamasis tiesioginiais iš vaikų gautais įrodymais. Maždaug po metų, per pirmą paskesnį vaikų susitikimą su tėvais, dukra prisipažino melavusi apie mušimą ir vaikai galiausiai grįžo pas savo tėvus. Svarstydamas pareiškėjų skundą, kad institucijos nepakankamai išnagrinėjo jų bylai svarbius faktus, EŽTT pabrėžė, jog klaidingi specialistų vertinimai dar nereiškia, kad priemonės,

213 EŽTT, *W. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 9749/82, 1987 m. liepos 8 d., 64 punktas.

214 EŽTT, *McMichael prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 16424/90, 1995 m. vasario 24 d.

215 EŽTT, *B. prieš Rumuniją (Nr. 2)*, Nr. 1285/03, 2013 m. vasario 19 d.; EŽTT, *B.B. ir F.B. prieš Vokietiją*, Nr. 18734/09 ir 9424/11, 2013 m. kovo 14 d.

216 EŽTT, *B. prieš Rumuniją (Nr. 2)*, Nr. 1285/03, 2013 m. vasario 19 d.

217 EŽTT, *B.B. ir F.B. prieš Vokietiją*, Nr. 18734/09 ir 9424/11, 2003 m. kovo 14 d.

kurių imtasi, nesuderinamos su EŽTK 8 straipsniu. Sprendimą patikėti vaikus globai galima įvertinti tik atsižvelgiant į padėtį, kuri tuo metu buvo žinoma nacionalinėms institucijoms. EŽTT vertinimu, svarbus buvo faktas, kad Apygardos teismas rėmėsi tik vaikų pareiškimais, nors pareiškėjai buvo pateikę medicinos specialistų pažymas, kad jokių netinkamo elgesio su vaikais ženklų nepastebėta, kartu su faktu, kad Apeliacinis teismas vaikų neapklausė dar kartą. Kadangi vaikai visu bylos nagrinėjimo laikotarpiu buvo apgyvendinti saugioje vietoje, skubėti nereikėjo ir teismai būtų galėję atlikti bylos faktų tyrimą savo iniciatyva, tačiau to nepadarė. Taigi, Vokietijos teismai nepakankamai pagrindė savo sprendimą atimti tėvų valdžią iš pareiškėjų, pažeisdami EŽTK 8 straipsnį.

Net kai vaikai patikimi alternatyviai globai, jie tebeturi teisę bendrauti su savo tėvais. Ši teisė pripažinta pagal EŽTK[218], nes EŽTT nusprendė, kad abipusis tėvų ir vaikų ryšys yra esminė šeimos gyvenimo pagal 8 straipsnį dalis. Kadangi vaiko patikėjimas alternatyviai globai paprastai turėtų būti laikina priemonė, ypač svarbu išsaugoti jo ryšius su šeima, siekiant užtikrinti, kad jis galėtų sėkmingai grįžti į savo šeimą[219]. Pagal EŽTK dėl šių principų atsiranda pozityvios pareigos, kaip matyti iš toliau aprašytų pavyzdinių bylų.

Pavyzdys. Byloje *T. prieš Čekijos Respubliką*[220] EŽTT sprendė, ar tėvo ir dukros (pareiškėjų) teisės buvo pažeistos, kai vaikas buvo patikėtas globai ir institucijos nesudarė sąlygų jiems toliau bendrauti. Vaikas buvo perkeltas į specialią globos įstaigą po motinos mirties ir po to, kai tėvo prašymai suteikti jam dukros globos teises nebuvo patenkinti dėl jo tariamai sunkaus charakterio. Paskesni prašymai leisti praleisti šventes su dukra nebuvo patenkinti ir terapijos centro specialistai padarė išvadą, kad tėvo apsilankymai nebuvo naudingi vaikui, nes mergaitė jo bijojo; tuo metu visi jos ryšiai su tėvu nutrūko. Vėliau teismai nusprendė, kad pareiškėjai turėtų bendrauti tik raštu, nes to norėjo vaikas. EŽTT pabrėžė, be kita ko, kad vaiko interesams svarbu palaikyti ryšius su savo šeima, išskyrus tik ypač kraštutinius atvejus, kai tai neatitinka jo interesų. Išnagrinėjęs sprendimą patikėti vaiką globai EŽTT pritarė, kad nacionalinės institucijos kruopščiai argumentavo savo sprendimą, kuris buvo priimtas išklausius psichologijos ir psichiatrijos ekspertų nuomones ir atsižvelgus į vaiko norus. Todėl sprendimu patikėti

218 EŽTT, *Olsson prieš Švediją (Nr. 1)*, Nr. 10465/83, 1988 m. kovo 24 d.

219 EŽTT, *Eriksson prieš Švediją*, Nr. 11373/85, 1989 m. birželio 22 d.

220 EŽTT. *T. prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 19315/11, 2014 m. liepos 17 d. (paskelbta prancūzų kalba).

vaiką globai EŽTK 8 straipsnis nebuvo pažeistas. Tačiau Teismas nustatė, kad 8 straipsnį pažeidė taikyti pareiškėjų bendravimo apribojimai, ypač todėl, kad vaiko globos įstaigos sprendimai neleisti jiems bendrauti nebuvo kontroliuojami, turint omenyje, kad šie sprendimai galiausiai sumenkino šeimos susijungimo tikimybę.

Pavyzdys. Byloje *K.A. prieš Suomiją*[221] pareiškėjo vaikai buvo patikėti alternatyviai globai dėl kaltinimų, kad jie patyrė seksualinę prievartą. Tuo metu, kai šie vaikai buvo globojami, jie nedaug bendravo su savo tėvais ir beveik nesistengta planuoti jų grįžimo į šeimą. Išnagrinėjęs šią bylą EŽTT pažymėjo, kad valstybė turi pozityvią pareigą kuo greičiau, kai tik tai pagrįstai įmanoma, palengvinti šeimos susijungimą, turint omenyje pareigą užtikrinti vaiko interesų apsaugą. Pasak EŽTT, griežti pareiškėjo teisės lankyti savo vaikus apribojimai taikyti siekiant socialinės rūpybos institucijos tikslo stiprinti vaikų ryšius su globėjų šeima, užuot leidus jiems grįžti į savo tikrąją šeimą. Tai buvo daroma nepaisant to, kad tėvo padėtis pastebimai pagerėjo. Taigi, buvo pažeistas EŽTK 8 straipsnis.

6.3. Įvaikinimas

Pagrindiniai faktai

- Įvaikinimu užtikrinama alternatyvi vaikų, kurie negali likti savo biologinėse šeimose, priežiūra.
- Svarstant įvaikinimą pirmenybė turi būti teikiama vaiko interesams.
- Nei ES, nei ET teisėje nėra nustatyta teisė įvaikinti, tačiau įvaikinimo procesas turi atitikti tam tikrus kriterijus siekiant užtikrinti, kad jis atitiktų vaiko interesus[222].

Pagal tarptautinę teisę įvaikinimo atvejais pirmenybė turi būti teikiama vaiko interesams. Kartu su vaiko interesų principu įvaikinant vadovaujamasi ir kitais jį įgyvendinti padedančiais bendrais VTK principais dėl nediskriminavimo, teisės

221 EŽTT, *K.A. prieš Suomiją*, Nr. 27751/95, 2003 m. sausio 14 d.

222 Dėl vaiko intereso žinoti savo kilmę įvaikinimo aplinkybėmis žr. 4 skyrių.

gyventi, išlikti ir vystytis ir pagarbos vaiko nuomonei[223]. Itin svarbios yra JT Vaiko teisių komiteto bendrosios pastabos Nr. 14 dėl vaiko teisės į tai, kad pirmiausia būtų paisoma jo interesų[224].

Taip pat vienas iš Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje tikslų yra „nustatyti garantijas, užtikrinančias, kad tarptautinis įvaikinimas būtų vykdomas atsižvelgiant į vaiko interesus ir pagrindines teises, kaip tai pripažįsta tarptautinė teisė“[225].

Pagal ES teisę ES pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnyje nustatytos teisės ir susijusios teisinės prievolės, taikytinos įvaikinimui tiek, kiek jį reglamentuoja ES teisė.

Pagal ET teisę EŽTK 8 straipsnyje išreikšta teisė į tai, kad būtų gerbiamas šeimos gyvenimas, yra taikytina ir ja remiamasi taip pat ir įvaikinimo atvejais. Be to, šį klausimą reglamentuoja dvi atskiros ET konvencijos: Europos konvencija dėl įvaikinimo[226] ir Europos konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta)[227]. Pagal šiuos teisės aktus privaloma vadovautis vaiko teisėmis grindžiamu požiūriu į įvaikinimą. Pavyzdžiui, pataisytoje Europos konvencijoje dėl įvaikinimo nustatyta, kad „[k]ompetentinga institucija įvaikinti neleidžia, kol neįsitikinta, kad įvaikinimas atitiks vaiko interesus“[228]. EŽTT taip pat pabrėžia, kad vaiko interesai tam tikromis aplinkybėmis, taip pat ir įvaikinimo atveju, gali būti viršesni už jo tėvų interesus[229]. Pataisytoje Europos konvencijoje dėl įvaikinimo taip pat nustatyta, kad kompetentinga institucija neturėtų leisti įvaikinti „be vaiko, kuris pagal įstatymus laikomas pakankamai suprantančiu padėtį, sutikimo“[230]. Be to, net kai nemanoma,

223 VTK 2, 3, 6 ir 12 straipsniai. Taip pat žr.: JT, Vaiko teisių komitetas (2010), Specialios sutartinės gairės dėl periodinių ataskaitų, kurias valstybės dalyvės turi teikti pagal Vaiko teisių konvencijos 44 straipsnio 1 dalies b punktą, formos ir turinio, JT dok. CRC/C/58/Rev.2, 2010 m. lapkričio 23 d., 23–27 punktai.

224 JT Vaiko teisių komitetas (2013), *Bendrosios pastabos Nr. 14 (2013) dėl vaiko teisės į tai, kad pirmiausia būtų paisoma jo interesų*, CRC /C/GC/14, 3 straipsnio 1 dalis.

225 Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencija, Konvencija dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje, 1993 m. gegužės 29 d., 1 straipsnio a punktas.

226 Europos Taryba, Europos konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta), CETS Nr. 202, 2008 m.

227 *Ten pat.* Ši konvencija pateikta pasirašyti 2008 m. ir įsigaliojo 2011 m.

228 *Ten pat*, 4 straipsnio 1 dalis.

229 EŽTT, *Pini ir kiti prieš Rumuniją*, Nr. 78028/01 ir 78030/01, 2004 m. birželio 22 d.

230 Europos Taryba, Europos konvencija dėl įvaikinimo (pataisyt), CETS Nr. 202, 2008 m., 5 straipsnio 1 dalies b punktas.

kad vaikas šią padėtį supranta, turi būti „kiek įmanoma su juo tariamasi ir paisoma jo nuomonės bei norų atsižvelgiant į jo brandą“[231].

Pavyzdys. Byloje *Pini ir kiti prieš Rumuniją*[232] dvi italų poros pasiskundė, kad Rumunijos institucijos nevykdė Rumunijos teismo sprendimo, kuriuo joms leista įvaikinti du rumunų vaikus. Teismo įsakymų nevykdžiusi privati įstaiga, kurioje tie vaikai gyveno Rumunijoje, nesutiko jų perduoti pareiškėjams. EŽTT nusprendė, kad pareiškėjų santykiai su savo įvaikintais vaikais buvo šeimos gyvenimas pagal EŽTK 8 straipsnį, nors jie niekada nebuvo kartu gyvenę ar užmezgę emocinių ryšių. Svarstydamas šią bylą EŽTT aiškino 8 straipsnį remdamasis VTK ir Hagos konvencija ir nustatė, kad pozityvi institucijų pareiga leisti pareiškėjams užmegzti šeimos ryšius su savo įvaikintais vaikais buvo apribota dėl vaiko interesų[233]. Dėl to Teismas nusprendė, kad vaiko interesai, priklausomai nuo jų pobūdžio ir svarbos, gali būti viršesni už jo tėvų interesus. Be to, nustatęs, kad 8 straipsnis nebuvo pažeistas, Teismas pabrėžė, jog įvaikinimu grindžiamų santykių atveju svarbu, kad vaiko interesai būtų viršesni už jo tėvų interesus, nes įvaikinimas yra šeimos suradimas vaikui, o ne vaiko parūpinimas šeimai[234].

Pavyzdys. Byloje *Kearns prieš Prancūziją*[235] EŽTT nusprendė, jog su EŽTK buvo nesuderinama tai, kad Airijos pilietė, sutikusi, kad jos vaikas būtų įvaikintas Prancūzijoje, negalėjo atsiimti savo oficialaus sutikimo dėl jo įvaikinimo po dviejų mėnesių termino pabaigos. EŽTT pirmiausia pabrėžė, kad nacionalinės institucijos nesutiko patenkinti prašymo vaiką grąžinti siekdamos teisėto tikslo apsaugoti kitų žmonių, šiuo atveju vaiko, teises ir laisves[236]. Terminas, iki kurio galima atšaukti savo sutikimą, kad vaikas būtų įvaikintas, Prancūzijos teisėje nustatytas siekiant teisingos pusiausvyros ir užtikrinant proporcingumą tarp prieštaraujančių biologinės motinos, vaiko ir jį įvaikinančios šeimos interesų. Šiame procese svarbiausi turėjo būti vaiko interesai[237]. Iš Teismui pateiktų įrodymų aišku, kad vaiko interesams buvo naudinga kuo greičiau pradėti pastovius santykius su

231 *Ten pat*, 6 straipsnis.

232 EŽTT, *Pini ir kiti prieš Rumuniją*, Nr. 78028/01 ir 78030/01, 2004 m. birželio 22 d.

233 *Ten pat*, 155 punktas.

234 *Ten pat*, 156 punktas.

235 EŽTT, *Kearns prieš Prancūziją*, Nr. 35991/04, 2008 m. sausio 10 d.

236 *Ten pat*, 73 punktas.

237 *Ten pat*, 79 punktas.

naująja šeima ir buvo imtasi visų reikiamų priemonių užtikrinti, kad pareiškėja suprastų realius savo veiksmų padarinius. Atsižvelgdamas į šiuos faktus,Teismas nusprendė, kad Prancūzija įvykdė savo pozityvias pareigas pareiškėjos atžvilgiu pagal EŽTK 8 straipsnį.

EŽTT taip pat patvirtina, kad sprendimai dėl įvaikinimo turi būti priimami laikantis EŽTK 14 straipsnyje nustatyto draudimo diskriminuoti. Visų pirma, EŽTT svarstė, ar sprendimai, kuriais pareiškėjams neleista įsivaikinti dėl seksualinės orientacijos arba amžiaus, buvo suderinami su EŽTK 14 straipsniu, kartu taikant 8 straipsnį. Tai apsvarstęs Teismas patvirtino, kad pagrindinė pareiga yra imtis proporcingų veiksmų siekiant apsaugoti vaiko interesus.

Pavyzdys. Byloje *Schwizgebel prieš Šveicariją*[238] pareiškėjai, nesusituokusiai 47 metų amžiaus moteriai, nebuvo leista įvaikinti antro vaiko dėl amžiaus skirtumo tarp jos ir vaiko, kurį ji norėjo įsivaikinti. Pareiškėja teigė tapusi diskriminacijos dėl amžiaus auka. EŽTT manymu, pareiškėjos atveju įsivaikinti nebuvo leista dėl teisėto tikslo siekiant apsaugoti vaiko gerovę ir interesus[239]. Turint omenyje, kad Europoje nesutariama dėl teisės įsivaikinti šeimoje, kurią sudarytų tik vienas iš tėvų, dėl įtėvių jauniausio ir vyriausio amžiaus ribų ir įtėvių bei vaiko amžiaus skirtumo, valstybės turi didelę diskreciją šioje srityje ir kartu turi apsaugoti vaiko interesus. Neleidimas pareiškėjai įsivaikinti antro vaiko nepažeidė proporcingumo principo[240]. Tuo vadovaujantis Teismas nustatė, kad valdžios institucijų pateiktas savo sprendimo pagrindimas atrodė objektyvus ir pagrįstas ir kad kitoks požiūris, dėl kurio skųstasi, nebuvo diskriminacija, kaip tai suprantama pagal EŽTK 14 straipsnį.

Pavyzdys. Byloje *E.B. prieš Prancūziją*[241] nacionalinės institucijos nesutiko leisti įsivaikinti vaiką pareiškėjai lesbietei, gyvenusiai kartu su partnere, kuri siekė įsivaikinti kaip nesusituokęs asmuo[242]. Teismas pakartojo, kad EŽTK 8 straipsnis pats savaime nesuteikia teisės sukurti šeimą ar įsivaikinti vaiką. Tačiau skundas dėl diskriminacijos galėtų būti nagrinėjamas platesniame konkrečios teisės kontekste, net jei tas dalykas nebūtų susijęs su

238 EŽTT, *Schwizgebel prieš Šveicariją*, Nr. 25762/07, 2010 m. birželio 10 d.

239 *Ten pat*, 86 punktas.

240 *Ten pat*, 97 punktas.

241 EŽTT, *E.B. prieš Prancūziją* [DK], Nr. 43546/02, 2008 m. sausio 22 d.

242 *Ten pat*, 49 punktas.

konkrečia privilegija pagal EŽTK[243]. Kadangi pagal Prancūzijos teisę nesusituokusiems asmenims buvo leidžiama įsivaikinti, tokios teisės nebuvo galima nesuteikti asmeniui dėl diskriminacinių priežasčių. Nacionaliniai teismai nustatė, kad pareiškėjos asmenybės bruožai ir gebėjimai auginti vaikus buvo nepriekaištingi ir garantuotai atitiko vaiko interesus – pagrindinį dalyką pagal atitinkamus tarptautinės teisės aktus[244]. Teismas susidarė nuomonę, kad pareiškėjos seksualinė orientacija buvo lemiamas veiksnys, dėl kurio valdžios institucijos nesutiko leisti jai įsivaikinti, todėl tai buvo diskriminuojantis elgesys su ja, palyginti su kitais nesusituokusiais asmenimis, turėjusiais teisę įsivaikinti pagal šalies įstatymus[245].

Pavyzdys. Byloje *Gas ir Dubois prieš Prancūziją*[246] svarstytas klausimas, ar tos pačios lyties asmenų poros turėtų turėti tokią pačią teisę įsivaikinti kaip antrieji vaiko tėvai, kokią turi heteroseksualios poros. Pareiškėjos buvo civilinę partnerystę sudariusių moterų pora. Jos kartu augino dukterį, kuri buvo pradėta dirbtinio apvaisinimo būdu ir pagimdyta vienos iš jų 2000 m. Kitos partnerės prašymas dėl dalinio įvaikinimo buvo atmestas argumentuojant tuo, kad po tokio įvaikinimo biologinė vaiko motina netektų savo, kaip vieno iš tėvų, teisių ir tai nebūtų naudinga nei prašytojos siekiams, nei vaiko interesams. Pagal Prancūzijos įstatymus vienintelis atvejis, kai po dalinio įvaikinimo biologinių tėvų teisės nepanaikinamos įtėvių naudai, yra tokia padėtis, kai asmuo įvaikina savo sutuoktinio vaiką. Pareiškėjos teigė, kad buvo diskriminuojamos tiek susituokusių, tiek nesusituokusių heteroseksualių porų atžvilgiu. Tirdamas, ar jos buvo diskriminuojamos, palyginti su susituokusia pora, EŽTT padarė išvadą, kad susituokus buvo įgyjamas specialus statusas, turintis tam tikrą socialinį, asmeninį ir teisinį poveikį; dėl šios priežasties pareiškėjų padėties nebuvo galima laikyti reikšmingai panašia į susituokusių porų padėtį. Lygindamas jų padėtį su nesusituokusiomis heteroseksualiomis poromis Teismas padarė išvadą, kad panašios heteroseksualios poros, sudariusios civilinę partnerystę, prašymas dėl dalinio įvaikinimo taip pat būtų atmestas pagal Prancūzijos teisės nuostatas. Todėl EŽTT padarė išvadą, kad požiūris į pareiškėjas nebuvo kitoks dėl jų seksualinės orientacijos, taigi jų teisės pagal EŽTK nebuvo pažeistos.

243 *Ten pat*, 41–48 punktai.

244 *Ten pat*, 95 punktas.

245 *Ten pat*, 96 punktas.

246 EŽTT, *Gas ir Dubois prieš Prancūziją*, Nr. 25951/07, 2012 m. kovo 15 d.

Pavyzdys. Byloje *X ir kiti prieš Austriją*[247] tos pačios lyties asmenų pora teigė, kad buvo diskriminuojama, palyginti su skirtingų lyčių asmenų poromis, kuriose leidžiamas įsivaikinimas tampant antraisiais vaiko tėvais. Pirmoji pareiškėja palaikė pastovius santykius su trečiąja pareiškėja ir siekė įsivaikinti antrąjį pareiškėją kuris buvo trečiosios pareiškėjos sūnus. Kaip ir *Gas ir Dubois* byloje, EŽTT atmetė prielaidą, kad pareiškėjų padėtis buvo analogiška susituokusiai porai, kurioje vienas sutuoktinis nori įvaikinti kito sutuoktinio vaiką. Tačiau EŽTT sutiko, kad pareiškėjų padėtis buvo panaši į nesusituokusios heteroseksualios poros padėtį. Nors įvaikinimas tampant antraisiais tėvais nesusituokusiose heteroseksualiose porose yra leidžiamas pagal Austrijos teisę, Austrijos civiliniame kodekse nustatyta, jog bet kuris įvaikinantis asmuo pakeičia vieną iš biologinių vaiko tėvų, tos pačios lyties asmenį, todėl įsivaikinimas tampant antraisiais tėvais tos pačios lyties porose yra teisiškai neįmanomas. Teismas padarė išvadą, kad tokiomis aplinkybėmis su pareiškėjomis buvo kitaip elgiamasi dėl jų seksualinės orientacijos ir kad vyriausybė pakankamai ir įtikinamai to nepagrindė, pažeisdama EŽTK 14 straipsnį kartu su 8 straipsniu.

Galiausiai EŽTT taip pat atkreipia dėmesį į tai, kaip svarbu laikytis tarptautinės teisės aktų esmės ir tikslo priimant su įvaikinimu susijusius sprendimus.

Pavyzdys. Byloje *Harroudj prieš Prancūziją*[248] Prancūzijos institucijos nepatenkino pareiškėjos prašymo leisti visiškai įsivaikinti mergaitę iš Alžyro, kuri vos gimusi buvo tėvų palikta ir patikėta pareiškėjos globai pagal *kafalos* paprotį, reiškiantį globą pagal islamo teisę. Nesutikimas leisti įvaikinti buvo argumentuotas tuo, kad Prancūzijos civilinis kodeksas neleidžia įvaikinti vaiko, kurio įvaikinimas būtų uždraustas jo kilmės šalies įstatymų (šiuo atveju tai draudžia Alžyro įstatymai), ir tuo, kad pagal *kafalos* paprotį pareiškėjai jau buvo suteikta tėvų valdžia, taigi ji galėjo priimti sprendimus vaiko interesų labui. Vėlesnis apeliacinis jos skundas buvo atmestas dėl to, kad valstybės įstatymai atitiko Hagos konvenciją dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje ir kad VTK 20 straipsnyje *kafala* buvo pripažinta lygiaverte įvaikinimui vaiko interesų apsaugos priemone. Išnagrinėjęs pareiškėjos skundą EŽTT priminė apie principą, jog tuomet, kai užmezgamas šeimos ryšys, valstybė turi tikslingai sudaryti sąlygas tą ryšį stiprinti ir nustatyti teisines garantijas, kad vaikas galėtų

247 EŽTT, *X ir kiti prieš Austriją* [DK], Nr. 19010/07, 2013 m. vasario 19 d.

248 EŽTT, *Harroudj prieš Prancūziją*, Nr. 43631/09, 2012 m. spalio 4 d.

integruotis į šeimą, be to, EŽTK aiškinimas turi derėti su bendraisiais tarptautinės teisės principais. Savo vertinime EŽTT pabrėžė, kad Prancūzijos teismai stengėsi laikytis tarptautinių konvencijų, įskaitant JT vaiko teisių konvenciją, esmės ir tikslo. *Kafala* buvo pripažinta pagal Prancūzijos teisę, pareiškėja galėjo naudotis tėvų valdžia ir priimti sprendimus, atitinkančius vaiko interesus. Ji galėjo, pavyzdžiui, įrašyti vaiką į savo testamentą, įveikdama sunkumus, kylančius dėl įvaikinimo apribojimo. Teismas padarė išvadą, kad palaipsniui panaikindama draudimą įvaikinti šiuo būdu atsakovė valstybė, siekdama skatinti iš užsienio kilusių vaikų integraciją, tačiau iškart nepaneigdama jiems kilmės šalyje taikytų taisyklių, parodė pagarbą kultūrų įvairovei ir nustatė teisingą pusiausvyrą tarp visuomenės interesų ir pareiškėjos interesų. Taigi, EŽTT nustatė, kad pareiškėjos teisės nebuvo pažeistos.

7

Vaikų apsauga nuo smurto ir išnaudojimo

ES	Aptariami klausimai	ET
Direktyva dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija (2011/93/ES)	Smurtas mokyklose, namuose ir kitoje aplinkoje	EŽTK 2 straipsnis (teisė į gyvybę), 3 straipsnis (nežmoniško ir žeminančio elgesio uždraudimas) ir 8 straipsnis (fizinė neliečiamybė); EŽTK 1 protokolo 2 straipsnis (teisė į mokslą) EŽTT sprendimas *Kayak prieš Turkiją*, Nr. 60444/08, 2012 m. (dėl prie mokyklos nudurto paauglio) EŽTT sprendimas *O'Keeffe prieš Airiją* [DK], Nr. 35810/09, 2014 m. (dėl seksualinės prievartos mokykloje) EŽTT sprendimas *Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7511/76 ir 7743/76, 1982 m. (dėl kūno bausmių) ESC (pataisyta), 7 straipsnis (teisė į ypatingą apsaugą nuo fizinių ir moralinių pavojų) ir 17 straipsnis (teisė į apsaugą) ESTK, *World Organisation against Torture (OMCT) prieš Belgiją*, skundas Nr. 21/2003, 2004 m. (dėl kūno bausmių uždraudimo Belgijoje) Konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos (Lansarotės konvencija) Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulo konvencija)

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 5 straipsnio 2 dalis (priverčiamasis arba privalomasis darbas) Jaunų darbuotojų direktyva (94/33/EB) Direktyva prieš prekybą žmonėmis (2011/36/ES)	Priverčiamasis darbas	EŽTK 4 straipsnis (laisvė nuo tarnystės, priverčiamojo ir privalomojo darbo) EŽTT sprendimas *C.N. ir V. prieš Prancūziją*, Nr. 67724/09, 2012 m. (dėl tarnystės, pozityvių valstybės pareigų) ESC (pataisyta), 7 straipsnio 10 dalis (vaikų apsauga nuo fizinių ir moralinių pavojų) Europos Tarybos konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos (Lansarotės konvencija)
Pagrindinių teisių chartija, 5 straipsnio 3 dalis (prekybos žmonėmis uždraudimas) Direktyva prieš prekybą žmonėmis (2011/36/ES)	Prekyba vaikais	EŽTK 4 straipsnis (laisvė nuo tarnystės) EŽTT sprendimas *Rantsev prieš Kiprą ir Rusiją*, Nr. 25965/04, 2010 m. (valstybės tinkamas neištyrimas kaltinimų dėl įtariamos prekybos žmonėmis) Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis
Direktyva prieš prekybą žmonėmis (2011/36/ES)	Vaikų pornografija	EŽTK 8 straipsnis (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) EŽTT sprendimas *Söderman prieš Švediją* [DK], Nr. 5786/08, 2013 m. (dėl slapto vaiko filmavimo) ESC (pataisyta), 7 straipsnio 10 dalis (ypatinga apsauga nuo fizinių ir moralinių pavojų) Konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos (Lansarotės konvencija) Konvencija dėl elektroninių nusikaltimų
	Mažumoms priklausantys vaikai	EŽTT, *Centre for Legal Resources byla Valentino Câmpeanu vardu prieš Rumuniją* [DK], Nr. 47848/08, 2014 m. (dėl sunkią negalią turėjusio jauno vyro mirties valstybinėje įstaigoje)
Tarybos sprendimas 2010/48/EB	Neįgalūs vaikai	EŽTT sprendimas *Nencheva ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 48609/06, 2013 m. (dėl vaikų mirties valstybinėje įstaigoje)
Komisijos sprendimas 2007/698/EB	Dingę vaikai	EŽTT sprendimas *Zorica Jovanović prieš Serbiją*, Nr. 21794/08, 2013 m. (dėl teisės gauti informaciją)

Vaikų apsauga plačiąja prasme apima visas vaikų teisių įgyvendinimui užtikrinti skirtas priemones, o siaurąja prasme siejama su vaikų teisėmis nepatirti jokių formų smurto. Pagal tarptautinę teisę valstybės turi imtis priemonių užtikrinti, kad vaikai būtų pakankamai apsaugoti ir kad jų teisių į fizinę neliečiamybę ir orumą būtų veiksmingai laikomasi. Valstybės pareiga apsaugoti vaikus gali būti vykdoma įvairiais būdais, priklausomai nuo konkrečios smurto prieš vaiką rizikos ir paties smurtautojo. Taigi, valstybių pareigos yra aiškesnės tada, kai vaikai patikimi valstybės valdžiai ir kontrolei, pavyzdžiui, kai jie įkurdinami valstybinėse įstaigose. Taip nutinka tada, kai smurto rizika yra didelė. Valstybei gali būti sunkiau įgyvendinti savo pareigą apsaugoti vaikus tais atvejais, kai prieš vaikus smurtauja privatūs asmenys, kaip antai jų šeimos nariai.

Pagrindinė Europos Sąjungos kompetencija šioje srityje siejasi su tarpvalstybiniais nusikaltimais (Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 83 straipsnis), todėl buvo priimti konkretūs teisės aktai, reglamentuojantys kovą su vaikų pornografija ir prekyba žmonėmis. ES taip pat priėmė teisės aktus, kuriais įpareigojo valstybes nares kriminalizuoti kelių formų seksualinę prievartą. Europos Tarybos (ET) lygmeniu Europos žmogaus teisių konvencijoje (EŽTK), daugiausia jos 2, 3 ir 8 straipsniuose, išdėstytos valstybių pareigos įvairių smurtinių veiksmų prieš vaikus atvejais. ESTK taip pat dirba šioje srityje tiek per savo ataskaitų teikimo procedūrą, tiek pagal savo kolektyvinių skundų mechanizmą. Taip pat priimtos specialios ET konvencijos, visų pirma Europos Tarybos konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos (Lansarotės konvencija)[249], kurių stebėsenos institucijos prižiūri konvencijų įgyvendinimą.

Šiame skyriuje nagrinėjami atskiri smurto prieš vaikus aspektai ir tarptautinės bendruomenės atsakas į smurtą. 7.1 skirsnyje aptariamas smurtas namuose, mokykloje ir kitoje aplinkoje; daugiausia dėmesio skiriama kūno bausmių, prievartos prieš vaikus, nesirūpinimo vaikais ir seksualinio smurto problemoms. 7.2 skirsnyje aptariami aiškų tarptautinį matmenį turinčio vaikų išnaudojimo atvejai, įskaitant prekybą žmonėmis (priverčiamojo darbo ar seksualinio išnaudojimo tikslais), vaikų pornografiją ir viliojimą. Galiausiai 7.3 skirsnyje aptariami prievartos prieš vaikus, kurie dėl savo padėties yra itin pažeidžiami, atvejai.

249 Europos Taryba, Europos Tarybos konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos, CETS Nr. 201, 2007 m.

7.1. Smurtas namuose, mokyklose arba kitokioje aplinkoje

Pagrindiniai faktai

- Valstybės turi pareigą užtikrinti, kad vaikai bet kokioje aplinkoje būtų veiksmingai apsaugoti nuo smurto ir galimos žalos.
- Valstybės turi pareigą sukurti tinkamą teisinę vaikų apsaugos sistemą.
- Valstybės turi veiksmingai ištirti svarstytinus įtarimus dėl prievartos prieš vaikus, smurto prieš vaikus ir vaikams padarytos žalos.

ES teisėje[250] pagrindinis šios srities teisės aktas, priimtas pagal SESV 82 ir 83 straipsnius, yra Direktyva 2011/93/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija[251].

ET teisėje EŽTT ir ESTK suformavo daug teisminės praktikos nagrinėdami bylas dėl vaikų apsaugos nuo smurto bet kokioje aplinkoje. Be to, konkrečiose ET konvencijose (pvz., Lansarotės konvencijoje) pateikiamos išsamios garantijos dėl vaikų apsaugos nuo tam tikrų formų smurto.

7.1.1. Valstybių atsakomybės sritis

Pagal ES teisę EŽTT yra nagrinėjęs sunkiausių formų smurto prieš vaikus atvejus remdamasis įvairiais EŽTK straipsniais, visų pirma 2 ir 3 straipsniais. Teismas yra nustatęs aiškias valstybių pareigas tais atvejais, kai vaikai įkurdinami joms pavaldžiose įstaigose[252]. Taip pat kai tam tikras elgesys arba situacija yra tokia nepriimtina, kad tai laikoma nežmonišku arba žeminančiu elgesiu pagal 3 straipsnį, valstybė turi pozityvių pareigų apsaugoti vaikus nuo netinkamo elgesio, įskaitant atvejus, kai taip elgiasi privatūs asmenys. Nustatyta, kad EŽTK 3 straipsnis

250 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/93/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, OL 2011 L 335/1.

251 *Ten pat.*

252 EŽTT, *Nencheva ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 48609/06, 2013 m. birželio 18 d. (paskelbta prancūzų kalba).

taikomas tokiais atvejais kaip ilgalaikis tėvų nesirūpinimas vaikais,[253] pakartotinė seksualinė mokyklos mokytojų prievarta,[254] išžaginimas[255] arba kūno bausmės[256].

Mirties atveju valstybė gali būti laikoma atsakinga pagal EŽTK 2 straipsnį, net kai mirties kaltininkas yra ne valstybės pareigūnas, o privatus asmuo. Pozityvios valstybių pareigos įvairiais atvejais gali būti skirtingos; pagrindinė valstybių pareiga yra užtikrinti *veiksmingą* vaikų apsaugą nuo smurto. Sunkių formų netinkamo elgesio su vaikais atvejais viena iš pozityvių pareigų yra pareiga taikyti veiksmingas baudžiamosios teisės nuostatas, jų įgyvendinimą užtikrinant teisėsaugos priemonėmis[257]. Valstybės taip pat turi taikyti specialias vaikų apsaugos priemones ir garantijas[258].

EŽTT kelis kartus teko nagrinėti bylas dėl smurto prieš vaikus, kai smurtavo privatūs asmenys mokyklose, privačiuose namuose ar kitose nevalstybinių subjektų valdomose įstaigose, kai abejota, ar valstybė galėtų būti laikoma už tai atsakinga. Itin svarbus buvo EŽTT sprendimas, kad valstybė negali išvengti pareigos apsaugoti vaikus, kai svarbių viešųjų paslaugų, kaip antai švietimo, administravimą perduoda privatiems asmenims[259]. Bylose, kuriose siekta nustatyti valstybės atsakomybę, EŽTT paprastai skyrė bendrąją valstybių pareigą teikti apsaugą tais atvejais, kai nėra aiškiai žinomos rizikos, ir konkrečią pareigą teikti apsaugą tais atvejais, kai yra aiškiai nustatyta auka. Pirmuoju atveju EŽTT tyrė, ar auka tapusiam vaikui dėl valstybės nesikišimo grėsė reali rizika patirti smurtą.

Pavyzdys. Byloje *Kayak prieš Turkiją*[260] 15 metų amžiaus berniukas prie mokyklos buvo mirtinai nudūrtas kito paauglio. EŽTT nustatė, kad mokyklų pareiga yra apsaugoti savo mokinius nuo visų formų smurto. Šioje konkrečioje byloje EŽTT nusprendė, jog Turkija pagal EŽTK 2 straipsnį yra atsakinga už tai, kad neapsaugojo pareiškėjų sūnaus ir brolio teisės į gyvybę, nes tuo metu toje vietoje nebuvo veiksmingos stebėsenos sistemos. Kadangi

253 EŽTT, *Z. ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 29392/95, 2001 m. gegužės 10 d.

254 EŽTT, *O'Keeffe prieš Airiją* [DK], Nr. 35810/09, 2014 m. sausio 28 d.

255 EŽTT, *M.C. prieš Bulgariją*, Nr. 39272/98, 2003 m. gruodžio 4 d.

256 EŽTT, *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 5856/72, 1978 m. balandžio 25 d.

257 EŽTT, *M.C. prieš Bulgariją*, Nr. 39272/98, 2003 m. gruodžio 4 d., 150 punktas.

258 EŽTT, *O'Keeffe prieš Airiją* [DK], Nr. 35810/09, 2014 m. sausio 28 d., 146 punktas.

259 *Ten pat*, 150 punktas; EŽTT, *Costello-Roberts prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 13134/87, 1993 m. kovo 25 d., 27 punktas.

260 EŽTT, *Kayak prieš Turkiją*, Nr. 60444/08, 2012 m. liepos 10 d. (paskelbta prancūzų kalba).

tokios sistemos nebuvo, paauglys galėjo paimti peilį iš mokyklos valgyklos ir nudurti auką.

Pavyzdys. Byloje *O'Keeffe prieš Airiją*[261] vaikai patyrė prievartos veiksmus praėjusio amžiaus 8-ajame dešimtmetyje vienoje Airijos nacionalinėje mokykloje. Tuo metu nacionalinės mokyklos Airijoje buvo pripažintos ir finansuojamos valstybės, o jų valdymas ir administravimas buvo patikėtas Katalikų bažnyčiai. Pareiškėja kuri tuo metu mokėsi mokykloje, buvo apie 20 kartų seksualiai prievartaujama vieno iš šios mokyklos mokytojų. Dėl šių veiksmų ji pasiskundė valdžios institucijoms tik 1998 m., sužinojusi apie kitus seksualinės prievartos veiksmus, įvykdytus to paties mokytojo. EŽTT turėjo nustatyti, ar valstybę galima laikyti atsakinga už prievartos veiksmus, apie kuriuos tuo metu nebuvo pranešta jos institucijoms. Teismas pirmiausia nustatė, jog prievartos prieš pareiškėją veiksmams taikytinas EŽTK 3 straipsnis. Tada remdamasis įvairiais pranešimais EŽTT nustatė, kad valstybė turėjo žinoti apie galimą seksualinės prievartos riziką mokyklose. Tuo metu nebuvo tinkamos procedūros, pagal kurią vaikas arba jo tėvai būtų galėję tiesiogiai pasiskųsti valstybei dėl prievartos veiksmų. Taip pat nebuvo mokytojų elgesio su vaikais priežiūros mechanizmų. Todėl EŽTT padarė išvadą, kad Airija nevykdė savo pozityvių pareigų pagal EŽTK 3 straipsnį, nes nebuvo nustačiusi veiksmingo apsaugos mechanizmo, skirto nepilnamečiams apsaugoti nuo prievartos veiksmų mokyklose.

Pagal EŽTK valstybės taip pat turi veiksmingai ištirti kaltinimus dėl netinkamo elgesio arba gyvybės praradimo, nepriklausomai nuo to, ar tuos veiksmus įvykdė valstybės pareigūnai[262], ar privatūs asmenys. Veiksmingas tyrimas atliekamas tada, kai gavusios aukų arba jų palikuonių skundus valstybės taiko procedūrą, pagal kurią galima nustatyti ir nubausti tuos, kurie atsakingi už smurtinius veiksmus, prieštaraujančius EŽTK 2 arba 3 straipsnio nuostatoms.

Pagal ESC vaikų teisėms į apsaugą nuo prievartos ir netinkamo elgesio su jais daugiausia taikomi 7 ir 17 straipsniai.

Galiausiai pagal Lansarotės konvenciją valstybės privalo kriminalizuoti įvairių formų seksualinę prievartą prieš vaikus ir seksualinį jų išnaudojimą[263]. Pagal šią

261 EŽTT, *O'Keeffe prieš Airiją* [DK], Nr. 35810/09, 2014 m. sausio 28 d.

262 EŽTT, *Assenov ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 24760/94, 1998 m. spalio 28 d.

263 Europos Taryba, Europos Tarybos konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos, CETS Nr. 201, 2007 m.

konvenciją valstybės taip pat privalo teisėkūros arba kitomis priemonėmis užkirsti kelią seksualinei prievartai prieš vaikus, organizuodamos švietimo kampanijas, mokydamos šių sričių specialistus, informuodamos vaikus apie riziką patirti prievartą ir teikdamos specialią pagalbą asmenims, rizikuojantiems padaryti prievartos prieš vaikus nusikaltimų. Be to, pagal Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo (Stambulo konvencijos)[264] 4 ir 5 straipsnius valstybės įsipareigoja imtis specialių teisėkūros priemonių ir tirti smurtinius veiksmus prieš moteris. Pagal Stambulo konvencijos 22 straipsnį valstybės privalo užtikrinti specialistų paramos paslaugų teikimą moterims ir vaikams, tapusiems smurto šeimoje aukomis.

Tarptautinėje teisėje Vaiko teisių konvencija yra pagrindinis teisės aktas, kuriuo vaikų apsauga užtikrinama valstybiniu lygmeniu. Pagal jos 19 straipsnį valstybės dalyvės privalo imtis teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių, kad apsaugotų vaikus nuo visų formų smurto. JT Vaiko teisių komitetas yra pateikęs nemažai bendrųjų pastabų ir rekomendacijų dėl valstybių pareigų, kurių jos turi pagal VTK, aiškinimo. Pavyzdžiui, Bendrosiose pastabose Nr. 13 apibūdintos priemonės, kuriomis siekiama apsaugoti vaikus nuo visų formų smurto[265]. Bendrosiose pastabose Nr. 5 aptartos priemonės, kuriomis siekiama įgyvendinti VTK ir stebėti jos taikymą valstybių įstatymuose ir politikoje[266].

7.1.2. Kūno bausmės

Kūno bausmės apskritai apibūdinamos kaip bet kokių formų fizinės bausmės, kuriomis siekiama kam nors sukelti skausmą arba diskomfortą. Tai daugiausia vaikų mušimas rankomis ar kokiu nors daiktu, tačiau gali būti ir nefizinių veiksmų, tokių kaip grasinimai, kurių galutinis rezultatas tas pats – vaiko pažeminimas[267].

Pagal ET teisę EŽTT yra nagrinėjęs skundus dėl kūno bausmių, naudojamų kaip drausminės priemonės, daugiausia remdamasis EŽTK 3 straipsniu. Tais atvejais, kai ši priemonė buvo tokia griežta, kad jai tiko taikyti 3 straipsnį, EŽTT nustatė, kad

264 Europos Taryba, Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo, CETS Nr. 210, 2011 m.

265 JT, Vaiko teisių komitetas (2011), *Bendrosios pastabos Nr. 13*, CRC/C/GC/13, 2011 m. balandžio 18 d.

266 JT, Vaiko teisių komitetas (2003), *Bendrosios pastabos Nr. 5*, CRC/GC/2003/5, 2003 m. lapkričio 27 d.

267 JT, Vaiko teisių komitetas (2007), *Bendrosios pastabos Nr. 8 (2006): Vaiko teisė būti apsaugotam nuo kūno bausmių ir kitokių žiaurių ar žeminančių formų baudimo* (be kita ko, 19 straipsnis, 28 straipsnio 2 dalis ir 37 straipsnis), CRC/C/GC/8, 2007 m. kovo 2 d.

toks elgesys su vaiku tą nuostatą pažeidė[268]. Kai kūno bausmės nėra tokios griežtos, kad joms reikėtų taikyti 3 straipsnį, joms vis vien gali būti taikomas 8 straipsnis dėl teisės į fizinę ir moralinę neliečiamybę. Tačiau EŽTT iki šiol dar nėra nustatęs 8 straipsnio pažeidimo bylose dėl kūno bausmių. Naudojant kūno bausmes valstybinėse mokyklose taip pat gali būti pažeistos tėvų teisės auginti vaikus pagal savo filosofinius įsitikinimus, kaip nustatyta EŽTK 1 protokolo 2 straipsnyje[269].

Pavyzdys. Bylose *Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę*[270] nagrinėti atvejai, kai du berniukai buvo laikinai pašalinti iš mokyklos dėl to, kad nesutiko būti baudžiami kūno bausme. EŽTK 3 straipsnio pažeidimo EŽTT nenustatė, nes vaikai iš tiesų nebuvo nubausti kūno bausme. Tačiau Teismas nustatė EŽTK 1 protokolo 2 straipsnio pažeidimą dėl to, kad valstybė atsakovė, leisdama naudoti kūno bausmes, negerbė vaikų tėvų filosofinių įsitikinimų. EŽTT taip pat nustatė, kad buvo pažeista vieno iš berniukų teisė mokytis pagal EŽTK 1 protokolo 2 straipsnį, kai jis buvo laikinai pašalintas iš mokyklos.

ESC nėra tiesiogiai įvardintas draudimas naudoti kūno bausmes. Nepaisant to, ESTK išaiškino, kad ESC 17 straipsnis apima tokį reikalavimą[271]. Vykdydamas savo priežiūrą, ar valstybės laikosi 17 straipsnio nuostatų, tiek pagal ataskaitų teikimo procedūrą, tiek pagal kolektyvinių skundų procedūrą ESTK nustatė, kad kelios susitariančiosios šalys šią nuostatą pažeidė, nes neuždraudė visų formų kūno bausmių. Trijose panašiose bylose, kurias pradėjo *Association for the Protection of All Children Ltd.* (APPROACH) atitinkamai prieš Belgiją[272], Čekiją[273] ir Slovėniją[274], ESTK nustatė, kad buvo pažeistas ESC 17 straipsnis, nes šiose valstybėse nebuvo teisės aktų, kuriais būtų nustatytas „aiškus ir visapusiškas draudimas naudoti visų formų kūno bausmes vaikams, galinčias pakenkti jų fizinei neliečiamybei,

268 EŽTT, *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 5856/72, 1978 m. balandžio 25 d.

269 EŽTT, *Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7511/76 ir 7743/76, 1982 m. vasario 25 d., 38 punktas.

270 EŽTT, *Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7511/76 ir 7743/76, 1982 m. vasario 25 d.

271 Žr., pvz.: ESTK, *World Organisation against Torture (OMCT) prieš Belgiją*, skundas Nr. 21/2003, 2004 m. gruodžio 7 d.; ESTK, Išvados XVI-2 (Lenkija), 17 str., p. 65.

272 ESTK, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) prieš Belgiją*, skundas Nr. 98/2013, 2015 m. sausio 20 d., 49 punktas.

273 ESTK, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) prieš Čekiją*, skundas Nr. 96/2013, 2015 m. sausio 20 d.

274 ESTK, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) prieš Slovėniją*, skundas Nr. 95/2013, 2014 m. gruodžio 5 d.

orumui, vystymuisi arba psichologinei gerovei"[275]. ESTK taip pat nustatė, kad įstatymai, kuriais uždrausta bausti kūno bausmėmis vaikus, turi būti taikomi ir esant tokių formų alternatyviai globai kaip globa specialiose įstaigose, globėjų šeimose ir vaikų darželiuose. Taip pat reikėtų dėl to priminti, kad Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja 2004 m. pateikė rekomendaciją, kurioje paragino visas susitariančiąsias valstybes uždrausti kūno bausmes[276].

Pagal tarptautinę teisę kūno bausmės netiesiogiai laikomos smurto prieš vaikus forma, taigi joms taikomas VTK 19 straipsnis, 28 straipsnio 2 dalis ir 37 straipsnis. Be to, Vaiko teisių komitetas paskelbė Bendrąsias pastabas Nr. 8/2006, kuriose paragino valstybes imtis deramų priemonių prieš baudimą visų formų kūno bausmėmis[277].

7.1.3. Seksualinė prievarta

Apie prekybą žmonėmis ir vaikų pornografiją atitinkamai rašoma 7.2.2 ir 7.2.3 skirsniuose.

Seksualinė prievarta prieš vaikus gali būti daugelio formų, įskaitant priekabiavimą, lietimą, kraujomaišą ar iššaginimą. Seksualinę prievartą vaikai gali patirti įvairioje aplinkoje, be kita ko, namuose, mokyklose, globos įstaigose, bažnyčiose ir t. t. Vaikai yra ypač pažeidžiami seksualinės prievartos taikiniai, nes dažnai turi paklusti suaugusiųjų valdžiai ir kontrolei ir turi mažiau galimybių dėl to pasiskųsti naudodamiesi tam skirtomis priemonėmis.

Pagal ES teisę Direktyva 2011/93/ES, kuri iš esmės atitinka Lansarotės konvencijos principus, siekiama tarp valstybių narių suderinti minimalias baudžiamąsias sankcijas už įvairius seksualinės prievartos prieš vaikus nusikaltimus[278]. Pagal šios direktyvos 3 straipsnį valstybės narės turi baudžiamosios teisės priemonėmis užtikrinti, kad būtų baudžiama už įvairių formų seksualinę prievartą, įskaitant vaikų vertimą stebėti seksualinius veiksmus ar seksualinės prievartos aktus ir

275 ESTK, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) prieš Slovėniją*, skundas Nr. 95/2013, 2014 m. gruodžio 5 d., 51 punktas.

276 Europos Taryba, Parlamentinė Asamblėja (2004), Rekomendacija Nr. 1666 (2004) dėl kūno bausmių vaikams uždraudimo visoje Europoje, 2004 m. birželio 23 d.

277 JT, Vaiko teisių komitetas (2008), *Bendrosios pastabos Nr. (2006): Vaiko teisė būti apsaugotam nuo kūno bausmių ir kitokių žiaurių ar žeminančių formų baudimo* (19 straipsnis, 28 straipsnio 2 dalis, 37 straipsnis ir kt.), CRC/C/GC/8, 2007 m. kovo 2 d.

278 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/93/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, OL 2011 L 335/1.

seksualinius veiksmus, atliekamus su vaikais. Direktyvoje numatytos griežtesnės bausmės tada, kai tokius veiksmus atlieka asmenys, kurių priežiūrai patikėti itin pažeidžiami vaikai ir (arba) kai tam panaudojama prievarta. Valstybės narės taip pat turi užtikrinti, kad asmenų, kuriems pareikšti įtarimai dėl prievartos prieš vaikus, baudžiamasis persekiojimas būtų pradedamas iškart ir kad už seksualinės prievartos nusikaltimus nuteistiems asmenims būtų draudžiama užsiimti bet kokia profesine veikla, kurią vykdant būna tiesioginių ar reguliarių kontaktų su vaikais. Direktyvoje taip pat pateikta nuostatų dėl vaikams tinkamo proceso ir užtikrinta aukomis tapusių vaikų apsauga teismuose.

Direktyva 2011/93/ES yra susieta su Pamatiniu sprendimu 2009/315/TVR[279] dėl valstybių narių keitimosi informacija iš nuosprendžių registro organizavimo ir turinio. Nors šis Pamatinis sprendimas nėra konkrečiai skirtas vaikams, juo užpildyta svarbi jų apsaugos sistemos spraga užtikrinant, kad valstybių narių institucijos galėtų susipažinti su nuteistųjų asmenų nuosprendžių registro įrašais. Taip yra lengviau nustatyti už seksualinę prievartą nuteistus asmenis, ieškančius darbo įstaigose, kuriose dirbama su vaikais, kitose valstybėse narėse.

Pagal ET teisę EŽTT yra nagrinėjęs seksualinės prievartos bylas remdamasis EŽTK 3 ir 8 straipsniais. Dažniausiai skundžiamasi dėl to, kad valstybės nesiėmė reikiamų priemonių, kad apsaugotų vaikus nuo prievartos. Remdamasis EŽTK 3 straipsniu EŽTT taip pat tikrino, ar valstybės veiksmingai ištyrė dėl seksualinės prievartos pareikštus įtarimus. Pagal EŽTK 8 straipsnį pateikti skundai dėl prievartos prieš vaikus yra dėl tokių veiksmų poveikio fizinei aukos neliečiamybei ir teisei į šeimos gyvenimą. Kai kada ne visiškai aišku, kuo skiriasi valstybių pareigos pagal 3 ir 8 straipsnius, ir EŽTT yra panašiai argumentavęs savo nustatytus abiejų straipsnių pažeidimus. Vis dėlto pažymėtina, kad bylos pagal 8 straipsnį yra dažnesnės tai atvejais, kai vaikas nederamai paimamas iš tėvų ir patikimas globai, ir dėl prievartos prieš vaikus įtarimų poveikio šeimai. Šios situacijos analizuojamos 5 skyriuje.

Pavyzdys. Byloje *M.C. prieš Bulgariją*[280] pareiškėja buvo 14 metų amžiaus mergaitė, tvirtinusi, kad ją išžagino du asmenys po to, kai ji vieną vakarą išėjo iš namų. Jos skundas nacionalinėms institucijoms buvo atmestas vien todėl, kad nerasta jokių fizinio smurto žymių. EŽTT pažymėjo, kad įtarimams dėl išžaginimo taikomas EŽTK 3 straipsnis ir kad atsakovė valstybė

279 2009 m. vasario 26 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2009/315/TVR dėl valstybių narių keitimosi informacija iš nuosprendžių registro organizavimo ir turinio, OL 2009 L 93, p. 23–32.

280 EŽTT, *M.C. prieš Bulgariją*, Nr. 39272/98, 2003 m. gruodžio 4 d.

turėjo tokius įtarimus veiksmingai ištirti. EŽTT nustatė, kad Bulgarijos institucijos neatliko tokio tyrimo, remdamasis įrodymais, kad šios institucijos apskritai atmesdavo bylas, kai aukos negalėdavo įrodyti, kad fiziškai priešinosi išžaginimui. Teismas nustatė, kad tokių įrodymų reikalavimas neatitiko faktinės išžaginimų aukų padėties, todėl institucijų tyrimas dėl to galėjo būti neefektyvus ir galėjo būti pažeistas EŽTK 3 straipsnis.

Be to, Lansarotės konvencija išsamiai reglamentuoja vaikų teisę į apsaugą nuo seksualinės prievartos. Šią ET priimtą konvenciją gali ratifikuoti ne tik Europos valstybės. Kartu su šiuo teisiškai privalomu teisės aktu taikoma daugybė teisiškai neprivalomų priemonių, kuriomis siekiama dar labiau užtikrinti, kad valstybės veiksmingomis priemonėmis kovotų su seksualiniu vaikų išnaudojimu[281].

7.1.4. Smurtas šeimoje ir nesirūpinimas vaikais

Daugeliu smurto šeimoje atvejų pareiškiami įtarimai ir dėl seksualinės prievartos. Valstybių įsipareigojimai pagal tarptautinės teisės aktus šiuo atžvilgiu yra panašūs į tuos, kurie pirmiau nurodyti 7.1.3 skirsnyje.

Pagal ET teisę vaikų motinos paprastai skundžiasi EŽTT, kad valstybė tinkamai neatliko EŽTK nustatytos savo pareigos apsaugoti vaikus nuo žalos. Bylose dėl smurto šeimoje nustatyta prieštaravimų šios konvencijos 2, 3 ir 8 straipsniams. Valstybės turi atlikti pozityvią savo pareigą ir imtis veiksmingų priemonių nuo smurto šeimoje bei veiksmingai ištirti svarstytinus įtarimus dėl smurto šeimoje arba nesirūpinimo vaikais.

Pavyzdys. Byloje *Kontrová prieš Slovakiją*[282] pareiškėją kelis kartus fiziškai sumušė jos sutuoktinis. Ji pasiskundė policijai, tačiau vėliau savo skundą atsiėmė. Jos sutuoktinis po to pagrasino nužudysiantis jų vaikus. Apie šį incidentą policijai pranešė giminaitis. Nepaisant to, praėjus kelioms dienoms po šio incidento pareiškėjos sutuoktinis nušovė abu vaikus ir nusišovė pats.

281 Pavyzdžiai: Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2001), Rekomendacija Rec(2001)16 dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo, 2001 m. spalio 31 d.; Europos Taryba, Parlamentinė Asamblėja (1996), Rezoliucija Nr. 1099 (1996) dėl seksualinio vaikų išnaudojimo, 1996 m. rugsėjo 25 d.; Europos Taryba, Parlamentinė Asamblėja (2000), Rezoliucija Nr. 1212 (2000) dėl išžaginimų ginkluotų konfliktų metu, 2000 m. balandžio 3 d.; Europos Taryba, Parlamentinė Asamblėja (2002), Rezoliucija Nr. 1307 (2002) dėl visiško vaikų seksualinio išnaudojimo netoleravimo, 2000 m. rugsėjo 27 d.

282 EŽTT, *Kontrová prieš Slovakiją*, Nr. 7510/04, 2007 m. gegužės 31 d.

EŽTT nusprendė, kad valstybė turi pozityvių pareigų pagal EŽTK 2 straipsnį visada, kai tik jos institucijos sužino arba turėtų žinoti apie esamą tikrą ir tiesioginę riziką konkretaus asmens gyvybei. Šiuo atveju Slovakijos institucijos apie tokią riziką turėjo žinoti iš ankstesnių pareiškėjos kontaktų su policija. Policija vykdydama savo pozityvias pareigas turėjo užregistruoti pareiškėjos skundą dėl nusikalstamos veikos, pradėti nusikalstamos veikos tyrimą ir baudžiamąjį procesą deramai registruodama pagalbos iškvietimo atvejus ir imdamasi veiksmų dėl įtarimų, kad pareiškėjos sutuoktinis turi šautuvą. Tačiau policija neįvykdė savo pareigų ir tiesioginis to padarinys buvo pareiškėjos vaikų nužudymas – EŽTK 2 straipsnio pažeidimas.

Pavyzdys. Byloje *Eremia prieš Moldovos Respubliką*[283] motina ir dvi jos dukros skundėsi, kad valstybės institucijos jų neapsaugojo nuo sutuoktinio ir tėvo smurtavimo bei prievartos. EŽTT nusprendė, kad nors institucijos žinojo apie tokį elgesį, jos nesiėmė veiksmingų priemonių, kad apsaugotų motiną nuo tolesnio smurto šeimoje. Be to, Teismo manymu, nepaisant žalingo psichologinio poveikio dukroms, mačiusioms, kaip tėvas jų šeimos namuose smurtauja prieš motiną, visiškai arba beveik nesiimta veiksmų, kad toks elgesys nesikartotų. Teismas nustatė, kad Moldovos institucijos tinkamai neatliko savo pareigų pagal EŽTK 8 straipsnį.

Remiantis EŽTK buvo taip pat nagrinėtos bylos dėl nesirūpinimo vaikais tiek valstybinėse įstaigose, tiek šeimose. Institucijų pareigos tais atvejais, kai tėvai nesirūpina savo vaikais, yra panašios į pareigas pirmiau aprašytais atvejais. Viena vertus, valstybė turi nustatyti veiksmingus vaikų apsaugos mechanizmus, kita vertus, valstybės institucijos turi imtis veiksmų, kad apsaugotų vaikus tais atvejais, kai pranešama apie nesirūpinimą vaikais arba jos surenka pakankamai įrodymų, kad vaikais nesirūpinama šeimose arba privačiai valdomose globos įstaigose[284]. Nesirūpinimo vaikais valstybinėse įstaigose atvejais institucijos turi tiesiogines pareigas apsaugoti vaikus užtikrindamos, kad jie būtų tinkamai prižiūrimi (ir gydomi), įkurdinti tinkamose patalpose ir (arba) juos prižiūrintis personalas būtų išmokytas tenkinti vaikų poreikius[285].

283 EŽTK, *Eremia prieš Moldovos Respubliką*, Nr. 3564/11, 2013 m. gegužės 28 d.

284 EŽTT, *Z. ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 29392/95, 2001 m. gegužės 10 d.

285 EŽTT, *Nencheva ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 48609/06, 2013 m. birželio 18 d. (paskelbta prancūzų kalba).

Taip pat svarbi Stambulo konvencija[286]. Nors ji nėra konkrečiai skirta vaikams, vaikai minimi keliose jos nuostatose. Pirma, pagal 3 straipsnio f punktą „moterimis“ turi būti laikomos ir mergaitės iki 18 metų, todėl joms taikomos visos šios konvencijos nuostatos. Antra, pagal 2 straipsnio 2 dalį konvencijos šalys raginamos taikyti konvenciją visoms smurto šeimoje aukoms, įskaitant vaikus. Vaikai iš tiesų daugeliu atvejų yra smurto šeimoje, savo namuose, liudininkai ir tai jiems daro didžiulę žalą[287]. Galiausiai, vaikams konkrečiai skirtos konvencijos nuostatos apima ir valstybių pareigas imtis priemonių, kad būtų tenkinami aukomis tapusių vaikų poreikiai, didinamas vaikų informuotumas ir teikiama apsauga vaikams liudytojams.

Laikantis tokio paties požiūrio ESC 17 straipsnyje valstybės įpareigotos uždrausti visų formų smurtą prieš vaikus ir priimti atitinkamas baudžiamosios ir civilinės teisės nuostatas.

Smurto šeimoje ir nesirūpinimo vaikais problemos svarstomos įvairiuose teisiškai neprivalomuose ET dokumentuose[288].

7.2. Vaikų išnaudojimas, pornografija ir viliojimas

Pagrindinis faktas

- Valstybės institucijos turi pareigą bendradarbiauti ir veiksmingai išvien dirbdamos siekti apsaugoti vaikus nuo smurto, be kita ko, atlikdamos tyrimus.

7.2.1. Priverčiamasis darbas

ES teisėje yra uždrausta vergija, tarnystė, priverčiamasis arba privalomasis darbas (ES pagrindinių teisių chartijos 5 straipsnio 2 dalis). Taip pat draudžiama įdarbinti

286 Europos Taryba, Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo, CETS Nr. 210, 2011 m.

287 FRA (2014c), p. 134–135. Taip pat žr. UNICEF (2006).

288 Pavyzdžiui: Europos Taryba, Ministrų Komitetas (1985), Rekomendacija Nr. R(85)4 dėl smurto šeimoje, 1985 m. kovo 26 d.; Europos Taryba, Ministrų Komitetas (1990), Rekomendacija Nr. R(90)2 dėl socialinių priemonių smurto šeimoje atvejais, 1990 m. sausio15 d.; Europos Taryba, Parlamentinė Asamblėja (1998), Rekomendacija Nr. 1371 (1998) dėl prievartos prieš vaikus ir nesirūpinimo jais, 1998 m. balandžio 23 d.

vaikus (Pagrindinių teisių chartijos 32 straipsnis). Direktyva 94/33/EB yra pagrindinis teisės aktas, kuriuo uždraustas vaikų darbas[289]. Valstybės tik išimtinėmis aplinkybėmis gali nustatyti minimalią amžiaus ribą, leisdamos įsidarbinti privalomojo mokslo mokykloje dar nebaigusiems vaikams (4 straipsnio 2 dalis). Valstybės turi užtikrinti, kad įdarbintiems jaunuoliams būtų sudarytos tinkamos darbo sąlygos (6 ir 7 straipsniai). Be to, vaikus galima įdarbinti tik kai kuriose veiklos srityse, tokiose kaip nesunkūs namų ruošos darbai arba socialinė ir kultūrinė veikla (2 straipsnio 2 dalis ir 5 straipsnis). Minėtoje direktyvoje taip pat nustatytos specialios apsaugos priemonės, taikytinos vaikų darbo atvejais (III skirsnis).

Daugeliu atvejų priverčiamąjį darbą dirbantys vaikai yra prekybos žmonėmis aukos[290]. Direktyvoje 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos priverčiamasis darbas pripažintas vaikų išnaudojimo forma (2 straipsnio 3 dalis)[291]. Vaikai, žmonių prekeivių parduoti tam, kad dirbtų priverčiamąjį darbą, pagal šią direktyvą turi būti apsaugoti taip pat kaip ir prekybos žmonėmis kitais (kaip antai seksualinio išnaudojimo, žr. 7.1.3 skirsnį) tikslais aukos[292].

Pagal ET teisę EŽTK 4 straipsnyje besąlygiškai uždrausta visų formų vergija, tarnystė, priverčiamasis ir privalomasis darbas. EŽTT „priverčiamąjį arba privalomąjį darbą“ apibrėžia kaip „darbą arba paslaugų teikimą, kai tai verčiamas daryti bet koks asmuo prieš jo valią, jam grasinant bet kokia bausme, jei jis to nedarys, ir kai pats asmuo nėra pasisiūlęs to daryti savo noru“[293]. Tarnystė taip pat apima „tariamo „tarno“ prievolę gyventi kitam asmeniui priklausančiose patalpose ir negalėjimą šios savo padėties pakeisti“[294]. Taigi, tarnystė yra sunki priverčiamojo darbo forma.

Bylose, kuriose skundžiamasi dėl tariamai priverčiamojo darbo, EŽTT pirmiausia nustato, ar dėl tų įtarimų taikytinas EŽTK 4 straipsnis[295]. Tada Teismas tiria, ar valstybės įvykdė savo pozityvias pareigas sukurti teisinę ir administracinę sistemą,

289 1994 m. birželio 22 d. Tarybos direktyva 94/33/EB dėl dirbančio jaunimo apsaugos, OL 1994 L 216.

290 2011 m. balandžio 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, OL 2011 L 101/1, 11 konstatuojamoji dalis.

291 2011 m. balandžio 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, OL 2011 L 101/1.

292 Toliau žr. FRA (2015c), p. 40–41.

293 EŽTT, *Siliadin prieš Prancūziją*, Nr. 73316/01, 2005 m. liepos 26 d., 116 punktas.

294 *Ten pat*, 123 punktas.

295 EŽTT, *C.N. ir V. prieš Prancūziją*, Nr. 67724/09, 2012 m. spalio 11 d., 70 punktas.

kurioje būtų draudžiamas priverčiamasis arba privalomasis darbas, tarnystė ir vergija, už juos būtų baudžiama ir vykdomas veiksmingas baudžiamasis persekiojimas[296]. Pagal 4 straipsnio procesinį aspektą EŽTT tikrina, ar nacionalinės institucijos veiksmingai ištyrė svarstytinus įtarimus dėl priverčiamojo darbo arba tarnystės[297].

Pavyzdys. Byloje *C.N. ir V. prieš Prancūziją*[298] dvi iš Burundžio kilusios seserys skundėsi dėl priverčiamojo darbo. Po tėvų mirties jas į savo šeimą gyventi priėmė jų teta Prancūzijoje. Po to jos ketverius metus buvo apgyvendintos tos šeimos namo rūsyje, pasak jų, labai prastomis sąlygomis. Vyresnioji sesuo nelankė mokyklos, visą savo laiką skyrė namų ruošos darbams ir rūpinosi neįgaliu tetos sūnumi. Jaunesnioji sesuo lankė mokyklą ir dirbo tetai bei jos šeimai po pamokų ir po to, kai atlikdavo mokykloje užduotus namų darbus. Abi seserys kreipėsi į EŽTT dėl to, kad buvo priverstos tarnauti ir dirbti priverčiamąjį darbą. EŽTT nustatė, kad pirmoji pareiškėja iš tiesų dirbo priverčiamąjį darbą, nes jai teko dirbti visas septynias savaitės dienas be atlygio ir be atostogų. Be to, tokia jos padėtis laikyta tarnyste, nes ji manė, kad susiklosčiusi jos situacija yra nuolatinė ir mažai tikėtina, kad ji ateityje keistųsi. EŽTT taip pat nustatė, kad valstybė nevykdė pozityvių savo pareigų, nes galiojančioje teisinėje sistemoje nebūta veiksmingos privalomojo darbo aukų apsaugos. Dėl procesinio reikalavimo atlikti tyrimą EŽTT nusprendė, kad EŽTK 4 straipsnio reikalavimai buvo įvykdyti, nes institucijos nedelsdamos atliko nepriklausomą tyrimą, po kurio kaltininkai buvo nustatyti ir nubausti. EŽTT atmetė antrosios pareiškėjos kaltinimus dėl priverčiamojo darbo, argumentuodamas tuo, kad ji galėjo lankyti mokyklą ir jai buvo skirta laiko mokykloje užduotiems namų darbams atlikti.

ESC garantuota vaikų teisė į apsaugą nuo fizinių ir moralinių pavojų darbo aplinkoje ir ne tik joje (7 straipsnio 10 dalis). ESTK pažymėjo, kad vaikų išnaudojimas namuose ir (arba) darbe, įskaitant prekybą vaikais jų išnaudojimo darbe tikslais, turi būti uždraustas valstybės lygmeniu[299]. ESC šalys turi užtikrinti ne tik tai, kad jose būtų priimti reikiami teisės aktai, kuriais būtų užkirstas kelias išnaudojimui ir apsaugoti vaikai bei jaunimas, bet ir tai, kad tie teisės aktai būtų praktiškai veiksmingi[300].

296 *Ten pat*, 104 ir tolesni punktai.

297 EŽTT, *C.N. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 4239/08, 2012 m. lapkričio 13 d., 70–82 punktai.

298 EŽTT, *C.N. ir V. prieš Prancūziją*, Nr. 67724/09, 2012 m. spalio 11 d.

299 ESTK 2004 m. išvados (Bulgarija), p. 57.

300 ESTK 2006 m. išvados (Albanija), p. 61; ESTK 2006 m. išvados (Bulgarija), p. 113.

Lansarotės konvencijoje taip pat nustatyta, kad valstybės turėtų kriminalizuoti visų formų seksualinį vaikų išnaudojimą.

7.2.2. Prekyba vaikais

ES teisėje SESV 83 straipsnyje prekyba žmonėmis nurodyta kaip viena iš sričių, kuriose teisėkūros įgaliojimus turi Europos Parlamentas ir Taryba. ES pagrindinių teisių chartijos 5 straipsnio 3 dalyje aiškiai nustatytas draudimas prekiauti žmonėmis. ES gali naudingai prisidėti prie kovos su šiuo reiškiniu, nes tai yra tarpvalstybinio matmens sritis.

Direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos yra pirmasis teisės aktas, Europos Parlamento ir Tarybos priimtas pagal SESV 83 straipsnį[301]. Šios direktyvos 2 straipsnio 1 dalyje prekyba žmonėmis apibrėžta kaip „asmenų verbavimas, vežimas, perdavimas, laikymas ar priėmimas, įskaitant tų asmenų kontrolės perėmimą ar perdavimą, grasinant arba panaudojant jėgą ar kitokią prievartą, pagrobiant, sukčiaujant arba apgaule, piktnaudžiaujant padėtimi arba pasinaudojant asmens pažeidžiamumu, duodant arba gaunant pinigų ar naudos siekiant kitą asmenį kontroliuojančio asmens sutikimo, kai šios veikos tikslas yra išnaudojimas“. Direktyvoje nustatytos būtinosios taisyklės, pagal kurias apibrėžiami su prekyba žmonėmis susiję nusikaltimai ir už juos baudžiama (1 straipsnis). Visa ši direktyva svarbi vaikams, joje taip pat pateiktos kelios vaikams konkrečiai skirtos nuostatos dėl pagalbos ir paramos prekybos žmonėmis aukoms vaikams ir jų apsaugos per nusikalstamų veikų tyrimus (13–16 straipsniai)[302]. Specialistams individualiai įvertinus kiekvienos aukos padėtį, turi būti imamasi specialių paramos priemonių (14 straipsnio 1 dalis). Valstybė turėtų paskirti globėją, kuris atstovautų vaiko interesus (14 straipsnio 2 dalis), ir teikti paramą vaiko šeimai (14 straipsnio 3 dalis). Baudžiamosiose bylose vaikai turi teisę turėti atstovą, teisę į nemokamas teisines konsultacijas ir teisę būti išklausyti tinkamose patalpose ir tam parengtų specialistų (15 straipsnio 1–3 dalys). Kitos apsaugos priemonės apima galimybę rengti uždarus teismo posėdžius ir galimybę išklausyti vaiką jam tiesiogiai nedalyvaujant, naudojant nuotolinio ryšio technologijas (15 straipsnio 5 dalis)[303].

301 2011 m. balandžio 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, OL 2011 L 101/1.

302 Šios nuostatos išsamiai išdėstytos FRA ir EŽTT (2014), p. 222.

303 Žr. FRA (2015b), p. 79.

Direktyva 2004/81/EB taip pat svarbi prekybos žmonėmis aukoms vaikams[304]. Pagal šį teisės aktą prekybos žmonėmis aukoms gali būti išduodami leidimai gyventi jas priėmusiose valstybėse narėse, jeigu jos bendradarbiauja atliekant nusikalstamų veikų tyrimą. Vis dėlto ši direktyva vaikams taikoma tik tiek, kiek tai nustato valstybės narės[305].

Teisėsaugos srityje ES teisėsaugos agentūra (Europolas) ir ES teisminio bendradarbiavimo padalinys (Eurojustas) atlieka svarbius vaidmenis užtikrindami valstybių narių tarpusavio bendradarbiavimą nustatant organizuotus prekybos žmonėmis tinklus ir vykdant baudžiamąjį jų narių persekiojimą. Atitinkamos nuostatos dėl aukomis tapusių vaikų apsaugos ES lygmeniu aptariamos šio vadovo 11.3 skirsnyje.

ET teisėje EŽTK nėra tiesiogiai įtvirtintos nuostatos dėl prekybos žmonėmis. Nepaisant to, EŽTK 4 straipsnį EŽTT aiškina taip, kad jis apima ir draudimą prekiauti žmonėmis[306]. Teismas vartoja tą pačią prekybos žmonėmis sąvoką, kuri pateikta Protokolo dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančio Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (Palermo protokolo), 3 straipsnio a punkte ir Europos Tarybos konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis 4 straipsnio a punkte[307]. EŽTT visų pirma nustato, ar tam tikru atveju yra pareikštas įtikinamas įtarimas dėl prekybos žmonėmis, taigi ar taikytinas EŽTK 4 straipsnis. Jei taip, EŽTT analizė atliekama 7.2.1 skirsnyje aprašyta tvarka: Teismas įvertina, ar atsakovės valstybės teisinė sistema teikia veiksmingą apsaugą nuo prekybos žmonėmis, ar ta valstybė įvykdė savo pozityvias pareigas konkrečiomis bylos aplinkybėmis ir ar jos institucijos atliko veiksmingą tyrimą dėl svarstytinų įtarimų dėl prekybos žmonėmis.

304 2004 m. balandžio 29 d. Tarybos direktyva 2004/81/EB dėl teisės laikinai apsigyventi suteikimo trečiųjų šalių piliečiams, kurie yra prekybos žmonėmis aukos arba kuriais buvo pasinaudota nelegalios imigracijos tikslais ir kurie bendradarbiauja su kompetentingomis institucijomis, OL 2004 L 261, p. 19–23.

305 *Ten pat*, 3 straipsnis.

306 EŽTT, *Rantsev prieš Kiprą ir Rusiją*, Nr. 25965/04, 2010 m. sausio 7 d., 282 punktas.

307 JT, Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (UNCTOC), 2000 m. lapkričio 15 d., Niujorkas; Europos Taryba, Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, CETS Nr. 197, 2005 m.

Pavyzdys. Bylą *Rantsev prieš Rusiją ir Kiprą*[308] inicijavo pareiškėjas tėvas, kurio jauna dukra iš Rusijos, neaiškiomis aplinkybėmis mirė Kipre Mergina buvo atvykusi į Kiprą su jai kaip kabareto artistei išduota viza. Vėliau per incidentą, kuris atrodė panašus į bandymą pabėgti, ji žuvo iškritusi iš savo darbdavio pažįstamiems asmenims priklausiusio buto balkono. Jos tėvas pateikė pareiškimą prieš Rusiją ir Kiprą, iš esmės teigdamas, kad šių šalių institucijos deramai neištyrė jo dukros mirties. Šioje byloje EŽTT pirmą kartą nusprendė, kad prekybai žmonėmis taikytinas EŽTK 4 straipsnis. Nors Kipras turėjo tinkamą teisinę kovos su prekyba žmonėmis sistemą, EŽTK 4 straipsnis buvo pažeistas, nes pagal esamą administracinę praktiką, kad darbdaviai privalo suteikti kabareto šokėjoms finansinių garantijų, joms nebuvo suteikta veiksmingos apsaugos nuo prekybos žmonėmis ir išnaudojimo. Be to, konkrečiomis šios bylos aplinkybėmis Kipro valdžios institucijos turėjo žinoti, kad pareiškėjo dukrai kilo rizika tapti prekeivių žmonėmis auka. Teismas nusprendė, jog policija nesiėmė reikiamų priemonių, kad apsaugotų O. Rantsevą nuo išnaudojimo. Galiausiai jis nustatė, kad Rusija pažeidė EŽTK 4 straipsnį, nes jos institucijos deramai neištyrė įtarimų dėl prekybos žmonėmis.

ESTK laiko prekybą žmonėmis sunkiu žmogaus teisių ir žmogaus orumo pažeidimu ir ją prilygina naujos formos vergijai[309]. Pagal ESC 7 straipsnio 10 dalį valstybės privalo priimti teisės aktus dėl prekybos žmonėmis kriminalizavimo[310]. Pagal šiuos teisės aktus taip pat turi būti taikomas tinkamas priežiūros mechanizmas, sankcijos ir veiksmų planas siekiant kovoti su prekyba vaikais ir seksualiniu jų išnaudojimu. [311]

Sutarčių lygmeniu pagrindinis teisės aktas, skirtas kovai su prekyba žmonėmis, yra Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis[312]. Kadangi ET turi daugiau valstybių narių ir prie Konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis gali prisijungti ne tik ET valstybės narės[313], ši konvencija papildo ES

308 EŽTT, *Rantsev prieš Kiprą ir Rusiją*, Nr. 25965/04, 2010 m. sausio 7 d. Nors ši byla iškelta ne dėl vaiko mirties, ją verta paminėti, nes EŽTT nėra nagrinėjęs konkrečių bylų dėl prekybos vaikais, ir turint omenyje ypatingą prekybos žmonėmis keliamą grėsmę vaikams.

309 ESTK, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) prieš Airiją*, Nr. 89/2013, 2014 m. rugsėjo 12 d., 56 punktas.

310 ESTK, Išvados XVII-2 (2005), Lenkija, p. 638.

311 ESTK, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) prieš Airiją*, Nr. 89/2013, 2014 m. rugsėjo 12 d., 57 punktas.

312 Europos Taryba, Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, CETS Nr. 197, 2005 m.

313 Pavyzdžiui, Baltarusija, prisijungusi prie konvencijos 2013 m. lapkričio 26 d.

direktyvą 2011/36/ES ir yra svarbi kovojant su prekyba žmonėmis ES ir kitose valstybėse, kurios yra šios konvencijos šalys, remiantis bendraisiais standartais ir įsipareigojimais. Konvencijos įgyvendinimą stebi nepriklausomų ekspertų grupė (Kovos su prekyba žmonėmis ekspertų grupė GRETA), kuri reguliariai vertina padėtį kiekvienoje šalyje ir skelbia ataskaitas. Remdamasis šiomis ataskaitomis, konvencijos šalių komitetas, politinis stebėsenos mechanizmo pagal šią konvenciją ramstis, priima rekomendacijas konvencijos šalims dėl priemonių, kurių reikia imtis įgyvendinant GRETA išvadas, ir stebi jų įgyvendinimo pažangą.

7.2.3. Vaikų pornografija ir viliojimas

ES teisėje Direktyva 2011/93/ES yra pagrindinė teisės priemonė, skirta kovai su vaikų pornografija[314]. Pornografija apibrėžiama kaip: „i) bet kokia vaizdinė medžiaga, kurioje vaizduojami tikri arba apsimestiniai vaiko atviri seksualiniai veiksmai; ii) vaiko lyties organų vaizdavimas pirmiausia seksualiniais tikslais; iii) bet kokia vaizdinė medžiaga, kurioje vaizduojami tikri arba apsimestiniai vaiko išvaizdos asmens atviri seksualiniai veiksmai, arba vaiko išvaizdos asmens lyties organų vaizdavimas pirmiausia seksualiniais tikslais; arba iv) tikroviški lytinius veiksmus atliekančio vaiko vaizdai arba tikroviški vaiko lyties organų vaizdai pirmiausia seksualiniais tikslais“[315]. Šios direktyvos 5 straipsnyje nustatyta ES valstybių narių pareiga imtis visų būtinų priemonių užtikrinti, kad už tyčinę vaikų pornografijos gamybą, įsigijimą, turėjimą, platinimą, sklaidą, siūlymą, tiekimą ar galimybės ją gauti sudarymą, taip pat už sąmoningą tokio turinio medžiagos gavimą būtų baudžiama.

Pagal ET teisę EŽTT yra kelis kartus nagrinėjęs vaikų pornografijos bylas remdamasis EŽTK 8 straipsniu.

Pavyzdys. Bylą *Söderman prieš Švediją* inicijavo mergaitė, kurios patėvis bandė ją nufilmuoti tuo metu, kai ji buvo duše[316]. Ji tvirtino, kad pagal Švedijos teisinę sistemą nebuvo pakankamai užtikrinta jos privataus gyvenimo apsauga. EŽTT nusprendė, kad valstybė turi pozityvių pareigų sukurti teisinę sistemą, kuri teiktų pakankamą apsaugą tokioms aukoms

314 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/93/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, OL 2011 L 335/1, p. 1–14.

315 *Ten pat*, 2 straipsnio c punktas.

316 EŽTT, *Söderman prieš Švediją* [DK], Nr. 5786/08, 2013 m. lapkričio 12 d.

kaip pareiškėja. Kadangi šioje byloje buvo skundžiamasi tik dėl bandymo nufilmuoti pareiškėją, EŽTT nusprendė, kad pagal tokią teisinę sistemą nebūtinai turi būti taikomos baudžiamosios sankcijos. Aukai siūlomos jos teisių gynimo priemonės tiek civilinėse, tiek baudžiamosiose bylose turi būti veiksmingos. Remdamasis šios bylos faktais EŽTT nusprendė, kad pareiškėja negalėjo pasinaudoti veiksmingomis savo teisių gynimo priemonėmis pagal baudžiamąją arba civilinę teisę dėl to, kad jos patėvis bandė ją nufilmuoti, ir taip buvo pažeistas EŽTK 8 straipsnis.

Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų[317] 9 straipsnyje konvencijos šalys įpareigotos kriminalizuoti tokius veiksmus, kai siūloma, pateikiama, platinama, perduodama, perkama arba turima vaikų pornografija arba tokia medžiaga parūpinama per kompiuterių sistemą. Svarbus reikalavimas yra tai, kad toks elgesys turi būti sąmoningas. Šios konvencijos aiškinamajame rašte nurodyta, kad termino „pornografinė medžiaga“ reikšmė priklauso nuo nacionalinių normų dėl medžiagos, laikomos „nepadoria, prieštaraujančia visuomenės moralei arba dėl panašių priežasčių nepriimtina“[318]. Nepaisant to, ši pareiga kriminalizuoti vaikų pornografiją taikoma ne tik medžiagai, kurioje vaizduojamas vaikas, bet ir medžiagai, kurioje vaizduojamas asmuo, atrodantis kaip vaikas, arba pateikiami tikroviški atvirai seksualinius veiksmus atliekančio vaiko vaizdai[319].

Be to, pagal Lansarotės konvencijos 21–23 straipsnius valstybės privalo teisėkūros priemonėmis kriminalizuoti įvairių formų vaikų pornografiją. Pagal jos 21 straipsnį turėtų būti kriminalizuojamas vaikų verbavimas, vertimas dalyvauti ir dalyvavimas vaikų pornografijos veikloje. Pagal 22 straipsnį taip pat turi būti kriminalizuojamas vaikų vertimas stebėti seksualinius (ar seksualinės prievartos) veiksmus. Galiausiai pagal 23 straipsnį turi būti priimti baudžiamosios teisės aktai dėl tokių veiksmų, kai su vaikais mezgami ryšiai seksualiniais tikslais naudojantis informacinėmis ir ryšių technologijomis. Lansarotės konvencijos komitetas priėmė nuomonę dėl šios nuostatos, kurioje konvencijos šalis paragino apsvarstyti galimybę kriminalizuoti nusikalstamų ryšių su vaikais mezgimą ir tais atvejais, kai seksualinė prievarta nėra susitikimo su asmeniu rezultatas, o vyksta internetu[320].

317 Europos Taryba, Konvencija dėl elektroninių nusikaltimų, CETS Nr. 185, 2001 m.

318 Aiškinamoji ataskaita Europos Tarybai, Europos Tarybos konvencija dėl elektroninių nusikaltimų, 99 punktas.

319 Europos Taryba, Konvencija dėl elektroninių nusikaltimų, CETS Nr. 185, 2001 m., 9 straipsnio 2 dalis.

320 Lansarotės konvencijos komiteto nuomonė dėl Lansarotės konvencijos 23 straipsnio ir jo paaiškinimas, 2015 m. birželio 17 d.

7.3. Didesnės rizikos grupės

Pagrindinis faktas

- Vaikai, tapę priverstinio dingimo aukomis, turi teisę į tai, kad būtų išsaugota arba atkurta jų tapatybė.

7.3.1. Mažumoms priklausantys vaikai

Pagal ET teisę EŽTT bylų konkrečiai dėl smurto prieš mažumoms priklausančius vaikus, kai tai nesusiję su prekyba žmonėmis ir priverčiamuoju darbu, nėra daug. Tai daugiausia bylos dėl segregacijos mokyklose ir diskriminavimo, kuris analizuojamas 3.2 skirsnyje.

Pavyzdys. Byloje *Centre of Legal Resources Valentino Câmpeanu vardu prieš Rumuniją* NVO pateikė pareiškimą romo jaunuolio vardu, kuris mirė valstybinėje įstaigoje[321]. Jis buvo užsikrėtęs ŽIV ir turėjo sunkią protinę negalią. Gyvenimo sąlygos toje įstaigoje buvo pasibaisėtinos: joje nebuvo šildymo, patalynės ir drabužių, trūko personalo paramos ir t. t. Kadangi auka neturėjo jokių artimų giminaičių, NVO jo vardu pateikė pareiškimą dėl jo teisių, nustatytų EŽTK 2, 3, 5, 8, 13 ir 14 straipsniuose, pažeidimo. Teismo Didžiosios kolegijos sprendimu, dėl išskirtinių šios bylos aplinkybių (visiško romo jaunuolio pažeidžiamumo ir to, kad jis neturėjo jokių žinomų artimųjų) NVO galėjo atstovauti mirusiam asmeniui, kurio vardu buvo pateiktas pareiškimas. Nagrinėdamas bylos esmę EŽTT nustatė 2 straipsnio materialinių nuostatų pažeidimą. Nacionalinės institucijos buvo pripažintos atsakingomis už V. Câmpeanu mirtį, nes įkurdino jį įstaigoje, kurioje jis mirė dėl maisto, tinkamų apgyvendinimo sąlygų ir medicininės priežiūros stokos. EŽTT taip pat nustatė 2 straipsnio pažeidimą dėl to, kad Rumunijos institucijos neatliko veiksmingo V. Câmpeanu mirties aplinkybių tyrimo.

321 EŽTT, *Centre for Legal Resources byla Valentino Câmpeanu vardu prieš Rumuniją* [DK], Nr. 47848/08, 2014 m. liepos 17 d.

Dėl globos įstaigose gyvenančių vaikų ET rekomendacijoje Rec(2005)5 pritarta sprendimui, kad vaikas neturėtų būti tokioje įstaigoje įkurdintas dėl diskriminacinių priežasčių[322].

7.3.2. Neįgalūs vaikai

Pagal ES teisę ES tapo Neįgaliųjų teisių konvencijos (CRPD) šalimi – tai pirmoji žmogaus teisių srities tarptautinė sutartis, prie kurios prisijungė ES[323]. CRPD yra konkrečių nuostatų dėl vaikų. ES valstybės narės ir pati ES įsipareigojo užtikrinti, kad neįgalūs vaikai žmogaus teisėmis naudotųsi lygiai su kitais vaikais. Pagal CRPD 16 straipsnį jos turi konkrečiomis priemonėmis apsaugoti neįgalius vaikus nuo prievartos ir išnaudojimo[324].

Pagal ET teisę EŽTT neįgalių vaikų bylose nagrinėjo kelis klausimus, įskaitant būtinybę gauti sutikimą, pozityvias valstybių pareigas apsaugoti vaikus nuo mirties ir netinkamo elgesio ir gyvenimo sąlygas valstybinėse įstaigose.

Pavyzdys. Byla *Nencheva ir kiti prieš Bulgariją*[325] buvo susjusi su 15 vaikų ir jaunų suaugusiųjų mirtimi globos įstaigoje, skirtoje protinių ir psichikos sutrikimų turintiems žmonėms. EŽTT nutarė, kad vaikai buvo perkelti į specialią valstybinę įstaigą tik valstybės kontroliuojamomis aplinkybėmis. Vaikų gyvenimo toje įstaigoje sąlygos buvo pasibaisėtinos: jiems trūko maisto, vaistų, aprangos ir patalpų šildymo. Kompetentingoms institucijoms buvo kelis kartus pranešta apie tokią padėtį, todėl jos žinojo arba turėjo žinoti apie mirties riziką. EŽTT nustatė materialinių EŽTK 2 straipsnio nuostatų pažeidimą, nes institucijos nesiėmė priemonių, kad apsaugotų jų priežiūrai patikėtų vaikų gyvybes. Be to, Bulgarijos institucijos neatliko veiksmingo pareiškėjų vaikų mirčių tyrimo. Konkrečiomis šios bylos aplinkybėmis Bulgarijos institucijoms derėjo pradėti nusikalstamų veikų *ex officio* tyrimą. Atliktas tyrimas pripažintas neveiksmingu dėl kelių priežasčių: jis buvo pradėtas praėjus dvejiems metams po vaikų mirties, truko nepagrįstai ilgą laiką, jo metu tirtos ne visų vaikų mirtys ir nebuvo išaiškintos visos svarbios bylos aplinkybės.

322 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2005), Rekomendacija Rec(2005)5 dėl stacionarinės globos įstaigose gyvenančių vaikų teisių, 2005 m. kovo 16 d.

323 Europos Sąjungos Taryba (2009), 2009 m. lapkričio 26 d. Tarybos sprendimas 2010/48/EB dėl Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos sudarymo Europos bendrijos vardu, OL 2010 L 23/35.

324 Taip pat žr. 3.5 skirsnį.

325 EŽTT, *Nencheva ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 48609/06, 2013 m. birželio 18 d. (paskelbta prancūzų kalba).

7.4. Dingę vaikai

Pagal ES teisę Europos Komisijos iniciatyva pradėjo veikti Europos karštoji pranešimų apie dingusius vaikus linija (tel. 116 000)[326]. Ši tarnyba atsiliepia į skambučius dėl dingusių vaikų ir perduoda informaciją apie juos policijos tarnyboms, konsultuoja ir remia asmenis, kurie atsakingi už dingusį vaiką, ir padeda atlikti jo dingimo tyrimą.

ET teisėje priverstinio vaikų dingimo atvejai nagrinėjami pagal EŽTK 8 straipsnį.

Pavyzdys. Byloje *Zorica Jovanović prieš Serbiją*[327] teigta, kad ligoninėje mirė ką tik gimęs kūdikis, tačiau jo kūnas nebuvo grąžintas tėvams. Motina skundėsi, kad valstybė jai nesuteikė jokios informacijos apie jos sūnaus likimą, įskaitant tariamą jo mirties priežastį arba laidojimo laiką ir vietą. EŽTT sprendimu, valstybė, „toliau neteikdama [motinai] patikimos informacijos apie jos sūnaus likimą“, pažeidė jos teisę į šeimos gyvenimą[328].

Pagal JT teisę Tarptautinės konvencijos dėl visų asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo[329] 25 straipsnio 1 dalies b punkte nustatyta, kad valstybės turi užkirsti kelią ir nubausti už „vaikų tapatybę patvirtinančių dokumentų klastojimą, slėpimą ar sunaikinimą“, kai patys vaikai arba jų tėvai yra priverstinio dingimo aukos. Valstybės taip pat turi imtis būtinų priemonių, kad surastų šiuos vaikus ir nustatytų jų tapatybę, ir grąžintų juos į šeimas, iš kurių jie kilę. Dėl šių vaikų teisės išlaikyti arba susigrąžinti savo tapatybę, įskaitant savo pilietybę, vardą, pavardę ir šeimos ryšius, pripažįstamus įstatymo, valstybės turi taikyti teisines procedūras, kad galėtų peržiūrėti ir nutraukti bet kokį vaikų įvaikinimą arba įkurdinimą po priverstinio dingimo (25 straipsnio 4 dalis). Šioje konvencijoje pakartoti du bendrieji vaiko teisių principai: tai, kad pirmiausia turi būti paisoma vaiko interesų, ir vaiko teisė išreikšti savo nuomonę (25 straipsnio 5 dalis). Nors šią konvenciją ratifikavo palyginti nedaug Europos valstybių, nederėtų nepaisyti jos reikšmės Europos norminių aktų sistemai[330].

326 Komisijos sprendimas (2007), 2007 m. spalio 29 d. Komisijos sprendimas 2007/698/EB, iš dalies keičiantis Sprendimą 2007/116/EB dėl papildomų rezervuotų numerių, prasidedančių skaitmenimis 116, skyrimo, OL 2007, L 284/31.

327 EŽTT, *Zorica Jovanović prieš Serbiją*, Nr. 21794/08, 2013 m. kovo 26 d.

328 *Ten pat*, 74 punktas.

329 JT, Tarptautinė konvencija dėl visų asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo, 2006 m. gruodžio 20 d.

330 Iki 2015 m. vasario 19 d. šią konvenciją ratifikavo 9 iš 28 ES valstybių narių (Austrija, Belgija, Ispanija, Prancūzija, Vokietija, Lietuva, Nyderlandai, Portugalija ir Slovakija). Konvenciją ratifikavo ir šios ET valstybės narės: Serbija, Juodkalnija, Bosnija ir Hercegovina, Armėnija ir Albanija.

8

Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės bei deramas gyvenimo lygis

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 14 straipsnis (švietimas) Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyva (2011/95/ES) ESTT, C-413/99, *Baumbast ir R. prieš Secretary of State for the Home Department*, 2002 m. (dėl migrantų vaikų švietimo)	Teisė į mokslą	EŽTK 1 protokolo 2 straipsnis (teisė į mokslą) ESC (pataisyta), 17 straipsnis (teisė į mokslą) EŽTT sprendimas *Catan ir kiti prieš Moldovą ir Rusiją* [DK], Nr. 43370/04, 8252/05 ir 18454/06, 2012 m. (dėl kalbos vartojimo mokyklose) EŽTT sprendimas *D.H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], Nr. 57325/00, 2007 m.; EŽTT sprendimas *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją* [DK], Nr. 15766/03, 2010 m. (dėl romų vaikų diskriminavimo mokykloje) EŽTT sprendimas *Ponomaryovi prieš Bulgariją*, Nr. 5335/05, 2011 m. (diskriminavimas dėl imigracijos statuso) TMPK, 12 straipsnio 3 dalis ir 14 straipsnis Europos konvencija dėl darbuotojų migrantų teisinio statuso

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 35 straipsnis (sveikatos priežiūros prieinamumas) Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyva (2011/95/ES), 29 straipsnis (dėl pagrindinių lengvatų vaikams migrantams)	Teisė į sveikatą	ESC (pataisyta), 11 straipsnis (teisė į sveikatos apsaugą) ir 13 straipsnis (teisė į socialinę paramą ir medicinos pagalbą) EŽTK 2 straipsnis (teisė gyventi) ir 8 straipsnis (teisė į fizinę neliečiamybę) EŽTT sprendimas *Oyal prieš Turkiją*, Nr. 4864/05, 2010 m. (dėl naujagimio užkrėtimo ŽIV) EŽTT sprendimas *Iliya Petrov prieš Bulgariją*, Nr. 19202/03, 2012 m. (dėl sužalojimo elektros pastotėje) EŽTT sprendimas *Centre for Legal Resources byla Valentino Câmpeanu vardu prieš Rumuniją* [DK], Nr. 47848/08, 2014 m. (dėl mirties globos įstaigoje) EŽTT sprendimas *Glass prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 61827/00, 2004 m. (dėl informuoto asmens sutikimo) EŽTT sprendimas *M.A.K ir R.K. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 45901/05 ir 40146/06, 2010 m. (dėl tyrimo atlikimo be tėvų sutikimo) ESTK, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 14/2003, 2004 m. (dėl migrantų vaikų medicininės priežiūros) ESTK, *Defence for Children International (DCI) prieš Belgiją*, skundas Nr. 69/2011, 2012 m. (dėl neteisėtai šalyje buvusių vaikų) Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija (Oviedo konvencija), 6 ir 8 straipsniai
Pagrindinių teisių chartija, 34 straipsnio 3 dalis (teisė į socialinę paramą ir paramą aprūpinant būstu)	Teisė į būstą	ESC (pataisyta), 16 straipsnis (šeimos teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą), 17 straipsnis (vaikų ir paauglių teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą) ir 31 straipsnis (teisė į būstą) EŽTT sprendimas *Bah prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 56328/07, 2011 m. EŽTT sprendimas *Connors prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 66746/01, 2004 m.

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 34 straipsnis (socialinė apsauga ir socialinė parama)	Teisė į deramą gyvenimo lygį ir teisė į socialinę apsaugą	ESC (pataisyta), 12–14 straipsniai (teisės į socialinę apsaugą, socialinę paramą ir medicinos pagalbą ir teisė naudotis socialinės rūpybos tarnybų paslaugomis), 16 straipsnis (šeimos teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą) ir 30 straipsnis (teisė į apsaugą nuo skurdo ir socialinės atskirties) ESTK, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 82/2012, 2013 m. (pašalpų šeimai mokėjimo sustabdymas dėl mokyklos nelankymo) EŽTT byla *Konstantin Markin prieš Rusiją* [DK], Nr. 30078/06, 2012 m. (dėl vaiko priežiūros atostogų)

Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės (ESK teisės), Europos kontekste dažniau vadinamos socialinėmis ir ekonominėmis teisėmis arba socialinėmis teisėmis, apima su darbu susijusias teises, taip pat teisę į mokslą, sveikatą, būstą, socialinę apsaugą ir apskritai į deramą gyvenimo lygį. Kultūrinės teisės iki šiol nėra pakankamai išvystytos ir jų nepakankamai paisoma skiriant stipendijas ir bylinėjantis. Kai kurie jų aspektai aptariami 4.6 skirsnyje dėl mažumoms priklausančių vaikų tapatybės ir 8.2 skirsnyje dėl teisės į mokslą.

Aiškūs standartai dėl ESK teisių Europos kontekste daugiausia nustatyti Europos socialinėje chartijoje ir ES pagrindinių teisių chartijoje, nors EŽTK ir jos protokoluose taip pat yra kelios su tuo susijusios nuostatos, pavyzdžiui, dėl priverčiamojo darbo uždraudimo ir teisės į mokslą. Be to, EŽTT teigimu, „tarp [socialinių ir ekonominių teisių] srities ir šios konvencijos reglamentuojamos srities nėra aiškios takoskyros“[331], Teismas išaiškino ESK teises kaip priskirtinas pilietinėms teisėms, kurias garantuoja EŽTK. Taip, pavyzdžiui, sveikatos priežiūros prieinamumas gretinamas su draudimu kankinti, nežmoniškai ir žeminančiai elgtis ir bausti (EŽTK 3 straipsniu)[332].

Šiame skyriuje nagrinėjamos ESK teisės, kurios yra itin svarbios vaikams: teisė į mokslą (8.2 skirsnis), teisė į sveikatą (8.3 skirsnis), teisė į būstą (8.4 skirsnis) ir teisė į deramą gyvenimo lygį bei socialinę apsaugą (8.5 skirsnis).

331 EŽTT, *Airey prieš Airiją*, Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d., 26 punktas.

332 Žr., pvz., EŽTT 2015 m. vasario mėn. Informacijos apie kalinių teises, susijusias su sveikata, suvestinę ir 2015 m. balandžio mėn. Informacijos apie sveikatą suvestinę.

8.1. Požiūriai į ekonomines, socialines ir kultūrines teises

Pagrindiniai faktai

- Siekiant užtikrinti socialinių teisių apsaugą svarbu garantuoti, kad tam būtų skiriama pakankamai išteklių.
- Esminiai socialinių teisių elementai yra pakankamumas, prieinamumas, pritaikomumas ir priimtinumas.

Pagal ES teisę ESK teisės įtrauktos į ES pagrindinių teisių chartiją kartu su pilietinėmis ir politinėmis teisėmis. Tačiau Pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnyje teisės skiriamos nuo principų, o pastarieji ribojami tuo atžvilgiu, kiek jais galima remtis „teismo proceso metu“.

Pagal ET teisę ESTK pažymi, kad kai įgyvendinti tam tikrą teisę yra „itin sudėtinga ir jos įgyvendinimas ypač brangiai kainuoja“, jis vertina laipsnišką jos įgyvendinimą pagal tris kriterijus: turi būti imtasi priemonių, „kad Chartijos tikslai būtų pasiekti per pagrįstą laiko tarpą, darant apčiuopiamą pažangą ir tiek, kiek tai įmanoma pasiekti maksimaliai panaudojant turimus išteklius“[333]. ESTK taip pat nustatė tam tikrus prioritetus primindamas valstybėms „apie jų sprendimų poveikį itin pažeidžiamoms grupėms ir kitiems asmenims, kuriems tie sprendimai turės poveikį“[334].

ESTK, nors ir specifiniame teisės į socialinę apsaugą kontekste, teigia, kad regresiniai veiksmai „siekiant užtikrinti esamos socialinės apsaugos sistemos išlaikymą ir tvarumą“ yra leistini, jeigu „nepažeidžia nacionalinės socialinės apsaugos sistemos pagrindų arba neatima iš asmenų galimybės naudotis jos teikiama apsauga nuo didelės socialinės ir ekonominės rizikos“[335]. EŽTT taip pat sutinka,

333 ESTK, *International Association Autism Europe (IAAE) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 13/2002, 2003 m. lapkričio 4 d., 53 punktas; taikyta ESTK, *European Action of the Disabled (AEH) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 81/2012, 2013 m. rugsėjo 11 d., 94–99 punktai.

334 ESTK, *International Association Autism Europe (IAAE) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 13/2002, 2003 m. lapkričio 4 d., 53 punktas.

335 ESTK, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) ir Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) prieš Graikiją*, skundas Nr. 66/2011, 2012 m. gegužės 23 d., 47 punktas.

kad regresiniai veiksmai yra galimi, tačiau nagrinėja, ar pasirinktas metodas yra pagrįstas ir tinkamas teisėtam tikslui pasiekti[336].

Dėl teisės į mokslą ESTK, pritardamas JT Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto požiūriui, nustatė jos analizės principus, kurie yra pakankamumas, prieinamumas, priimtinumas ir pritaikomumas[337]. Skirtumas tarp pakankamumo ir prieinamumo taip pat svarbus EŽTT praktikoje. Šiais pakankamumo, prieinamumo, prieinamumo ir pritaikomumo kriterijais arba esminiais elementais grindžiama tolesnė analizė tiek, kiek yra su tuo susijusios teismų praktikos.

8.2. Teisė į mokslą

Pagrindiniai faktai

- Švietimo prieinamumo apribojimai turi būti prognozuojami, jais turi būti siekiama teisėto tikslo, jie turi būti pateisinami ir nediskriminuojantys.
- Švietimo priimtinumas, dėl kurio būtina gerbti tėvų religinius ir filosofinius įsitikinimus, nereiškia, kad mokyklose negali būti religinio ar lytinio švietimo.
- Siekiant švietimo pritaikomumo būtina imtis specialių priemonių dėl neįgalių vaikų, o mažumoms priklausantiems vaikams suteikti galimybę mokytis ir būti mokomiems savo kalba.
- Vaikai turi teisę į mokslą nepriklausomai nuo to, kokia jų pilietybė ar migracijos statusas.

Pagal ES teisę ES pagrindinių teisių chartijos 14 straipsnio 2 dalyje garantuota teisė į mokslą, įskaitant „galimybę nemokamai įgyti privalomąjį išsilavinimą“. 14 straipsnio 3 dalyje garantuota laisvė steigti mokymo įstaigas ir tėvų teisė užtikrinti savo vaikų švietimą ir mokymą pagal savo religinius, filosofinius ir pedagoginius įsitikinimus.

Pagal ET teisę teisė į mokslą garantuota EŽTK 1 protokolo 2 straipsnyje. EŽTT išaiškino, kad šis straipsnis valstybių neįpareigoja parūpinti švietimo galimybių;

336 EŽTT, *Markovics ir kiti prieš Vengriją*, nutartis dėl priimtinumo, Nr. 77575/11, 19828/13 ir 19829/13, 2014 m. birželio 24 d., 37 ir 39 punktai.

337 ESTK, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) prieš Bulgariją*, skundas Nr. 41/2007, 2008 m. birželio 3 d., 37 punktas.

jame nustatyta „teisė patekti į tuo metu veikiančias švietimo įstaigas“[338]. Be to, teisė į mokslą apima ir „galimybę gauti pajamų iš įgyto išsilavinimo, t. y. teisę pagal kiekvienos valstybės taisykles vienokia ar kitokia forma gauti oficialų baigtų mokslų <...> pripažinimą“[339]. Vis dėlto ši teisė nėra besąlyginė; turi būti įmanoma nustatyti apribojimus tiems, kam tai svarbu, kai tuo siekiama teisėto tikslo. Drausminės priemonės, įskaitant laikiną arba visišką pašalinimą iš švietimo įstaigos, yra leidžiamos, jeigu atitinka sąlygas dėl leistinų apribojimų. Vertinant, ar šių formų neleidimas mokytis yra teisės į mokslą atėmimas, atsižvelgiama į tokius veiksnius kaip taikomos procesinės garantijos, neleidimo mokytis trukmė, pastangos reintegruoti besimokantjį ir siūlomo alternatyvaus švietimo pakankamumas[340].

Pavyzdys. Byloje *Catan ir kiti prieš Moldovą ir Rusiją*[341] EŽTT vertino separatistų valdžios Padniestrės mokyklose nustatytą kalbų politiką. Šios kalbų politikos tikslas buvo rusinimas. Po priverstinio mokyklų, kuriose vartota moldavų kalba (lotyniškais rašmenimis), uždarymo tėvams teko rinktis, ar leisti savo vaikus į mokyklas, kuriose mokyta šiai kalbai dirbtinai pritaikius kirilicos abėcėlę ir naudojant sovietmečiu parengtą mokymo medžiagą, ar į mokyklas, kuriose buvo prastesnė materialinė bazė ir kurios buvo ne tokioje patogioje vietoje, pakeliui į jas mokiniai patirdavo priekabiavimą ir bauginimus. Teismo sprendimu, priverstinis mokyklų uždarymas ir vėlesnis priekabiavimas buvo nepateisinamas vaikų teisės į mokslą suvaržymas, kuris prilygo EŽTK 1 protokolo 2 straipsnio pažeidimui[342].

Kartu su vaikų teise į mokslą jų tėvai turi teisę į tai, kad būtų gerbiami religiniai ir filosofiniai jų įsitikinimai. Tačiau „mokymo programos sudarymas ir planavimas iš esmės priklauso valstybės kompetencijai“[343]. Ji gali į mokyklų mokymo programas įtraukti ir religinio ar filosofinio pobūdžio informacijos arba žinių perdavimą su sąlyga, kad jos būtų „perduodamos objektyviai, kritiškai ir paisant įvairovės“[344].

338 EŽTT, *Byla „susijusi su tam tikrais teisės aktų dėl kalbų vartojimo Belgijos švietimo sistemoje aspektais“ prieš Belgiją*, Nr. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 ir 2126/64, 1968 m. liepos 23 d., 4 punktas.

339 *Ten pat.*

340 EŽTT, *Ali prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 40385/06, 2011 m. sausio 11 d., 58 punktas.

341 EŽTT, *Catan ir kiti prieš Moldovą ir Rusiją* [DK], Nr. 43370/04, 8252/05 ir 18454/06, 2012 m. spalio 19 d.

342 *Ten pat*, 141–144 punktai.

343 EŽTT, *Folgerø ir kiti prieš Norvegiją* [DK], Nr. 15472/02, 2007 m. birželio 29 d., 84 punktas.

344 *Ten pat*, 84 punktas.

Siekiant išsaugoti įvairovę, kiekybiniai ir kokybiniai skirtumai, atsirandantys mokant tam tikros religijos arba filosofijos, turi būti kompensuoti suteikiant vaikų tėvams galimybę visiškai arba iš dalies atleisti vaikus nuo tokio mokymo, t. y. galimybę nelankyti kai kurių pamokų ar apskritai nesimokyti tikybos[345]. Dėl to, kaip EŽTK sprendžia šį klausimą nediskriminavimo atžvilgiu, žr. 2.1 skirsnį[346].

Pagal pataisytos ESC 17 straipsnio 2 dalį valstybės turi „imtis visų tinkamų ir reikiamų priemonių, kuriomis siekiama <...> suteikti vaikams ir paaugliams nemokamą pradinį bei vidurinį išsilavinimą ir skatinti juos tvarkingai lankyti mokyklą“[347]. Be to, ESTK sprendimu, pagal šią nuostatą susitariančiosios šalys turėtų užtikrinti, kad galimybę mokytis turėtų ir neteisėtai jų teritorijoje esantys vaikai[348].

Be to, mokymasis švietimo įstaigose turi būti prieinamas visiems, nieko nediskriminuojant[349]. ESTK sprendimu, „neįgalių vaikų integravimas įprastose mokyklose <...> turėtų būti norma, o mokymas specialiose mokyklose – tik išimtis“[350]. Valstybės neturi didelės diskrecijos spręsti, kokio tipo mokyklą parinkti neįgaliesiems; tai turi būti įprasta mokykla[351].

Kitokio požiūrio į asmenis švietimo sistemoje dėl jų pilietybės, imigracijos statuso arba etninės kilmės atvejai aptariami 3 skyriuje.

Pagal ESTK praktiką lytinis ir reprodukcinės sveikatos apsaugos švietimas turi būti įprastos mokymo programos dalis[352]. Nors valstybės turi didelę diskreciją spręsti dėl tokiam švietimui naudojamos medžiagos priimtinumo jų kultūrai, jos turi užtikrinti nediskriminuojantį lytinį ir reprodukcinės sveikatos apsaugos švietimą, „kuriuo nebūtų tęsiama ar didinama socialinė atskirtis ir nebūtų pažeidžiamas

345 *Ten pat*, 85–102 punktai ir atskiroji nuomonė.

346 EŽTT, *Grzelak prieš Lenkiją*, Nr. 7710/02, 2010 m. birželio 15 d.

347 1961 m. ESC nėra nuostatos dėl teisės į mokslą.

348 ESTK, *Médecins du Monde – International prieš Prancūziją*, skundas Nr. 67/2011, 2012 m. rugsėjo 11 d.

349 Neįgalių vaikų klausimu toliau žr. 3 ir 7 skyrius.

350 ESTK, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) prieš Bulgariją*, skundas Nr. 41/2007, 2008 m. birželio 3 d., 35 punktas.

351 ESTK, *European Action of the Disabled (AEH) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 81/2012, 2013 m. rugsėjo 11 d., 78 punktas.

352 ESTK, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) prieš Kroatiją*, skundas Nr. 45/2007, 2009 m. kovo 30 d., 47 punktas.

žmogaus orumas“. Švietimo medžiaga neturi „stiprinti žeminančių stereotipų“, pavyzdžiui, apie ne heteroseksualios orientacijos asmenis[353].

Galiausiai, siekiant švietimo pritaikomumo reikia, pavyzdžiui, dėl įprastose mokyklose integruotų neįgalių vaikų „imtis priemonių specialiems jų poreikiams tenkinti“[354] (taip pat žr. 3.5 skirsnį).

Be to, pagal TMPK 12 straipsnio 3 dalį jos šalys įsipareigoja suteikti lygias galimybes įgyti visų lygių išsilavinimą tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims (taip pat žr. 3 skyrių)[355]. Tautinių mažumų vaikams TMPK 14 straipsnyje nustatyta teisė mokytis ir būti mokomiems savo kalba[356]. EŽTT patvirtino, kad teisė į mokslą reiškia teisę mokytis valstybine kalba arba valstybinėmis kalbomis (viena iš jų)[357].

8.2.1. Migrantų vaikų teisė į mokslą

ES teisėje pagrindinė vaikų teisė į mokslą, nepriklausomai nuo jų migracijos statuso, faktiškai pripažįstama visais atžvilgiais pagal ES migracijos teisės nuostatas[358]. Tačiau ES neturi kompetencijos spręsti dėl nacionalinio švietimo nuostatų turinio ar taikymo srities. Vietoj to ES saugo migrantų vaikų teisę į mokslą pagal tą patį arba, priklausomai nuo jų statuso, panašų pagrindą, pagal kurį tą teisę turi valstybių narių piliečiai. Studentų direktyva (2004/114/EB) reglamentuoja sąlygas, kuriomis trečiųjų šalių piliečiai į ES šalį įleidžiami studijų, mokinių mainų,

353 *Ten pat*, 59 ir 61 punktai.

354 ESTK, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) prieš Bulgariją*, skundas Nr. 41/2007, 2008 m. birželio 3 d., 35 punktas.

355 Toliau žr.: Europos Taryba, Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos (TMPK) patariamasis komitetas, Komentaras dėl švietimo pagal Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, 2006 m., ACFC/25DOC(2006)002, 2.1 dalis.

356 Išsamesnį išaiškinimą žr.: Europos Taryba, Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos (TMPK) patariamasis komitetas, Komentaras dėl švietimo pagal Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, 2006 m., ACFC/25DOC(2006)002, 2.3 dalis, ir Teminis komentaras Nr. 3: tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbos teisės pagal Pagrindų konvenciją, 2012 m., ACFC/44DOC(2012)001 red., VI dalis (Kalbos teisės ir švietimas).

357 EŽTT, *Catan ir kiti prieš Moldovą ir Rusiją* [DK], Nr. 43370/04, 8252/05 ir 18454/06, 2012 m. spalio 19 d., 137 punktas.

358 Pvz., 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2011/95/ES dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų, vienodo statuso pabėgėliams arba papildomą apsaugą galintiems gauti asmenims ir suteikiamos apsaugos pobūdžio reikalavimų (nauja redakcija) (Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyva), OL 2011 L 337/9, p. 9–268, 27 straipsnis.

neatlygintino stažavimosi ar savanoriškos tarnybos tikslais[359]. Taip įleidžiamas trečiosios šalies pilietis gali atvykti ir gyventi šalyje ilgiau kaip tris mėnesius. Pagal bendrąsias vaikų įleidimo sąlygas turi būti pateiktas galiojantis kelionės dokumentas, tėvų sutikimas dėl numatomo vaiko buvimo šalyje, sveikatos draudimo pažymėjimas ir, jei valstybė narė to reikalauja, turi būti sumokėtas prašymo įleisti į šalį tvarkymo mokestis[360]. Pavyzdžiui, mokyklų mokiniai turi pateikti įrodymą, kad dalyvauja mokinių mainų programoje, vykdomoje tos valstybės narės pripažintos organizacijos[361]. Neatlyginami stažuotojai turi pateikti valstybės narės reikalaujamus įrodymus, jog savo buvimo toje šalyje laikotarpiu turės pakankamai lėšų, kad galėtų pragyventi, mokytis ir padengti grįžimo kelionės išlaidas[362]. Gali būti ribojama aukštųjų mokyklų studentų galimybė užsiimti ekonomine veikla, be kita ko, įsidarbinti[363].

ES migrantų, persikeliančių į kitą ES valstybę narę pagal laisvo judėjimo teisės aktus, vaikai šiomis aplinkybėmis turi daugiausia privilegijų. Jie turi teisę būti priimti į tos valstybės bendrojo lavinimo, pameistrystės ir profesinio mokymo mokyklas tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir jos piliečiai[364]. Šios nuostatos apima valstybinį ir privatųjį, privalomąjį ir neprivalomąjį švietimą. ESTT šios teisės suteikimą visada plačiai aiškino kaip lygių galimybių mokytis užtikrinimą, kartu apimantį ir platesnio pobūdžio su švietimu susijusias socialines išmokas, taip pat bet kokias išmokas, skirtas mokymuisi švietimo įstaigoje palengvinti. Pavyzdžiui, *Casagrande* byloje darbuotojo migranto vaikas galėjo gauti paramą studijoms, apskaičiuotą pagal pajamas, remiantis ES laisvo judėjimo teisės nuostatomis[365].

---

359 Tarybos direktyva (2004/114/EB) dėl trečiosios šalies piliečių įleidimo studijų, mokinių mainų, neatlygintino stažavimosi ar savanoriškos tarnybos tikslais sąlygų (Studentų direktyva).

360 *Ten pat*, 6 straipsnis.

361 *Ten pat*, 7 straipsnis.

362 *Ten pat*, 10 straipsnis.

363 *Ten pat*, 17 straipsnis.

364 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 492/2011 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Sąjungoje, OL 2011 L 141/1, p. 1–12, 10 straipsnis, ir 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinanti Direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB (Laisvo judėjimo direktyva), OL 2004 L 158, p. 77–123, 24 straipsnio 1 dalis.

365 ESTT, C-9/74, *Donato Casagrande prieš Landeshauptstadt München*, 1974 m. liepos 3 d. Tai vėliau patvirtinta tokiose bylose kaip ESTT, C-3/90, *M.J.E. Bernini prieš Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, 1992 m. vasario 26 d.

Be to, pagal praėjusio amžiaus 8-ajame dešimtmetyje priimtus teisės aktus valstybės narės privalo papildomai mokyti kalbų ES darbuotojų migrantų vaikus, mokydamos juos tiek priimančiosios valstybės kalbos, tiek jų gimtosios kalbos, kad jie lengviau integruotųsi tiek priimančiojoje valstybėje, tiek savo kilmės šalyje, jeigu į ją vėliau sugrįžtų[366]. Nors atrodytų, kad pagal šią nuostatą turėtų būti teikiama nemažai naudingos papildomos paramos į mokyklą priimančiojoje valstybėje priimtiems vaikams, gerai žinoma, kad ši nuostata įvairiose šalyse įgyvendinama nevienodai sėkmingai ir tampa vis labiau nepraktiška dėl daugybės įvairių kalbų, į kurias tenka atsižvelgti[367].

Pavyzdys. Byloje *Baumbast ir R. prieš Secretary of State for the Home Department*[368] buvo iškeltas klausimas, ar darbuotojo migranto iš Vokietijos, persikėlusio į Jungtinę Karalystę kartu su savo kolumbiete žmona ir dukromis, abi dukros galėjo toliau lankyti mokyklą šioje šalyje po to, kai jis išvyko iš Jungtinės Karalystės į kitą šalį, ne ES valstybę narę, palikęs savo žmoną ir dukras. ESTT teko spręsti klausimą, ar jo žmona ir dukros galėjo savarankiškai likti jas priėmusioje valstybėje nepaisant fakto, kad W. Baumbast (dėl kurio šeima įgijo teises gyventi Jungtinėje Karalystėje) faktiškai atsisakė savo kaip ES darbuotojo migranto statuso. Lemiamu veiksniu ESTT laikė tai, kad vaikai buvo integravęsi į priimančiosios šalies švietimo sistemą ir jiems būtų buvę žalinga ir neproporcinga kitur persikelti tame itin svarbiame jų švietimo tarpsnyje. Teismas patvirtino, jog užtikrinti vaikų švietimo tęstinumą taip svarbu, kad dėl to gali būti faktiškai įtvirtinta šeimos (kitaip neatitinkančios sąlygų) teisė gyventi priimančiojoje valstybėje tol, kol migrantas vaikas mokosi.

366 Tarybos direktyva 77/486/EEB dėl darbuotojų migrantų vaikų mokymo, OL 1977 L 199, p. 32–33. Atminkite, kad ši direktyva netaikoma vaikams migrantams, kurie yra trečiųjų šalių piliečiai.

367 Komisijos ataskaitos dėl Direktyvos 77/486/EEB įgyvendinimo, KOM(84) 54 galutinis ir KOM(88) 787 *f galutinis.*

368 ESTT, C-413/99, *Baumbast ir R prieš Secretary of State for the Home Department*, 2002 m. rugsėjo 17 d.

Baumbast bylos sprendimu remtasi vėlesnėse bylose[369] ir jis kodifikuotas Direktyvos 2004/38/EB (Laisvo judėjimo direktyvos) 12 straipsnio 3 dalyje[370].

Trečiųjų šalių piliečiai vaikai paprastai gali naudotis tik *valstybės finansuojamu* švietimu vienodomis sąlygomis su jos piliečiais ir negauna susijusių išmokų, kaip antai pragyventi skirtų stipendijų[371]. Vis dėlto kai kuriais ES imigracijos teisės aktais suteiktos ne vien lygios galimybės mokytis: pagal juos valstybės narės privalo taikyti mechanizmus, kuriais būtų užtikrintas tinkamas užsienyje įgytų kvalifikacijų pripažinimas ir perkeliamumas, net kai nėra jas patvirtinančių dokumentų (Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyvos 28 straipsnis)[372].

Prieglobsčio prašantys vaikai turi dar mažiau teisių į mokslą; jiems turi būti suteikta galimybė mokytis priimančiosios valstybės švietimo sistemoje *panašiomis*, bet nebūtinai *tokiomis pačiomis* sąlygomis kaip jos piliečiams[373]. Taigi, jų mokymas gali vykti jų priėmimo centruose, o ne mokyklose, ir valdžios institucijos gali atidėti visų teisių lankyti mokyklą suteikimą prieglobsčio prašantiems vaikams iki trijų mėnesių po prieglobsčio prašymo pateikimo datos. Kai vaikas negali naudotis švietimo sistema dėl konkrečios savo padėties, valstybė narė privalo jam pasiūlyti kitokias švietimo sąlygas (Priėmimo sąlygų direktyvos 14 straipsnio 3 dalis)[374].

---

369 ESTT, C-480/08, *Maria Teixeira prieš London Borough of Lambeth ir Secretary of State for the Home Department*, 2010 m. vasario 23 d.; ESTT, C-310/08, *London Borough of Harrow prieš Nimco Hassan Ibrahim ir Secretary of State for the Home Department* [DK], 2010 m. vasario 23 d.

370 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinanti Direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB, OL 2004 L 158, 2004 m. balandžio 30 d., 2 straipsnio 2 dalies c punktas ir 12 straipsnio 3 dalis.

371 Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyva 2011/95/ES, 11 straipsnis; Ilgalaikių gyventojų direktyva (Direktyva 2003/109/EB), 14 straipsnis; Direktyva 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą, 14 straipsnis; Laikinosios apsaugos direktyva (2001/55/EB); Priėmimo direktyva (2013/33/ES), 14 straipsnio c punktas; Grąžinimo direktyva (2008/115/EB).

372 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/95/ES dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų, vienodo statuso pabėgėliams arba papildomą apsaugą galintiems gauti asmenims ir suteikiamos apsaugos pobūdžio reikalavimų (nauja redakcija) (Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyva), OL 2011 L 337/9.

373 Priėmimo sąlygų direktyva (2013/33/ES). Atminkite, kad pagal Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyvą (2011/95/ES, 27 straipsnis) vaikai pabėgėliai (įgiję teises ilgiau gyventi toje šalyje) turi galimybę mokytis tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir tos šalies piliečiai.

374 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/33/ES, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo (nauja redakcija) (Priėmimo direktyva), OL 2013 L 180/96, p. 96–116.

Pagal ET teisę migrantų vaikų galimybės mokytis garantuojamos taikant EŽTK 1 protokolo 2 straipsnį kartu su 14 straipsniu (taip pat žr. 3.3 skirsnį).

Pavyzdys. Byloje *Ponomaryovi prieš Bulgariją*[375] EŽTT svarstė reikalavimą dviem mokiniams, Rusijos piliečiams, kurie nebuvo nuolatiniai šios šalies gyventojai, mokėti už mokslą vidurinėje mokykloje. Teismas padarė išvadą, kad reikalavimas mokėti už mokslą vidurinėje mokykloje jų atveju buvo diskriminuojantis, todėl prieštaravo EŽTK 14 straipsniui, taikomam kartu su EŽTK 1 protokolo 2 straipsniu[376].

ESC gina migrantų vaikų teises į mokslą ir tiesiogiai (17 straipsnio 2 dalis), ir netiesiogiai, apribodama vaikų teises įsidarbinti tam, kad jie galėtų įgyti visavertį privalomąjį išsilavinimą (7 straipsnis).

Be to, Europos konvencijoje dėl darbuotojų migrantų teisinio statuso[377] patvirtinta migrantų vaikų teisė į bendrąjį išsilavinimą ir profesinį mokymą priimančiojoje valstybėje „tuo pačiu pagrindu ir tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir jos piliečiams“ (14 straipsnio 1 dalis).

Tarptautinėje teisėje migrantų vaikų lygios galimybės įgyti išsilavinimą grindžiamos Tarptautine konvencija dėl visų darbuotojų migrantų ir jų šeimos narių teisių apsaugos (30 straipsnis)[378].

VTK 28 straipsnyje nustatyta, kad visi vaikai turi teisę nemokamai įgyti privalomąjį išsilavinimą. Pagal 29 straipsnio 1 dalies c punktą ši teisė apima ne vien lygias galimybes įgyti išsilavinimą, ji apima ir nuostatas dėl vaiko kultūrinio identiteto, jo kilmės šalies kalbos mokymo ir vertybių ugdymo.

375 EŽTT, *Ponomaryovi prieš Bulgariją*, Nr. 5335/05, 2011 m. birželio 21 d.

376 Taip pat žr. 3.3 skirsnį.

377 Europos Taryba, Europos konvencija dėl darbuotojų migrantų teisinio statuso, CETS Nr. 93, 1977 m.

378 JT, Konvencija dėl visų darbuotojų migrantų ir jų šeimos narių teisių apsaugos, 1990 m. gruodžio 18 d.

8.3. Teisė į sveikatą

Pagrindiniai faktai

- Valstybės turi pozityvių pareigų imtis priemonių, kad apsaugotų žmones nuo grėsmių sveikatai, keliančių pavojų gyvybei, apie kurias jos institucijos žino arba turėtų žinoti.
- Asmeniui mirus valstybės institucijos turi atlikti veiksmingą jo mirties aplinkybių tyrimą.
- Vaikai, neteisėtai esantys šalyje, pagal ESC turi teisę į sveikatos priežiūrą ir ne tik skubią medicinos pagalbą.
- Kad sveikatos priežiūra būtų priimtina, reikalingas informuoto asmens sutikimas arba leidimas.
- Pagal ES teisę ir ESC migrantai vaikai turi teisę gauti socialinę paramą ir sveikatos priežiūrą su tam tikrais apribojimais.

Pagal ES teisę ES pagrindinių teisių chartijos 35 straipsnyje garantuojama teisė naudotis sveikatos priežiūra.

Migruojančių ES piliečių vaikai gali naudotis socialine parama ir sveikatos priežiūra tuo pačiu pagrindu, kaip ir patys piliečiai, po trijų gyvenimo priimančiojoje valstybėje mėnesių[379]. Panašios teisės suteikiamos ir trečiųjų šalių piliečių, įgijusių teisę nuolat gyventi valstybėje narėje, vaikams, nors pastarosios teisės gali būti apribotos, jiems skiriant tik vadinamąsias pagrindines išmokas[380]. Pabėgėliams ir prieglobsčio prašantiems vaikams valstybės narės turi suteikti galimybę gauti tinkamą socialinę paramą lygiai su priimančiosios valstybės piliečiais, tačiau ir šiuo atveju ji gali būti apribota, skiriant tik „pagrindines išmokas“ (Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyvos 29 straipsnis). Pagal teisės aktus valstybės narės privalo suteikti pažeidžiamiems vaikams migrantams pakankamą paramą, reikalingą jų sveikatos priežiūrai. Pavyzdžiui, smurtą arba kankinimus patyrę vaikai turi gauti pakankamai paramos, kad būtų patenkinti jų fizinės ir psichikos sveikatos poreikiai (naujos redakcijos Priėmimo sąlygų direktyvos IV skyrius, 21 straipsnis, 23 straipsnio 4 dalis ir 25 straipsnis). Priskyrimo prie

379 Laisvo judėjimo direktyva, 24 straipsnis.

380 2003 m. lapkričio 25 d. Tarybos direktyva 2003/109/EB dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso, OL L 16, 2004 1 23, 11 straipsnio 4 dalies.

tarptautinės apsaugos gavėjų direktyvoje yra panašių nuostatų dėl pažeidžiamų migrantų vaikų.

Pagal ET teisę EŽTK aiškiai negarantuoja teisės į sveikatos priežiūrą ar teisės į sveikatą. Tačiau EŽTT yra nagrinėjęs įvairias su sveikata susijusias bylas įvairiomis aplinkybėmis. Visų pirma, Teismas tiria atvejus, kai dėl vaikų sveikatos problemų jų gyvybei kyla pavojus. Jis nustato teigiamas valstybės pareigas imtis prevencinių priemonių prieš gyvybei pavojų keliančias grėsmes sveikatai, apie kurias ji žino arba turėtų žinoti.

Pavyzdys. Byloje *Oyal prieš Turkiją* valstybė nesiėmė prevencinių priemonių prieš ŽIV plitimą per kraujo perpylimus, todėl ŽIV buvo užkrėstas naujagimis per kraujo perpylimo procedūras valstybinėje ligoninėje. Nors už tai buvo pasiūlyta tam tikra kompensacija, EŽTT nustatė, jog kadangi nebuvo numatyta visiškai padengti medicininės priežiūros išlaidų to vaiko gydymui ir vaistams per visą jo gyvenimą, valstybė jam nesuteikė pakankamos kompensacijos ir taip pažeidė jo teisę į gyvybę (EŽTK 2 straipsnis)[381]. Be to, Teismas įsakė Turkijos valstybei užtikrinti nemokamas ir visapusiškas medicinos paslaugas aukai per visą gyvenimą.

Pavyzdys. Byloje *Iliya Petrov prieš Bulgariją*[382] dvylikametis berniukas sunkiai susižeidė elektros pastotėje. Ši pastotė buvo parke, kuris buvo vaikų ir jaunimo mėgstama susitikimų vieta, ir jos durys nebuvo užrakintos. EŽTT nusprendė, kad elektros tinklo eksploatavimas yra veikla, kelianti didesnę riziką arti jos įrenginių esantiems asmenims. Valstybės pareiga yra nustatyti tinkamus prieigos apribojimus, įskaitant tinkamą apsaugos taisyklių taikymo kontrolės sistemą. Teismas nusprendė, jog valstybės nesugebėjimas užtikrinti elektros pastotės apsaugos, nors ji ir žinojo apie saugos problemas, buvo asmens teisės į gyvybę (EŽTK 2 straipsnio) pažeidimas[383].

Be to, valstybės turi pozityvių pareigų būti atsakingos už elgesį su vaikais, kurių padėtis pažeidžiama ir kurie patikėti valstybės institucijų globai (taip pat žr. 6 skyrių ir 7.3 skirsnį).

381 EŽTT, *Oyal prieš Turkiją*, Nr. 4864/05, 2010 m. kovo 23 d., 71–72 punktai.

382 EŽTT, *Iliya Petrov prieš Bulgariją*, Nr. 19202/03, 2012 m. balandžio 24 d. (paskelbta prancūzų kalba).

383 *Ten pat.*

Pavyzdys. Byloje *Centre for Legal Resources byla Valentino Câmpeanu vardu prieš Rumuniją*[384] ŽIV užsikrėtęs romų kilmės paauglys, turėjo sunkią protinę negalią, sirgo tuberkulioze, plaučių uždegimu ir hepatitu, bei mirė būdamas 18 metų. Jis visą gyvenimą praleido valstybinėse globos įstaigose. EŽTT nustatė, kad būta didelių trūkumų priimant sprendimus dėl jo gydymo vaistais ir priežiūros, o medicinos personalas nuolat neteikė jam tinkamos priežiūros ir gydymo. Taigi, buvo pažeistas EŽTK 2 straipsnis[385].

Be to, EŽTT nustatė, jog tais atvejais, kai nereikia skubios medicininės pagalbos, medicininis gydymas be tėvų sutikimo pažeidžia EŽTK 8 straipsnį.

Pavyzdys. Byloje *Glass prieš Jungtinę Karalystę*[386] sunkią negalią turėjusiam vaikui buvo skirta vartoti diamorfiną, nepaisant griežtų jo motinos prieštaravimų. EŽTT nusprendė, kad ligoninės valdžios sprendimas nepaisyti motinos prieštaravimo pasiūlytam gydymui, neturint teismo įgaliojimo, buvo EŽTK 8 straipsnio pažeidimas[387].

Pavyzdys. Byloje *M.A.K. ir R.K. prieš Jungtinę Karalystę*[388] buvo atliktas devynerių metų mergaitės kraujo tyrimas ir padaryta fotografijų be tėvų sutikimo, nepaisant aiškių jos tėvo nurodymų daugiau nedaryti jokių tyrimų, kol mergaitė buvo viena ligoninėje. Kadangi skubi medicininė pagalba nebuvo reikalinga, Teismas nusprendė, kad tokiomis medicininėmis intervencijomis be tėvų sutikimo buvo pažeista mergaitės teisė į fizinę neliečiamybę pagal EŽTK 8 straipsnį[389].

Pagal Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos[390] 6 ir 8 straipsnius, kai vaikas neturi teisinio veiksnumo, kad galėtų sutikti su medicininėmis procedūromis, tas procedūras galima atlikti tik gavus jo arba jo atstovo sutikimą, išskyrus atvejus, kai padėtis yra kritinė. Nors ši Konvencija vaiko sutikimo gauti nereikia, jeigu jis

384 EŽTT, *Centre for Legal Resources byla Valentino Câmpeanu vardu prieš Rumuniją* [DK], Nr. 47848/08, 2014 m. liepos 17 d. Toliau žr. šio EŽTT sprendimo aprašymą 7 skyriuje.

385 Taip pat žr. 7 skirsnį.

386 EŽTT, *Glass prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 61827/00, 2004 m. kovo 9 d.

387 *Ten pat*, 83 punktas.

388 EŽTT, *M.A.K. ir R.K. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 45901/05 ir 40146/06, 2010 m. kovo 23 d.

389 *Ten pat*, 79 punktas.

390 Europos Taryba, Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija), CETS Nr. 164, 1997 m.

teisiškai nepajėgus jo duoti, konvencijoje nustatyta, kad į vaiko nuomonę atsižvelgti būtina „kaip į vis labiau lemiantį veiksnį <...> pagal jo ar jos amžių ir brandumo laipsnį“ (6 straipsnio 2 dalis).

Be to, pagal ESC 11 straipsnį jos šalys susitaria imtis reikiamų priemonių, kad būtų teikiamos konsultacijos ir rūpinamasi švietimo priemonėmis, kuriomis būtų propaguojama sveika gyvensena ir skatinama asmeninė atsakomybė už savo sveikatą[391]. Medicinos pagalba ir priežiūra pagal ESC 13 straipsnį garantuojama tiems, kas neturi pakankamai išteklių ir negali gauti tokių išteklių savo pastangomis ar iš kitų šaltinių. Galiausiai Ministrų Komitetas 2011 m. priėmė konkrečiai vaikams skirtas gaires dėl vaiko interesus atitinkančios sveikatos priežiūros[392].

Kaip parodyta tolesniuose pavyzdžiuose, ESTK nusprendė, kad neteisėtai šalyje esantys migrantai vaikai joje turi teisę į sveikatos priežiūrą ir ne tik skubią medicinos pagalbą. ESC daug kartų minimos vaikų teisės gauti socialinę paramą ir sveikatos priežiūros paslaugas (11, 12, 13, 14, 16 ir 17 straipsniai), kurios taikomos nepaisant jų migracijos statuso.

Pavyzdys. ESTK sprendimas byloje *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) prieš Prancūziją*[393] yra dėl Prancūzijos priimto įstatymo, kuriuo panaikintas šioje šalyje neteisėtai esančių migrantų, gaunančių labai mažas pajamas, atleidimas nuo mokesčių už medicininį gydymą ir nustatytos sveikatos priežiūros paslaugų kainos. ESTK nusprendė, kad pilnametystės dar nesulaukusių asmenų, įskaitant nelydimus vaikus, medicininė priežiūra turi būti nemokama.

Pavyzdys. Byloje *Defence for Children International (DCI) prieš Belgiją*[394] ESTK nustatė ESC 17 straipsnio pažeidimą dėl medicinos pagalbos teikimo dokumentų neturintiems vaikams migrantams apribojimų. Komitetas patvirtino „nepilnamečių migrantų, neteisėtai esančių šalyje, teisę į sveikatos priežiūrą, ne tik skubią medicinos pagalbą, bet ir pirminės bei antrinės

391 Dėl lytinio ir reprodukcinės sveikatos švietimo taip pat žr. švietimo skyrelį (8.2 skirsnis).

392 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2011), Gairės dėl vaiko interesus atitinkančios sveikatos priežiūros, 2011 m. rugsėjo 21 d.

393 ESTK, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 14/2003, 2004 m. rugsėjo 8 d., 35–37 punktai.

394 ESTK, *Defence for Children International (DCI) prieš Belgiją*, skundas Nr. 69/2011, 2012 m. spalio 23 d.

sveikatos priežiūros paslaugas, taip pat psichologinę pagalbą“[395]. Jis taip pat nustatė, kad dėl priėmimo centrų, tinkamų neteisėtai šalyje esantiems nepilnamečiams užsieniečiams apgyvendinti, stokos jiems buvo sunku naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis. Komitetas taip pat nustatė, jog sveikatos sutrikimų priežastis įmanoma pašalinti tik tada, kai vaikai turi būstą ir namus, kuriuose yra globojami. Todėl jis nusprendė, kad dėl tinkamo būsto ir globos namų nebuvimo buvo pažeistos ESC 11 straipsnio 1 ir 3 dalys[396].

Europos konvencijoje dėl darbuotojų migrantų teisinio statuso[397] panašiai nustatyta, kad darbuotojai migrantai, teisėtai įdarbinti kitos valstybės teritorijoje, ir jų šeimos turėtų turėti lygias galimybes gauti socialinę paramą ir medicinos pagalbą (19 straipsnis).

Tarptautinėje teisėje išsamesnės nuostatos dėl teisės į sveikatą pateiktos Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto (TESKTP)[398] 12 straipsnyje ir VTK 24 straipsnyje. Šiuose teisės aktuose akcentuojama ligų prevencija ir gydymas. JT Vaiko teisių komitetas pabrėžia, kad ankstyvoje vaikystėje itin svarbu aukščiausio įmanomo lygio sveikatos priežiūra ir mityba[399] ir kad paaugliams svarbu gauti informacijos apie lytinį gyvenimą ir reprodukcinę sveikatą[400]. Jis taip pat išaiškino, kad vaikų teisė į sveikatą apima „teisę į savo sveikatos ir kūno kontrolę, įskaitant seksualinę ir reprodukcinę laisvę patiems priimti atsakingus sprendimus“[401]. Jis ragina valstybes „apsvarstyti galimybę leisti vaikams sutikti su tam tikru medicininiu gydymu ir intervencijomis be tėvų, slaugytojų artimųjų ar globėjo leidimo, pavyzdžiui, atlikti tyrimą dėl ŽIV ir naudotis lytinės bei reprodukcinės sveikatos paslaugomis, įskaitant švietimą ir konsultavimą dėl lytinės sveikatos, kontracepcijos ir saugaus aborto“[402].

395 *Ten pat*, 128 punktas.

396 *Ten pat*, 116–118 punktai.

397 Europos Taryba, Europos konvencija dėl darbuotojų migrantų teisinio statuso, CETS Nr. 93, 1977 m.

398 JT, Generalinė Asamblėja, Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, 1966 m. gruodžio 16 d., Jungtinės Tautos, Sutarčių serija, 993 tomas, p. 3.

399 JT, Vaiko teisių komitetas (2006), *Bendrosios pastabos Nr. (2005): vaiko teisių įgyvendinimas ankstyvoje vaikystėje*, JT dok. CRC/C/GC/7/Rev.1, 27 punktas.

400 JT, Vaiko teisių komitetas (2003), *Bendrosios pastabos Nr. 4: paauglių sveikata ir raida pagal Vaiko teisių konvenciją*, JT dok. CRC/GC/2003/4, 28 punktas.

401 JT, Vaiko teisių komitetas (2013), *Bendrosios pastabos Nr. 15 dėl vaiko teisės naudotis aukščiausio įmanomo lygio sveikatos priežiūra* (24 str.), JT dok. CRC/C/GC/15, 24 punktas.

402 *Ten pat*, 31 punktas.

8.4. Teisė į būstą

Pagrindiniai faktai

- Teisę į tinkamą būstą garantuoja ESC 31 straipsnis.
- ESTK nusprendė, kad neteisėtai šalyje gyvenantiems vaikams privaloma suteikti tinkamą prieglobstį ir kad gyvenimo sąlygos prieglaudose turi būti tokios, kad nebūtų žeminamas žmogaus orumas.
- Pasak EŽTT, netinkamas būstas nėra pateisinama priežastis, dėl kurios vaiką reikėtų patikėti valstybės globai.

Pagal **ES teisę** ES pagrindinių teisių chartijos 34 straipsnio 3 dalyje minima teisė į paramą aprūpinant būstu, kuri reikalinga kovojant su socialine atskirtimi ir skurdu. Rasinės lygybės direktyvoje būstas konkrečiai minimas tarp visuomenei prieinamų prekių ir paslaugų, kurių nediskriminuojantį gavimą ir tiekimą reikėtų užtikrinti[403]. Vienodo požiūrio skiriant būsto pašalpas turi būti laikomasi ilgalaikių gyventojų atžvilgiu. Tačiau ES teisėje bandoma užtikrinti, pavyzdžiui, šeimos susijungimo aplinkybėmis, kad šeimos nariai nebūtų našta valstybių narių socialinės paramos sistemoms[404]. Pagal Šeimos susijungimo direktyvą teikiant prašymus dėl šeimos susijungimo privaloma pateikti įrodymus, kad teisėtas šeimos susijungimo rėmėjas (t. y. trečiosios šalies pilietis, turintis leidimą gyventi toje šalyje ne mažiau kaip metus ir turintis pagrįstą perspektyvą įgyti teisę joje gyventi nuolat) turi panašiai šeimai tame pačiame regione normaliomis laikomas gyvenamąsias patalpas. Šios gyvenamosios patalpos turėtų atitikti toje valstybėje narėje galiojančius bendrus sveikatingumo ir saugos standartus[405].

Pagal ET teisę nėra nustatytos teisės gauti būstą pagal EŽTK, tačiau jeigu valstybė nusprendžia būstą suteikti, ji turi tai daryti nediskriminuodama.

403 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB **įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės**, 2000 m. birželio 29 d., 3 straipsnis.

404 Taip pat žr. FRA ir EŽTT (2014), p. 201.

405 2003 m. rugsėjo 22 d. Tarybos direktyva 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą (Šeimos susijungimo direktyva), 7 straipsnio 1 dalies a punktas.

Pavyzdys. Byloje *Bah prieš Jungtinę Karalystę*[406] pareiškėjai, teisėtai gyvenusiai Jungtinėje Karalystėje, buvo leista, kad prie jos prisijungtų sūnus su sąlyga, kad jis neturės teisės gauti valstybės paramos. Netrukus po sūnaus atvykimo pareiškėja paprašė paramos ieškant būsto. Tačiau dėl jos sūnaus imigracijos kontrolės buvo atsisakyta skirti jai būstą pirmumo tvarka, į kurį ji įprastomis sąlygomis būtų turėjusi teisę kaip benamė ne dėl savo kaltės su nepilnamečiu vaiku. Valstybės institucijos galiausiai padėjo jai susirasti naują būstą ir vėliau įkurdino ją socialiniame būste. Pareiškėja skundėsi, kad atsisakymas suteikti jai būstą pirmumo tvarka buvo diskriminacija. EŽTT nusprendė, jog skirstant ribotus išteklius, tokius kaip socialiniai būstai, gali būti teisėtai nustatyti jų skyrimą ribojantys kriterijai, tačiau tie kriterijai neturi būti savavališki ar diskriminuojantys. Institucijų sprendimas nesuteikti būsto pirmumo tvarka pareiškėjai, kuri atsivežė savo sūnų į šalį aiškiai žinodama, kokia sąlyga siejama su jo atvykimu, nebuvo savavališkas. Be to, pareiškėja niekada nebuvo faktiškai benamė ir pagal įstatymus nebuvo jokių kitų pareigų, kurias vykdydama vietos valdžia būtų turėjusi teikti paramą jai ir jos sūnui tuo atveju, jeigu jiems iš tiesų būtų grėsusi benamystė. Todėl EŽTK 14 straipsnis kartu su 8 straipsniu nebuvo pažeistas.

EŽTT taip pat nagrinėja bylas dėl romų šeimų išvarymo iš priekabinių namelių aikštelių[407]. EŽTT netiesiogiai išsprendė gyvenamojo būsto kokybės klausimą nustatydamas, kad netinkamas būstas nėra pateisinama priežastis, dėl kurios vaikus reikėtų patikėti valstybės globai[408] (taip pat žr. 5.2 ir 6.2 skirsnius).

Teisę į tinkamą būstą garantuoja ESC 31 straipsnis. ESTK sprendimu, „[t]inkamas būstas pagal 31 straipsnio 1 dalį yra būstas, saugus sanitariniu ir sveikatos požiūriu, t. y. jame turi būti visi svarbiausi patogumai, tokie kaip vandentiekis, šildymas, atliekų šalinimas, sanitarinė įranga ir elektros tiekimas, jis taip pat turi būti saugios konstrukcijos, neperpildytas ir turintis garantuotą būsto valdos statusą pagal įstatymus“[409]. Iškraustymas iš būsto yra leistinas, jei tai atliekama pagrįstai ir orumo nežeminančiomis sąlygomis ir jei pasiūlomas alternatyvus

406 EŽTT, *Bah prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 56328/07, 2011 m. rugsėjo 27 d.

407 EŽTT, *Connors prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 66746/01, 2004 m. gegužės 27 d.

408 EŽTT, *Wallová ir Walla prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 23848/04, 2006 m. spalio 26 d., 73–74 punktai (paskelbta prancūzų kalba); EŽTT, *Havelka ir kiti prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 23499/06, 2007 m. birželio 21 d., 57–59 punktai (paskelbta prancūzų kalba).

409 ESTK, *Defence for Children International (DCI) prieš Nyderlandus*, skundas Nr. 47/2008, 2009 m. spalio 20 d., 43 punktas.

apgyvendinimas[410]. Gyvenimo sąlygos prieglaudoje „turėtų būti tokios, kad gyvenimas joje nežemintų žmogaus orumo <...> [ir] turi atitikti būtinus saugumo, sveikatos ir higienos poreikius, įskaitant svarbiausius patogumus, t. y. švaraus vandens tiekimą, pakankamą apšvietimą ir šildymą. Pagrindiniai reikalavimai dėl apgyvendinimo laikiname būste apima ir artimiausios jo aplinkos saugumą“[411].

Dėl užsieniečių vaikų, neteisėtai esančių šalyje, aprūpinimo būstu ESTK nusprendė, kad jokio apgyvendinimo neparūpinimas, ir netinkamos jų apgyvendinimo viešbučiuose sąlygos yra ESC 17 straipsnio 1 dalies pažeidimas[412]. Be to, pagal ESC 31 straipsnio 2 dalį dėl benamystės prevencijos valstybės privalo suteikti tinkamą prieglaudą neteisėtai šalyje esantiems vaikams, tačiau neturėtų jų sulaikyti[413].

8.5. Teisė į deramą gyvenimo lygį ir teisė į socialinę apsaugą

Pagrindiniai faktai

- Galimybės gauti pašalpas už vaikus ir išeiti vaiko priežiūros atostogų turi būti suteikiamos nieko nediskriminuojant.
- Pagal ES teisę jaunų darbuotojų socialinis draudimas pagal pameistrystės sutartis neturėtų būti toks menkas, kad jie negalėtų gauti įprasto lygio apsaugos.
- Pagal ESC pašalpų šeimai mokėjimo sustabdymas dėl to, kad vaikas nelanko mokyklos, yra neproporcingas šeimos teisės į ekonominę, socialinę ir teisinę apsaugą suvaržymas.

Pagal **ES teisę** ES pagrindinių teisių chartijos 34 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „Sąjunga pripažįsta ir gerbia teisę gauti socialinio draudimo pašalpas ir naudotis socialinėmis paslaugomis“ tais atvejais, kurie priskiriami tradicinėms socialinės

410 ESTK, *European Roma Rights Centre (ERRC) prieš Italiją*, skundas Nr. 27/2004, 2005 m. gruodžio 7 d., 41 punktas; ESTK, *Médecins du Monde – International prieš Prancūziją*, skundas Nr. 67/2011, 2012 m. rugsėjo 11 d., 74–75 ir 80 punktai.

411 ESTK, *Defence for Children International (DCI) prieš Nyderlandus*, skundas Nr. 47/2008, 2009 m. spalio 20 d., 62 punktas.

412 ESTK, *Defence for Children International (DCI) prieš Belgiją*, skundas Nr. 69/2011, 2012 m. spalio 23 d., 82–83 punktai. Taip pat žr. FRA (2010), p. 30.

413 ESTK, *Defence for Children International (DCI) prieš Nyderlandus*, skundas Nr. 47/2008, 2009 m. spalio 20 d., 64 punktas.

apsaugos (motinystės, ligos, nelaimingų atsitikimų darbe, priklausomybės arba senatvės ir nedarbo) sritims. Teisę jas gauti turi visi asmenys, teisėtai gyvenantys ir persikeliantys ES teritorijoje. Teisė į socialinę paramą pripažįstama siekiant užtikrinti tinkamas gyvenimo sąlygas tiems, kas neturi pakankamai išteklių, ir kovoti su socialine atskirtimi bei skurdu. Visi šie dalykai reglamentuojami pagal „Sąjungos teisės ir nacionalinių teisės aktų nustatytas taisykles ir praktiką" (Pagrindinių teisių chartijos 34 straipsnio 1 dalis).

ESTT sprendimu tais atvejais, kai valstybės narės piliečiams tereikia gyventi toje valstybėje narėje, kad joje gautų vaiko auginimo pašalpą, iš kitų ES valstybių narių piliečių negalima reikalauti pateikti oficialų leidimą joje gyventi, kad galėtų gauti tokias pačias išmokas[414]. Nesutikimas išleisti vaiko priežiūros atostogų kai kurių kategorijų asmenis, kaip antai motinas, užsakiusias pagimdyti joms kūdikius pagal surogacijos susitarimus, yra diskriminuojantis[415]. Taip pat yra ir valstybės tarnautojų vyrų atveju, kai nesutinkama išleisti jų vaiko priežiūros atostogų, jeigu jų žmonos nedirba ar neužsiima jokia profesine veikla, nebent žmonos negalėtų tenkinti su vaiko auginimu susijusių poreikių dėl sunkios ligos ar traumos[416]. Valstybės narės panašiai turi nustatyti išleidimo vaiko priežiūros atostogų tvarką ir tuo atveju, kai gimsta dvyniai, taip užtikrindamos, kad būtų tenkinami ypatingi tokių tėvų poreikiai. Tai galima užtikrinti nustatant vaiko priežiūros atostogų trukmę pagal gimusių vaikų skaičių ir imantis kitokių priemonių, kaip antai teikiant materialinę arba finansinę paramą[417].

Pagal ET teisę EŽTT nagrinėjo skundus dėl diskriminacijos skiriant vaiko priežiūros atostogas ir pašalpas tėvams Rusijoje.

Pavyzdys. Byloje *Konstantin Markin prieš Rusiją*[418] buvo atsisakyta išleisti vaiko priežiūros atostogų Rusijos kariuomenės karį, nors moterys karės turėjo teisę išeiti tokių atostogų. Teismo požiūriu, tai, kad kariai vyrai negalėjo išeiti vaiko priežiūros atostogų, nebuvo pagrįstai pateisinama. Nei specialiųjų ginkluotųjų pajėgų padėtis ir tvirtinimai dėl rizikos karinių operacijų

414 ESTT, C-85/96, *María Martínez Sala prieš Freistaat Bayern*, 1998 m. gegužės 12 d., 60–65 punktai.

415 ESTT, C-363/12, *Z. prieš A Government Department, The Board of Management of a Community School* [DK], 2014 m. kovo 18 d.

416 ESTT, C-222/14, *Konstantinos Maïstrellis prieš Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton*, 2015 m. liepos 16 d., 53 punktas.

417 ESTT, C-149/10, *Zoi Chatzi prieš Ypourgos Oikonomikon*, 2010 m. rugsėjo 16 d., 72–75 punktai.

418 EŽTT, *Konstantin Markin prieš Rusiją* [DK], Nr. 30078/06, 2012 m. kovo 22 d.

efektyvumui, nei argumentai dėl ypatingo moterų vaidmens auginant vaikus ar dėl nusistovėjusių šalies tradicijų nebuvo pripažinti pateisinančiais kitokį požiūrį į karius. Teismas nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 8 straipsniu.

Išsamesnių nuostatų dėl teisės į socialinę apsaugą, teisės į socialinę paramą ir medicinos pagalbą ir teisės naudotis socialinės rūpybos tarnybų paslaugomis pateikta ESC 12–14 straipsniuose. ESC 16 straipsnyje socialinės išmokos ir išmokos šeimai konkrečiai minimos kaip priemonės, kuriomis galima prisidėti prie šeimos gyvenimo ekonominės, teisinės ir socialinės apsaugos. ESC 30 straipsnyje numatyta teisė į apsaugą nuo skurdo ir socialinės atskirties. Kai kuriems prašymams suteikti socialinę apsaugą gali būti taikomas EŽTK 1 protokolo 1 straipsnis, jei pagal nacionalinės teisės aktus atsiranda nuosavybės teisė, kai juose numatyta teisė gauti tokias išmokas kaip socialines išmokas, nesvarbu, ar tai priklauso nuo iki tol mokėtų įmokų, ar ne[419].

Pagal ESC 12 straipsnį valstybės privalo sukurti arba toliau išlaikyti socialinės apsaugos sistemą ir stengtis, kad ta sistema nuolat tobulėtų, pasiektų aukštesnį lygį.

Pagal ESC 16 straipsnį valstybės privalo tinkamomis priemonėmis užtikrinti šeimų ekonominę, teisinę ir socialinę apsaugą. Pagrindinės priemonės, kuriomis to siekiama, turėtų būti išmokos šeimai ar vaikams, teikiamos socialinės apsaugos sistemoje ir prieinamos visuotinai arba priklausomai nuo turimų išteklių. Šios išmokos turi tapti pakankamu priedu prie daugelio šeimų pajamų. ESTK vertina išmokų šeimai (tėvams) pakankamumą pagal vidutines ekvivalentines pajamas (Eurostato duomenis)[420]. ESTK nustatė, kad jokios bendros išmokų šeimai sistemos nebuvimas prieštarauja ESC[421].

Vis dėlto ESTK pripažįsta, kad išmokos vaikams gali būti mokamos su sąlyga dėl vaiko gyvenamosios vietos[422]. Jis nusprendė, kad taikant tik labai ribotą apsaugą nuo socialinės ir ekonominės rizikos vaikams (15–18 metų amžiaus), dirbantiems pagal specialias pameistrystės sutartis (jie turėjo teisę gauti tik ligos išmokas natūra ir buvo apdrausti 1 proc. draudimu nuo nelaimingų atsitikimų darbe), tam tikros kategorijos darbuotojai (nepilnamečiai) faktiškai lieka be „įprastos

419 EŽTT, *Stummer prieš Austriją* [DK], Nr. 37452/02, 2011 m. liepos 7 d., 82 punktas.

420 ESTK, 2006 m. išvados, Estija, p. 215.

421 ESTK, 2011 m. išvados, Turkija, 16 straipsnis.

422 ESTK (2007), Išvados XVIII-1. Bendras įvadas, p. 11.

apsaugos, teikiamos bendrojoje socialinės apsaugos sistemoje". Taigi, valstybė nevykdo savo pareigos nuolat gerinti socialinės apsaugos sistemą[423].

Pašalpų šeimai mokėjimo sustabdymas dėl to, kad vaikas nelanko mokyklos, taip pat yra neproporcingas šeimos teisės į ekonominę, socialinę ir teisinę apsaugą suvaržymas.

> Pavyzdys. Skunde prieš Prancūziją Europos prioritetinių paramos vaikams ir šeimoms jų namuose veiksmų komitetas (EUROCEF) teigė, kad pašalpų šeimai mokėjimo sustabdymas kaip priemonė, kuria siekta spręsti mokyklos nelankymo problemą, buvo šeimų teisės į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą pagal ESC 16 straipsnį pažeidimas. Nustatęs, kad ši priemonė nebuvo proporcinga siektam tikslui, Komitetas pažymėjo, kad „ginčijama priemone, pagal kurią sustabdytas ir galbūt nutrauktas pašalpų mokėjimas šeimoms, tėvams buvo perduota visa atsakomybė siekti tikslo, kad sumažėtų mokyklos nelankomumas, ir padidėjo ekonominis bei socialinis tokių šeimų pažeidžiamumas"[424].

Europos konvencijoje dėl darbuotojų migrantų teisinio statuso[425] nustatyta, kad darbuotojai migrantai, teisėtai dirbantys kitoje valstybėje, ir jų šeimos turėtų turėti lygias galimybes gauti socialinę apsaugą (18 straipsnis) ir kitas „socialines paslaugas", kuriomis jiems būtų padedama įsikurti priimančiojoje valstybėje (10 straipsnis). Panašiai ir Europos socialinės apsaugos konvencija saugo pabėgėlių ir asmenų be pilietybės teises naudotis socialine apsauga priimančiojoje valstybėje (įskaitant išmokas šeimoms už vaikus)[426].

Tarptautinėje teisėje vaiko teisę į tai, kad būtų užtikrintas deramas jo gyvenimo lygis, garantuoja TESKTP 11 straipsnis ir VTK 27 straipsnis.

---

423 ESTK, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) ir Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) prieš Graikiją*, skundas Nr. 66/2011, 2012 m. gegužės 23 d., 48 punktas.

424 ESTK, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 82/2012, 2013 m. kovo 19 d., 42 punktas.

425 Europos Taryba, Europos konvencija dėl darbuotojų migrantų teisinio statuso, CETS Nr. 93, 1977 m.

426 Europos Taryba, Europos socialinės apsaugos konvencija, CETS Nr. 78, 1972 m.

9 Migracija ir prieglobstis

ES	Aptariami klausimai	ET
SESV, 21 straipsnis Pagrindinių teisių chartija, 45 straipsnis (judėjimo laisvė) Priėmimo sąlygų direktyva (2013/33/ES) Grąžinimo direktyva (2008/115/EB) Prieglobsčio procedūrų direktyva (2013/32/ES) Dublino reglamentas (Nr. 604/2013) Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyva (2011/95/ES) Laisvo judėjimo direktyva (2004/38/EB) ESTT, C-648/11, *The Queen, prašoma MA ir kiti prieš Secretary of State for the Home Department,* 2013 m. (dėl asmenų perdavimo pagal Dublino reglamentą) Šengeno sienų kodeksas (Reglamentas (EB) Nr. 562/2006), VII priedas, 6 dalis	Atvykimas ir apsigyvenimas šalyje	EŽTK 8 straipsnis (šeimos gyvenimas)
Prieglobsčio procedūrų direktyva (2013/32/ES), 25 straipsnio 5 dalis	Amžiaus nustatymas	

ES	Aptariami klausimai	ET
SESV 67 ir 73 straipsniai ir 79 straipsnio 2 dalies a punktas Šeimos susijungimo direktyva (2003/86/EB) Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyva (2011/95/ES), 31 straipsnis Priėmimo sąlygų direktyva (2013/33/ES) Laikinos apsaugos direktyva (2001/55/EB) Dublino reglamentas (Nr. 604/2013) Grąžinimo direktyva (2008/115/EB), 13 straipsnis	**Šeimos susijungimas ir nuo šeimų atskirti vaikai**	EŽTK 8 straipsnis (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) EŽTT sprendimas *Şen prieš Nyderlandus*, Nr. 31465/96, 2001 m. (dėl teisių suderinimo) EŽTT sprendimas *Jeunesse prieš Nyderlandus* [DK], Nr. 12738/10, 2014 m. (šeimos gyvenimas, vaiko interesai)
Priėmimo sąlygų direktyva (2013/33/ES), 11 straipsnis Grąžinimo direktyva (2008/115/EB), 17 straipsnis	**Vaikų sulaikymas**	EŽTT sprendimas *Mubilanzila Mayeka ir Kaniki Mitunga prieš Belgiją*, Nr. 13178/03, 2006 m. (dėl asmenų sulaikymo ketinant juos išsiųsti iš šalies) EŽTT sprendimas *Popov prieš Prancūziją*, Nr. 39472/07 ir 39474/07, 2012 m. (dėl asmenų sulaikymo ketinant juos išsiųsti iš šalies) EŽTT sprendimas *Kanagaratnam ir kiti prieš Belgiją*, Nr. 15297/09, 2011 m. (dėl asmenų sulaikymo ketinant juos išsiųsti iš šalies)
Laisvo judėjimo direktyva (2004/38/EB), preambulė (24 dalis), 7, 12, 13 straipsniai ir 28 straipsnio 3 dalies b punktas	**Išsiuntimas iš šalies**	EŽTT sprendimas *Gül prieš Šveicariją*, Nr. 23218/94, 1996 m. (dėl šeimos išsiuntimo iš šalies) EŽTT sprendimas *Boultif prieš Šveicariją*, Nr. 54273/00, 2001 m. (dėl vaikų išsiuntimo iš šalies) EŽTT sprendimas *Tarakhel prieš Šveicariją* [DK], Nr. 29217/12, 2014 m. (dėl vaikų išsiuntimo iš šalies)

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 47–48 straipsniai (teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą, nekaltumo prezumpcija ir teisė į gynybą) Prieglobsčio procedūrų direktyva (2013/32/ES), 7 ir 25 straipsniai Nusikaltimo aukų teisių direktyva (2012/29/ES), 8 straipsnis	Teisė kreiptis į teismą	EŽTK 13 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinę gynybą) EŽTT sprendimas *Rahimi prieš Graikiją*, Nr. 8687/08, 2011 m. (veiksminga teisinė gynyba teikiant skundus dėl laikino sulaikymo įstaigose sąlygų)

ES turi aiškią kompetenciją teisės aktais reglamentuoti migracijos ir prieglobsčio teikimo sritį. Nuostatos dėl vaikų migrantų taikomos įvairiomis migracijos aplinkybėmis, įskaitant ilgalaikę migraciją darbo tikslais, prieglobsčio teikimą ir papildomą apsaugą; jos taip pat taikomos neteisėtai šalyje esantiems migrantams. Kartu su apsauga, kurią migrantai vaikai turi pagal ES pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnį, chartijos 18 ir 19 straipsniuose nustatyta jų teisė į prieglobstį ir apsaugą perkėlimo, išsiuntimo iš šalies arba ekstradicijos atveju. ES taip pat skiria dėmesio specifiniams nelydimų vaikų poreikiams, įskaitant tokius teisinius dalykus kaip teisėta globa ir teisinis atstovavimas, jų amžiaus nustatymas, šeimos narių paieška ir šeimos susijungimas, prieglobsčio procedūros, sulaikymas ir išsiuntimas iš šalies, taip pat kreipiamas dėmesys į vaikų gyvenimo sąlygų aspektus, įskaitant aprūpinimą būstu, sveikatos priežiūrą, švietimą ir mokymą, religiją, kultūros normas ir vertybes, poilsį ir laisvalaikį, socialinius ryšius ir su rasizmu susijusią patirtį[427].

ET teisės sistemoje migrantų vaikų teisės įvairiomis aplinkybėmis remiasi visų pirma pagal keturias konvencijas: EŽTK, Europos socialinę chartiją, Europos konvenciją dėl darbuotojų migrantų teisinio statuso ir Europos konvenciją dėl pilietybės. Šiame skyriuje daugiausia dėmesio skiriama EŽTK nuostatų, ypač 3 straipsnio (apsauga nuo nežmoniško, žeminančio elgesio), 5 straipsnio (laisvės atėmimas) ir 8 straipsnio (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą), taikomo atskirai arba kartu su 14 straipsniu (dėl nediskriminavimo), įgyvendinimui. Šiomis nuostatomis remiasi migrantų, pabėgėlių ir prieglobsčio prašančių vaikų bei jų šeimos narių teisės į šeimos susijungimą, teisės kreiptis į teismą ir toliau gyventi priimančiojoje valstybėje.

427 Toliau žr. FRA (2010); FRA (2011a), p. 27–38; FRA (2011b), p. 26–30.

Tarptautiniu lygmeniu keleta VTK nuostatų puoselėja vaikų teises migracijos ir prieglobsčio suteikimo srityje; jomis remtasi priimant kai kuriuos Europos lygmens teisės aktus. Konkrečiai kalbant, jos 7 straipsniu apsaugota vaikų teisė būti užregistruotiems tuoj po gimimo, teisė į pilietybę ir tėvų globą; 8 straipsniu ginama vaiko teisė turėti tapatybę, įskaitant pilietybę, vardą ir šeimos ryšius; 9 straipsniu užtikrinama, kad nuo tėvų atskirti vaikai galėtų toliau bendrauti su abiem savo tėvais, kai tai atitinka jų interesus; o 22 straipsniu pabėgėliams vaikams suteikta teisė gauti specialią apsaugą ir pagalbą. Be to, JT konvencija dėl pabėgėlių statuso[428] ir jos 1967 m. protokolas visuotinai laikomi pagrindiniais tarptautinę pabėgėlių apsaugą reglamentuojančiais teisės aktais.

Tolesniuose skirsniuose rašoma apie atvykimą ir apsigyvenimą šalyje (9.1 skirsnis), amžiaus nustatymą (9.2 skirsnis), atskirtų vaikų prisijungimą prie savo šeimos (9.3 skirsnis), sulaikymą (9.4 skirsnis), išsiuntimą iš šalies (9.5 skirsnis) ir teisę kreiptis į teismą (9.6 skirsnis).

9.1. Atvykimas ir apsigyvenimas šalyje

Pagrindiniai faktai

- ES piliečiai turi teisę laisvai judėti ES teritorijoje.
- Sprendimai dėl vaikų atvykimo ir apsigyvenimo šalyje turėtų būti priimami pagal tinkamus mechanizmus ir procedūras bei turi atitikti vaiko interesus.

Pagal ES teisę vaikų teisių pobūdis ir taikymo sritis labai skiriasi priklausomai nuo vaiko pilietybės ir vaiko tėvų bei nuo to, ar vaikas migruoja kartu su tėvais, ar savarankiškai.

ES piliečių migraciją reglamentuoja įvairūs teisės aktai. ES piliečiams suteikta daug teisių siekiant sudaryti palankiausias sąlygas asmenų judėjimui visoje ES. Visų pirma, SESV 21 straipsnyje nustatyta, kad ES piliečiai ir jų šeimų nariai turi teisę persikelti ir laisvai gyventi bet kurios ES valstybės narės teritorijoje. Be to, atvykę į priimančiąją valstybę jie turi teisę į tai, kad su jais būtų elgiamasi vienodai kaip ir su tos valstybės piliečiais dėl galimybių įsidarbinti ir darbo sąlygų,

428 JT, Generalinė Asamblėja, *Konvencija dėl pabėgėlių statuso*, 1951 m. liepos 28 d., Jungtinės Tautos, Sutarčių serija, 189 tomas, p. 137.

socialinių išmokų ir pašalpų, mokyklos lankymo, sveikatos priežiūros ir t. t.[429] ES pagrindinių teisių chartijos 45 straipsnyje judėjimo laisvė vienodai garantuota visiems ES piliečiams.

Be to, vaikų, kurie persikelia kartu su savo ES piliečiais tėvais arba globėjais, teises taip pat reglamentuoja Laisvo judėjimo direktyva[430]. Joje nustatyta, kad šeimos nariai turi teisę atvykti ir apsigyventi priimančiojoje valstybėje kartu su pagrindiniu migrantu, ES piliečiu, arba vėliau, jam jau persikėlus į ją gyventi (5 straipsnio 1 dalis). Šeimos nariais pagal šį teisės aktą laikomi ir migruojančio ES piliečio ar jo sutuoktinio arba partnerio vaikai iki 21 metų arba „išlaikytiniai" (2 straipsnio 2 dalis). Jie gali būti tiek ES piliečiai, tiek ne ES piliečiai, su sąlyga, kad pagrindinis migrantas, su kuriuo jie persikelia gyventi į ES šalį, būtų ES pilietis. Pirmus tris mėnesius po persikėlimo šeima turi besąlyginę teisę gyventi toje šalyje, tačiau po to ES piliečiai, kurie nori, kad jų vaikai liktų kartu su jais priimančiojoje valstybėje, privalo įrodyti, kad turi pakankamai finansinių išteklių ir visavertį sveikatos draudimą, kad galėtų juos išlaikyti (7 straipsnis). Vaikai ir kiti šeimos nariai automatiškai įgyja teisę nuolat gyventi priimančiojoje šalyje po penkerių nuolatinio gyvenimo joje kartu su ES piliečiu metų (16 straipsnio 2 ir 18 dalys). Tuo metu jiems nebetaikomos jokios sąlygos dėl išteklių ar sveikatos draudimo.

Trečiųjų šalių piliečių, kurie nėra migruojančio ES piliečio šeimos nariai, judėjimo laisvė yra labiau apribota. Šią sritį iš dalies reglamentuoja ES teisė ir iš dalies nacionaliniai imigracijos įstatymai.

Per tarptautinės apsaugos procedūras vaikai laikomi „pažeidžiamais asmenimis", į kurių ypatingą padėtį valstybės narės privalo atsižvelgti įgyvendindamos ES teisės nuostatas[431]. Dėl to valstybės turi nustatyti ir tenkinti bet kokius specialius poreikius, kurių gali turėti visų pirma prieglobsčio prašantys vaikai, atvykę į priimančiąją šalį. ES pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnis taikomas reikalavimams dėl atvykimo ir apsigyvenimo šalyje pagal ES prieglobsčio *acquis*, kiek

429 Tam tikri apribojimai nustatyti migrantams iš naujausios ES valstybės narės Kroatijos pereinamuoju laikotarpiu iki 2015 m. birželio mėn. su galimybe valstybėms narėms šį laikotarpį pratęsti, kad apribojimai būtų taikomi iki 2020 m.

430 Įsidėmėkite, kad atitinkamos šios direktyvos nuostatos taikomos ir Europos ekonominėje erdvėje. Toliau žr. 1992 m. gegužės d. Europos ekonominės erdvės susitarimo III dalį (Laisvas asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimas) ir Europos bendrijos bei jos valstybių narių ir Šveicarijos Konfederacijos susitarimą dėl laisvo asmenų judėjimo, 1999 m. birželio 21 d. pasirašytą Liuksemburge ir įsigaliojusį 2002 m. birželio 1 d., OL 2002 L 114/6.

431 Konkrečiai žr. Priėmimo sąlygų direktyvos 2013/33/ES 21 straipsnį ir Grąžinimo direktyvos 2008/115/EB 3 straipsnio 9 dalį.

tai susiję su vaikais. Jame reikalaujama, kad ES valstybės narės užtikrintų, jog visuose valstybės arba privačių institucijų veiksmuose, susijusiuose su vaikais, pirmiausia būtų vadovaujamasi vaiko interesais. Konkrečiau kalbant, vaiko interesų principu grindžiamas Direktyvos 2013/32/ES dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendros tvarkos (Prieglobsčio procedūrų direktyvos)[432] ir Reglamento, kuriuo išdėstomi valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliečio arba asmens be pilietybės vienoje iš valstybių narių pateikto tarptautinės apsaugos prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijai ir mechanizmai (Dublino reglamentas)[433], nuostatų, susijusių su vaikais, įgyvendinimas. Abiem teisės aktais suteikta konkrečių garantijų ir nelydimiems vaikams, įskaitant teisinį atstovavimą jiems. Pagal Reglamentą Nr. 562/2006 dėl Šengeno sienų kodekso sienų apsaugos pareigūnai privalo tikrinti, ar vaikus lydintys asmenys turi tėvų globos teises jų atžvilgiu, ypač tais atvejais, kai vaikus lydi tik vienas suaugęs asmuo ir yra rimtų priežasčių įtarti, kad vaikai gali būti neteisėtai atskirti nuo savo teisėto globėjo arba globėjų. Tokiu atveju sienos apsaugos pareigūnas turi atlikti tolesnį tyrimą ir nustatyti, ar pateiktoje informacijoje nėra neatitikimų ar prieštaravimų. Jeigu vaikai keliauja nelydimi, sienų apsaugos pareigūnai, nuodugniai patikrindami jų kelionės dokumentus ir patvirtinamuosius dokumentus, turi įsitikinti, kad vaikai neišvyksta iš šalies teritorijos prieš asmens ar asmenų, turinčių tėvų teises juos prižiūrėti, norą[434].

Pagal ET teisę valstybės turi teisę, laikydamosi nusistovėjusių tarptautinės teisės normų ir sutartinių įsipareigojimų, įskaitant pagal EŽTK, kontroliuoti užsieniečių atvykimą, gyvenimą jose ir išsiuntimą iš jų teritorijos. Teise į tai, kad būtų gerbiamas privatus ir šeimos gyvenimas pagal EŽTK 8 straipsnį, dažnai remiamasi kaip apsaugos nuo išsiuntimo iš šalies garantija bylose dėl vaikų, kurie antraip būtų vertinami kaip vaikai, kuriems tarptautinės apsaugos, įskaitant papildomą apsaugą, nereikia. Bylose dėl vaikų nustatyta 8 straipsnio pažeidimų dėl to, kad

432 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/32/ES dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendros tvarkos (nauja redakcija), 2013 m. birželio 29 d., L 180/60, 25 straipsnio 6 dalis.

433 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 604/2013, kuriuo išdėstomi valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliečio arba asmens be pilietybės vienoje iš valstybių narių pateikto tarptautinės apsaugos prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijai ir mechanizmai (nauja redakcija), OL 2013 L 180/31-180/59, 6 straipsnis.

434 2006 m. kovo 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 562/2006, nustatantis taisyklių, reglamentuojančių asmenų judėjimą per sienas, Bendrijos kodeksą (Šengeno sienų kodeksas), VII priedas, 6 dalis.

priverstinis jų atskyrimas nuo artimų šeimos narių galėjo turėti stiprų neigiamą poveikį jų švietimui, socialiniam ir emociniam stabilumui bei tapatybei[435].

9.2. Amžiaus nustatymas[436]

Pagrindiniai faktai

- Atliekant amžiaus nustatymo procedūras privaloma paisyti vaiko teisių.
- Amžiaus nustatymo procedūromis valdžios institucijos siekia teisiškai nustatyti migranto amžių, kad žinotų, kokias imigracijos procedūras ir taisykles jam reikia taikyti.

Pagal ES teisę Prieglobsčio procedūrų direktyvos 25 straipsnio 5 dalyje valstybėms narėms leista atlikti medicininius patikrinimus, tačiau jie turi būti atliekami „visapusiškai gerbiant asmens orumą, pasirenkant mažiausiai invazinius tyrimus, ir [juos] atlieka kvalifikuoti medicinos specialistai“. Pagal šią nuostatą taip pat reikia asmenis jiems suprantama kalba informuoti, kad gali būti atliktas toks vertinimas, ir gauti jų sutikimą dėl tokio patikrinimo. Jeigu asmuo nesutinka, kad būtų atliktas jo amžiaus nustatymas, jo prašymo dėl tarptautinės apsaugos suteikimo šiuo pagrindu atmesti negalima.

Visoje ES taikomų amžiaus nustatymo metodų pobūdis ir taikymo sritis gerokai skiriasi[437]. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės teisminės institucijos persvarstė šalyje taikomas amžiaus nustatymo procedūras ir *Merton* byloje nustatė minimalius procedūrinius reikalavimus, taikytinus nustatant amžių, kai asmuo teigia esąs nelydimas vaikas[438]. Šie reikalavimai, be kita ko, apima ir prieglobsčio prašytojo teisę būti informuotam apie priežastis, dėl kurių atmestas jo prašymas, arba apie jo apklausėjo prieštaravimus[439]. Nacionaliniai teismai taip pat nustatė, kad amžiaus nustatymo bylose abejotinas aplinkybes reikia aiškinti prašytojo

435 EŽTT, *Şen prieš Nyderlandus*, Nr. 31465/96, 2001 m. gruodžio 21 d. (paskelbta prancūzų kalba); EŽTT, *Tuquabo-Tekle ir kiti prieš Nyderlandus*, Nr. 60665/00, 2005 m. gruodžio 1 d.

436 Taip pat žr. FRA ir EŽTT (2014) 9.1.2 skirsnį.

437 Įvairių kiekvienoje šalyje taikomų metodų apžvalgą žr. Europos prieglobsčio paramos biuro gairėse dėl amžiaus nustatymo praktikos Europoje, Liuksemburgas, 2014 m. Toliau žr. FRA (2010), p. 53–55.

438 Jungtinė Karalystė – aukštojo teismo *R (B atstovas) prieš Londono miesto Mertono apylinkės merą ir savivaldą*, [2003] EWHC 1689 (Administracinis), 2003 m. liepos 14 d.

439 Žr. FRA (2010), p. 61–66.

naudai, nors kai kurie nacionaliniai teismai tai aiškina tik kaip „prašytojui palankų įrodymų vertinimą“, o ne oficialaus „abejotinų aplinkybių aiškinimo prašytojo naudai“ principo taikymą[440].

ET teisėje nėra specialios normos ar EŽTT suformuotos teisminės praktikos dėl vaikų teisių per amžiaus nustatymo procedūras. Tačiau šiuo tikslu taikomos pernelyg invazinės procedūros gali prieštarauti EŽTK 3 arba 8 straipsniui. 3 straipsnis aiškinamas kaip apimantis labai įvairias situacijas, kuriose gali būti pripažįstamas nežmoniškas arba žeminantis elgesys, įskaitant invazines fizines vaikų apžiūras[441]. Pagal 8 straipsnį, taikomą imigracijos aplinkybėmis, institucijos gali teisėtai apriboti vaiko teisę į privatų gyvenimą ir atlikti jo amžiaus nustatymo procedūras, jei tai daroma pagal įstatymus ir yra būtina apsaugoti vieną iš teisėtų tikslų, nurodytų EŽTK 8 straipsnio 2 dalyje.

Pagal tarptautinę teisę VTK 8 straipsniu valstybės įpareigotos gerbti vaiko teisę turėti savo tapatybę. Tai reiškia, kad jos privalo padėti vaikui įtvirtinti savo tapatybę, o dėl to gali reikėti patvirtinti vaiko amžių. Vis dėlto amžiaus nustatymo procedūros turėtų būti atliekamos tik kai nėra kitos išeities.

Bet kokiu atveju nacionalinės amžiaus nustatymo procedūros turėtų būti pagrįstos vaiko interesų principu. JT Vaiko teisių komitetas patvirtina, kad nustatant vaiko amžių derėtų atsižvelgti ir į fizinę vaiko išvaizdą, ir į psichologinę jo brandą. Amžiaus nustatymas turi būti atliekamas moksliniu, saugiu, vaikui ir lyčiai dėmesingu bei teisingu būdu, vengiant bet kokios rizikos pažeisti fizinę vaiko neliečiamybę ir deramai gerbiant žmogaus orumą[442].

440 Jungtinė Karalystė – apeliacinio teismo sprendimas *R (CJ atstovas) prieš Cardiff miesto tarybą*, [2011] EWCA Civ 1590, 2011 m. gruodžio 20 d., patvirtinta Jungtinės Karalystės aukštesniojo tribunolo (immigracijos ir prieglobsčio kolegijos) sprendime byloje *R (MK atstovas) prieš Wolverhampton miesto tarybą*, [2013] UKUT 00177 (IAC), 2013 m. kovo 26 d.

441 EŽTT, *Yazgül Yilmaz prieš Turkiją*, Nr. 36369/06, 2011 m. vasario 1 d. (paskelbta prancūzų kalba).

442 Bendrosios pastabos Nr. 6 (2005) dėl elgesio su nelydimais ir nuo šeimos atskirtais vaikais, išvykusiais iš savo kilmės šalies, (V)(a)(31)(A).

9.3. Nuo šeimos atskirtų vaikų prisijungimas prie savo šeimos[443]

Pagrindiniai faktai

- Europos lygmens nuostatomis daugiausia siekiama, kad vaikai saugiai prisijungtų prie savo tėvų priimančiojoje šalyje arba savo kilmės šalyje.
- Nustatant, kurie šeimos nariai turėtų prisijungti prie savo šeimos, pirmenybė bus teikiama vaiko tėvams ir (arba) pagrindiniams asmenims, kurie juo rūpinasi.
- Nagrinėjant šeimų susijungimo bylas turi būti vadovaujamasi vaiko interesais.

Pagal ES teisę svarbiausias teisės aktas yra Šeimos susijungimo direktyva, kurioje valstybės narės įpareigotos leisti į šalį atvykti ir joje gyventi nelydimo vaiko tėvams, kurie yra trečiosios šalies piliečiai, tais atvejais, kai vaiko prisijungimas prie savo tėvų užsienyje neatitiktų jo interesų. Tais atvejais, kai vaikas neturi tėvų, valstybės narės turi diskreciją leisti į savo teritoriją atvykti ir joje apsigyventi teisėtam vaiko globėjui ar bet kokiam kitam šeimos nariui[444]. Taigi, „šeimos“ samprata ir susijusios teisės nelydimų vaikų atžvilgiu apima daugiau negu daugelio kitų kategorijų migrantų vaikų atvejais.

Prieglobsčio prašančių vaikų atveju Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyvoje akcentuojamas poreikis užtikrinti, kad nelydimas vaikas, kai įmanoma, būtų apgyvendintas su suaugusiais giminaičiais priimančiojoje valstybėje, kad jis nebūtų išskirtas su broliais ir seserimis ir kad trūkstami šeimos nariai būtų konfidencialiai ir saugiai surasti kiek įmanoma greičiau (31 straipsnis). Priėmimo sąlygų direktyvoje pateiktos panašios nuostatos dėl nelydimų vaikų, dar neįgijusių pabėgėlio statuso (24 straipsnis).

Tarybos direktyvoje 2001/55/EB dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant tokius asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą (Laikinos apsaugos direktyvoje), taip pat siekiama padėti prie šeimos greičiau prisijungti jos nariams (įskaitant vaikus),

443 Taip pat žr. FRA ir EŽTT (2014), 5.3 skirsnį dėl šeimų susijungimo.

444 Atitinkamai 10 straipsnio 3 dalies a ir b punktai.

vieniems nuo kitiems atskirtų dėl to, kad turėjo skubiai išvykti iš savo kilmės šalies (15 straipsnis)[445]. Vis dėlto ši direktyva iki šiol dar netaikoma; norint pradėti ją taikyti reikalingas Tarybos sprendimas, kuris dar nepriimtas.

Priėmimo sąlygų direktyvos (naujos redakcijos) 24 straipsnio 3 dalyje taip pat reikalaujama, kad valstybės narės prireikus imtųsi surasti nelydimo vaiko šeimos narius. Tai daroma tarptautinėms ar kitoms susijusioms organizacijoms padedant ir kuo greičiau, kai tik gaunamas tarptautinės apsaugos prašymas, kartu apsaugant vaiko interesus. Tais atvejais, kai gali kilti grėsmė nepilnamečio ar jo artimų giminaičių, ypač jeigu jie yra likę kilmės šalyje, gyvybei arba neliečiamybei, reikia stengtis, kad informacija apie tuos asmenis būtų renkama, tvarkoma ir perduodama laikantis konfidencialumo, taigi būtų išvengta pavojaus jų saugumui. Be to, pagal Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyvos (naujos redakcijos) 31 straipsnio 5 dalį tarptautinės apsaugos suteikimas vaikui neturėtų trukdyti pradėti ar tęsti jo šeimos paieškos proceso.

Be to, Dublino reglamente nustatyta, kad jeigu nelydimas vaikas turi kitoje valstybėje narėje gyvenantį giminaitį ar kelis giminaičius, kurie gali juo pasirūpinti, valstybės narės privalo, kai įmanoma, padėti vaikui prisijungti prie giminaičių, nebent tai prieštarautų vaiko interesams (8 straipsnis). Reglamente taip pat nustatyta pareiga ieškoti vaiko giminaičių valstybių narių teritorijoje, kartu apsaugant vaiko interesus (6 straipsnis). Be to, Priėmimo sąlygų direktyvoje nustatyta pareiga pradėti vaiko šeimos narių paiešką, kai būtina, pasitelkiant į pagalbą tarptautines arba kitas susijusias organizacijas (24 straipsnis). Pastarąją pagalbą numatyta teikti ir pagal Dublino reglamentą (6 straipsnis).

Vaiko interesų principą visada būtina taikyti svarstant galimą sprendimą dėl šeimos susijungimo. Pavyzdžiui, tėvai turi gebėti įrodyti, kad gali tinkamai atlikti tėvų pareigas rūpindamiesi savo vaiku. Nacionaliniai teismai pripažįsta vaiko grąžinimą į kilmės šalį neteisėtu, kai institucijos negauna įrodymų, kad vaikas bus tinkamai priimtas ir juo bus rūpinamasi toje šalyje (Grąžinimo direktyva, 10 straipsnio 2 dalis).

Pagal ET teisę EŽTK 8 straipsnis nesuteikia tėvams migrantams ir jų vaikams besąlyginės teisės rinktis, kur jie norėtų gyventi. Nacionalinės institucijos gali

445 2001 m. liepos 20 d. Tarybos direktyva 2001/55/EB dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant toks asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą, OL 2001 L 212.

teisėtai išsiųsti iš šalies arba atsisakyti į ją įsileisti šeimos narius, jeigu nėra neįveikiamų kliūčių, dėl kurių šeimos gyvenimas kitur būtų neįmanomas[446]. Tokie sprendimai visada turi būti proporcingai priimami atsižvelgiant į bendro pobūdžio viešosios politikos problemas, be kita ko, siekiant išsiųsti iš šalies arba neleisti į ją atvykti vienam iš vaiko tėvų, įvykdžiusiam nusikaltimą.

Pavyzdys. Byloje *Şen prieš Nyderlandus* EŽTT patvirtino, kad ieškant pusiausvyros tarp vaiko ir šeimos teisių ir bendrųjų viešosios politikos interesų būtina atsižvelgti į tris svarbiausius veiksnius: vaikų amžių, jų padėtį kilmės šalyje ir tai, kiek jie faktiškai yra priklausomi nuo savo tėvų.

Pavyzdys. Byloje *Jeunesse prieš Nyderlandus*[447] Nyderlandų valdžios institucijos nesutiko leisti moteriai iš Surinamo, susituokusiai su Nyderlandų piliečiu, su kuriuo ji susilaukė trijų vaikų, gyventi Nyderlanduose dėl to, kad šioje šalyje gyveno jos šeima. EŽTT manymu, valdžios institucijos neskyrė pakankamai dėmesio tam, kokį poveikį toks jų sprendimas turėtų pareiškėjos vaikams ir jų interesams. EŽTT nustatė EŽTK 8 straipsnio pažeidimą dėl to, kad nepavyko tinkamai suderinti asmeninius pareiškėjos interesus ir jos šeimos interesą gyventi šeimos gyvenimą Nyderlanduose su šios šalies vyriausybės interesu kontroliuoti imigraciją dėl viešosios tvarkos.

Pagal tarptautinę teisę vaikas turi turėti teisę nebūti atskirtas nuo savo šeimos, nebent manoma, kad jį reikia atskirti dėl jo paties interesų (VTK 9 straipsnio 1 dalis). VTK 10 straipsnyje nustatyta, kad vaikui, kurio tėvai gyvena skirtingose valstybėse, turėtų būti leidžiama persikelti iš vienos valstybės į kitą, kad galėtų toliau bendrauti su abiem savo tėvais arba prie jų prisijungti pagal nacionalinius imigracijos įstatymus. VTK 3 straipsnyje įtvirtintu vaiko interesų principu grindžiami visi sprendimai dėl vaikų arba nelydimų vaikų prisijungimo prie savo šeimos. [448]

446 EŽTT, *Bajsultanov prieš Austriją*, Nr. 54131/10, 2012 m. birželio 12 d.; EŽTT, *Latifa Benamar ir kiti prieš Nyderlandus*, nutartis dėl priimtinumo, Nr. 43786/04, 2005 m. balandžio 5 d.

447 EŽTT, *Jeunesse prieš Nyderlandus* [DK], Nr. 12738/10, 2014 m. spalio 3 d.

448 Pasak UNICEF, nagrinėdami prašymus leisti vaikui prisijungti prie savo šeimos priimančiojoje valstybėje nacionaliniai teismai taip pat turi užtikrinti, jog tėvai nesinaudotų savo vaikais tam, kad gautų leidimus gyventi toje valstybėje. Žr. UNICEF, Teisminis VTK 3 straipsnio įgyvendinimas Europoje, p. 104. Taip pat žr. UNHCR *Vaiko interesų nustatymo gaires*, 2008 m. gegužės mėn.

9.4. Sulaikymas

Pagrindiniai faktai

- Europos teisės aktai leidžia sulaikyti vaikus imigracijos aplinkybėmis tik tada, kai nėra kitos išeities.
- Nacionalinės institucijos privalo įkurdinti vaikus tinkamose alternatyviose apgyvendinimo vietose.

ES teisėje pagal Priėmimo sąlygų direktyvos (naujos redakcijos) 11 straipsnį vaikus sulaikyti galima tik kraštutiniu atveju ir tik kai kitų švelnesnių priemonių veiksmingai taikyti neįmanoma. Toks sulaikymas turėtų trukti kuo trumpiau ir turi būti visomis išgalėmis stengiamasi sulaikytus vaikus paleisti į laisvę ir apgyvendinti jiems tinkamuose būstuose. Sulaikyti vaikai turėtų turėti galimybę užsiimti laisvalaikio veikla, įskaitant pagal amžių jiems tinkamais žaidimais ir pramogomis. Pagal tą patį straipsnį nelydimi nepilnamečiai taip pat turėtų būti sulaikomi tik išimtinais atvejais, dedant visas pastangas juos kuo greičiau paleisti. Jie niekada neturėtų būti laikomi įkalinimo įstaigose, o apgyvendinami tokiose įstaigose, kurių darbuotojai yra tinkami ir patalpos pritaikytos pagal jų amžių. Jie turėtų būti apgyvendinti atskirai nuo suaugusiųjų.

Grąžinimo direktyvos 17 straipsnyje numatytas vaikų ir jų šeimų, kurių prieglobsčio prašymai atmesti, sulaikymas tam tikromis sąlygomis. Tačiau joje reikalaujama apgyvendinti nelydimus vaikus institucijose, kurių darbuotojai ir patalpos būtų tinkami ir atitiktų jų amžiaus asmeninius poreikius. ESTT dar neturi suformuotos teisminės praktikos dėl vaikų sulaikymo.

ET teisėje migrantų vaikų sulaikymo atvejai nagrinėjami pagal EŽTK 3 ir 5 straipsnius.

Pavyzdys. Byloje *Mubilanzila Mayeka ir Kaniki Mitunga prieš Belgiją*[449] nelydimas vaikas buvo sulaikytas ir apribota jo laisvė. Penkiametis vaikas du mėnesius laikytas laikiname suaugusiesiems skirtame centre, negaudamas tinkamos paramos. Tai buvo mergaitė, kuri atvyko iš Kongo Demokratinės Respublikos be reikiamų kelionės dokumentų, tikėdamasi prisijungti prie savo motinos, įgijusios pabėgėlio statusą Kanadoje. Vėliau ši mergaitė

449 EŽTT, *Mubilanzila Mayeka ir Kaniki Mitunga prieš Belgiją*, Nr. 13178/03, 2006 m. spalio 12 d.

buvo grąžinta į Kongo Demokratinę Respubliką, nepaisant to, kad toje šalyje neturėjo šeimos narių, kurie ja rūpintųsi. EŽTT nusprendė, jog nesant jokios rizikos, kad šis vaikas bandys išvengti Belgijos institucijų priežiūros, jo nederėjo laikyti uždarame suaugusiesiems skirtame centre. EŽTT taip pat pažymėjo, kad buvo įmanoma imtis kitokių priemonių, kaip antai įkurdinti mergaitę specialiame globos centre arba globėjų šeimoje, kas būtų labiau atitikę vaiko interesus, įtvirtintus VTK 3 straipsnyje. EŽTT nustatė EŽTK 3, 5 ir 8 straipsnių pažeidimus.

Kitose bylose akcentuotas sulaikymo neteisėtumas, net tais atvejais, kai vaiką lydėjo vienas iš jo tėvų.

Pavyzdys. Byloje *Muskhadzhiyeva ir kiti prieš Belgiją*[450] EŽTT nusprendė, kad mėnesį trukęs motinos ir keturių jos vaikų, kurių amžius buvo nuo septynių mėnesių iki septynerių metų, laikymas uždarame tranzito centre buvo EŽTK 3 straipsnio pažeidimas. Darydamas savo išvadas Teismas atkreipė dėmesį į faktą, kad šis centras buvo „nepritaikytas vaikams priimti“, todėl jų laikymas jame turėjo sunkių padarinių jų psichikos sveikatai.

Pavyzdys. Šis Teismo sprendimas patvirtintas byloje *Popov prieš Prancūziją*[451] dėl šeimos administracinio sulaikymo dviem savaitėms prieš išsiunčiant į Kazachstaną. EŽTT nustatė EŽTK 3 straipsnio pažeidimą, nes Prancūzijos valdžios institucijos neįvertino neišvengiamai žalingo poveikio abiem vaikams (penkių mėnesių ir trejų metų amžiaus), laikytiems sulaikymo centre „vaikams netinkamomis“ sąlygomis[452]. Teismas taip pat nustatė 5 ir 8 straipsnių pažeidimą visos šeimos atžvilgiu ir rėmėsi VTK 37 straipsniu, kuriame nustatytas reikalavimas, kad „su kiekvienu vaiku, kuriam atimta laisvė, būtų elgiamasi žmoniškai, kad būtų gerbiamas jo orumas atsižvelgiant į tokio amžiaus vaiko asmeninius poreikius“[453].

450 EŽTT, *Muskhadzhiyeva ir kiti prieš Belgiją*, Nr. 41442/07, 2010 m. sausio 19 d. (paskelbta prancūzų kalba).

451 EŽTT, *Popov prieš Prancūziją*, Nr. 39472/07 ir 39474/07, 2012 m. sausio 19 d.

452 *Ten pat*, 95 punktas.

453 *Ten pat*, 90 punktas.

Pavyzdys. Taip pat byloje *Kanagaratnam prieš Belgiją*[454] pripažinta, kad prieglobsčio prašiusios motinos ir trijų jos vaikų sulaikymas keturiems mėnesiams uždarame centre, skirtame neteisėtai šalyje esantiems užsieniečiams, buvo EŽTK 3 ir 5 straipsnių pažeidimas. Teismo manymu, nepaisant to, kad vaikus lydėjo jų motina, dėl uždarame centre juos įkurdinusių Belgijos institucijų kaltės jie patyrė nerimą ir pažeminimą; žinant visus bylos faktus galima teigti, kad kilo grėsmė normaliai jų raidai. [455]

Tarptautinėje teisėje VTK 9 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad kai sulaikomas vaikas, valstybės institucijos privalo informuoti to vaiko tėvus apie jo buvimo vietą[456].

9.5. Išsiuntimas iš šalies[457]

Pagrindiniai faktai

- Migrantų vaikų pažeidžiamumas išsiuntimo atveju yra neatsiejamas nuo jų tėvų gyvenimo priimančiojoje valstybėje statuso.
- Visi sprendimai dėl imigrantų vaikų ir jų šeimų arba pagrindinių globėjų išsiuntimo turėtų būti priimami vadovaujantis vaiko interesų principu.
- Pagal ES teisę esama tokių atvejų, kai vaikai migrantai gali likti priimančiojoje valstybėje, nepaisant jų tėvų teisinio statuso, ypač tam, kad galėtų baigti mokslus, arba tada, kai gyventi šeimos gyvenimą kitur būtų sunku.

454 EŽTT, *Kanagaratnam ir kiti prieš Belgiją*, Nr. 15297/09, 2011 m. gruodžio 13 d. (paskelbta prancūzų kalba).

455 Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (KPK) savo 19-ojoje bendrojoje ataskaitoje apibūdino apsaugos garantijas, skirtas neteisėtiems migrantams, iš kurių atimta laisvė, ir papildomas vaikų apsaugos garantijas, toliau žr.: *20 kovos su kankinimais metų, Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (KPK) 19-oji bendroji ataskaita*, nuo 2008 m. rugpjūčio 1 d. iki 2009 m. liepos 31 d.

456 Dėl tarptautinių apsaugos garantijų sulaikytiems vaikams žr. *Specialiojo pranešėjo kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško arba žeminančio elgesio ar bausmių klausimais ataskaitą*, 2015 m. kovo 5 d., A/HRC/28/68.

457 Kitaip vadinamas (priklausomai nuo teisinio konteksto) grąžinimu, išvežimu arba išvesdinimu, repatriacija, ekstradicija arba deportacija. Šiame skyriuje „išsiuntimu“ vadinamas teisėtas užsieniečio ar kito asmens išvežimas arba išvesdinimas iš valstybės teritorijos. Taip pat žr. FRA ir EŽTK (2014) 5.4 skirsnį dėl šeimos išsaugojimo (apsauga nuo išsiuntimo).

Pagal ES teisę, kaip ir kitose ES migracijos teisės srityse, vaikų išsiuntimą iš šalies reglamentuojančios taisyklės skiriasi priklausomai nuo jų pilietybės, jų tėvų pilietybės ir jų migracijos aplinkybių. Kai vaikas įgyja teisę atvykti į valstybę narę pagal ES laisvo judėjimo teisės aktus, tikėtina, kad jis galės joje ir pasilikti, net jeigu migruojantis ES pilietis, vienas iš jo tėvų, su kuriuo jis iš pradžių persikėlė į šią šalį, nebeatitiktų sąlygų, kad galėtų toliau joje gyventi, arba nuspręstų iš jos išvykti.

Konkrečiai pagal Laisvo judėjimo direktyvą vaikai ir kiti šeimos nariai gali likti priimančiojoje valstybėje ir po ES piliečio, vieno iš tėvų, su kuriuo jie iš pradžių į ją persikėlė, mirties (12 straipsnio 2 dalis), jeigu priimančiojoje valstybėje gyveno bent 12 mėnesių iki tėvo arba motinos mirties. Jie taip pat iš esmės gali likti priimančiojoje valstybėje ir po tėvo arba motinos išvykimo. Vis dėlto abiem atvejais, jeigu vaikas arba kitas šeimos narys yra trečiosios šalies pilietis, ar jis galės toliau gyventi toje šalyje, priklausys nuo jo gebėjimo įrodyti, kad jis turi pakankamai lėšų pragyventi. Jis taip pat turi būti apdraustas sveikatos draudimu (7 straipsnis).

Pagal šias taisykles dar daugiau lengvatų suteikiama priimančiosios valstybės švietimo įstaigose besimokantiems vaikams. Tokiais atvejais jie ir jų globos teises turintis tėvas ar motina arba globėjas turi teisę likti priimančiojoje valstybėje ir po pagrindinio migranto, ES piliečio, mirties arba išvykimo, nepriklausomai nuo vaiko pilietybės (12 straipsnio 3 dalis). Nors iš pradžių manyta, kad ši lengvata dėl švietimo taikoma tik šeimų, turinčių pakankamai lėšų pragyventi, vaikams[458], vėlesnė Teismo praktika patvirtino, kad ji taikoma ir besimokantiems vaikams, kurie gali būti priklausomi nuo socialinės rūpybos sistemos paramos[459].

Be to, šeimos nariai ir ypač trečiosios šalies piliečiai tėvai taip pat turi teisę likti priimančiojoje valstybėje po santuokos su partneriu ES piliečiu nutraukimo, jeigu jiems tenka pagrindinė pareiga globoti poros vaikus arba jiems suteiktos teisės bendrauti su savo vaikais, kuriomis jie turi naudotis priimančiojoje valstybėje (13 straipsnio 2 dalies b punktas ir 13 straipsnio 2 dalies d punktas).

458 ESTT, C-413/99, *Baumbast ir R. prieš Secretary of State for the Home Department*, 2002 m. rugsėjo 17 d.

459 ESTT, C-480/08, *Maria Teixeira prieš London Borough of Lambeth ir Secretary of State for the Home Department*, 2010 m. vasario 23 d.; ESTT, C-310/08, *London Borough of Harrow prieš Nimco Hassan Ibrahim ir Secretary of State for the Home Department* [DK], 2010 m. vasario 23 d. Migrantų vaikų švietimas toliau aptariamas 8.2 skirsnyje.

ESTT rėmėsi vaiko, kaip ES piliečio, statusu pagal SESV 20 straipsnį pripažindamas to vaiko tėvų, trečiosios šalies piliečių, teisę dirbti ir gyventi toje ES valstybėje narėje, kurios pilietis yra vaikas. Taip vaikas gali naudotis jam dėl ES piliečio statuso suteiktomis teisėmis, nors kitaip būtų priverstas išvykti iš ES kartu su savo tėvais[460]. Vis dėlto vėlesnėje ESTT praktikoje pažymima, jog „vienintelės aplinkybės, kad valstybės narės pilietis dėl ekonominių sumetimų arba norėdamas turėti neišskirtą šeimą Sąjungos teritorijoje pageidauja, kad jo šeimos nariai, kurie neturi vienos iš valstybių narių pilietybės, gyventų su juo Sąjungos teritorijoje, savaime dar nepakanka nuspręsti, kad, nepripažinus tokios teisės, Sąjungos pilietis būtų priverstas palikti Sąjungos teritoriją“[461].

Laisvo judėjimo direktyvoje aiškiai nustatyta, kad bet koks vaiko išsiuntimas iš šalies išskirtinėmis aplinkybėmis turėtų atitikti VTK nuostatas (24 konstatuojamoji dalis). Be to, jos 28 straipsnio 3 dalies b punkte įtvirtinta, kad vaikas negali būti išsiųstas, nebent būtų nuspręsta, kad tai atitinka vaiko interesus ir VTK nuostatas.

Dėl prieglobsčio prašančių vaikų, kurių prašymai nepatenkinami, Grąžinimo direktyvoje nustatyta, kad priimant sprendimus dėl nelydimų vaikų grąžinimo turėtų būti vadovaujamasi vaiko interesais (10 straipsnis). Be to, valstybės narės institucijos, prieš išsiųsdamos nelydimą vaiką iš tos valstybės narės teritorijos, turi įsitikinti, kad vaikas bus grąžintas jo šeimos nariui, paskirtam globėjui ar kad jis bus tinkamai priimtas valstybėje, į kurią grąžinamas (10 straipsnio 2 dalis).

Tokiomis aplinkybėmis, kai prieglobsčio prašantys vaikai grąžinami į kitą valstybę narę tam, kad joje būtų įvertinti jų prašymai suteikti prieglobstį, pagal Dublino reglamento nuostatas priimant tokius sprendimus turi būti vadovaujamasi vaiko interesų principu (6 straipsnis). Be to, reglamente pateiktas kontrolinis sąrašas, į kokius veiksnius turi atsižvelgti institucijos nustatydamos vaiko interesus. Reikia deramai atsižvelgti į vaiko šeimos susijungimo galimybes, vaiko gerovę ir socialinę raidą, saugumo ir apsaugos aspektus, ypač tada, kai vaikas rizikuoja tapti prekybos žmonėmis auka, ir į paties vaiko nuomonę, atsižvelgiant į jo amžių ir brandą.

460 ESTT, C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano prieš Office National de l'Emploi (ONEm)*, 2011 m. kovo 8 d.

461 ESTT, C-256/11, *Murat Dereci ir kiti prieš Bundesministerium für Inneres*, 2011 m. lapkričio 15 d., 68 punktas. Taip pat žr. ESTT, C-40/11, *Yoshikazu Iida prieš Stadt Ulm*, 2012 m. lapkričio 8 d. Toliau žr. FRA ir EŽTT (2014), p. 125–127.

Pavyzdys. Byloje *The Queen, prašant MA ir kitiems, prieš Secretary of State for the Home Department*[462] ESTT turėjo nustatyti, kuri valstybė buvo atsakinga nelydimo vaiko, pateikusio prašymus dėl prieglobsčio keliose ES valstybėse narėse ir neturėjusio šeimos ar artimųjų kitose ES valstybėse narėse, atveju. ESTT išaiškino, kad kai vaikas neturi šeimos narių, teisėtai esančių kurioje nors valstybėje narėje, už jo prašymo nagrinėjimą atsakinga ta valstybė, kurioje fiziškai yra vaikas. Tokį savo sprendimą Teismas pagrindė Pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnio 2 dalimi, pagal kurią visuose veiksmuose, susijusiuose su vaikais, pirmiausia turi būti vadovaujamasi vaiko interesais.

Pagal ET teisę valstybėms iš esmės leidžiama apriboti teisę į šeimos gyvenimo gerbimą pagal EŽTK 8 straipsnio 2 dalį.

Pavyzdys. Byloje *Gül prieš Switzerland*[463] pareiškėjas gyveno Šveicarijoje su savo žmona ir dukra; jie visi turėjo leidimus gyventi šioje šalyje dėl humanitarinių priežasčių. Pareiškėjas taip pat norėjo pasiimti į Šveicariją savo nepilnametį sūnų, kurį šeima buvo palikusi Turkijoje, tačiau Šveicarijos valdžios institucijos atsisakė patenkinti šį prašymą, daugiausia argumentuodamos tuo, kad jis neturėjo pakankamai lėšų savo šeimai išlaikyti. EŽTT nusprendė, kad išvykęs iš Turkijos pareiškėjas pats išsiskyrė su savo sūnumi. Iš nesenų jo apsilankymų Turkijoje buvo aišku, kad pradinės priežastys, dėl kurių jis paprašė politinio prieglobsčio Šveicarijoje, nebebuvo aktualios. Nebuvo kliūčių, dėl kurių šeima nebūtų galėjusi įsikurti savo kilmės šalyje, kurioje visą tą laiką gyveno jų nepilnametis sūnus. Nors Teismas pripažino, kad šeimos padėtis buvo labai sunki iš žmogiškosios pusės, EŽTK 8 straipsnio pažeidimo jis nenustatė.

Pavyzdys. Byloje *Üner prieš Nyderlandus*[464] buvo patvirtinta, kad derėtų atsižvelgti į poveikį, kurį išsiuntimas turėtų bet kokiems šeimoje esantiems vaikams, nustatant, ar tai būtų proporcingas sprendimas. Reikia, be kita ko, apsvarstyti „vaikų interesus ir gerovę, ypač situacijos rimtumą ir sunkumus su kuriais bet kurie vaikai <...> galėtų susidurti toje šalyje, į kurią ketinama

462 ESTT, C-648/11, *The Queen, prašoma MA ir kiti prieš Secretary of State for the Home Department*, 2013 m. birželio 6 d.

463 EŽTT, *Gül prieš Šveicariją*, Nr. 23218/94, 1996 m. vasario 19 d.

464 EŽTT, *Üner prieš Nyderlandus*, Nr. 46410/99, 2006 m. spalio 18 d., 57–58 punktai. Taip pat žr. *Boultif prieš Šveicariją*, Nr. 54273/00, 2001 m. rugpjūčio 2 d.

išsiųsti pareiškėją, ir ar esama tvirtų socialinių, kultūrinių ir šeimos ryšių su priimančiąja šalimi ir su šalimi, į kurią ketinama juos išsiųsti“.

Pavyzdys. Byloje *Tarakhel prieš Šveicariją*[465] Šveicarijos valdžios institucijos nesutiko nagrinėti afganų poros ir šešių jų vaikų prašymą suteikti prieglobstį ir priėmė sprendimą grąžinti juos į Italiją. EŽTT nustatė, jog turint omenyje Italijos priėmimo sistemoje esamą padėtį ir tai, kad nebuvo išsamios ir patikimos informacijos apie konkrečias priėmimo sąlygas šioje šalyje, Šveicarijos institucijos neturėjo pakankamai garantijų, kad prieglobsčio prašytojais, jeigu jie būtų grąžinti į Italiją, būtų pasirūpinta taip, kaip tinka pagal jų vaikų amžių. Todėl EŽTT nustatė, kad būtų pažeistas EŽTK 3 straipsnis, jeigu Šveicarijos institucijos grąžintų pareiškėjus į Italiją pagal reglamentą „Dublinas II“, prieš tai negavusios iš Italijos valdžios institucijų asmeninio patikinimo, kad šiais prieglobsčio prašytojais bus pasirūpinta, kaip tinka pagal jų vaikų amžių, ir kad šeima nebus išskirta.

Pagal tarptautinę teisę valstybė prašoma turi suteikti vienam arba abiem vaiko tėvams reikalingą informaciją apie nesančio šeimos nario ar narių buvimo vietą jų arešto, įkalinimo, ištrėmimo, deportacijos arba mirties atvejais, jei ši informacija nekenkia vaiko gerovei (VTK 9 straipsnio 4 dalis).

9.6. Teisė kreiptis į teismą[466]

Pagrindinis faktas

- Migrantai vaikai turi teisę į veiksmingą teisinę gynybą.

Pagal ES teisę vaiko teisė kreiptis į teismą imigracijos aplinkybėmis nustatytos keliuose teisės aktuose. Visų pirma, teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą nustatyta ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje. Ji apima teisę, kad bylą per pagrįstą laiko tarpą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, įskaitant galimybę gauti teisinę pagalbą, būti ginamam ir tinkamai teisiškai atstovaujamam pagal 48 straipsnį. Vaikų migrantų

465 EŽTT, *Tarakhel prieš Šveicariją* [DK], Nr. 29217/12, 2014 m. lapkričio 4 d.

466 Taip pat žr. FRA ir EŽTT (2014) 4.5 skirsnį dėl teisinės pagalbos per prieglobsčio ir grąžinimo procedūras.

atveju šios teisės įtvirtintos įvairiomis antrinės teisės aktų nuostatomis. Ypač Dublino reglamente valstybės narės įpareigotos užtikrinti, kad nelydimam vaikui atstovautų tinkamos kvalifikacijos profesionalas, galintis gauti visą svarbią informaciją apie to vaiko gyvenimą (6 straipsnis). Analogiškų nuostatų yra Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyvoje (31 straipsnis) ir Prieglobsčio procedūrų direktyvoje (25 straipsnis). Vaiko teisė į tai, kad jam būtų teisiškai atstovaujama, papildo ir teisė naudotis paramos aukoms tarnybų paslaugomis bei konfidencialios specialistų paramos paslaugomis pagal Direktyvos 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai (Nusikaltimo aukų teisių direktyva)[467], 8 straipsnį.

Vis dėlto teisės, siejamos su galimybe kreiptis į teismą, nėra be apribojimų ir gali būti taikomos tam tikros sąlygos dėl amžiaus. Pavyzdžiui, Prieglobsčio procedūrų direktyvoje valstybėms narėms leista „neskirti [teisinio] atstovo, jeigu nelydimas nepilnametis greičiausiai sulauks 18 metų anksčiau nei bus priimtas pirmosios instancijos sprendimas“ (25 straipsnio 2 dalis).

Pagal ET teisę EŽTT nusprendė, kad 6 straipsnis (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) netaikytinas bylose dėl sprendimų dėl užsieniečių atvykimo į šalį, buvimo joje ir išsiuntimo iš jos[468]. Vis dėlto tam tikromis aplinkybėmis galima remtis EŽTK 13 straipsniu (dėl teisės į veiksmingą teisinę gynybą).

Pavyzdys. Byloje *Rahimi prieš Graikiją*[469] nagrinėtas klausimas dėl sąlygų, kuriomis migrantas vaikas iš Afganistano, neteisėtai atvykęs į Graikiją, laikytas sulaikymo centre ir vėliau paleistas ketinant jį išsiųsti. Nustatęs EŽTK 13 straipsnio pažeidimą EŽTT pažymėjo, kad pareiškėjui pateiktoje informacinėje brošiūroje nebuvo nurodyta procedūra, kurios reikia laikytis norint pateikti skundą policijos viršininkui. Be to, pareiškėjui suprantama kalba nebuvo pranešta apie jo teisių gynimo priemones, kuriomis jis būtų galėjęs pasinaudoti skųsdamasis dėl savo sulaikymo sąlygų. Remdamasis Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (KPK) ataskaitomis EŽTT pažymėjo, kad Graikijoje nebuvo nepriklausomos institucijos, įgaliotos tikrinti teisėsaugos tarnybų sulaikytų asmenų kalinimo įstaigas. Jis taip pat pažymėjo, jog nebuvo

467 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, OL 2012 L 315/55.

468 EŽTT, *Maaouia prieš Prancūziją* [DK], Nr. 39652/98, 2000 m. spalio 5 d.

469 EŽTT, *Rahimi prieš Graikiją*, Nr. 8687/08, 2011 m. balandžio 5 d. (paskelbta prancūzų kalba).

nešališkos institucijos, kuri būti užtikrinusi tokios teisių gynimo priemonės veiksmingumą. Taigi, Teismas nustatė EŽTK 3 straipsnio, 5 straipsnio 1 ir 4 dalies bei 13 straipsnio pažeidimus.

Pagal ESC valstybės privalo remti teisinę (taip pat socialinę ir ekonominę) šeimos raidą (16 straipsnis). Be to, pagal 19 straipsnio 1 dalį valstybės privalo teikti „reikiamas ir nemokamas paslaugas" ir užtikrinti, kad darbuotojai migrantai ir jų šeimos gautų tikslią informaciją emigracijos ir imigracijos klausimais. Panašus „informavimo" reikalavimas (būtinas užtikrinant migrantų teisę kreiptis į teismą) nustatytas Europos konvencijos dėl darbuotojų migrantų teisinio statuso 6 straipsnyje, tačiau išsamesnės jos nuostatos dėl „teisės kreiptis į teismus ir administracines institucijas" (26 straipsnis) skirtos tik darbuotojams migrantams, o ne jų šeimos nariams[470].

Taip pat vertėtų paminėti, kad ET parengė labai išsamias gaires dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, kuriose išdėstyta, kaip visi teismų ir administraciniai procesai, įskaitant imigracijos procedūras, turėtų būti pritaikyti, kad atitiktų vaikų poreikius[471].

Pagal tarptautinę teisę VTK 37 straipsnis itin aktualus vaikams migrantams, kurių laisvė apribota, nes jame užtikrinama šių vaikų teisė tuoj pat gauti teisinę ir kitokią tinkamą pagalbą, taip pat teisė ginčyti savo laisvės atėmimo teisėtumą prieš teismą ar kitą kompetentingą, nepriklausomą ir nešališką organą, kurio sprendimas taip pat turi būti priimtas nedelsiant.

470 Europos Taryba, Europos konvencija dėl darbuotojų migrantų teisinio statuso, CETS Nr. 93, 1977 m.

471 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2010), *Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*, 2010 m. lapkričio 17 d.

10

Vartotojų ir asmens duomenų apsauga

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 38 straipsnis SESV 169 straipsnis Vartotojų teisių direktyva (2011/83/ES) Direktyva dėl nesąžiningos verslo įmonių komercinės veiklos vartotojų atžvilgiu vidaus rinkoje (2005/29/EB) Direktyva dėl bendros gaminių saugos (2001/95/EB) Klinikinių tyrimų direktyva (2001/20/EB) ESTT, C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH prieš Avides Media AG*, 2008 m. (dėl DVD diskų pardavimo internetu) ESTT, C-36/02, *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH prieš Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*, 2004 m. (dėl leidimo žaisti žaidimą) Reglamentas Nr. 536/2014 dėl žmonėms skirtų vaistų klinikinių tyrimų Direktyva dėl specialios mitybinės paskirties maisto produktų (2009/39/EB) Direktyva dėl žaislų saugos (2009/48/EB) Direktyva dėl valstybių narių įstatymų, skirtų produktams, kurie, atrodydami kitokie, nei yra iš tikrųjų, kelia pavojų vartotojų sveikatai ar saugai, suderinimo (87/357/EEB) Televizijos be sienų direktyva (89/552/EEB) Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyva (2010/13/ES)	Vaikų kaip vartotojų apsauga	Europos konvencija dėl televizijos be sienų

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 7 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą), 8 straipsnis (asmens duomenų apsauga) ir 52 straipsnis (teisių ir principų taikymo sritis ir aiškinimas) SESV 16 straipsnis Duomenų apsaugos direktyva (95/46/EB)	Vaikai ir duomenų apsauga	EŽTK 8 straipsnis (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) EŽTT sprendimas *K.U. prieš Suomiją*, Nr. 2872/02, 2008 m. (dėl skelbimo internete) EŽTT sprendimas *Avilkina ir kiti prieš Rusiją*, Nr. 1585/09, 2013 m. (dėl medicinos įrašų atskleidimo) Konvencija dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu

Šiame skyriuje aptariami Europos teisės aktai ir teismų praktika vartotojų ir duomenų apsaugos srityje. ES lygmeniu esama daugybės teisės aktų ir teismų praktikos, nes SESV aiškiai nustatyta ES kompetencija šiose srityse. ET dalyvavimas šioje srityje yra labiau ribotas. Sutarčių lygmeniu yra priimtos dvi pagrindinės konvencijos dėl žiniasklaidos ir duomenų apsaugos. EŽTT taip pat yra priėmęs sprendimus keliose su asmens duomenų apsauga susijusiose bylose.

Tolesniuose skirsniuose aptariami atskiri vartotojų teisės nuostatų aspektai, susiję su vaikais (10.1 skirsnis) ir duomenų apsauga (10.2 skirsnis). Juose nagrinėjama kiekvieną iš šių klausimų reglamentuojanti bendra teisinė sistema ir jos taikymas vaikams, taip pat, kai tinka, konkrečios vaikų apsaugos normos.

10.1. Vaikų kaip vartotojų apsauga

Pagrindiniai faktai

- ESTT sprendimu, vartotojų vaikų interesai ir jų teisių apsauga yra viršesni už reikalavimus visuomenės interesų labui, taigi dėl jų gali būti pagrįstai ribojamas laisvas prekių, asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimas.
- Vaikams kaip vartotojams turėtų būti suteikta reikiama informacija, kad jie galėtų atsižvelgti į visus svarbius faktus ir, būdami informuoti, priimti sprendimą dėl pirkimo.
- Nesąžininga yra tokia komercinė praktika, kuri neatitinka profesinio atidumo principo ir gali daryti įtaką suaugusiųjų ir vaikų vartotojų sprendimams sudaryti sandorius.
- Klinikiniuose tyrimuose vaikai gali dalyvauti tik tada, kai tikimasi, kad jiems skiriamas vaistas bus jiems tiesiogiai naudingas ir ši nauda būtų didesnė negu susijusi rizika.
- ES ir ET teisė riboja vaikams skirtos rinkodaros medžiagos kiekį, nors iš esmės jos nedraudžia.
- Vaikai turi teisę į specialią apsaugą – tai reiškia, kad jie turi būti apsaugoti nuo bet kokios reklamos ir prekybos per televiziją programų, kurios galėtų jiems daryti moralinę ar fizinę žalą.
- Rodyti produktų reklamą per vaikams skirtas programas yra draudžiama.

10.1.1. Vartotojų teisės

ES teisėje pamatiniai vartotojų apsaugos principai nustatyti SESV 169 straipsnio 1 dalyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 38 straipsnyje. ESTT pripažino, kad vaiko interesai yra viršesni už reikalavimus visuomenės interesų labui, taigi dėl jų galima pagrįstai riboti bendrosios rinkos laisves.

Pavyzdys. Byla *Dynamic Medien*[472] buvo susijusi su japoniškų animacinių filmų DVD diskų pardavimu internete Vokietijoje. Šie animaciniai filmai Jungtinėje Karalystėje buvo patvirtinti kaip tinkami vaikams nuo 15 metų. Tačiau jų tinkamumo nepatvirtino atitinkama Vokietijos institucija. Svarbiausias ESTT svarstytas klausimas buvo tai, ar jų uždraudimas Vokietijoje prieštaravo judėjimo laisvės principui. ESTT nusprendė, kad atitinkamų

472 ESTT, C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH prieš Avides Media AG*, 2008 m. vasario 14 d.

Vokietijos teisės nuostatų pagrindinis tikslas buvo apsaugoti vaikus nuo jų gerovei žalingos informacijos. Teismas nusprendė, kad šis prekių judėjimo laisvės apribojimas nebuvo neproporcingas, nes neviršijo to, kas būtina šios valstybės narės vaikų apsaugos tikslui pasiekti.

Pavyzdys. Byla *Omega*[473] buvo susijusi su „laserdome“ įrenginio eksploatavimu Vokietijoje. Žaidžiant žaidimą „laserdrome“ žaidėjai turėjo pataikyti į jutiklinius taikinius, pritvirtintus prie žaidėjų dėvimų liemenių. Šio žaidimo įrangą tiekė Jungtinės Karalystės įmonė; tiek šis žaidimas, tiek jo įranga buvo teisėtai siūlomi Jungtinės Karalystės rinkoje. Žaidimas buvo uždraustas Vokietijoje argumentuojant tuo, kad jis prieštaravo tokioms pagrindinėms vertybėms kaip žmogaus orumas. ESTT nustatė, kad šis Vokietijos institucijų nustatytas apribojimas neprieštaravo ES teisei, nes buvo tinkamai pagrįstas viešosios tvarkos sumetimais.

Po paskutinio ES vartotojų teisės aktų peržiūros proceso buvo priimta Vartotojų teisių direktyva 2011/83/ES, kuria siekiama visiškai suderinti nacionalinius įstatymus dėl nuotolinės prekybos ir ne prekybai skirtose patalpose sudaromų sutarčių, taip pat kitokių rūšių sutarčių su vartotojais[474]. Taip siekiama derinti aukšto lygio vartotojų apsaugą su įmonių konkurencingumu. Pagal Vartotojų teisių direktyvos 3 straipsnio 3 dalies a punktą ji netaikoma sutartims dėl socialinių paslaugų, įskaitant aprūpinimą socialiniu būstu, vaikų priežiūrą ir pagalbą šeimoms bei nuolat ar laikinai remtiniems asmenims, įskaitant ilgalaikę priežiūrą. Socialinės paslaugos apima paslaugas vaikams ir jaunimui, paramos šeimoms, įskaitant šeimas, kurias sudaro tik vienas iš tėvų ir jo vaikai, ir pagyvenusiems asmenims paslaugas, taip pat migrantams teikiamas paslaugas. Vartotojų teisių direktyvoje itin daug dėmesio skiriama informacijai, kurią privaloma pateikti prieš sudarant sutartį. Joje nustatyti „informacijos teikimo reikalavimai“ grindžiami prielaida, kad jeigu vartotojams, įskaitant vaikus, bus suteikta reikiama informacija, jie gebės atsižvelgti į visus svarbius faktus ir, būdami informuoti, priimti sprendimą dėl pirkimo.

473 ESTT, C-36/02, *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH prieš Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*, 2004 m. spalio 14 d.

474 2011 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/83/ES dėl vartotojų teisių, kuria iš dalies keičiamos Tarybos direktyva 93/13/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/44/EB bei panaikinamos Tarybos direktyva 85/577/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 97/7/EB, OL 2011 L 304/64 (ji turėjo būti įgyvendinta iki 2013 m. gruodžio 13 d.).

10.1.2. Nesąžininga komercinė praktika vaikų atžvilgiu

ES teisėje Direktyva 2005/29/EB dėl nesąžiningos įmonių komercinės veiklos vartotojų atžvilgiu vidaus rinkoje (NKVD)[475] reglamentuoja visus įmonių sandorius su vartotojais (sudaromus internetu ir ne internetu, tiek dėl prekių, tiek dėl paslaugų). Vaikai pagal NKVD įeina į „pažeidžiamų vartotojų" kategoriją (5 straipsnio 3 dalis). Sprendimai sudaryti sandorius negali būti priimami po patirto priekabiavimo, prievartos ar darytos pernelyg didelės įtakos arba klaidinančios informacijos suteikimo; vartotojai vaikai turi teisę laisvai priimti šiuos sprendimus. Direktyvoje draudžiama tokia produktų rinkodaros ir reklamos veikla, dėl kurios produktą galima supainioti su kitu produktu ar palaikyti prekių ženklą konkurento prekių ženklu, ir reikalaujama teikti vartotojams visą reikiamą informaciją aiškiai, suprantamai ir tinkamu laiku, kad jie galėtų priimti sprendimą dėl sandorio (6 ir 7 straipsniai).

10.1.3. Produktų sauga

Pagal ES teisę veikia visapusiška sistema, skirta užtikrinti, kad į rinką patektų tik saugūs ir kitus reikalavimus atitinkantys produktai. Ypač Direktyvoje 2001/95/EB dėl bendros gaminių saugos (DBGS) vaikų saugai skiriamas ypatingas dėmesys: jie įtraukti į vartotojų, kurie gali būti itin pažeidžiami dėl atitinkamų gaminių keliamos rizikos, kategoriją (DBGS 8 konstatuojamoji dalis). Taigi, gaminio saugą būtina įvertinti atsižvelgiant į visus svarbius aspektus, ypač į tai, kokių vartotojų kategorijoms tas gaminys skirtas.

Tarybos direktyva 87/357/EEB yra speciali produktų saugos direktyva dėl valstybių narių įstatymų, skirtų produktams, kurie, atrodydami kitokie, nei yra iš tikrųjų, kelia pavojų vartotojų sveikatai ar saugai, suderinimo[476]. Joje uždrausta parduoti, importuoti ir gaminti produktus, kurie atrodo kaip maisto produktai, tačiau maistui netinka. Valstybės narės turi atlikti tikrinimus ir užtikrinti, kad tokiais produktais nebūtų prekiaujama. Jei valstybė narė uždraudžia tam tikrą produktą pagal šios direktyvos nuostatas, ji privalo apie tai informuoti Komisiją ir pateikti

475 2005 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/29/EB dėl nesąžiningos įmonių komercinės veiklos vartotojų atžvilgiu vidaus rinkoje ir iš dalies keičianti Tarybos direktyvą 84/450/EEB, Europos Parlamento ir Tarybos direktyvas 97/7/EB, 98/27/EB bei 2002/65/EB ir Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (EB) Nr. 2006/2004, OL 2005 L 149/22.

476 1987 m. birželio 25 d. Tarybos direktyva 87/357/EEB dėl valstybių narių įstatymų, skirtų produktams, kurie, atrodydami kitokie, nei yra iš tikrųjų, kelia pavojų vartotojų sveikatai ar saugai, suderinimo, OL 1987 L 192/49.

išsamią informaciją apie tai kitoms valstybėms narėms. Konkretus žaislų saugos klausimas išsamiau aptariamas 10.1.6 skirsnyje.

10.1.4. Klinikiniai tyrimai su vaikais

Pagal ES teisę Direktyvoje 2001/20/EB[477] dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su geros klinikinės praktikos įgyvendinimu atliekant žmonėms skirtų vaistų klinikinius tyrimus, suderinimo vaikai priskiriami pažeidžiamiems asmenims, negalintiems duoti teisinio sutikimo dalyvauti klinikiniuose tyrimuose (3 konstatuojamoji dalis). Vaikai gali dalyvauti klinikiniuose tyrimuose tik tada, kai tas vaistas yra jiems tiesiogiai naudingas ir toji nauda yra didesnė už jo keliamą pavojų (3 konstatuojamoji dalis). Klinikinių tyrimų dalyviams turėtų būti garantuojama kiek įmanoma geresnė apsauga (4 straipsnis).

Taip pat Reglamente (ES) Nr. 536/2014 dėl žmonėms skirtų vaistų klinikinių tyrimų yra konkrečių nuostatų dėl vaikų, kurie priskiriami pažeidžiamų asmenų grupių kategorijai (10 straipsnio 1 dalis). Šiuo reglamentu siekiama palaipsniui pakeisti Direktyvą 2001/20/EB[478]. Jame reikalaujama kruopščiai įvertinti paraiškas dėl leidimo atlikti klinikinius tyrimus su vaikais. Vaiko teisinis atstovas turi duoti sutikimą, kad vyktų toks tyrimas, taip pat sutikimą turi duoti pats vaikas, jei jis gali turėti savo nuomonę (29 straipsnio 1 ir 8 dalys). Reglamente nustatytos specialios sąlygos dėl saugių klinikinių tyrimų su vaikais ir užtikrinimo, kad dėl jų būtų gautas informuoto asmens sutikimas (32 straipsnis). Tai tokios sąlygos: tiriamajam asmeniui neturi būti teikiama jokių paskatų, išskyrus tiesiogiai su dalyvavimu klinikiniame tyrime susijusių išlaidų ir negautų pajamų kompensavimą; klinikinio tyrimo tikslas yra klinikinės būklės, kuri gali pasireikšti tik vaikams, gydymas; galima moksliškai pagrįstai tikėtis, kad dalyvavimas klinikiniame tyrime bus tiesiogiai naudingas tiriamam nepilnamečiui ir ši nauda bus didesnė nei susijusi rizika ir našta, arba tyrimas bus naudingas grupei, kuriai priklauso tas nepilnametis, ir toks klinikinis tyrimas tam nepilnamečiui kels tik minimalią riziką ir susijusi našta bus minimali, palyginti su standartiniu gydymu, taikomu nepilnamečio būklės atveju. Tik kritiniais atvejais klinikiniai tyrimai su vaikais gali būti atliekami negavus jų ar jų teisinių atstovų sutikimo (35 straipsnio 1 dalis).

477 2001 m. balandžio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/20/EB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su geros klinikinės praktikos įgyvendinimu atliekant žmonėms skirtų vaistų klinikinius tyrimus, suderinimo, OL 2001 L 121/34.

478 2014 m. balandžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 536/2014 dėl žmonėms skirtų vaistų klinikinių tyrimų, kuriuo panaikinama Direktyva 2001/20/EB, OL 2014 L 158/1.

10.1.5. Kūdikiams ir mažiems vaikams skirtas maistas

ES teisėje Direktyva 2009/39/EB dėl specialios mitybinės paskirties maisto produktų[479] reglamentuoja maisto produktų, specialiai gaminamų kūdikiams ir mažiems vaikams iki 12 mėnesių, maistinę sudėtį ir saugą. Joje nustatytos taisyklės dėl pradinių mišinių kūdikiams ir tolesnio maitinimo mišinių, perdirbtų grūdinių maisto produktų ir maisto kūdikiams, taip pat dėl priedų, dedamų į maistą kūdikiams ir mažiems vaikams. Šia direktyva siekiama garantuoti produktų saugą ir užtikrinti, kad vartotojams būtų tiekiami tinkami produktai ir teikiama reikiama informacija. Joje, be kita ko, nustatyta, kad konkrečios mitybinės paskirties produktai turi atitikti specialius tam tikrų kategorijų asmenų, įskaitant sveikus kūdikius ir mažus vaikus, mitybos reikalavimus (1 straipsnio 3 dalies c punktas).

10.1.6. Žaislų sauga

Pagal ES teisę Direktyvos 2009/48/EB dėl žaislų saugos (ŽSD)[480] 2 straipsnyje žaislai apibrėžti kaip „[gaminiai, suprojektuoti ir skirti] vien tik arba ne vien tik žaisti vaikams iki 14 metų"[481]. I priede pateiktas nebaigtinis daiktų, kurie nelaikomi žaislais, tačiau gali būti klaidingai palaikyti žaislais, sąrašas. 2 straipsnio 2 dalyje taip pat išvardyti kai kurie žaislai, kuriems ši direktyva netaikoma. Be to, Direktyvoje dėl žaislų saugos sugriežtinti sveikatos ir saugos standartai nustačius kai kurių cheminių medžiagų leistinų kiekių žaislų medžiagose apribojimus (10 straipsnis)[482].

10.1.7. Vaikai ir reklama

Pagal ES teisę Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyva 2010/13/ES[483] išplėsta teisinio reglamentavimo sritis, nustatyta Direktyvoje 89/552/EEB dėl valstybių narių įstatymuose ir kituose teisės aktuose išdėstytų nuostatų, susijusių su televizijos programų transliavimu, derinimo (Televizijos be sienų direktyvoje).

---

479 2009 m. gegužės 6 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/39/EB dėl specialios mitybinės paskirties maisto produktų, OL 2009 L 124/21.

480 2009 m. birželio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/48/EB dėl žaislų saugos, OL 2009 L 170.

481 *Ten pat*, 2 straipsnio 1 dalis.

482 Europos Komisija taip pat yra sudariusi „savanoriškus susitarimus" su Europos žaislų pramonės gamintojais ir prekybininkais dėl žaislų saugos gerinimo. Toliau žr. http://ec.europa.eu/growth/sectors/toys/safety/index_en.htm

483 2010 m. kovo 10 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/13/ES dėl valstybių narių įstatymuose ir kituose teisės aktuose išdėstytų tam tikrų nuostatų, susijusių su audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų teikimu, derinimo (Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyva), OL 2010 L 95/1.

Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyva reglamentuoja rinkodaros, kurios poveikį gali patirti vaikai, medžiagos kiekį, kokybę ir turinį, reguliuodama reklaminių pranešimų trukmę (20, 24 ir 27 straipsniai). Joje draudžiama rodyti prekes vaikams skirtose programose (11 straipsnis) ir valstybėms narėms leidžiama uždrausti rodyti rėmėjų logotipą per programas vaikams (10 straipsnio 4 dalis)[484]. Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyvoje vaikų apsauga derinama su kitomis svarbiomis demokratinėmis vertybėmis, kaip antai saviraiškos laisve, pritariant minčiai, kad tokia apsauga yra įmanoma kartu vykdant būtinas tėvų pareigas (48 ir 59 konstatuojamosios dalys).

Veiksmingą Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyvos įgyvendinimą papildo 1998 m.[485] ir 2006 m.[486] rekomendacijos dėl vaikų ir žmogaus orumo apsaugos.

ET teisėje Europos konvencija dėl televizijos be sienų[487] yra pirmoji tarptautinė sutartis, kuria sukurta teisinė sistema, reglamentuojanti laisvą tarpvalstybinių televizijos programų platinimą Europoje. Joje nustatyta speciali vaikų ir jaunimo apsauga (7 straipsnio 2 dalis), pavyzdžiui, uždrausta rodyti pornografinę ir smurtinę medžiagą ir rasinę neapykantą kurstančias programas. Joje nustatyti reklamos standartai, reglamentuojamas reklamos laikas ir reklaminiai intarpai.

484 Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyvos veikimo bendrą apžvalgą žr.: COM(2012) 0203 *final*, Komisijos ataskaita Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui dėl Direktyvos 2010/13/ES (Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyvos) taikymo, 2012 m. gegužės 4 d., Briuselis, ir SWD(2012) 125 *final*, Komisijos tarnybų darbinis dokumentas, pridedamas prie pirmosios Komisijos ataskaitos Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui dėl Direktyvos 2010/13/ES (Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyvos) taikymo, 2012 m. gegužės 4 d., Briuselis.

485 1998 m. rugsėjo 24 d. Tarybos rekomendacija 98/560/EB dėl Europos audiovizualinių ir informacinių paslaugų sektoriaus konkurencingumo didinimo skatinant nacionalines sistemas, kuriomis siekiama panašaus ir veiksmingo nepilnamečių ir žmogaus orumo apsaugos lygio, OL 1998 L 270.

486 2006 m. gruodžio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija 2006/952/EB dėl nepilnamečių ir žmogaus orumo apsaugos ir dėl atsakymo teisės, atsižvelgiant į Europos audiovizualinių ir internetinių informacinių paslaugų pramonės konkurencingumą, OL 2006 L 378.

487 Europos Taryba, Europos konvencija dėl televizijos be sienų, CETS Nr. 132, 1989 m., iš dalies pakeista pagal 2002 m. Protokolo CETS Nr. 171 nuostatas.

10.2. Vaikai ir asmens duomenų apsauga

Pagrindiniai faktai

- Pagal ES ir ET teisę asmens duomenų apsauga pripažįstama viena pagrindinių teisių.
- Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo, būsto neliečiamybės ir susirašinėjimo slaptumo gerbimą (EŽTK 8 straipsnis), apima ir teisę į asmens duomenų apsaugą.
- Kartu su kitomis teisėmis dėl savo asmens duomenų vaikai turi ir teisę nesutikti, kad jų duomenys būtų tvarkomi, išskyrus atvejus, kai tai daroma dėl įtikinamų teisėtų priežasčių.

10.2.1. Europos duomenų apsaugos teisė

Pagal ES teisę ES turi kompetenciją teisės aktais reglamentuoti duomenų apsaugos klausimus (SESV 16 straipsnis)[488]. ES pagrindinių teisių chartijos 8 straipsnio 2 dalyje nustatyti pagrindiniai duomenų apsaugos principai (sąžiningas tvarkymas, reikalingas sutikimas arba teisėtas įstatymų nustatytas tikslas, teisė susipažinti su duomenimis ir juos taisyti), o pagal 8 straipsnio 3 dalį duomenų apsaugos taisyklių laikymąsi privalo kontroliuoti nepriklausoma institucija. 8 straipsnyje nustatyta teisė į asmens duomenų apsaugą gali būti ribojama pagal įstatymus ir iš pagarbos demokratinės visuomenės principams, kaip antai kitų teisėms ir laisvėms (Chartijos 52 straipsnis)[489].

Asmens duomenų apsauga tapo viena svarbiausių privatumą reglamentuojančios Europos teisės sričių. Pagrindinis šią sritį reglamentuojantis teisės aktas yra Direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (Duomenų apsaugos direktyva)[490].

488 Bendrą Europos duomenų apsaugos teisės apžvalgą žr. FRA ir ET (2014).

489 ESTT, sujungtos bylos C-468/10 ir C-469/10, *Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) ir Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) prieš Administración del Estado*, 2011 m. lapkričio 24 d., 48 punktas; ESTT, C-275/06, *Productores de Música de España (Promusicae) prieš Telefónica de España SAU* [DK], 2008 m. sausio 29 d., 68 punktas.

490 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (Duomenų apsaugos direktyva), OL 1995 L 281.

Kadangi duomenų tvarkymas vyksta uždarose, visuomenei neprieinamose erdvėse, vaikai, kaip ir kiti duomenų subjektai, paprastai nežino apie savo asmens duomenų tvarkymą. Siekiant, kad duomenų subjektai būtų mažiau pažeidžiami, Europos teisė garantuoja vaikams (ir kitiems duomenų subjektams) konkrečias asmenines teises, kaip antai teisę būti informuojamiems, kad renkami jų duomenys, teisę susipažinti su saugomais duomenimis ir žinoti jų tvarkymo operacijos aplinkybes, teisę prieštarauti neteisėtam duomenų tvarkymui, teises ištaisyti, ištrinti ir blokuoti duomenis.

Duomenų tvarkymo operacijų valdytojai turi teikti pakankamai informacijos apie duomenų tvarkymą (Duomenų apsaugos direktyvos 10 ir 11 straipsniai). Aiškinant šį reikalavimą taip, kad tai turi būti daroma vaikams tinkamu būdu, reiškia, kad kalbos vartosena tokiuose informaciniuose pranešimuose ir jų forma turi atitikti vaikų brandą ir būti vaikams suprantama. Teikiant šią informaciją mažų mažiausiai turi būti nurodytas duomenų tvarkymo tikslas, taip pat duomenų valdytojo tapatybė ir kontaktai (Duomenų apsaugos direktyvos 10 straipsnio a ir b punktai).

Duomenų apsaugos direktyvoje reikalaujama gauti duomenų subjektų sutikimą nepriklausomai nuo tvarkomų duomenų konfidencialumo (7, 8 ir 14 straipsniai). Per vaikams tinkamą sutikimo gavimo procedūrą reikia turėti omenyje vaiko raidą ir atitinkamai vis labiau įtraukti jį į šį procesą. Pirmiausia, prieš duodant sutikimą, vaiką konsultuoja jo teisinis atstovas, po to sutikimą duoda ir vaikas, ir teisinis atstovas, o kai vaikas pasiekia paauglystės amžių, reikia vien jo sutikimo.

Duomenų subjektai turi teisę į tai, kad jų duomenys būtų ištrinti, įskaitant galimybę pasiekti, kad jų asmens duomenys būtų pašalinti arba ištrinti jų prašymu, ir teisę nesutikti, kad jų asmens duomenys būtų tvarkomi. Pastaroji teisė tampa vis svarbesnė vaikams, nes labai daug vaikų asmens duomenų yra platinama ir prieinama socialiniuose tinkluose. Nors ESTT dar nėra nagrinėjęs bylų dėl vaikų, neseniai nagrinėtoje suaugusio pareiškėjo byloje jis nusprendė, kad teisė nesutikti su duomenų tvarkymu taikoma duomenims ir informacijai, „be kita ko, <...> tuo atveju, kai jie atrodo neadekvatūs, nereikšmingi ar nebereikšmingi arba pertekliniai pagal tuos tikslus ir praėjusį laiką“[491]. ESTT taip pat nusprendė, kad teisės nesutikti su duomenų tvarkymu taikymas turi būti derinamas ir su kitomis pagrindinėmis teisėmis.

491 ESTT, C-131/12, *Google Spain SL ir Google Inc. prieš Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) ir Mario Costeja González* [DK], 2014 m. gegužės 13 d., 93 punktas.

Pagal ET teisę EŽTT yra išaiškinęs teisę į asmens duomenų apsaugą kaip teisę, įeinančią į EŽTK 8 straipsnį. Teismas nagrinėja atvejus, kai keliamas duomenų apsaugos klausimas, įskaitant pranešimų perėmimą (pasiklausymą)[492], įvairių formų sekimą[493] ir apsaugą nuo asmens duomenų saugojimo valdžios institucijose[494]. EŽTT taip pat nusprendė, kad nacionalinėje teisėje turi būti imamasi tinkamų priemonių užtikrinti teisminę gynybą duomenų apsaugos teisių pažeidimų atvejais.

Pavyzdys. Byloje *K.U. prieš Suomiją*[495] pareiškėjas buvo vaikas, pasiskundęs dėl jo vardu paskelbto seksualinio turinio skelbimo interneto pažinčių svetainėje. Paslaugų teikėjas nesutiko atskleisti šią informaciją paskelbusio asmens tapatybės dėl konfidencialumo reikalavimų pagal Suomijos įstatymus. Pareiškėjas tvirtino, kad šalies įstatymai neteikė jam pakankamos apsaugos nuo privataus asmens, internete paskelbusio kompromituojančių duomenų apie pareiškėją, veiksmų. EŽTT nusprendė, kad valstybės turi pozityvių pareigų, be kita ko, imtis priemonių, kad pagarba privačiam gyvenimui būtų užtikrinama net ir asmeninių santykių srityje. Pareiškėjo atveju, norint praktiškai ir efektyviai užtikrinti jo apsaugą, reikėjo veiksmingomis priemonėmis nustatyti jo teisių pažeidėją ir patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn, tačiau valstybė tokios apsaugos nesuteikė, todėl Teismas nustatė EŽTK 8 straipsnio pažeidimą[496].

Pavyzdys. Byla *Avilkina ir kiti prieš Rusiją*[497] buvo susijusi su dvejų metų amžiaus mergaitės medicinos dokumentų atskleidimu prokurorui, šiam paprašius informacijos apie visus atvejus, kai Jehovos liudytojai nesutiko, kad būtų atliktas kraujo perpylimas. Pripažinęs, kad už paciento ir visuomenės interesus išsaugoti medicinos duomenų konfidencialumą gali būti viršesni interesai tirti nusikaltimus, Teismas pažymėjo, kad pareiškėja nebuvo nei įtariamoji, nei kaltinamoji jokioje baudžiamojoje byloje. Be to, pareiškėją gydę medicinos specialistai būtų galėję prašyti teismo leidimo atlikti kraujo perpylimą, jei būtų manę, kad mergaitės gyvybei gresia pavojus. Kadangi

492 Žr., pvz., EŽTT, *Malone prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 8691/79, 1984 m. rugpjūčio 2 d.; EŽTT, *Copland prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 62617/00, 2007 m. balandžio 3 d.

493 Žr., pvz., EŽTT, *Klass ir kiti prieš Vokietiją*, Nr. 5029/71, 1978 m. rugsėjo 6 d.; EŽTT, *Uzun prieš Vokietiją*, Nr. 35623/05, 2010 m. rugsėjo 2 d.

494 Žr., pvz., EŽTT, *Leander prieš Švediją*, Nr. 9248/81, 1987 m. kovo 26 d.; EŽTT, *S. ir Marper prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 30562/04 ir 30566/04, 2008 m. gruodžio 4 d.

495 EŽTT, *K.U. prieš Suomiją*, Nr. 2872/02, 2008 m. gruodžio 2 d. Toliau žr. 4 skyrių.

496 FRA ir ET (2014), p. 122.

497 EŽTT, *Avilkina ir kiti prieš Rusiją*, Nr. 1585/09, 2013 m. birželio 6 d.

nebuvo jokio neatidėliotino visuomeninio poreikio reikalauti atskleisti konfidencialią medicininę informaciją apie pareiškėją, EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 8 straipsnis.

Pavyzdys. Byloje *S. ir Marper prieš Jungtinę Karalystę*[498] vienuolikmečio berniuko pirštų atspaudai ir DNR duomenys buvo paimti dėl įtariamo bandymo apiplėšti, jie buvo laikomi neribotą laiką, nors galiausiai jis buvo išteisintas. Turint omenyje ląstelių pavyzdžiuose ir DNR duomenyse esamos asmeninės informacijos pobūdį ir kiekį, pats jos saugojimas buvo pirmojo pareiškėjo teisės į privatų gyvenimą pažeidimas. Pagal pagrindinius principus, kurie įtvirtinti atitinkamuose Europos Tarybos teisės aktuose ir kitų susitariančiųjų šalių teisėje ir praktikoje, duomenų saugojimas, ypač policijos darbo srityje, turi būti proporcingas jų rinkimo tikslui ir jo trukmė turi būti ribota. EŽTK 8 straipsnio teikiama apsauga būtų nepateisinamai sumenkinta, jeigu pažangius mokslinius baudžiamosios justicijos sistemos metodus būtų leidžiama naudoti besąlygiškai ir be kruopščių pastangų derinti galimą jų naudą su svarbiais privataus gyvenimo interesais. Ypač nepriimtini šiuo požiūriu buvo bendri ir nesirinktinai vykdomi duomenų saugojimo įgaliojimai Anglijos ir Velso institucijose, nes jose leista saugoti duomenis neribotą laiką, nepaisant teisės pažeidimo pobūdžio ar sunkumo arba įtariamojo amžiaus. Tolesnis duomenų saugojimas gali būti itin kenksmingas nepilnamečiams dėl ypatingos jų padėties ir jų raidos bei integracijos į visuomenę svarbos. Teismas padarė išvadą, kad toks duomenų saugojimas buvo neproporcingas pareiškėjo teisės į privatų gyvenimą pažeidimas.

Europos Tarybos konvencija dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu[499] (108 konvencija) taikoma visokiam duomenų tvarkymui tiek privačiajame, tiek viešajame sektoriuje; pagal ją asmenys, tarp jų ir vaikai, saugomi nuo galimų pažeidimų tvarkant jų asmens duomenis. 108-osios konvencijos papildomas protokolas reglamentuoja priežiūros institucijų steigimą ir valstybės sienas kertančius asmens duomenų srautus, kai jie perduodami į kitas valstybes, kurios nėra šios konvencijos šalys[500].

498 EŽTT, *S. ir Marper prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 30562/04 ir 30566/04, 2008 m. gruodžio 4 d.

499 Europos Taryba, Konvencija dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu, CETS Nr. 108, 1981 m.

500 Europos Taryba, Konvencijos dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu Papildomas protokolas dėl priežiūros institucijų ir valstybės sienas kertančių duomenų srautų, CETS Nr. 181, 2001 m.

108-ojoje konvencijoje yra nustatyti asmens duomenų tvarkymo principai dėl sąžiningo ir teisėto duomenų rinkimo ir automatizuoto tvarkymo; duomenys turi būti saugomi siekiant nustatytų teisėtų tikslų, nenaudojami kitiems su jais nesuderinamiems tikslams ir nelaikomi ilgiau negu būtina. Konvencijoje nustatyti ir duomenų kokybės principai. Tvarkyti „neskelbtinus“ duomenis, kaip antai duomenis apie asmens rasę, politines pažiūras, sveikatą, religiją, lytinį gyvenimą arba teistumą, be tinkamų teisinių apsaugos garantijų yra draudžiama. Konvencijoje taip pat įtvirtinta asmenų, tarp jų ir vaikų, teisė žinoti, kokia informacija apie juos saugoma, ir prireikus ją pataisyti. Konvencijoje nustatytos teisės gali būti ribojamos tik dėl už jas viršesnių, kaip antai valstybės saugumo arba gynybos interesų.

Pagal tarptautinės teisės normas teisė į duomenų apsaugą laikoma vaiko teisės į privatų gyvenimą dalimi, kuri įtvirtinta VTK 16 straipsnyje. Šiame straipsnyje nustatyta, kad vaikas neturi patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį, šeimyninį gyvenimą, buto neliečiamybę, susirašinėjimo slaptumą arba neteisėto kėsinimosi į jo garbę ar reputaciją. Šią teisę turi gerbti visi, įskaitant vaiko teisinį atstovą.

11

Vaiko teisės baudžiamojoje teisenoje ir alternatyviuose (neteisminiuose) procesuose

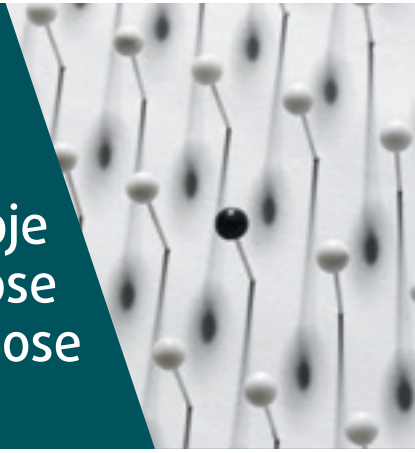

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 47 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą), 48 straipsnis (nekaltumo prezumpcija ir teisė į gynybą) ir 49 straipsnis (teisėtumo ir nusikalstamos veikos bei bausmės proporcingumo principai) Direktyva dėl teisės į vertimo paslaugas baudžiamajame procese (2010/64/ES) Direktyva dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese (2012/13/ES) Direktyva dėl teisės turėti advokatą (2013/48/ES)	**Teisingo bylos nagrinėjimo garantijos**	EŽTK 6 straipsnis (teisingas bylos nagrinėjimas) EŽTT sprendimas *T. prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 24724/94, 1999 m. (dėl vaikų teismo procese) EŽTT sprendimas *Panovits prieš Kiprą*, Nr. 4268/04, 2008 m. (dėl teisės turėti advokatą)

ES	Aptariami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartija, 4 straipsnis (kankinimo, nežmoniško ir žeminančio elgesio uždraudimas) ir 6 straipsnis (teisė į laisvę)	Sulaikymas	EŽTK 3 straipsnis (kankinimo, nežmoniško ir žeminančio elgesio uždraudimas) ir 5 straipsnis (teisė į laisvę) EŽTT sprendimas *Bouamar prieš Belgiją*, Nr. 9106/80, 1988 m. (sulaikymas auklėjimo priežiūros tikslais) EŽTT sprendimas *D.G. prieš Airiją*, Nr. 39474/98, 2002 m. (sulaikymas auklėjimo priežiūros tikslais) EŽTT sprendimas *Nart prieš Turkiją*, Nr. 20817/04, 2008 m. (sulaikymas iki teismo) EŽTT sprendimas *Güveç prieš Turkiją*, Nr. 70337/01, 2009 m. (sulaikymo sąlygos)
Nusikaltimo aukų teisių direktyva (2012/29/ES) ESTT, C-105/03, *Baudžiamoji byla prieš Maria Pupino* [DK], 2005 m. (dėl liudijančių vaikų parodymų teisme)	Vaikai liudytojai ir aukos	EŽTK 3 straipsnis (kankinimo, nežmoniško ir žeminančio elgesio uždraudimas) ir 8 straipsnis (privatus gyvenimas) EŽTT sprendimas *Kovač prieš Kroatiją*, Nr. 503/05, 2007 m. (dėl vaiko liudytojo) EŽTT sprendimas *S.N. prieš Švediją*, Nr. 34209/96, 2002 m. (dėl vaiko liudytojo) EŽTT sprendimas *R.R. ir kiti prieš Vengriją*, Nr. 19400/11, 2012 m. (dėl liudytojų apsaugos programos netaikymo šeimai)

Vaikų teisės per nepilnamečių teismo procesus yra aktualios vaikams, kurie kaltinami padarę nusikalstamas veikas, už jas patraukiami baudžiamojon atsakomybėn arba nuteisiami, ir vaikams, kurie teismo arba susijusiame procese dalyvauja kaip nusikaltimo aukos ir (arba) liudytojai. Vaikų padėtį nepilnamečių justicijos sistemoje reglamentuoja bendrosios žmogaus teisių nuostatos, kurios taikomos ir suaugusiesiems, ir vaikams.

Šiame skyriuje apžvelgiamos Europos teisės normos, kurios yra svarbios teismo ir alternatyviuose procesuose dalyvaujantiems vaikams. Jame aptariamos teisingo bylos nagrinėjimo garantijos, įskaitant veiksmingą dalyvavimą ir teisę turėti advokatą, sulaikytų jaunų teisės pažeidėjų teises, įskaitant sulaikymą iki

teismo (materialines ir procesines garantijas), sulaikymo sąlygas ir apsaugą nuo netinkamo elgesio, taip pat vaikų liudytojų ir aukų apsaugą. Apsaugos aspektai yra itin aktualūs per ne rungimosi principu grindžiamus, alternatyvius procesus, kuriais reikėtų naudotis visada, kai tai gali būti naudingiausia vaiko interesams[501]. Vaikų atveju tokie baudžiamosios teisenos tikslai kaip socialinė integracija, švietimas ir pakartotinių nusikaltimų prevencija yra pagrindiniai principai, kurie yra vertinami[502].

11.1. Teisingo bylos nagrinėjimo garantijos

Pagrindiniai faktai

- Vaikai baudžiamosiose bylose turi teisę į tai, kad su jais būtų elgiamasi teisingai ir vaikams tinkamu būdu.
- Siekiant užtikrinti veiksmingą vaikų dalyvavimą teismo procesuose, jie turėtų būti derinami prie vaikų poreikių.
- Vaikai turi teisę turėti advokatą nuo pat pradinių baudžiamojo proceso etapų ir pirmosios policijos apklausos.

Šiame skirsnyje trumpai aptariami bendrieji teisingo bylos nagrinėjimo reikalavimai ES ir ET lygmenimis, daugiau dėmesio skiriant konkrečioms teisingo bylos nagrinėjimo garantijoms, kurios skirtos vaikams.

Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą yra vienas pamatinių demokratinės visuomenės principų. Vaikai, įtariami arba kaltinami padarę nusikaltimą, turi teisę į tai, kad jų bylos būtų išnagrinėtos teisingai, ir naudotųsi tomis pačiomis garantijomis kaip ir visi kiti įstatymus pažeidę asmenys. Teisingo bylos nagrinėjimo garantijos taikomos nuo pat pirmosios vaiko apklausos ir viso teismo proceso metu. Vis dėlto įstatymus pažeidę vaikai yra itin pažeidžiami, todėl jiems gali reikėti papildomos apsaugos. Europos institucijos nustatė specialius reikalavimus užtikrinti, kad šie vaikų poreikiai būtų efektyviai tenkinami.

501 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2010), *Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*, 2010 m. lapkričio 17 d., 24 punktas.

502 Toliau žr.: Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2008), Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec (2008)11 valstybėms narėms dėl Europos taisyklių, taikomų nepilnamečiams teisės pažeidėjams dėl jiems skirtų sankcijų arba priemonių, 2008 m. lapkričio 5 d., I.A.2 dalis.

Pagal ES teisę keliomis ES pagrindinių teisių chartijos nuostatomis nustatytos pagrindinės teisės kreiptis į teismą, kuriomis suteikiama teisingo bylos nagrinėjimo garantijų tiek suaugusiesiems, tiek vaikams. 47 straipsnyje konkrečiai nustatyta teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą; jame nustatyti vaikams itin svarbūs reikalavimai, kaip antai tai, kad byla turi būti teisingai ir viešai išnagrinėta per pagrįstą laiko tarpą, teisė būti ginamam, atstovaujamam ir konsultuojamam bei gauti teisinę pagalbą. Taip pat ir 49 straipsnyje nustatyti teisėtumo ir nusikalstamų veikų ir bausmių proporcingumo principai yra vaikams itin svarbūs. Be to, konkrečių teisingo bylos nagrinėjimo garantijų per baudžiamuosius procesus nustatyta keliose ES direktyvose: Direktyvoje dėl teisės į vertimo paslaugas baudžiamajame procese[503], Direktyvoje dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese[504] ir Direktyvoje dėl teisės turėti advokatą[505]. Pirmosiose dviejose direktyvose nėra specialių garantijų vaikams, nors Direktyvoje dėl teisės į informaciją yra nuostatų, apskritai reglamentuojančių pažeidžiamų įtariamųjų arba kaltinamųjų padėtį. Su vaikais susijusios Direktyvos dėl teisės turėti advokatą nuostatos aptariamos 11.2.2 skirsnyje.

Net ir nesant vaikams konkrečiai skirtų nuostatų, valstybės narės privalo laikytis ES pagrindinių teisių chartijos įgyvendindamos minėtų direktyvų nuostatas. Taigi, tokiems principams kaip vaiko interesų principas, įtvirtintas 24 straipsnyje, reikėtų teikti deramą reikšmę bylose, kuriose vaikams taikomos bet kurios šių direktyvų nuostatos. Iki šiol ESTT nepateikta nagrinėti jokių bylų dėl Pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnio aiškinimo kartu su vienos iš minėtų direktyvų nuostatomis[506].

Itin svarbus yra Europos Komisijos pasiūlymas priimti direktyvą dėl procesinių garantijų baudžiamosiose bylose įtariamiems ar kaltinamiems vaikams[507], kuria siekiama užtikrinti privalomą advokato skyrimą vaikams visuose baudžiamojo proceso etapuose. Joje taip pat nustatyta, kad vaikus reikėtų nedelsiant informuoti apie jų teises, jiems turėtų būti teikiama tėvų (ar kitų tinkamų asmenų)

503 2010 m. spalio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese, OL 2010 L 280/1.

504 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese, OL 2012 L 142/1.

505 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu, OL 2013 L 294/1.

506 ESTT yra tekę aiškinti chartijos 24 straipsnį bylose dėl tarptautinio vaikų grobimo (žr. 5.4 skirsnį).

507 Europos Komisija (2013), Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl procesinių garantijų baudžiamosiose bylose įtariamiems ar kaltinamiems vaikams, COM(2013) 822 *final*, Briuselis, 2013 m. lapkričio 27 d.

parama ir jie turėtų būti apklausiami už uždarų durų. Be to, vaikai iš kurių atimta laisvė, turėtų gauti tinkamą švietimą, konsultavimą, mokymą ir sveikatos priežiūrą ir turi būti laikomi atskirai nuo suaugusiųjų[508].

Pagal ET teisę EŽTK teisingo bylos nagrinėjimo garantijos nustatytos 6 straipsnyje, dėl kurio daugiausia teismo praktikos turi EŽTT. EŽTT 6 straipsnio 1 dalyje nustatytos kelios aiškios teisingo bylos nagrinėjimo garantijos: teisė į tai, kad byla būtų išnagrinėta ir teismo sprendimas paskelbtas teisingai ir viešai (nebent tai prieštarautų, be kita ko, nepilnamečių interesams); teisė į tai, kad byla būtų išnagrinėta per įmanomai trumpiausią laiko tarpą; teisė į tai, kad bylą nagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas[509]; teisė į tai, kad bylą nagrinėjantis teismas būtų įsteigtas pagal įstatymus. EŽTT nustatė nuo teisingo bylos nagrinėjimo sampratos neatsiejamas garantijas: procesinę lygybę ir rungimosi principą, teisę tylėti, teisę turėti advokatą, veiksmingą dalyvavimą, dalyvavimą teismo posėdyje ir pagrįstų sprendimų priėmimą. Be to, kiekvienas žmogus turi būti laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas pagal įstatymą (EŽTK 6 straipsnio 2 dalis).

Kiekvienas asmuo, kaltinamas įvykdęs nusikalstamą veiką, turi bent šias minimalias teises: teisę į tai, kad jam būtų nedelsiant pranešta apie kaltinimus jam suprantama kalba (EŽTK 6 straipsnio 3 dalies a punktas), teisę turėti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti savo gynybai (EŽTK 6 straipsnio 3 dalies b punktas), teisę naudotis savo pasirinkto gynėjo teisine pagalba (EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punktas), teisę apklausti liudytojus arba pasiekti, kad jie būtų apklausti (EŽTK 6 straipsnio 3 dalies d punktas) ir teisę nemokamai naudotis vertėjo pagalba (EŽTK 6 straipsnio 3 dalies e punktas). Šios garantijos taikomos ir suaugusiesiems, ir vaikams. Vis dėlto vaikams itin svarbūs aspektai, dėl kurių turima konkrečiai su vaikais susijusios Teismo praktikos, yra teisė veiksmingai dalyvauti procese ir teisė turėti advokatą, todėl šios dvi konkrečios teisingo bylos nagrinėjimo garantijos išsamiau aptariamos šiame skyriuje.

Įtariamiems ir kaltinamiems vaikams ypač svarbios *Europos Tarybos gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*[510]. Nors šios gairės nėra teisiškai privalomos, jos yra svarbus dokumentas užtikrinant, kad teismo procesų, įskaitant

508 Toliau žr. 11.2 skirsnį. Vaikų apsaugai svarbus gali būti ir Europos Komisijos 2013 m. pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl laikinosios teisinės pagalbos įtariamiesiems arba kaltinamiesiems, kurių laisvė apribota, ir teisinės pagalbos vykdant Europos arešto orderio procedūrą, COM(2013) 824 *final*, 2013 m. lapkričio 27 d., Briuselis.

509 EŽTT, *Nortier prieš Nyderlandus*, Nr. 13924/88, 1993 m. rugpjūčio 24 d.; EŽTT, *Adamkiewicz prieš Lenkiją*, Nr. 54729/00, 2010 m. kovo 2 d.

510 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2010), Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, 2010 m. lapkričio 17 d.

baudžiamosios teisenos procesus, metu būtų atsižvelgiama į specifinius vaikų poreikius. Gairės parengtos remiantis esama EŽTT teismine praktika ir kitais Europos bei tarptautinės teisės standartais, kaip antai JT vaiko teisių konvencija. Jos yra naudinga priemonė su vaikais dirbantiems specialistams. Kaip pažymima jų I skirsnio 1 dalyje, šios gairės taikomos vaikams per teismo procesus (baudžiamosiose ir ne baudžiamosiose bylose) arba alternatyvius procesus. Baudžiamųjų procesų metu vaikams itin svarbi teisė į tai, kad informacija apie jiems pateiktus kaltinimus būtų išaiškinta pačiam vaikui ir jo tėvams taip, kat jie suprastų konkretų kaltinimą (IV.A.1.5 skirsnis); teisė būti apklaustam tik advokatui, tėvams ar kitam patikimam asmeniui dalyvaujant (C skirsnio 30 dalis); teisė į spartų procesą (D skirsnio 4 dalis); teisė į tai, kad apklausos arba posėdžiai vyktų vaikui tinkamu būdu (D skirsnio 5 dalis).

2014 m. birželio mėn. Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja (ET PA) priėmė rezoliuciją dėl vaiko interesus atitinkančios nepilnamečių justicijos, kurioje pabrėžė, jog su įstatymus pažeidusiais vaikais reikia elgtis taip, kad būtų paisoma jų teisių, ir vaikams tinkamu būdu[511]. ET PA ragina valstybes nares įgyvendinti tarptautinius žmogaus teisių standartus nepilnamečių justicijos srityje, įskaitant ET gaires dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, ir suderinti su šiais standartais nacionalinius įstatymus ir praktiką. ET PA siūlo naudoti laisvės atėmimą tik kaip kraštutinę priemonę ir kuo trumpesnį laiką, nustatant minimalaus amžiaus ribą, nuo kurios asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn – 14 metų, be išimčių sunkių nusikaltimų atvejais, ir sukuriant specialią nepilnamečių justicijos sistemą, kurioje būtų taikomi nukreipimo mechanizmai ir priemonės be laisvės atėmimo ir kurioje dirbtų kompetentingi šios srities specialistai.

Tarptautinėje teisėje VTK 40 straipsnyje pripažįstama, kad kiekvienas vaikas, įtariamas pažeidęs baudžiamąjį įstatymą, kaltinamas arba pripažįstamas kaltu dėl jų pažeidimo, turi teisę į tai, kad su juo būtų elgiamasi teisingai ir atsižvelgiant į jo amžių. Pagrindinis nepilnamečių justicijos tikslas pagal VTK 40 straipsnį yra reintegruoti vaikus į visuomenę, kurioje jie galėtų atlikti naudingą vaidmenį. VTK 40 straipsnio 2 dalyje pripažinta vaikų teisė į teisingą bylos nagrinėjimą ir vaikams suteikta tam tikrų papildomų lengvatų, įskaitant teisę gauti tėvų pagalbą, teisę paduoti apeliacinį skundą ir teisę į visapusišką privataus gyvenimo apsaugą visuose proceso etapuose.

511 Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja, Rezoliucija Nr. 2010 (2014), „Vaiko interesus atitinkanti nepilnamečių justicija: nuo retorikos iki realybės“.

Be to, kituose teisės aktuose išplėtoti VTK principai dėl teisingo bylos nagrinėjimo ir teisės, kad su vaiku būtų elgiamasi jam tinkamu būdu, įskaitant tai, kad laisvės atėmimas būtų naudojamas tik kaip kraštutinė priemonė ir kuo trumpesnį tinkamą laiko tarpą (žr. VTK 37 straipsnio b punktą). Itin svarbios yra JT standartinės minimalios nepilnamečių justicijos administravimo taisyklės (Pekino taisyklės)[512], JT nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės)[513] ir JT nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (taip pat vadinamos Havanos taisyklėmis)[514]. Pekino taisyklėse pateikta išsamių gairių dėl to, kaip įgyvendinti VTK 40 straipsnio reikalavimus dėl teisingo bylos nagrinėjimo ir tinkamo elgesio su vaikais, įskaitant nepilnamečių justicijos tikslus, privataus gyvenimo apsaugą, tyrimą ir baudžiamąjį persekiojimą, sulaikymą iki teismo, teismo sprendimo priėmimą ir bylos užbaigimą ir elgesį su nepilnamečiais kalinimo įstaigose ir ne kalinimo įstaigų aplinkoje. Havanos taisyklės nustatytos dėl elgesio su nepilnamečiais, iš kurių atimta laisvė, ir apima taisykles dėl laisvės atėmimo sampratos, policijos arešto ir sulaikymo iki teismo, nepilnamečių kalinimo įstaigų sąlygų, drausminių procedūrų, patikros metodų ir jėgos naudojimo arba judėjimo laisvės suvaržymo, skundų teikimo mechanizmų, tikrinimo ir stebėsenos mechanizmų ir nepilnamečių reintegracijos į visuomenę. Ir, galiausiai, Rijado gairėse pateikta išsamių gairių dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos politikos.

JT Vaiko teisių komitetas paskelbė vieną Bendrųjų pastabų dokumentą (Nr. 10)[515] dėl vaikų ir nepilnamečių justicijos, kuriame pateikta išsamių gairių, kaip aiškinti ir įgyvendinti VTK nepilnamečių justicijos kontekste. Šiose pastabose išdėstyti svarbūs nepilnamečių justicijos principai, įskaitant teisę veiksmingai dalyvauti procese, priskiriamą teisei į teisingą bylos nagrinėjimą (toliau apie tai žr. 11.1.1 skirsnyje), laisvės atėmimą tik kaip kraštutinę priemonę, taikytiną kuo trumpesnį tinkamą laiko tarpą, nukreipimo mechanizmo naudojimą ir nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją, vaiko interesų principo ir nediskriminavimo principo įtvirtinimą nepilnamečių justicijos sistemoje, taip pat atitinkamas amžiaus ribas. JT Vaiko teisių komiteto rekomenduojama minimalaus amžiaus riba, nuo kurios galima traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, yra nuo 12 metų arba, pageidautina, dar vyresnio amžiaus. Komitetas taip pat rekomenduoja suteikti visiems vaikams

512 JT, Generalinė Asamblėja (GA) (1985), *JT standartinės minimalios nepilnamečių justicijos administravimo taisyklės*, JT dok. GA Res. 40/33,1985 m. lapkričio 19 d.

513 JT, Generalinė Asamblėja (GA) (1990), *JT nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės*, JT dok. GA Res. 45/112, 1990 m. gruodžio 14 d.

514 JT, Generalinė Asamblėja (GA) (1990), JT nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės, JT dok. GA Res. 45/113, 1990 m. gruodžio 14 d.

515 JT, Vaiko teisių komitetas (2007), *Bendrosios pastabos Nr. 10 dėl vaikų teisių nepilnamečių justicijoje,* CRC/C/GC/10, 2007 m. balandžio 25 d.

teisę į tai, kad jų bylos būtų nagrinėjamos nepilnamečių justicijos sistemoje, ir draudžia perduoti 16 ir 17 metų amžiaus jaunuolius suaugusiųjų baudžiamosios teisenos sistemai sunkių nusikaltimų atvejais. Nepilnamečių justicijai svarbios ir kitos bendrosios pastabos, pvz., dėl teisės būti išklausytam (kuri susijusi su teise veiksmingai dalyvauti teismo procese) ir apsaugos nuo visų formų smurto[516].

11.1.1. Veiksmingas dalyvavimas procese

ES teisėje ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje nustatytos panašios garantijos į tas, kurios suteiktos pagal EŽTK 6 straipsnį, įskaitant teisę į tai, kad byla per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, teisę į teisinį atstovavimą ir teisę į veiksmingą teisinę gynybą. Siūlomoje direktyvoje dėl procesinių garantijų baudžiamosiose bylose įtariamiems arba kaltinamiems vaikams numatyta veiksmingo dalyvavimo teisė, taip pat teisė būti teisiškai atstovaujamam[517].

ET teisėje EŽTT pagal EŽTK 6 straipsnį išaiškino konkrečius reikalavimus užtikrinti veiksmingą vaikų dalyvavimą baudžiamajame procese. Pagal bendrą taisyklę proceso metu turėtų būti užtikrinamas deramas dėmesys vaiko amžiui, brandai ir emociniams gebėjimams[518]. Konkretūs veiksmingo dalyvavimo reikalavimų pavyzdžiai yra vaiko dalyvavimas teismo posėdžiuose, uždari posėdžiai, viešumo ribojimas, užtikrinimas, kad vaikas suprastų proceso esmę, ir mažiau formalus teismo posėdžių pobūdis. Iki šiol EŽTT nėra nusprendęs, kad per žemos baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos nustatymas savaime būtų EŽTK 6 straipsnio pažeidimas. Vertindamas, ar vaikas geba veiksmingai dalyvauti nacionalinio teismo procese, EŽTT atsižvelgia į konkrečias kiekvienos bylos aplinkybes.

Pavyzdys. Byla *T. prieš Jungtinę Karalystę*[519] buvo susijusi su dviem dešimtmečiais berniukais, kurie nužudė dvejų metų vaiką. Jie buvo teisiami viešai ir byla sulaukė didelio žiniasklaidos dėmesio. Teismo nagrinėjimo procesas

516 JT, Vaiko teisių komitetas (VTK) (2009), *Bendrosios pastabos Nr. 12 (2009). Vaiko teisė būti išklausytam*, CRC/C/GC/12, 2009 m. liepos 1 d.; JT, Vaiko teisių komitetas (2011), *Bendrosios pastabos Nr. 13 (2011) – vaiko teisė nepatirti jokių formų smurto*, CRC/C/GC/13, 2011 m. balandžio 18 d.

517 Europos Komisija (2013), Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl procesinių garantijų baudžiamosiose bylose įtariamiems ar kaltinamiems vaikams, COM(2013) 822 *final*, 2013 m. lapkričio 27 d., Briuselis.

518 EŽTT, *T. prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 24724/94, 1999 m. gruodžio 16 d., 61 punktas.

519 EŽTT, *T. prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 24724/94, 1999 m. gruodžio 16 d.

buvo iš dalies pakeistas, teismo posėdžiai sutrumpinti, pareiškėjo tėvams leista būti greta jo, per pertraukas vaikams buvo skirta vieta žaisti ir t. t. Nepaisant to, pareiškėjas kartu su kitu kaltinamuoju buvo teisiami suaugusiųjų teisme, pagal daugelį griežtų baudžiamojo procesų reikalavimų. EŽTT nusprendė, kad pareiškėjas negalėjo veiksmingai dalyvauti teismo procese dėl posėdžių viešumo ir didelio žiniasklaidos dėmesio ir dėl riboto savo gebėjimo duoti nurodymus savo advokatams ir duoti tinkamus parodymus. Todėl buvo pažeistos jo teisės pagal EŽTK 6 straipsnį.

Teisė veiksmingai dalyvauti procese taip pat iš esmės pripažinta Europos Tarybos gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo. Teisingumo sistema, skirta vaikams, įskaitant nepilnamečių justiciją, turėtų būti „prieinama, tinkama pagal amžių, sparti, kruopšti, pritaikyta vaiko poreikiams ir sutelkta į vaiko poreikius ir teises, joje turi būti gerbiamos vaiko teisės, įskaitant teisę į tinkamą procesą, teisę dalyvauti procese ir jį suprasti, teisę į tai, kad būtų gerbiamas privatus ir šeimos gyvenimas, ir į neliečiamybę bei orumą“[520]. Šiose gairėse pateikta konkrečių rekomendacijų, kaip su vaikais reikėtų elgtis per nepilnamečių justicijos ar kitus teismo procesus. Vaikai turėtų turėti galimybę patekti į teismą ir dalyvauti teismo procesuose, turėtų būti garantuotos jų teisės į teisinį konsultavimą ir atstovavimą, teisė būti išklausytam ir išreikšti savo nuomonę; reikėtų vengti nepagrįsto vilkinimo, procesai turėtų būti organizuojami vaikui palankiu būdu (nuo to priklauso atitinkama aplinka ir kalbėsena) ir turėtų būti nustatytos specialios garantijos, kad vaikų pateikti įrodymai ir pareiškimai būtų priimti ir į juos būtų tinkamai reaguota[521].

11.1.2. Teisė turėti advokatą

Pagal ES teisę Direktyva dėl teisės turėti advokatą 2013/48/ES[522] turi būti įgyvendinta iki 2016 m. lapkričio 27 dienos. Direktyvos preambulėje vaikai tiesiogiai minimi 52 ir 55 konstatuojamosiose dalyse ir 5 straipsnio 2–4 dalyse. Pagal direktyvos 55 konstatuojamąją dalį ir 5 straipsnio 2 dalį, jeigu iš vaiko atimama laisvė, jo tėvų pareigų turėtojui turi būti apie tai pranešta ir nurodytos priežastys, nebent tai prieštarautų vaiko interesams. Pastaruoju atveju apie tai turi būti

520 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2010), *Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*, 2010 m. lapkričio 17 d., II. C punktas.

521 *Ten pat*, D skirsnis.

522 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu, OL 2013 L 294/1.

pranešta kitam tinkamam suaugusiam asmeniui. Pagal 2 straipsnį ši direktyva taikoma nuo to momento, kai įtariamiesiems arba kaltinamiesiems pranešama, kad jie įvykdė nusikalstamą veiką, iki proceso pabaigos, kai galutinai išsprendžiamas kaltumo arba nekaltumo klausimas. Be to, 3 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad teisė turėti advokatą apima teisę įtariamiesiems arba kaltinamiesiems privačiai susitikti ir bendrauti su savo advokatu, be kita ko, prieš pirmąją apklausą, teisę, kad advokatas atvyktų ir veiksmingai dalyvautų apklausoje, ir tai, kad advokatas dalyvautų atliekant ne vieną tyrimo arba įrodymų rinkimo veiksmus.

Pagal ET teisę EŽTT laiko teisę turėti advokatą vienu esminių elementų, sudarančių teisę į teisingą bylos nagrinėjimą[523]. Asmenys, kaltinami įvykdę nusikalstamą veiką, turi teisę turėti advokatą nuo pat pradinių policijos tyrimo etapų. Ši teisė gali būti apribota išimtinais atvejais, jei tokiu apribojimu nėra nepagrįstai pažeidžiamos kaltinamojo teisės. EŽTT nustatė, jog taip gali būti tada, kai pareiškimai, padaryti neturėjus galimybės naudotis advokato paslaugomis, panaudojami priimant apkaltinamąjį nuosprendį[524]. Vaikų bylose EŽTT griežčiau nagrinėja, ar pareiškėjui buvo veiksmingai suteikta galimybė turėti advokatą[525].

Pavyzdys. Byla *Panovits prieš Kiprą*[526] buvo susijusi su septyniolikmečiu jaunuoliu, kuris buvo apkaltintas žmogžudyste ir apiplėšimu. Jis buvo pristatytas į policijos įstaigą lydimas tėvo. Tada jis buvo sulaikytas ir išvestas į atskirą patalpą apklausti nedalyvaujant jo tėvui ar advokatui. Kol pareiškėjas buvo apklausiamas, jo tėvas informuotas apie jo teisę susirasti advokatą. Po kelių minučių tėvui buvo pasakyta, kad jo sūnus tuo tarpu prisipažino įvykdęs nusikaltimą. EŽTT nusprendė, jog dėl pareiškėjo amžiaus nebuvo galima manyti, kad jis žinojo apie savo teisę turėti teisinį atstovą prieš darydamas bet kokį pareiškimą. Taip pat nebuvo tikėtina, kad jis būtų galėjęs deramai suvokti savo apklausos padarinius be advokato pagalbos baudžiamojoje byloje dėl žmogžudystės. Nors ir atrodė, kad institucijos buvo visada pasirengusios leisti pareiškėjui naudotis advokato pagalba, jei jis būtų to prašęs, jos jo neinformavo apie jo teisę į tai, kad advokatas prireikus būtų paskirtas nemokamai. Nebuvo įrodymų, kad pareiškėjas arba jo tėvas būtų aiškiai ir nedviprasmiškai atsisakęs teisės naudotis teisine pagalba. Todėl Teismas nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punktas kartu su 6 straipsnio 1 dalimi.

523 EŽTT, *Salduz prieš Turkiją* [DK], Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d., 51 punktas.

524 *Ten pat*, 62 punktas.

525 *Ten pat*, 60 punktas.

526 EŽTT, *Panovits prieš Kiprą*, Nr. 4268/04, 2008 m. gruodžio 11 d.

11.2. Jaunų pažeidėjų teisės sulaikymo atveju

Pagrindiniai faktai

- Vaikų laisvės atėmimas gali būti tik kraštutinė priemonė, taikoma kiek galima trumpesnį laiko tarpą.
- Su sulaikytais vaikais turi būti elgiamasi taip, kaip tinka pagal jų amžių, ir gerbiant jų orumą.
- Sulaikyti vaikai neturėtų būti laikomi kartu su suaugusiaisiais.

Kiekvienas asmuo turi teisę į laisvę. Todėl laisvės atėmimas yra šios teisės išimtis; juo vadinamas bet koks įkurdinimas specialioje įstaigoje, iš kurios nepilnamečiui neleidžiama laisvai išvykti, teisminės arba administracinės institucijos sprendimu[527]. Turint omenyje, kaip svarbu garantuoti vaiko teisių, įskaitant jo interesus, apsaugą, vaikų laisvės atėmimo atvejus reikėtų svarstyti šiame konkrečiame kontekste.

Nors sulaikymas galimas įvairiomis aplinkybėmis, šiame skirsnyje aptariamas elgesys su vaikais baudžiamosios justicijos sistemose.

Tarptautinės teisės aktai visuotinai patvirtina, kad sulaikymas turi būti naudojamas tik kraštutinė priemonė. Tai reiškia, kad valstybės institucijos, spręsdamos vaiko sulaikymo klausimą, pirmiausia turėtų deramai apsvarstyti galimas alternatyvas, siekdamos apsaugoti vaiko interesus ir toliau reintegruoti jį į visuomenę (VTK 40 straipsnio 1 dalis). Alternatyvos, pavyzdžiui, gali apimti „priežiūros, globos ir vadovavimo tvarką, konsultacines paslaugas, bandomojo laikotarpio skyrimą, auklėjimą, mokymą ir profesinį rengimą“ (VTK 40 straipsnio 4 dalies). Sulaikymo galimybę svarstyti reikėtų tik tada, kai nėra kitų tinkamų alternatyvų. Be to, sulaikymas turėtų trukti kuo trumpesnį laiką ir turėtų būti taikomos tinkamos materialinės bei procesinės garantijos. Sulaikyti vaikai dėl savo amžiaus ir pažeidžiamumo turi specialių teisių ir garantijų.

527 21.5 taisyklė, pateikta Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2008 m. Rekomendacijoje CM/Rec(2008)11 dėl Europos taisyklių, taikomų nepilnamečiams teisės pažeidėjams dėl jiems skirtų sankcijų arba priemonių, 2008 m. lapkričio 5 d.

11.2.1. Sulaikymo formos (materialinės ir procesinės garantijos)

Pagal ES teisę dabartinėje baudžiamosios teisenos procesus reglamentuojančioje teisinėje sistemoje nėra jokio privalomo teisės akto dėl vaikų sulaikymo.

Pagal ET teisę EŽTK 5 straipsnyje nustatyta, kad kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę. Sulaikymas yra šios teisės išimtis, kuri turėtų būti nustatyta nacionalinių įstatymų ir netaikoma savavališkai. Be to, sulaikymas turi būti pagrįstas vienu iš šešių atvejų, kurie visi išvardyti EŽTK 5 straipsnio 1 dalies a–f punktuose. Vaikų sulaikymas baudžiamojoje teisenoje gali būti pateisinamas pagal a punktą (sulaikymas po kompetentingo teismo nuosprendžio), c punktą (sulaikymas iki teismo) arba d punktą (sulaikymas visų pirma auklėjimo priežiūros tikslu). Pastaruosius du atvejus reikia išanalizuoti, nes dėl jų valstybės institucijos turi konkrečių pareigų.

Sulaikymas iki teismo

„Sulaikymu iki teismo“ vadinamos situacijos, kai asmenys policijos sulaikomi dėl įtarimo įvykdžius nusikalstamą veiką arba jiems skiriamas kardomasis kalinimas. Šis procesas prasideda, kai asmuo sulaikomas, ir baigiasi, kai jo bylą iš esmės išsprendžia pirmosios instancijos teismas[528]. Vaikai turi tas pačias garantijas kaip ir suaugusieji, tačiau EŽTT nustatė dar kelis papildomus principus, kad sustiprintų vaikų poziciją per nacionalinių teismų baudžiamuosiuose procesuose.

EŽTT aiškina EŽTK 5 straipsnio 1 dalies c punktą ir 5 straipsnio 3 dalį kaip reikalavimus sulaikyti asmenį iki teismo tik tuomet, kai pagrįstai įtariama, kad jis įvykdė nusikalstamą veiką. Be to, sulaikymas iki teismo neturėtų trukti ilgiau negu pagrįstą laiko tarpą ir turėtų būti tinkamais intervalais persvarstomas. Kuo ilgesnė sulaikymo trukmė, tuo svaresnėmis priežastimis institucijos turi jį pagrįsti. Pagal EŽTT praktiką asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi būti paleidžiamas iki teismo visais atvejais, nebent valstybė galėtų įrodyti, kad dėl „tinkamų ir pakankamų“ priežasčių tolesnis jo laikymas nelaisvėje yra pateisinamas[529].

EŽTT nustatė keturias esmines priimtinas priežastis, dėl kurių gali būti atsisakyta iki teismo paleisti sulaikytąjį asmenį už užstatą: dėl rizikos, kad jis pasislėps, kad tai sukliudys vykdyti teisingumą, kad bus padaryta daugiau nusikaltimų arba sutrikdyta

528 EŽTT, *Idalov prieš Rusiją*, Nr. 5826/03, 2012 m. gegužės 22 d., 112 punktas.

529 EŽTT, *Smirnova prieš Rusiją*, Nr. 46133/99 ir 48183/99, 2003 m. liepos 24 d., 58 punktas.

viešoji tvarka. Be to, sulaikymas iki teismo turėtų būti pratęsiamas tik pačiais būtiniausiais atvejais ir valstybė turi išnagrinėti visus faktus, iš kurių galima spręsti, ar dėl visuomenės interesų tolesnis laisvės atėmimas iš tiesų pagrįstai reikalingas, ar ne[530].

EŽTT nustatė, kad vaikų bylose valstybės institucijos turėtų itin daug dėmesio skirti vaiko amžiui vertindamos atitinkamus argumentus už ir prieš jo sulaikymą iki teismo; toks sulaikymas turėtų būti naudojamas tik kaip kraštutinė priemonė ir kuo trumpesnį laiko tarpą[531]. Tai reiškia, kad institucijos turėtų apsvarstyti sulaikymo iki teismo alternatyvas[532]. Be to, valstybės institucijos turėtų ypač stengtis, kad vaiko teismo procesas būtų pradėtas per pagrįstą laiko tarpą[533].

Pavyzdys. Byloje *Nart prieš Turkiją*[534] pareiškėjas, 17 metų amžiaus jaunuolis, buvo sulaikytas dėl įtarimo, kad jis apiplėšė maisto prekių parduotuvę. Jis buvo sulaikytas iki teismo ir 48 dienas kalintas suaugusiųjų kalėjime. Atsižvelgdamas į faktą, kad pareiškėjas buvo vaikas, EŽTT nustatė, kad „nepilnamečių sulaikymas iki teismo turėtų būti naudojamas tik kaip kraštutinė priemonė; jis turėtų trukti kuo trumpesnį laiką ir, kai juos sulaikyti absoliučiai būtina, nepilnamečiai turėtų būti laikomi atskirai nuo suaugusiųjų“[535]. Šioje konkrečioje byloje institucijos bandė pateisinti sulaikymą iki teismo „turėtais įrodymais“, tačiau EŽTT nustatė, kad vien šios priežasties nepakako pareiškėjo sulaikymo trukmei pateisinti. Todėl EŽTT nustatė EŽTK 5 straipsnio 3 dalies pažeidimą.

Sulaikymas auklėjimo priežiūros tikslu

Dėl šios formos sulaikymo duodami nurodymai tais atvejais, kai vaikui ypač reikalinga auklėjimo priežiūra dėl asmenybės sutrikimų ir agresyvaus elgesio. EŽTK 5 straipsnio 1 dalies d punktas pirmiausia skirtas tokioms sulaikymo formoms, kurios neįeina į nepilnamečių justicijos sistemą.

530 *Ten pat*, 58–59 punktai; EŽTT, *Ladent prieš Lenkiją*, Nr. 11036/03, 2008 m. kovo 18 d., 55 punktas.

531 EŽTT, *Korneykova prieš Ukrainą*, Nr. 39884/05, 2012 m. sausio 19 d., 43–44 punktai. Taip pat žr.: EŽTT, *Selçuk prieš Turkiją*, Nr. 21768/02, 2006 m. sausio 10 d., 35–36 punktai; EŽTT, *J.M. prieš Daniją*, Nr. 34421/09, 2012 m. lapkričio 13 d., 63 punktas.

532 EŽTT, *Dinç ir Çakır prieš Turkiją*, Nr. 66066/09, 2013 m. liepos 9 d., 63 punktas (paskelbta prancūzų kalba); EŽTT, *Güveç prieš Turkiją*, Nr. 70337/01, 2009 m. sausio 20 d., 108 punktas.

533 EŽTT, *Kuptsov ir Kuptsova prieš Rusiją*, Nr. 6110/03, 2011 m. kovo 3 d., 91 punktas.

534 EŽTT, *Nart prieš Turkiją*, Nr. 20817/04, 2008 m. gegužės 6 d.

535 *Ten pat*, 31 punktas.

Pavyzdys. Byla *Bouamar prieš Belgiją*[536] buvo susijusi su vaiku, kuris devynis kartus po maždaug 15 dienų laikytas kardomojo kalinimo įstaigoje. Pareiškėjas buvo paauglys, kaip manyta, turėjęs asmenybės sutrikimų ir linkęs smurtauti. Belgijos vyriausybės teigimu, jis kardomojo kalinimo įstaigoje laikytas auklėjimo priežiūros tikslais. EŽTT pažymėjo, kad laikinas perkėlimas į kardomojo kalinimo įstaigą 5 straipsnio 1 dalies d punktui savaime neprieštarauja, kai institucijos siekia tikslo patikėti nepilnametį auklėjimo priežiūrai. Tačiau EŽTT nustatė, jog pareiškėjo atveju institucijos neįrodė, kad ketino arba gebėjo perkelti jį į įstaigą, kurioje būtų buvusi įmanoma jo auklėjimo priežiūra. Taigi, EŽTT nustatė EŽTK 5 straipsnio 1 dalies d punkto pažeidimą.

Pavyzdys. Byla *D.G. prieš Airiją*[537] buvo susijusi su smurtauti linkusio vaiko įkurdinimu sulaikymo centre. EŽTT sprendimu, „auklėjimo priežiūros“ sąvokos nederėtų suprasti vien kaip įprasto mokymo mokyklos aplinkoje. Auklėjimo priežiūra apima daugybę tėvų teisių elementų, kuriais vietos valdžia naudojasi atitinkamo asmens labui siekdama jį apsaugoti. EŽTT nusprendė, kad nacionalinėms institucijoms leidžiama laikyti nepilnamečius sulaikymo centruose laikinai, kol bus rastas jiems įkurdinti tinkamas būstas, tačiau tai turi būti padaryta greitai. Pareiškėjo atveju pastarasis reikalavimas dėl spartos nebuvo patenkintas, nes jis buvo perkeltas į tinkamą būstą tik po daugiau kaip šešių mėnesių po to, kai buvo paleistas iš sulaikymo įstaigos. Todėl EŽTT nustatė EŽTK 5 straipsnio 1 dalies d punkto pažeidimą.

Sulaikymo apskundimas, peržiūros spartumas ir teisė turėti advokatą

EŽTT iš nacionalinių institucijų reikalauja ypatingo apdairumo tais atvejais, kai sulaikomi vaikai. Kartu su minėtomis garantijomis valdžios institucijos turi užtikrinti, kad vaikai turėtų teisę užginčyti savo sulaikymo teisėtumą pagrįstais intervalais ir kad jie galėtų naudotis advokato paslaugomis per procesą, kurio metu nustatomas jų sulaikymo teisėtumas. Be to, šias teisines problemas turi skubos tvarka spręsti nacionaliniai teismai. EŽTT šias procedūrines garantijas grindžia EŽTK 5 straipsnio 4 dalies tekstu.

536 EŽTT, *Bouamar prieš Belgiją*, Nr. 9106/80, 1988 m. vasario 29 d.

537 EŽTT, *D.G. prieš Airiją*, Nr. 39474/98, 2002 m. gegužės 16 d.

Pavyzdys. Byloje *Bouamar prieš Belgiją*[538] EŽTT nustatė 5 straipsnio 4 dalies pažeidimą, nes svarstymai siekiant nustatyti pareiškėjo sulaikymo tvarką vyko be jo advokatų; šie sprendimai nebuvo priimti greitai; nebuvo priimta konkretaus sprendimo dėl „sulaikymo teisėtumo", nes nacionaliniai teismai atmetė skundo pateikėjo apeliacinius skundus kaip nepagrįstus.

11.2.2. Sulaikymo sąlygos

ES teisėje ES pagrindinių teisių chartijos 4 straipsniu uždraustas kankinimas ir nežmoniškas arba žeminantis elgesys. Tačiau kadangi ši chartija taikoma tik ES teisės srityje, ši nuostata turi būti susieta su kitu sulaikymą reglamentuojančiu ES teisės aktu, kad būtų šiuo atžvilgiu privaloma valstybėms narėms. ESTT iki šiol nėra nagrinėjęs bylų pagal chartijos 4 straipsnį.

Pagal ET teisę EŽTT nustatė, kad sulaikytų vaikų laikymas kartu su suaugusiaisiais gali būti EŽTK 3 straipsnio[539] arba 5 straipsnio[540] pažeidimas. Be to, tinkamos sulaikytų asmenų medicininės priežiūros stoka taip pat gali prieštarauti 3 straipsniui[541]. Kiti dalykai, galintys prieštarauti 3 straipsniui, yra nepakankamas kalinimo kameros erdvumas, tinkamo apšvietimo ir laisvalaikio užsiėmimų stoka[542]. Vertindamas sulaikymo sąlygų suderinamumą su EŽTK 3 straipsnio nuostatomis EŽTT dažnai remiasi Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (KPK) nustatytais standartais; šis komitetas stebi kalėjimų sąlygas pagal Europos konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, organizuodamas patikras kalinimo vietose ET valstybėse narėse[543].

Pavyzdys. Byloje *Güveç prieš Turkiją*[544] pareiškėjas penkiolikmetis berniukas buvo areštuotas įtarus, kad jis buvo Kurdistano darbininkų partijos (PKK) narys. Jis buvo penkerius metus laikomas Valstybės saugumo teismo kalėjime, skirtame suaugusiems kaliniams. EŽTT pažymėjo, kad

538 EŽTT, *Bouamar prieš Belgiją*, Nr. 9106/80, 1988 m. vasario 29 d.

539 EŽTT, *Güveç prieš Turkiją*, Nr. 70337/01, 2009 m. sausio 20 d.

540 EŽTT, *Nart prieš Turkiją*, Nr. 20817/04, 2008 m. gegužės 6 d.

541 EŽTT, *Güveç prieš Turkiją*, Nr. 70337/01, 2009 m. sausio 20 d.; EŽTT, *Blokhin prieš Rusiją*, Nr. 47152/06, 2013 m. lapkričio 14 d. (byla perduota DK 2014 m. kovo 24 d.).

542 EŽTT, *Kuptsov ir Kuptsova prieš Rusiją*, Nr. 6110/03, 2011 m. kovo 3 d., 70 punktas.

543 Žr., pvz., EŽTT, *Güveç prieš Turkiją*, Nr. 70337/01, 2009 m. sausio 20 d.

544 *Ten pat.*

jo kalinimas prieštaravo Turkijos teisės aktams ir prievolėms pagal tarptautines sutartis, įskaitant, be kita ko, VTK 37 straipsnio c punktą, pagal kurį vaikus privaloma laikyti atskirai nuo suaugusiųjų. Teismas taip pat pažymėjo, kad pareiškėjas kalėjime patyrė psichologinių problemų, dėl kurių kelis kartus bandė nusižudyti. Valdžios institucijos taip pat nesuteikė pareiškėjui tinkamos medicininės priežiūros. Taigi, turėdamas omenyje pareiškėjo amžių, jo laikymo kalėjime kartu su suaugusiaisiais trukmę, tai, kad institucijos nesuteikė jam tinkamos medicininės priežiūros dėl jo psichologinių problemų ir nesiėmė prevencijos priemonių prieš pakartotinius bandymus nusižudyti, EŽTT neabejojo, kad elgesys su pareiškėju buvo nežmoniškas ir žeminantis. Taip buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis.

ESTK nuosekliai aiškina ESC 17 straipsnį taip, kad sulaikyti arba įkalinti vaikai turėtų būti laikomi atskirai nuo suaugusiųjų.

ET nustatytose Europos taisyklėse, taikomose nepilnamečiams teisės pažeidėjams dėl jiems skirtų sankcijų arba priemonių, pateikta išsamių gairių dėl jų sulaikymo sąlygų. Jose taip pat nurodyta, kad nepilnamečiai turėtų būti laikomi ne suaugusiesiems skirtose, o specialiose jiems pritaikytose įstaigose[545].

Tarptautinėje teisėje VTK pateikta atskira nuostata dėl vaikų laisvės atėmimo, kurioje nurodyta, kad vaikai turėtų būti atskirti nuo suaugusiųjų, nebent tai neatitiktų vaiko interesų (VTK 37 straipsnio c punktas). Šiame straipsnyje taip pat nustatyta, kad vaikai iš esmės turi teisę palaikyti ryšius su savo šeima susirašinėdami arba pasimatydami.

11.2.3. Apsauga nuo prievartos ir netinkamo elgesio

Pagal ET teisę EŽTT ne kartą yra nusprendęs, kad nacionalinės institucijos yra atsakingos už sulaikytų asmenų apsaugą nuo mirties, prievartos ar netinkamo elgesio su jais, nesvarbu, ar taip elgiasi kiti kaliniai, ar pačių institucijų pareigūnai. Su tuo susijusios valstybių prievolės yra itin griežtos, nes sulaikytieji asmenys

545 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2008), Rekomendacija CM/Rec(2008)11 dėl Europos taisyklių, taikomų nepilnamečiams teisės pažeidėjams dėl jiems skirtų sankcijų arba priemonių, 2008 m. lapkričio 5 d., 59.1 taisyklė.

yra patikėti valstybės valdžiai ir kontrolei.[546] Valstybės institucijos turi ne tik pagrįstomis priemonėmis apsaugoti kalinius, bet ir ištirti pagrįstus kaltinimus dėl netinkamo elgesio su jais arba jų mirties.

Pavyzdys. Byla *Çoşelav prieš Turkiją* buvo susijusi su nepilnamečio savižudybe kalėjime[547]; jis prieš tai nesėkmingai bandė nusižudyti net kelis kartus. Po šių bandymų nusižudyti institucijos valdžia jį perkėlė iš nepilnamečiams skirto padalinio į suaugusiųjų kalinimo patalpas. Visų pirma nustatęs, kad institucijos žinojo arba turėjo žinoti apie esamą tikrą ir tiesioginę grėsmę pareiškėjo sūnaus gyvybei, Teismas pažymėjo, jog institucijos nesiėmė pagrįstų priemonių, kad pašalintų savižudybės riziką. EŽTT ypač akcentavo mirusiojo amžių ir tai, kad jis buvo kalinamas kartu su suaugusiaisiais. Dėl to EŽTT nustatė EŽTK 2 straipsnio materialinių nuostatų pažeidimą. Teismas taip pat nustatė 2 straipsnio procesinių nuostatų pažeidimą, nes institucijos veiksmingai neištyrė pareiškėjo sūnaus mirties. Priežastys, kuriomis grindžiamos šios išvados, apima tai, kad institucijos iškart nepranešė pareiškėjams apie jų sūnaus mirtį, tai, kad prokuratūra neištyrė įtarimų dėl nesugebėjimo užkirsti kelio savižudybei, ir nepagrįstai ilgą po to pradėto administracinio proceso trukmę.

11.3. Vaikų aukų ir liudytojų apsauga

Pagrindinis faktas

- Vaikai aukos ir liudytojai turi teisę į apsaugą nuo tolesnės viktimizacijos, reabilitaciją ir reintegraciją į visuomenę bei teisę veiksmingai dalyvauti baudžiamosios teisenos ir alternatyviuose procesuose.

Tiek ES, tiek ET teisėje pripažįstama išskirtinė vaikų aukų ir liudytojų padėtis.

Pagal ES teisę aukomis tapusių vaikų padėtis aiškiai pripažinta Nusikaltimo aukų teisių direktyvoje 2012/29/ES[548]. Joje nustatyta, kad kai auka yra vaikas, pirmiausia

546 EŽTT, *Anguelova prieš Bulgariją*, Nr. 38361/97, 2002 m. birželio 13 d.; EŽTT, *H.Y. ir Hü.Y. prieš Turkiją*, Nr. 40262/98, 2005 m. spalio 6 d.

547 EŽTT, *Çoşelav prieš Turkiją*, Nr. 1413/07, 2012 m. spalio 9 d.

548 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, OL 2012 L 315/55.

paisoma vaiko interesų ir jie turi būti individualiai vertinami. Be to, turi vyrauti vaiko interesus užtikrinantis požiūris – tai reiškia, kad būtina atsižvelgti į vaiko amžių, brandą, nuomonę, poreikius ir dvejones. Be to, šia direktyva siekiama užtikrinti, kad ir vaikas, ir jo tėvų pareigų turėtojas (arba kitas teisinis atstovas) būtų informuojamas apie visas vaikui specialiai skirtas priemones arba teises (1 straipsnio 2 dalis). Vaikai aukos taip pat turi teisę būti išklausyti baudžiamojo proceso metu ir valstybės narės turi užtikrinti, kad jie taip pat gebėtų duoti parodymus. Būtina deramai atsižvelgti į vaiko amžių ir brandą (10 straipsnio 1 dalis). Be to, šia direktyva siekiama apsaugoti aukomis tapusių vaikų privatų gyvenimą ir tapatybę per baudžiamąjį procesą, kad būtų išvengta antrinės viktimizacijos, ir dėl kitų priežasčių (21 straipsnio 1 dalis, taip pat žr. 26 straipsnį). Direktyvoje taip pat pateikta speciali nuostata dėl aukomis tapusių vaikų teisės į apsaugą baudžiamojo proceso metu (24 straipsnis), reglamentuojanti vaikų aukų apklausų įrašymą vaizdo ir garso priemonėmis ir tokių įrašų kaip įrodymų naudojimą baudžiamajame procese, specialių atstovų skyrimą ir teisę į teisinį atstovavimą paties vaiko vardu, jei kyla interesų konfliktas tarp auka tapusio vaiko ir jo tėvų pareigų turėtojų. Be to, direktyvoje yra įvairių nuostatų dėl bendros aukų apsaugos, kaip antai galimybės naudotis paramos aukoms tarnybų paslaugomis. Vaikams ir kitų pažeidžiamų grupių asmenims turėtų būti teikiamos specialistų paramos paslaugos (žr. prie šios direktyvos pridėtos rezoliucijos 38 skirsnį)[549].

Pamatinis sprendimas 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose iki tol, kol buvo pakeista Nusikaltimo aukų teisių direktyva, reglamentavo, be kita ko, aukų dalyvavimą, jų teises ir teisingą elgesį su jomis. Jame pripažinta išskirtinė pažeidžiamų aukų padėtis, nors vaikai tiesiogiai nepaminėti. Remdamasis šiuo pamatiniu sprendimu ESTT nusprendė, kad vaikai gali būti laikomi pažeidžiamais atsižvelgiant į jų amžių ir į nusikaltimus, kurių aukomis jie save laiko. Taigi, jie turi teisę naudotis specialiomis apsaugos priemonėmis, pavyzdžiui, būti išklausyti ne teismo posėdyje ir iki teismo[550]. ESTT taip pat nusprendė, jog visos aukų apsaugos priemonės turi būti tokios, kad vis vien būtų užtikrinamas teisingas kaltinamojo bylos nagrinėjimas. Kitaip tariant, aukų ir liudytojų apsauga negali pakenkti kaltinamo asmens teisei į teisingą bylos nagrinėjimą (taip pat žr. EŽTT praktikos pavyzdžius)[551].

549 Žr. FRA (2014b), p. 36.

550 ESTT, C-105/03, *Baudžiamoji byla prieš Maria Pupino* [DK], 2005 m. birželio 16 d., 53 punktas.

551 ESTT, C-105/03, *Baudžiamoji byla prieš Maria Pupino* [DK], 2005 m. birželio 16 d. Taip pat žr. ESTT, C-507/10, *Baudžiamoji byla prieš X*, 2011 m. gruodžio 21 d.

Pavyzdys. *Pupino* byloje[552] nagrinėtas atvejis, kai viena Italijos mokyklos mokytoja buvo patraukta baudžiamojon atsakomybėn už žiaurų elgesį su mokiniu. Pagal Italijos baudžiamojo proceso kodekso taisyklę liudytojai proceso metu turi liudyti teisme, tačiau tam tikromis aplinkybėmis jie gali duoti savo parodymus teisėjui iki teismo pagal specialią (*incidente probatorio*) procedūrą. Šios bylos prokuroras nacionalinio teismo paprašė leisti mažiems vaikams duoti parodymus iš anksto ir priimti juos kaip įrodymus, tačiau nacionalinis teismas nesutiko to daryti. Šioje byloje ESTT pirmą kartą išaiškino kai kurias nuostatas dėl vaikų, kaip aukų ir liudytojų, statuso baudžiamajame procese. Jis pabrėžė, kad pagal Pamatinį sprendimą 2001/220/TVR valstybės narės privalo užtikrinti specialią pažeidžiamų aukų apsaugą, o tai reiškia, kad nacionalinis teismas turi gebėti leisti pažeidžiamoms aukoms liudyti taip, kad būtų garantuojama jų apsauga, pavyzdžiui, neviešame posėdyje ir iki teismo. Pasak ESTT, „[t]ačiau, nepaisant atsakymo į klausimą, ar aplinkybės, kad nukentėjusysis nuo baudžiamojo pažeidimo yra mažametis, paprastai pakanka jį laikyti ypač pažeidžiamu [pamatinio sprendimo] prasme, negalima nesutikti, kad jei, kaip yra šioje byloje, mažamečiai vaikai teigia patyrę žiaurų elgesį, ypač mokytojos žiaurų elgesį, jie gali būti laikomi ypač pažeidžiami, atsižvelgiant konkrečiai į jų amžių bei pažeidimo, nuo kurio nukentėjo, pobūdį ir pasekmes“[553]. Be to, ESTT nusprendė, jog visos aukų apsaugos ir antrinės viktimizacijos prevencijos priemonės turi būti tokios, kad kaltinamajam vis vien būtų užtikrintas teisingas jo bylos nagrinėjimas[554].

Pagal ET teisę EŽTT nusprendė, kad valstybės pareiga yra apsaugoti aukų interesus. Tai taikoma ir aukoms, kurios dalyvauja baudžiamajame procese kaip liudytojai. Jų interesai pagal EŽTK nuostatas, kaip antai 2 straipsnį ir 8 straipsnį, turi būti derinami su kaltinamojo gynybos interesais[555]. EŽTT priėmė kelis sprendimus dėl seksualinių nusikaltimų, kai vaikai liudijo prieš įtariamus nusikaltimo vykdytojus. Iš šios Teismo praktikos aišku, jog Teismas pripažino, kad baudžiamasis procesas dėl seksualinių nusikaltimų „dažnai yra kančia aukai, ypač kai ji prieš savo norą verčiama vėl susitikti su kaltinamuoju“, ir kad tai dar labiau būdinga vaikams[556]. Todėl Teismas sutiko, kad tokiose bylose galima imtis tam tikrų

552 ESTT, C-105/03, *Baudžiamoji byla prieš Maria Pupino* [DK], 2005 m. birželio 16 d.

553 *Ten pat*, 53 punktas.

554 *Ten pat*, 59 punktas.

555 EŽTT, *Doorson prieš Nyderlandus*, Nr. 20524/92, 1996 m. kovo 26 d.

556 EŽTT, *S.N. prieš Švediją*, Nr. 34209/96, 2002 m. liepos 2 d., 47 punktas.

priemonių aukomis tapusiems vaikams apsaugoti. Vis dėlto jis taip pat pažymėjo, kad tokios priemonės neturi trukdyti tinkamai ir veiksmingai naudotis teisėmis į gynybą, todėl teisminėms institucijoms gali būti privaloma imtis priemonių, kompensuojančių dėl to kylančias kliūtis gynybai[557].

Pavyzdys. Byloje *Kovač prieš Kroatiją*[558] nagrinėtas atvejis, kai dvylikametė mergaitė jos bylą tyrusiam teisėjui paliudijo, kad pareiškėjas su ja nepadoriai elgėsi. Pareiškėjas šio liudijimo metu nedalyvavo, nedalyvavo ir jo atstovas ir jam nebuvo suteikta galimybės užginčyti šio aukos pareiškimo. EŽTT pakartojo, jog visi įrodymai paprastai turi būti pateikiami kaltinamajam dalyvaujant viešame teismo posėdyje, kad jis galėtų juos užginčyti priešingais argumentais. Jei kaip įrodymai naudojami policijos apklausos arba teisminio tyrimo metu padaryti pareiškimai, tai EŽTK 6 straipsniui iš esmės neprieštarauja, jei kaltinamajam suteikiama pakankama ir tinkama galimybė juos užginčyti ir apklausti tokį liudytoją tuo metu, kai jis duoda parodymus, arba vėlesniame proceso etape. Pareiškėjo atveju aukos pareiškimai buvo vienintelis tiesioginis prieš pareiškėją pareikštų kaltinimų įrodymas, turėjęs lemiamą reikšmę teismui priimant apkaltinamąjį nuosprendį, tačiau pareiškėjas negalėjo jų užginčyti ar gauti nacionalinių teismų atsakymo į dėl to pateiktą skundą. Be to, tikrasis aukos pareiškimas nė karto nebuvo perskaitytas teismo posėdyje. Teisėjas tepasakė, kad auka patvirtino savo pareiškimą, pateiktą jos bylą tiriančiam teisėjui. Todėl EŽTT padarė išvadą, kad iš pareiškėjo buvo atimta teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, taigi pažeista EŽTK 6 straipsnio 1 dalis kartu su 6 straipsnio 3 dalies d punktu.

Pavyzdys. Byloje *S.N. prieš Švediją*[559] nagrinėtas atvejis, kai dešimtmetis berniukas policijai davė parodymus dėl pareiškėjo seksualinės prievartos prieš jį. Berniuką du kartus apklausė policijos inspektorius, turėjęs daug darbo patirties, susijusios su bylomis dėl prievartos prieš vaikus. Buvo padarytas pirmosios jo apklausos vaizdo įrašas ir antrosios apklausos garso įrašas. Pareiškėjo advokatas antrojoje apklausoje nedalyvavo, tačiau susitarė su policijos inspektoriumi dėl klausimų, kuriuos reikėjo aptarti. Apygardos teismo proceso metu šie vaiko apklausų įrašai buvo peržiūrėti ir

557 EŽTT, *Bocos-Cuesta prieš Nyderlandus*, Nr. 54789/00, 2005 m. lapkričio 10 d.; EŽTT, *A.L. prieš Suomiją*, Nr. 23220/04, 2009 m. sausio 27 d.; EŽTT, *W. prieš Suomiją*, Nr. 14151/02, 2007 m. balandžio 24 d.; EŽTT, *Kovač prieš Kroatiją*, Nr. 503/05, 2007 m. liepos 12 d.

558 EŽTT, *Kovač prieš Kroatiją*, Nr. 503/05, 2007 m. liepos 12 d.

559 EŽTT, *S.N. prieš Švediją*, Nr. 34209/96, 2002 m. liepos 2 d.

perklausyti, tačiau pats vaikas nebuvo apklaustas tiesiogiai. Teismas galiausiai nuteisė pareiškėją remdamasis beveik vien tik šiais vaiko liudijimais. Apeliacinis teismas šio nuosprendžio nepanaikino. Jis nustatė, jog iš policijos apklausų gauta pakankamai įrodymų pareiškėjo kaltei nustatyti, nors ir pripažino, kad nebuvo techninių įrodymų, patvirtinančių vaiko kaltinimus, kuriems kai kada trūko tikslumo. EŽTT sutiko, kad seksualinių nusikaltimų bylose kryžminė liudytojo apklausa ne visada įmanoma ir kad liudytojų parodymai tokiose bylose turėtų būti vertinami ypač atsargiai. Nors vaiko pareiškimai iš esmės buvo vienintelis įrodymas prieš kaltinamąjį, visas teismo procesas vyko teisingai. Vaizdo įrašas buvo parodytas teismo proceso metu ir vėlesniuose apeliacinio teismo posėdžiuose, o antrosios apklausos nuorašas perskaitytas apygardos teisme; garso įrašas taip pat buvo perklausytas apeliaciniame teisme. Tai suteikė pareiškėjui pakankamą galimybę užginčyti vaiko parodymus ir jo patikimumą baudžiamojo proceso metu, todėl EŽTK 6 straipsnio 3 dalies d punktas nebuvo pažeistas.

EŽTT yra suformavęs teisminę praktiką ne tik dėl vaikų aukų apsaugos derinimo su kaltinamojo teise į teisingą bylos nagrinėjimą, bet ir dėl liudytojų ir jų šeimų, įskaitant vaikus, teisės gyventi apsaugos pagal EŽTK 2 straipsnį, kaip parodyta tolesniame pavyzdyje.

Pavyzdys. Byla *R.R. Ir kiti prieš Vengriją*[560] buvo susijusi su kaliniu, kuris atvirame teismo posėdyje liudijo apie savo narkotikų prekybos veiklą ir kartu su žmona ir dviem vaikais buvo įtrauktas į oficialią liudytojų apsaugos programą dėl keršto grėsmės. Valdžios institucijoms sužinojus, kad kalinys toliau palaikė ryšius su nusikalstamu pasauliu, iš jo ir jo šeimos buvo atimta galimybė toliau dalyvauti liudytojų apsaugos programoje dėl jos sąlygų pažeidimo. Remdamasi EŽTK 2 straipsniu šeima tvirtino, kad jai likus be liudytojams skirtos programos apsaugos, šeimos narių gyvybei grėsė pavojus dėl mafijos keršto. Teismas sutiko, jog pareiškėjų įtraukimas į liudytojų apsaugos programą ir tėvo bendradarbiavimas su institucijomis reiškė, kad tuo metu, kai pradėta taikyti ši priemonė, pareiškėjų gyvybei grėsė pavojus. Kadangi jų apsauga pagal programą buvo nutraukta ne dėl šio pavojaus sumažėjimo, o dėl programos sąlygų pažeidimo, pasak Teismo, institucijos neįrodė, kad pavojaus daugiau nebėra. Be to, nebuvo nepagrįsta manyti, kad panaikinus netikrą šeimos narių tapatybę, naudotą siekiant juos apsaugoti, tikroji jų tapatybė ir buvimo vieta tapo žinoma

560 EŽTT, *R.R. ir kiti prieš Vengriją*, Nr. 19400/11, 2012 m. gruodžio 4 d.

kiekvienam asmeniui, norinčiam jiems pakenkti. Taip dėl valdžios institucijų kaltės šeima galėjo patekti į jos narių gyvybei pavojingą padėtį, taigi buvo pažeistas EŽTK 2 straipsnis.

Lansarotės konvencijos 31 straipsnyje nurodyta, kokių bendrų apsaugos priemonių valstybės narės turėtų imtis siekdamos apsaugoti aukų teises ir interesus, įskaitant jų kaip liudytojų specialius poreikius, visuose tyrimo ir baudžiamojo proceso etapuose (31 straipsnio 1 dalis). Šios priemonės apima aukų informavimą apie jų teises ir paslaugas, kuriomis jos gali naudotis, apie bendrą tyrimo ar bylos eigą, jų privatumo apsaugą, saugumo užtikrinimą (įskaitant informaciją, kada kaltinamasis arba nuteistasis paleidžiamas į laisvę) ir pastangas, kad aukos ir kaltininkai nesusitiktų teismo ir teisėsaugos institucijų patalpose. Be to, 31 straipsnyje nustatyta, kad aukos turi turėti galimybę naudotis teisine pagalba (31 straipsnio 3 dalis). Informacija vaikams turi būti teikiama atsižvelgiant į jų amžių ir brandą ir tokia kalba, kurią jie supranta (31 straipsnio 6 dalis).

Europos Tarybos parengtose *Gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*[561] taip pat skiriama dėmesio vaiko aukos ir liudytojo padėčiai, ypač kai jis duoda parodymus teismo proceso metu. Šiose gairėse valstybės narės raginamos „dėti visas pastangas, kad vaikai parodymus galėtų duoti palankiausioje aplinkoje bei tinkamiausiomis sąlygomis ir būtų atsižvelgta į jų amžių, brandumą bei supratimo lygį ir visus galimus bendravimo sunkumus“[562]. Šiuo tikslu turėtų dalyvauti kvalifikuoti specialistai ir, pavyzdžiui, patartina daryti parodymų vaizdo ir garso įrašus. Vaikai taip pat turėtų turėti galimybę duoti parodymus baudžiamosiose bylose įtariamam kaltininkui nedalyvaujant. Gairėse taip pat pripažįstama, kad laikantis tokio vaiko interesus atitinkančio požiūrio turėtų būti gerbiama ir kitų bylos šalių teisė užginčyti vaiko pareiškimų turinį. Be to, gairėse nurodyta, kad turėtų būti saugomas vaikų liudytojų privatus ir šeimos gyvenimas (IV skirsnio A dalies 9 punktas) ir pageidautina, kad teismo posėdžiai būtų uždari.

Tarptautinėje teisėje vaikų aukų padėtis aiškiai pripažinta VTK 39 straipsnyje. Pagal šią nuostatą valstybės dalyvės turi imtis visų reikiamų priemonių, kad padėtų fiziškai ir psichologiškai atsistatyti ir socialiai reintegruotis aukomis tapusiems vaikams. Ši jų reabilitacija ir reintegracija turi vykti vaiko sveikatos, savigarbos ir orumo stiprinimui palankiomis sąlygomis.

561 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2010), *Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*, 2010 m. lapkričio 17 d. Taip pat žr. FRA (2015b).

562 Europos Taryba, Ministrų Komitetas (2010), *Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*, 2010 m. lapkričio 17 d., 64 punktas.

Taip pat svarbu pažymėti, kad JT priėmė Vaikų kaip nusikaltimų aukų ir liudytojų apsaugos baudžiamajame procese gaires[563]. Šiose gairėse raginama su vaikais aukomis ir liudytojais elgtis „vaikams tinkamu būdu"; tai „reiškia požiūrį, derinamą su vaiko teise į apsaugą atsižvelgiant į individualius vaiko poreikius ir nuomonę"[564]. Šiose gairėse pateikta labai išsamių nurodymų, kaip įgyvendinti šias nuostatas. JT Vaiko teisių komitetas taip pat pabrėžė šių JT gairių svarbą pagal VTK 12 straipsnį (teisė būti išklausytam) savo bendrosiose pastabose[565]. Pasak komiteto, vaikams nusikaltimų aukoms ir liudytojams turi būti suteikta galimybė visapusiškai naudotis savo teisėmis laisvai reikšti savo nuomonę; tai visų pirma „reiškia, jog būtina visomis išgalėmis stengtis užtikrinti, kad su vaiku auka ir (arba) liudytoju būtų tariamasi svarbiais klausimais dėl jo dalyvavimo nagrinėjamoje byloje ir jam būtų suteikta galimybė laisvai ir jam priimtinu būdu išreikšti savo nuomonę ir rūpesčius dėl savo dalyvavimo teismo procese"[566]. Komitetas taip pat teigia, kad „vaiko aukos ir liudytojo teisė yra <...> susieta su teise būti informuojamam apie tokius dalykus kaip sveikatos priežiūros, psichologinės paramos ir socialinių paslaugų prieinamumas, vaiko aukos ir (arba) liudytojo vaidmuo, jo apklausos eigos būdai, esami paramos vaikui mechanizmai teikiant skundą ir dalyvaujant tyrimuose bei teismo procesuose, konkreti posėdžių vieta ir laikas, apsaugos priemonių buvimas, galimybės gauti žalos atlyginimą ir nuostatos dėl apeliacinių skundų teikimo"[567].

563 JT Ekonominė ir Socialinė Taryba (ECOSOC), Rezoliucija 2005/20, *Vaikų kaip nusikaltimų aukų ir liudytojų apsaugos baudžiamajame procese gairės*, 2005 m. liepos 22 d.

564 *Ten pat*, 9 dalies d punktas.

565 JT, Vaiko teisių komitetas (2009), *Bendrosios pastabos Nr. 12 (2009): Vaiko teisė būti išklausytam*, CRC/C/GC/12, 2009 m. liepos 1 d., 62–64 punktai.

566 *Ten pat*, 63 punktas.

567 *Ten pat*, 64 punktas.

Papildoma literatūra

1 skyrius
Įvadas į Europos teisę, reglamentuojančią vaiko teises. Kontekstas ir pagrindiniai principai

Breen, C. (2002), „The emerging tradition of the best interests of the child in the European Convention on Human Rights“, paskelbta: Breen, C., *The standard of the best interest of the child*, Dordrecht, Martinus Nijhoff.

Cullen, H. (2004), „Children's rights“, paskelbta: Peers, S. ir Ward, A. (red.), *The EU Charter of Fundamental Rights: Politics, law and policy*, Oxford, Hart Publishing, p. 323–348.

González Bou, E., González Viada, N., Aldecoa Luzárraga F. ir Forner Delaygua, J. (2010), La protección de los niños en el derecho internacional y en las relaciones internacionales: Jornadas en conmemoración del 50 aniversario de la Declaración Universal de los Derechos del Niño y del 20 aniversario del Convenio de Nueva York sobre los Derechos del Niño, Marcial Pons.

Kilkelly, U. (1999), *The child and the ECHR*, Aldershot, Ashgate.

Kilkelly, U. (2014), „The CRC and the ECHR: The contribution of the European Court of Human Rights to the implementation of Article 12 of the CRC“, paskelbta: Liefaard, T. ir Doek, J. (red.), *Litigating the Rights of the Child*, London, Springer, p. 193–209.

Lamont, R. (2014), „Article 24“, paskelbta: Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. ir Ward, A. (red.), *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Oxford, Hart Publishing, p. 209–215.

Liefaard, T. ir Doek, J. (2015), „Kinderrechten in de rechtspraak: Een internationaal perspectief“, *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 2015/12(4), p. 82–87.

McGlynn, C. (2002), „Rights for children?: The potential impact of the European Union Charter of Fundamental Rights“, *European Public Law*, Vol. 8, No. 3, p. 387–400.

Pulles, G. (2013), „Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en het IVRK: receptie in het belang van het kind“, paskelbta: Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. ir Wijk, F. K. van (red.), *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, p. 109–138.

Stalford, H. (2012), *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Oxford, Hart Publishing.

Stalford, H. (2014), „Using the Convention on the Rights of the Child in litigation under EU law“, paskelbta: Liefaard, T. ir Doek, J. (red.), *Litigating the Rights of the Child*, London, Springer, p. 1–11.

Stalford, H. and Schuurman, M. (2011), „Are we there yet?: The impact of the Lisbon Treaty on the EU Children's Rights Agenda“, *International Journal of Children's Rights*, Vol. 19, No. 3, p. 381–403.

Trinidad Núñez, P. (2003), „¿Qué es un niño? Una visión desde el Derecho Internacional Público“, *Revista española de educación comparada* (Ejemplar dedicado a: La infancia y sus derechos), No. 9, p. 13–48.

Trinidad Núñez, P. (2002), *El niño en el derecho internacional de los derechos humanos*, Universidad de Extremadura Servicio de Publicaciones.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2009), *Reformas Legislativas e a Implementação sobre os Direitos da Criança*, UNICEF.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2013), *In difesa dei diritti dell'infanzia: Uno studio globale sulle istituzioni indipendenti dei diritti umani per l'infanzia – Relacione di sintesi*, UNICEF.

Verheyde, M. (2004), „Kinderen en het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens“, paskelbta: Verhellen, E., Cappelaere, G. ir Decock, G. (red.), *Kinderrechtengids: Commentaren, regelgeving, rechtspraak en nuttige informatie over de maatschappelijke en juridische positie van het kind*, Gent, Mys en Breesch, p. 1–76.

Villagrasa Alcaide, C. ir Ravetllat Ballesté, I. (2009), *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia: un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño*, Editorial Bosch, S.A., p. 55–80.

2 skyrius
Pagrindinės pilietinės teisės ir laisvės

Brems, E. (2006), „Article 14: The right to freedom of thought, conscience and religion“, paskelbta: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. ir Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, p. 7–40.

Daly, A., Eurobarometer (2011), „The right of children to be heard in civil proceedings and the emerging law of the European Court of Human Rights“, *The International Journal of Human Rights*, Vol. 15, No. 3, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/quali/ql_right_child_sum_en.pdf.

Enkelaar, A. ir Zutpen, M. (2010) „De autonomie van het kind in de rechtszaal“, paskelbta: Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van ir Mulders, L. A. (red.), *Rechten van het kind en autonomie*, Nijmegen.

Europos Komisija (2014), *Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union*, Liuksemburgas, Europos Sąjungos leidinių biuras (Leidinių biuras).

FRA (2010a), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA ir ECtHR (2011), *Europos nediskriminavimo teisės vadovas*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

Koeren, M. (2013), „Recht op informatie?", paskelbta: Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. ir Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen.

Lundy, L. (2007), „Voice" is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child, *British Educational Research Journal*, Vol. 33, No. 6, p. 927–942.

Mazey, S. (2002), „Gender mainstreaming strategies in the EU: Delivering on an agenda", *Feminist Legal Studies*, Vol. 10, No. 3–4, p. 227–240.

Nowak, M. (2005), *U.N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR commentary*, 2 revised edition, Kehl, Strasbourg and Arlington: N.P. Engel Publisher.

Partsch, K. J. (1981), „Freedom of conscience and expression, and political freedoms", paskelbta: Henkin, L. (red.), *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights*, New York, Columbia University Press.

Schutter, O. de, European Network of Legal Experts in the non-discrimination field (2011), *The prohibition of discrimination under European Human Rights Law: Relevance for the EU non-discrimination directives – an update*, Europos Komisijos Teisingumo generalinis direktoratas, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

Tomuschat, C. (1993), „Freedom of association", paskelbta: Macdonald, R. St. J., Matscher, F. ir Petzold, H., *The European system for the protection of human rights*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers.

Wheatley Sacino, S. (2011), „Article 17: Access to a diversity of mass media sources", paskelbta: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. ir Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers.

Woodward, A. E. (2008), „Too late for gender mainstreaming? Taking stock in Brussels", *Journal of European Social Policy*, Vol. 18, p. 289–302.

3 skyrius
Lygybė ir nediskriminavimas

Breen, C. (2006), *Age discrimination and children's rights: Ensuring equality and acknowledging difference*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Carmona Luque, M. (2003), „La no discriminación como principio rector de la Convención sobre los Derechos del Niño", *Cursos de derechos humanos de Donostia-San Sebastián*, Vol. 4, p. 173–188.

FRA (2010b), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States. Comparative Report*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA (2011a), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA (2011b), *Migrants in an irregular situation: access to healthcare in 10 European Union Member States*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA ir ECtHR (2011), *Europos nediskriminavimo teisės vadovas*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA (2014a), *Be tėvų priežiūros likusių vaikų globa. Vadovas, kaip stiprinti globos sistemas siekiant rūpintis ypatingais vaikų, prekybos žmonėmis aukų, poreikiais*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

Karagiorgi, C. (2014), „The concept of discrimination by association and its application in the EU Member States", *European Anti-Discrimination Law Review*, Vol. 18, p. 25–36.

Toggenburg, G. (2008), „Discrimination by association: a notion covered by EU equality law?", *European Law Reporter*, Vol. 3, p. 82–87.

4 skyrius
Asmens tapatybės klausimai

Doek, J. (2006a), „The CRC and the Right to Acquire and to Preserve a Nationality“, *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 25, No. 3, p. 26–32.

Doek, J. (2006B), „Article 8 – The Right to Preservation of Identity; Article 9 – The Right Not to be Separated from His or Her Parents“, paskelbta: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. ir Verheyde, M. (red.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

FRA (2015a), *The fundamental rights situation of intersex people*, FRA „Focus“, Viena, 2015 m.

Mak, C. (2008), „Baas in eigen buik? De rechtsgeldigheid in nakoming van draagmoederschapsovereenkomsten in het licht van grondrechten“, paskelbta: Graaf, J. H. de, Mak, C. ir Wijk, F. K. Van (red.), *Rechten van het kind en ouderlijke verantwoordelijkheid*, Nijmegen.

Vonk, M. (2010), „De autonomie van het kind in het afstammingsrecht“, paskelbta: Graaf, J. H. de, Mak, C., Wijk, F. K. van ir Mulders, L. A. (red.), *Rechten van het kind en autonomie*, Nijmegen.

Waas, L. E. van (2008), *Nationality matters. Statelessness under international law*, Antwerp, Intersentia.

Ziemele, I. (2007), „Article 7 – The Right to Birth Registration, Name and Nationality, and the Right to Know and Be Cared for by Parents“, paskelbta: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. ir Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

5 skyrius
Šeimos gyvenimas

Bueren, G. van (2007), *Child rights in Europe, convergence and divergence in judicial protection*, Strasbūras, Europos Tarybos leidykla.

Kilkelly, U. (2010a), „Protecting children's rights under the ECHR: The role of positive obligations", *NILQ*, Vol. 61, No. 3, p. 245–261.

Kilkelly, U. (2010b), „Relocation: A children's rights perspective", *Journal of Family Law and Practice*, Vol. 1, No. 1, p. 23–35.

Lázaro González, I. (2011), „Intervención pública en la protección de los menores y respecto a la vida en familia: aportaciones del Tribunal de Estrasburgo", *Icade: Revista de las Facultades de Derecho y Ciencias Económicas y Empresariales*, No.º83–84, p. 255–290.

6 skyrius
Vaiko priežiūrai šeimoje alternatyvi globa ir įvaikinimas

FRA (2014a), *Be tėvų priežiūros likusių vaikų globa. Vadovas, kaip stiprinti globos sistemas siekiant rūpintis ypatingais vaikų, prekybos žmonėmis aukų, poreikiais,* Liuksemburgas, Leidinių biuras.

O'Halloran, K. (2009), *The politics of adoption: International perspectives on law, policy and practice,* Dordrecht, Springer.

Vité, S. ir Boéchat, H. (2008), „Article 21 – Adoption", paskelbta: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. ir Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

7 skyrius
Vaikų apsauga nuo smurto ir išnaudojimo

Fitch, K., Spencer-Chapman, K. ir Hilton, Z. (2007), *Protecting children from sexual abuse in Europe: Safer recruitment of workers in a border free Europe*, Londonas, NSPCC.

Forder, C. (2007), „Child protection in accordance with human rights and children's rights", paskelbta: Meuwese, S. *et al.* (red.), *100 years of child protection*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers.

FRA (2009), *Child trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA (2014b), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA (2014c), *Violence against women: An EU-wide survey, Main Results*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA (2015b), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA (2015c), *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union, States' obligations and victims' rights*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA ir ECtHR (2014), *Europos prieglobsčio, sienų ir imigracijos teisės vadovas*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

Fredette, K. (2009), „International legislative efforts to combat child sex tourism: Evaluating the Council of Europe Convention on Commercial Child Sexual Exploitation", *Boston College International and Comparative Law Review*, Vol. 32, No. 1, p. 1–43.

Hartwig, M. (2008), „The elimination of child labour and the EU“, paskelbta: Nesi, G., Nogler, L. ir Pertile, M. (red.), *Child labour in a globalized world:A legal analysis of ILO action*, Aldershot, Ashgate.

Lalor, K. ir McElvaney, R. (2010), „Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe“, paskelbta: *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Europos Taryba, Strasbūras, Europos Tarybos leidykla, p. 13–36.

Liefaard, T. ir Doek, J. (2013), „Fysieke en geestelijke mishandeling van kinderen: over begripsvorming en de grenzen van het toelaatbare, volgens Nederlands recht“, paskelbta: Deetman, W. *et al.* (red.), *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes in de Rooms-Katholieke kerk: Een vervolgonderzoek*, Amsterdam: Uitgeverij Balans, p. 247–282.

Ruelle, E. (2010), „Sexual violence against children:The European legislative framework and outline of Council of Europe conventions and European Union policy“, paskelbta: *Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach*, Europos Taryba, Strasbūras Europos Tarybos leidykla.

Staiger, I. (2005), „Trafficking in children for the purpose of sexual exploitation in the EU“, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 13, No. 4, p. 603–624.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2010), *Handbuch zum Fakultativprotokoll Betreffend den Verkauf von Kindern, die Kinderprostitution und die Kinderpornografie, Kinderhilfswerk der Vereinten Nationen*, UNICEF.

UNICEF (2006), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children.*

Vrancken, P. (2007), „Child trafficking and Article 4 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Foreign judicial decisions“, *South African Yearbook of International Law*, Vol. 32, p. 285–510.

8 skyrius
Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės ir deramas gyvenimo lygis

Eide, A. (2006), „Article 27 – The Right to an Adequate Standard of Living", paskelbta: Alen, A., Vande Lanotte, J., Verhellen, E., Ang, F., Berghmans, E. ir Verheyde, M. (red.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Eide, A. ir Eide, W. B. (2006), „Article 24 – The Right to Health", paskelbta: Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. ir Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

FRA (2010b), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA ir ECtHR (2014), *Europos prieglobsčio, sienų ir imigracijos teisės vadovas*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

Koch, I. E. (2009), *Human rights as indivisible rights: the protection of socio-economic demands under the European Convention on Human Rights*, Leiden, Brill.

Nolan, A. (2011), *Children's socio-economic rights, democracy and the courts*, Oxford, Hart Publishing.

Stoecklin, D. (2012), „Droits et capabilité des enfants", paskelbta: Meyer-Bisch, P. (red.), *L'enfant témoin et sujet. Les droits culturels de l'enfant*, Genève-Zurich-Bâle, Schultess Editions Romandes, Collection interdisciplinaire, p. 123–146.

Vandenhole, W. (2007), „Article 26 – The Right to Benefit from Social Security", paskelbta: Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. ir Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Verheyde, M. (2006), „Article 28 – The Right to Education", paskelbta: Alen, A., Ang, F., Berghmans, E., Vande Lanotte, J., Verhellen, E. ir Verheyde, M. (red.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff.

9 skyrius
Migracija ir prieglobstis

Europos Taryba, Parlamentinė Asamblėja (2011), Recommendation 1969 (2011) on unaccompanied children in Europe: Issues of arrival, stay and return, 2011 m. balandžio 15 d.

Europos Parlamento Piliečių laisvių, teisingumo ir vidaus reikalų komitetas (2013), „Pranešimas dėl nelydimų nepilnamečių padėties ES“ (2012/2263(INI)), 2013 m. balandžio 26 d.

Eurydice, Europos Komisija (Švietimo ir kultūros GD) (2004), Integrating immigrant children into schools in Europe: Communication with families and opportunities for mother tongue learning.

FRA (2010b), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA (2011a), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA (2011b), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA ir ECtHR (2014), *Europos prieglobsčio, sienų ir imigracijos teisės vadovas, Liuksemburgas*, Leidinių biuras.

Ktistakis, Y. (2013), *Protecting migrants under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Strasbūras, Europos Tarybos leidyklą.

Lázaro González, I., Benlloch Sanz, P. ir Moroy Arambarri, B. (2010), *Los menores extranjeros no acompañados*, Universidad Pontificia Comillas, Tecnos.

Lodder, G. ir Rodrigues, P (red.) (2012), *Het kind in het immigratierecht*, Den Haag.

McBride, J., European Committee on Legal Co-operation (2009), *Access to justice for migrants and asylum seekers in Europe*, Strasbūras, Europos Tarybos leidyklą.

Spijkerboer, T (2009), „Structural instability: Strasbourg case law on children's family reunion", *European Journal of Migration and Law*, Vol. 11, No. 3, p. 271–293.

Stalford, H. (2012), *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, Oxford, Hart Publishing.

10 skyrius
Vartotojų ir asmens duomenų apsauga

Bergkamp, L. (2002), „EU data protection policy the privacy fallacy: Adverse effects of Europe's data protection policy in an information driven economy", *Computer Law & Security Review*, Vol. 18, No. 1, p. 31–47.

Buckingham, D. (2011), *The Material Child*, Cambridge, Polity.

Cook, D. T. (2008), „The missing child in consumption theory", *Journal of Consumer Culture*, Vol. 8, No. 2, p. 219–243.

Cook, D. T. (2013), „Taking exception with the child consumer", *Childhood*, Vol. 20, No. 4, p. 423–428.

De Hert, P. ir Papakonstantinou, V. (2012), „The proposed data protection regulation replacing Directive 95/46/EC: A sound system for the protection of individuals", *Computer Law & Security Review*, Vol. 28, No. 2, p. 130–142.

Garde, A. (2012), „The best interest of the child and EU consumer law and policy: A major gap between theory and practice?", paskelbta: Devenney, J. ir Kenny, M. (red.), *European consumer protection: Theory and practice*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 164–201.

FRA ir ET (2014), *Europos duomenų apsaugos teisės vadovas*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

Hughes, K. (2012), „The child's right to privacy and Article 8 European Convention on Human Rights", paskelbta: Freeman, M. (red.), *Current Legal Issues: Law and Childhood Studies*, Vol. 14, p. 456–486.

Kunnecke, A. (2014), „New standards in EU consumer rights protection? The new Directive 2011/83/EU“, *European Scientific Journal*, Vol. 1, p. 426–437.

Marsh, J. (red.) (2005), *Popular culture, new media and digital literacy in early childhood*, London, Routledge Falmer.

Tonner, K. ir Fangerow, K. (2012), „Directive 2011/83/EU on consumer rights: a new approach, in European consumer law?“, *EUVR*, Vol. 2, p. 74.

Wuermeling, U. (2012), „Modernization of European data protection law at a turning point“, *Computer Law & Security Review*, Vol. 28, No. 28, p. 587–588.

11 skyrius
Vaiko teisės baudžiamojoje teisenoje ir alternatyviuose (neteisminiuose) procesuose

Bartels, H (2013), „De rechtspositie van het verdachte kind tijdens het plotieverhoor“, paskelbta: Graaf, J. H. de, Mak, C., Montanus, P. J. ir Wijk, F. K. van, *Rechten van het kind en waardigheid*, Nijmegen.

Brink, Y.van den ir Liefaard, T. (2014), „Voorlopige hechtenis van jeugdige verdachten in Nederland“, *Strafblad*, Vol. 12, No. 1, p. 44–55.

Doek, J. (2008), „Juvenile justice: International rights and standards“, paskelbta: R. Loeber, R., Slot, N.W., van der Laan, P. van der ir Hoeve, M. (red.), *Tomorrow's criminals*, Farnham and Burlington, Ashgate, p. 229–246.

Dünkel, F.(2009), „Diversion: A meaningful and successful alternative to punishment in European juvenile justice systems“, paskelbta: Junger-Tas, J. ir Dünkel, F. (red.), *Reforming juvenile justice*, Dordrecht, Springer.

Dünkel, F. (2010), „Where do we go from here?: Current trends in developing juvenile justice in Europe“, paskelbta: Groenhuijsen, M. *et al.* (red.), *Fervet opus: Liber amicorum Anton van Kalmthout*, Apeldoorn and Antwerp and Portland, Maklu, p. 49–62.

Dünkel, F. (2014), „Juvenile justice systems in Europe: Reform developments between justice, welfare and „new punitiveness", *Kriminologijos Studijos*, Vol. 1.

FRA (2014b), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

FRA (2015b), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

Goldson, B. ir Kilkelly, U. (2013), „International human rights standards and child imprisonment: Potentialities and limitations", *International Journal of Children's Rights*, Vol. 21, No. 2, p. 345–371.

Jonge, G de. ir Linden, A van der (2013), *Handboek Jeugd en strafrecht*, Deventer.

Liefaard, T. (2007), „The right to be treated with humanity: Implications of Article 37(c) CRC for children in detention", paskelbta: Alen, A. *et al.* (red.), *The UN Children's Rights Convention: Theory meets practice*, Antwerp, Oxford, Intersentia Publishing.

Liefaard, T. (2008), *Deprivation of liberty of children in light of international human rights law and standards*, Antwerp, Oxford and Portland, Intersentia Publishing.

Newell, P. (2008), „The principles of child-friendly justice at international level", paskelbta: *International justice for children*, Strasbūras, Europos Tarybos leidykla p. 129–132.

Teismų praktika

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika

Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) ir Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) prieš Administración del Estado, sujungtos bylos C-468/10 ir C-469/10, 2011 m. lapkričio 24 d. 181

Barbara Mercredi prieš Richard Chaffe, C-497/10, 2010 m. gruodžio 22 d. 77

Baudžiamoji byla prieš Maria Pupino [DK], C-105/03, 2005 m. birželio 16 d. 188, 204, 205

Baudžiamoji byla prieš X, C-507/10, 2011 m. gruodžio 21 d. 204

Baumbast ir R. prieš Secretary of State for the Home Department, C-413/99, 2002 m. rugsėjo 17 d. 16, 28, 129, 138, 167

Carlos Garcia Avello prieš Belgijos valstybę, C-148/02, 2003 m. spalio 2 d. 16, 28, 59

Donato Casagrande prieš Landeshauptstadt München, C-9/74, 1974 m. liepos 3 d. 137

Doris Povse prieš Mauro Alpago, C-211/10 PPU, 2010 m. liepos 1 d. 70, 84

Dynamic Medien Vertriebs GmbH prieš Avides Media AG, C-244/06, 2008 m. vasario 14 d. 28, 173, 175

E. prieš B., C-436/13, 2014 m. spalio 1 d. 76

Europos Parlamentas prieš Europos Sąjungos Tarybą [DK], C-540/03, 2006 m. birželio 27 d. 27, 28

Gerardo Ruiz Zambrano prieš Office national de l'Emploi (ONEm), C-34/09, 2011 m. kovo 8 d. 58, 168

Google Spain SL ir Google Inc. prieš Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) ir Mario Costeja González [DK], C-131/12, 2014 m. gegužės 13 d. 182
J. McB. prieš L.E., C-400/10 PPU, 2010 m. spalio 5 d. 72
J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung prieš Europos Bendrijų Komisiją, C-4/73, 1974 m. gegužės 14 d. 26
Jasna Detiček prieš Maurizio Sgueglia, C-403/09 PPU, 2009 m. gruodžio 23 d. 76
Joseba Andoni Aguirre Zarraga prieš Simone Pelz, C-491/10, 2010 m. gruodžio 22 d. 28, 32, 39, 84
Konstantinos Maïstrellis prieš Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton, C-222/14, 2015 m. liepos 16 d. 149
Kunqian Catherine Zhu ir Man Lavette Chen prieš Secretary of State for the Home Department, C-200/02, 2004 m. spalio 19 d. 16, 28, 44, 50, 58, 66
London Borough of Harrow prieš Nimco Hassan Ibrahim ir Secretary of State for the Home Department [DK], C-310/08, 2010 m. vasario 23 d. 16, 28, 139, 167
M.J.E. Bernini prieš Minister van Onderwijs en Wetenschappen, C-3/90, 1992 m. vasario 26 d. 137
María Martínez Sala prieš Freistaat Bayern, C-85/96, 1998 m. gegužės 12 d. 149
Maria Teixeira prieš London Borough of Lambeth, Secretary of State for the Home Department [DK], C-480/08, 2010 m. vasario 23 d. 16, 28, 139, 167
Murat Dereci ir kiti prieš Bundesministerium für Inneres, C-256/11, 2011 m. lapkričio 15 d. 168
Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH prieš Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn, C-36/02, 2004 m. spalio 14 d. 173, 176
Productores de Música de España (Promusicae) prieš Telefónica de España SAU [DK], C-275/06, 2008 m. sausio 29 d. 181
S. Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law [DK], C-303/06, 2008 m. liepos 17 d. 44, 53
Stefan Grunkin ir Dorothee Regina Paul [DK], C-353/06, 2008 m. spalio 14 d. 59
The Queen, prašoma MA ir kiti prieš Secretary of State for the Home Department, C-648/11, 2013 m. birželio 6 d. 153, 169
Yoshikazu Iida prieš Stadt Ulm, C-40/11, 2012 m. lapkričio 8 d. 168
Z. prieš A Government Department, The Board of Management of a Community School [DK], C-363/12, 2014 m. kovo 18 d. 149
Zoi Chatzi prieš Ypourgos Oikonomikon, C-149/10, 2010 m. rugsėjo 16 d. 149

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

A.L. prieš Suomiją, Nr. 23220/04, 2009 m. sausio 27 d. 206
A.M.M. prieš Rumuniją, Nr. 2151/10, 2012 m. vasario 14 d. 63
Adamkiewicz prieš Lenkiją, Nr. 54729/00, 2010 m. kovo 2 d. 191
Airey prieš Airiją, Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d. 131
Ali prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 40385/06, 2011 m. sausio 11 d. 134
Anayo prieš Vokietiją, Nr. 20578/07, 2010 m. gruodžio 21 d. 78
Anguelova prieš Bulgariją, Nr. 38361/97, 2002 m. birželio 13 d. 203
Assenov ir kiti prieš Bulgariją, Nr. 24760/94, 1998 m. spalio 28 d. 110
Avilkina ir kiti prieš Rusiją, Nr. 1585/09, 2013 m. birželio 6 d. 174, 183
B. prieš Rumuniją (Nr. 2), Nr. 1285/03, 2013 m. vasario 19 d. 87, 95
B.B. ir F.B. prieš Vokietiją, Nr. 18734/09 ir 9424/11, 2013 m. kovo 14 d. 87, 95
Bah prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 56328/07, 2011 m. rugsėjo 27 d. 130, 147
Bajsultanov prieš Austriją, Nr. 54131/10, 2012 m. birželio 12 d. 163
Blokhin prieš Rusiją, Nr. 47152/06, 2013 m. lapkričio 14 d. 201
Bocos-Cuesta prieš Nyderlandus, Nr. 54789/00, 2005 m. lapkričio 10 d. 206
Bouamar prieš Belgiją, Nr. 9106/80, 1988 m. vasario 29 d. 53, 188, 200, 201
Boultif prieš Šveicariją, Nr. 54273/00, 2001 m. rugpjūčio 2 d. 154, 169
Byla „susijusi su tam tikrais teisės aktų dėl kalbų vartojimo Belgijos švietimo sistemoje aspektais" prieš Belgiją, Nr. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 ir 2126/64, 1968 m. liepos 23 d. 54, 134
C.N. ir V. prieš Prancūziją, Nr. 67724/09, 2012 m. spalio 11 d. 106, 118, 119
C.N. prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 4239/08, 2012 m. lapkričio 13 d. 119
Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 7511/76 ir 7743/76, 1982 m. vasario 25 d. 105, 112
Catan ir kiti prieš Moldovą ir Rusiją [DK], Nr. 43370/04, 8252/05 ir 18454/06, 2012 m. spalio 19 d. 129, 134, 136
Centre for Legal Resources byla Valentino Câmpeanu vardu prieš Rumuniją [DK], Nr. 47848/08, 2014 m. liepos 17 d. 106, 125, 130, 143
Connors prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 66746/01, 2004 m. gegužės 27 d. 130, 147
Copland prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 62617/00, 2007 m. balandžio 3 d. 183
Çoşelav prieš Turkiją, Nr. 1413/07, 2012 m. spalio 9 d. 19, 203
Costello-Roberts prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 13134/87, 1993 m. kovo 25 d. 109
Cusan ir Fazzo prieš Italiją, Nr. 77/07, 2014 m. sausio 7 d. 59, 60
D.G. prieš Airiją, Nr. 39474/98, 2002 m. gegužės 16 d. 53, 188, 200

D.H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką [DK], Nr. 57325/00, 2007 m. lapkričio 13 d. 43, 48, 129,
Darby prieš Švediją, Nr. 11581/85, 1990 m. spalio 23 d. 33
Dinç ir Çakır prieš Turkiją, Nr. 66066/09, 2013 m. liepos 9 d. 199
Dogru prieš Prancūziją, Nr. 27058/05, 2008 m. gruodžio 4 d. 31, 34
Doorson prieš Nyderlandus, Nr. 20524/92, 1996 m. kovo 26 d. 205
E.B. prieš Prancūziją [DK], Nr. 43546/02, 2008 m. sausio 22 d. 88, 100
Eremia prieš Moldovos Respubliką, Nr. 3564/11, 2013 m. gegužės 28 d. 116
Eriksson prieš Švediją, Nr. 11373/85, 1989 m. birželio 22 d. 96
Fabris prieš Prancūziją [DK], Nr. 16574/08, 2013 m. vasario 7 d. 44, 54
Folgerø ir kiti prieš Norvegiją [DK], Nr. 15472/02, 2007 m. birželio 29 d. 35, 134
Gas ir Dubois prieš Prancūziją, Nr. 25951/07, 2012 m. kovo 15 d. 88, 101
Gaskin prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 10454/83, 1989 m. liepos 7 d. 31, 37, 57, 61
Genovese prieš Maltą, Nr. 53124/09, 2011 m. spalio 11 d. 58, 67
Glass prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 61827/00, 2004 m. kovo 9 d. 130, 143
Godelli prieš Italiją, Nr. 33783/09, 2012 m. rugsėjo 25 d. 57, 64
Grzelak prieš Lenkiją, Nr. 7710/02, 2010 m. birželio 15 d. 31, 34, 135
Guillot prieš Prancūziją, Nr. 22500/93, 1993 m. spalio 24 d. 59, 60
Gül prieš Šveicariją, Nr. 23218/94, 1996 m. vasario 19 d. 154, 169
Güveç prieš Turkiją, Nr. 70337/01, 2009 m. sausio 20 d. 19, 188, 199, 201
H.Y. ir Hü.Y. prieš Turkiją, Nr. 40262/98, 2005 m. spalio 6 d. 203
Handyside prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 5493/72, 1976 m. gruodžio 7 d. 31, 37
Harroudj prieš Prancūziją, Nr. 43631/09, 2012 m. spalio 4 d. 27, 88, 102
Hasan ir Eylem Zengin prieš Turkiją, Nr. 1448/04, 2007 m. spalio 9 d. 35
Havelka ir kiti prieš Čekijos Respubliką, Nr. 23499/06, 2007 m. birželio 21 d. 147
Horych prieš Lenkiją, Nr. 13621/08, 2012 m. balandžio 17 d. 81
Idalov prieš Rusiją, Nr. 5826/03, 2012 m. gegužės 22 d. 198
Ignaccolo-Zenide prieš Rumuniją, Nr. 31679/96, 2000 m. sausio 25 d. 72
Iliya Petrov prieš Bulgariją, Nr. 19202/03, 2012 m. balandžio 24 d. 130, 142
J.M. prieš Daniją, Nr. 34421/09, 2012 m. lapkričio 13 d. 199
Jeunesse prieš Nyderlandus [DK], Nr. 12738/10, 2014 m. spalio 3 d. 154, 163
Johansson prieš Suomiją, Nr. 10163/02, 2007 m. rugsėjo 6 d. 57, 59, 60
K. ir T. prieš Suomiją [DK], Nr. 25702/94, 2001 m. liepos 12 d. 73, 78
K.A. prieš Suomiją, Nr. 27751/95, 2003 m. sausio 14 d. 92, 97
K.U. prieš Suomiją, Nr. 2872/02, 2008 m. gruodžio 2 d. 58, 65, 174, 183

Kanagaratnam ir kiti prieš Belgiją, Nr. 15297/09, 2011 m. gruodžio 13 d..... 154, 166
Kayak prieš Turkiją, Nr. 60444/08, 2012 m. liepos 10 d. 105, 109
Kearns prieš Prancūziją, Nr. 35991/04, 2008 m. sausio 10 d. 88, 99
Kervanci prieš Prancūziją, Nr. 31645/04, 2008 m. gruodžio 4 d.....31, 34
Kjeldsen, Busk Madsen ir Pedersen prieš Daniją, Nr. 5095/71, 5920/72 ir 5926/72, 1976 m. gruodžio 7 d. 35
Klass ir kiti prieš Vokietiją, Nr. 5029/71, 1978 m. rugsėjo 6 d.....183
Konstantin Markin prieš Rusiją [DK], Nr. 30078/06, 2012 m. kovo 22 d.....131, 149
Kontrová prieš Slovakiją, Nr. 7510/04, 2007 m. gegužės 31 d. 115
Korneykova prieš Ukrainą, Nr. 39884/05, 2012 m. sausio 19 d. 199
Kovač prieš Kroatiją, Nr. 503/05, 2007 m. liepos 12 d. 188, 206
Krikščionių demokratų liaudies partija prieš Moldovą, Nr. 28793/02, 2006 m. vasario 14 d. 32, 42
Krušković prieš Kroatiją, Nr. 46185/08, 2011 m. birželio 21 d. 63
Kuptsov ir Kuptsova prieš Rusiją, Nr. 6110/03, 2011 m. kovo 3 d. 199, 201
Labassee prieš Prancūziją, Nr. 65941/11, 2014 m. birželio 26 d. 63
Ladent prieš Lenkiją, Nr. 11036/03, 2008 m. kovo 18 d..... 199
Latifa Benamar ir kiti prieš Nyderlandus, nutartis dėl priimtinumo, Nr. 43786/04, 2005 m. balandžio 5 d. 163
Lautsi ir kiti prieš Italiją [DK], Nr. 30814/06, 2011 m. kovo 18 d.....31, 35
Lavida ir kiti prieš Graikiją, Nr. 7973/10, 2013 m. gegužės 30 d. 48
Leander prieš Švediją, Nr. 9248/81, 1987 m. kovo 26 d. 183
Levin prieš Švediją, Nr. 35141/06, 2012 m. kovo 15 d. 70, 78
M.A.K. ir R.K. prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 45901/05 ir 40146/06, 2010 m. kovo 23 d. 130, 143
M.C. prieš Bulgariją, Nr. 39272/98, 2003 m. gruodžio 4 d. 109, 114
Maaouia prieš Prancūziją [DK], Nr. 39652/98, 2000 m. spalio 5 d. 171
Malone prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 8691/79, 1984 m. rugpjūčio 2 d. 183
Marckx prieš Belgiją, Nr. 6833/74, 1979 m. birželio 13 d. 15, 19
Markovics ir kiti prieš Vengriją (nutartis dėl priimtinumo), Nr. 77575/11, 19828/13 ir 19829/13, 2014 m. birželio 24 d. 133
Maslov prieš Austriją [DK], Nr. 1638/03, 2008 m. birželio 23 d. 16, 29
Mazurek prieš Prancūziją, Nr. 34406/97, 2000 m. vasario 1 d. 54
McMichael prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 16424/90, 1995 m. vasario 24 d. 95
Mennesson prieš Prancūziją, Nr. 65192/11, 2014 m. birželio 26 d. 57, 62, 63
Mikulić prieš Kroatiją, Nr. 53176/99, 2002 m. vasario 7 d. 62

Mizzi prieš Maltą, Nr. 26111/02, 2006 m. sausio 12 d. 57, 62
Mubilanzila Mayeka ir Kaniki Mitunga prieš Belgiją, Nr. 13178/03, 2006 m. spalio 12 d. 154, 164
Muskhadzhiyeva ir kiti prieš Belgiją, Nr. 41442/07, 2010 m. sausio 19 d. 165
Mustafa ir Armağan Akin prieš Turkiją, Nr. 4694/03, 2010 m. balandžio 6 d. 70, 79
Nart prieš Turkiją, Nr. 20817/04, 2008 m. gegužės 6 d. 188, 199, 201
Nencheva ir kiti prieš Bulgariją, Nr. 48609/06, 2013 m. birželio 18 d. 106, 108, 116, 126
Neulinger ir Shuruk prieš Šveicariją [DK], Nr. 41615/07, 2010 m. liepos 6 d. 70, 85
Nortier prieš Nyderlandus, Nr. 13924/88, 1993 m. rugpjūčio 24 d. 191
O'Keeffe prieš Airiją [DK], Nr. 35810/09, 2014 m. sausio 28 d. 105, 109, 110
Odièvre prieš Prancūziją [DK], Nr. 42326/98, 2003 m. vasario 13 d. 61, 64
Olsson prieš Švediją (Nr. 1), Nr. 10465/83, 1988 m. kovo 24 d. 87, 93, 96
Oršuš ir kiti prieš Kroatiją [DK], Nr. 15766/03, 2010 m. kovo 16 d. 43, 48, 129
Oyal prieš Turkiją, Nr. 4864/05, 2010 m. kovo 23 d. 130, 142
P.V. prieš Ispaniją, Nr. 35159/09, 2010 m. lapkričio 30 d. 79
Panovits prieš Kiprą, Nr. 4268/04, 2008 m. gruodžio 11 d. 187, 196
Pini ir kiti prieš Rumuniją, Nr. 78028/01 ir 78030/01, 2004 m. birželio 22 d. 88, 98, 99
Ponomaryovi prieš Bulgariją, Nr. 5335/05, 2011 m. birželio 21 d. 44, 51, 129, 140
Popov prieš Prancūziją, Nr. 39472/07 ir 39474/07, 2012 m. sausio 19 d. 154, 165
Povse prieš Austriją, nutartis dėl priimtinumo, Nr. 3890/11, 2013 m. birželio 18 d. 84
R.M.S. prieš Ispaniją, Nr. 28775/12, 2013 m. birželio 18 d. 69, 73
R.R. ir kiti prieš Vengriją, Nr. 19400/11, 2012 m. gruodžio 4 d. 188, 207
Rahimi prieš Graikiją, Nr. 8687/08, 2011 m. balandžio 5 d. 155, 171
Rantsev prieš Kiprą ir Rusiją, Nr. 25965/04, 2010 m. sausio 7 d. 106, 121, 122
S. ir Marper prieš Jungtinę Karalystę [DK], Nr. 30562/04 ir 30566/04, 2008 m. gruodžio 4 d. 183, 184
S.N. prieš Švediją, Nr. 34209/96, 2002 m. liepos 2 d. 188, 205, 206
Sahin prieš Vokietiją [DK], Nr. 30943/96, 2003 m. liepos 8 d. 32, 40
Salduz prieš Turkiją [DK], Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d. 196
Salgueiro da Silva Mouta prieš Portugaliją, Nr. 33290/96, 1999 m. gruodžio 21 d. 80

Saviny prieš Ukrainą, Nr. 39948/06, 2008 m. gruodžio 18 d. 87, 94
Schneider prieš Vokietiją, Nr. 17080/07, 2011 m. rugsėjo 15 d. 70, 78
Schwizgebel prieš Šveicariją, Nr. 25762/07, 2010 m. birželio 10 d. 19, 100
Selçuk prieš Turkiją, Nr. 21768/02, 2006 m. sausio 10 d. 199
Şen prieš Nyderlandus, Nr. 31465/96, 2001 m. gruodžio 21 d. 154, 159, 163
Siliadin prieš Prancūziją, Nr. 73316/01, 2005 m. liepos 26 d. 118
Slivenko ir kiti prieš Latviją [DK] (nutartis dėl priimtinumo),
Nr. 48321/99, 2002 m. sausio 23 d. 67
Smirnova prieš Rusiją, Nr. 46133/99 ir 48183/99, 2003 m. liepos 24 d. 198
Söderman prieš Švediją [DK], Nr. 5786/08, 2013 m. lapkričio 12 d. 106, 123
Sommerfeld prieš Vokietiją [DK], Nr. 31871/96, 2003 m. liepos 8 d. 40, 70, 79
Stummer prieš Austriją [DK], Nr. 37452/02, 2011 m. liepos 7 d. 150
T. prieš Čekijos Respubliką, Nr. 19315/11, 2014 m. liepos 17 d. 87, 96
T. prieš Jungtinę Karalystę [DK], Nr. 24724/94, 1999 m. gruodžio 16 d. 187, 194
Tarakhel prieš Šveicariją [DK], Nr. 29217/12, 2014 m. lapkričio 4 d. 154, 170
Tuquabo-Tekle ir kiti prieš Nyderlandus, Nr. 60665/00,
2005 m. gruodžio 1 d. 159
Tyrer prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 5856/72, 1978 m. balandžio 25 d. 109, 112
Üner prieš Nyderlandus [DK], Nr. 46410/99, 2006 m. spalio 18 d. 169
Uzun prieš Vokietiją, Nr. 35623/05, 2010 m. rugsėjo 2 d. 183
Valsamis prieš Graikiją, Nr. 21787/93, 1996 m. gruodžio 18 d. 35
Vidal prieš Belgiją, Nr. 12351/86, 1992 m. balandžio 22 d. 40
Vojnity prieš Vengriją, Nr. 29617/07, 2013 m. vasario 12 d. 70, 79
W. prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 9749/82, 1987 m. liepos 8 d. 95
W. prieš Suomiją, Nr. 14151/02, 2007 m. balandžio 24 d. 206
Wallová ir Walla prieš Čekijos Respubliką, Nr. 23848/04,
2006 m. spalio 26 d. 87, 93, 147
X ir kiti prieš Austriją [DK], Nr. 19010/07, 2013 m. vasario 19 d. 88, 102
X prieš Latviją [DK], Nr. 27853/09, 2013 m. lapkričio 26 d. 70, 86
Y.C. prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 4547/10, 2012 m. kovo 13 d. 73
Yazgül Yilmaz prieš Turkiją, Nr. 36369/06, 2011 m. vasario 1 d. 160
Z. ir kiti prieš Jungtinę Karalystę [DK], Nr. 29392/95,
2001 m. gegužės 10 d. 109, 116
Zorica Jovanović prieš Serbiją, Nr. 21794/08, 2013 m. kovo 26 d. 106, 127

Europos socialinių teisių komiteto praktika

Association for the Protection of All Children (APPROACH) prieš Belgiją, skundas Nr. 98/2013, 2015 m. sausio 20 d. 112
Association for the Protection of All Children (APPROACH) prieš Slovėniją, skundas Nr. 95/2013, 2014 m. gruodžio 5 d. 112, 113
Association for the Protection of All Children (APPROACH) prieš Čekijos Respubliką, skundas Nr. 96/2013, 2015 m. sausio 20 d. 112
Defence for Children International (DCI) prieš Belgiją, skundas Nr. 69/2011, 2012 m. spalio 23 d. 30, 130, 144, 148
Defence for Children International (DCI) prieš Nyderlandus, skundas Nr. 47/2008, 2009 m. spalio 20 d. 19, 27, 147, 148
European Action of the Disabled (AEH) prieš Prancūziją, skundas Nr. 81/2012, 2013 m. rugsėjo 11 d. 132, 135
European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) prieš Prancūziją, skundas Nr. 82/2012, 2013 m. kovo 19 d. 131, 151
European Roma Rights Centre (ERRC) prieš Italiją, skundas Nr. 27/2004, 2005 m. gruodžio 7 d. 148
Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) prieš Airiją, Nr. 89/2013, 2014 m. rugsėjo 12 d. 122
General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) ir Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) prieš Graikiją, skundas Nr. 66/2011, 2012 m. gegužės 23 d. 132, 151
International Association Autism Europe (IAAE) prieš Prancūziją, skundas Nr. 13/2002, 2003 m. lapkričio 4 d. 54, 132
International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) prieš Kroatiją, skundas Nr. 45/2007, 2009 m. kovo 30 d. 135
International Commission of Jurists (ICJ) prieš Portugaliją, skundas Nr. 1/1998, 1999 m. rugsėjo 9 d. 30
International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) prieš Prancūziją, skundas Nr. 14/2003, 2004 m. rugsėjo 8 d. 130, 144
Médecins du Monde – International prieš Prancūziją, skundas Nr. 67/2011, 2012 m. rugsėjo 11 d. 135, 148
Mental Disability Advocacy Center (MDAC) prieš Bulgariją, skundas Nr. 41/2007, 2008 m. birželio 3 d. 30, 55, 133, 135, 136
Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) prieš Prancūziją, skundas Nr. 26/2004, 2005 m. birželio 15 d. 44

World Organisation against Torture (OMCT) prieš Airiją, skundas Nr. 18/2003, 2004 m. gruodžio 7 d. 27
World Organisation against Torture (OMCT) prieš Belgiją, skundas Nr. 21/2003, 2004 m. gruodžio 7 d. 105, 112
World Organisation Against Torture (OMCT) prieš Graikiją, skundas Nr. 17/2003, 2004 m. gruodžio 7 d. 30

Nacionalinių teismų praktika

Jungtinė Karalystė - aukštojo teismo sprendimas *R (B atstovas) prieš Londono miesto Mertono apylinkės merą ir savivaldą*, [2003] EWHC 1689 (Administracinis), 2003 m. liepos 14 d. 159
Jungtinė Karalystė - apeliacinio teismo sprendimas *R (CJ atstovas) prieš Cardiff miesto tarybą*, [2011] EWCA Civ 1590, 2011 m. gruodžio 20 d. 160
Jungtinė Karalystė - aukštesniojo tribunolo (immigracijos ir prieglobsčio kolegija) sprendimas *R (MK atstovas) prieš Wolverhampton miesto tarybą*, [2013] UKUT 00177 (IAC), 2013 m. kovo 26 d. 160

Europos teismų praktikos paieška

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos duomenų bazė HUDOC

HUDOC duomenų bazėje (http://HUDOC.echr.coe.int) galima nemokamai susipažinti su EŽTT praktika.

Šioje anglų ir prancūzų kalbomis paskelbtoje duomenų bazėje yra patogi ieškyklė, kuria naudojantis lengva susirasti Teismo praktiką.

HUDOC pagalbos skyrelyje (**Help**) rasite mokomųjų filmų ir instrukcijų, kaip naudotis duomenų baze. Daugiau apie tai, kaip naudotis duomenų filtrais ir paieškos laukais, galima sužinoti pelės žymekliu palietus ? ženklą kiekvienos HUDOC sąsajoje esančios paieškos priemonės dešinėje pusėje.

Šiame vadove pateiktos nuorodos į Teismo praktiką yra pakankamai informatyvios, kad pagal jas būtų lengva rasti visą cituojamo sprendimo ar nutarties tekstą.

Prieš pradedant paiešką reikėtų žinoti, kad pagal numatytąsias nuostatas Didžiosios kolegijos ir kolegijų sprendimai rezultatuose rodomi chronologine tvarka, pradedant nuo vėliausiai paskelbto sprendimo. Norėdamas ieškoti kituose (pavyzdžiui, nutarčių) rinkiniuose naudotojas turėtų pažymėti atitinkamą langelį, esantį lauke „Dokumentų rinkiniai“ (**Document Collections**) ekrano viršuje, kairėje pusėje.

Paprasčiausias būdas susirasti bylas yra įrašyti Teismui pateikto pareiškimo numerį į paieškos lauką „Pareiškimo numeris“ (**Application Number**) skiltyje „Išplėstinė paieška“ (**Advanced Search**) ekrano viršuje, dešinėje pusėje, ir spustelėti mėlynąjį paieškos mygtuką (**Search**).

Norėdamas rasti daugiau Teismo praktikos kitais, pavyzdžiui, susijusiais su vaikų, klausimais, naudotojas gali pasirinkti ekrano viršuje, dešinėje, esantį paieškos lauką (**Search field**) su padidinamojo stiklo paveikslėliu. Šiame paieškos lauke naudotojas gali atlikti teksto paiešką pagal:

- vieną žodį (pvz., „child“ (vaikas));
- frazę (pvz., „migrant children“ (vaikai migrantai));
- bylos pavadinimą;
- valstybę;
- loginę frazę (pvz., „child IN alternative care“ (vaikas alternatyvioje priežiūroje)).

Kad naudotojas galėtų geriau atlikti teksto paiešką, galima rinktis ir paprastosios loginės paieškos (**Simple Boolean search**) metodą – tereikia spustelėti paieškos lauke (**Search field**) esančią rodyklę. Paprastąją loginę paiešką galima atlikti šešiais būdais: ieškoti tikslaus žodžio ar frazės; visų pasirinktų žodžių; kad tekste būtų bent vienas iš pasirinktų žodžių arba nebūtų nė vieno iš tų žodžių; taip pat galima ieškoti tekste, esančiame arti pasirinktų žodžių, arba atlikti laisvos formos loginę paiešką.

Gautus paieškos rezultatus naudotojas gali lengvai patikslinti naudodamas filtrus, kurie pateikti kairėje ekrano pusėje, skiltyje „Filtrai“ (**Filters**), pavyzdžiui, „Kalba“ (**Language**) arba „Valstybė“ (**State**). Galima naudoti vieną filtrą arba derinti kelis filtrus, taip gaunant dar tikslesnius rezultatus. Reikšminių žodžių (**Keywords**) filtras gali būti naudinga priemonė, nes jį naudojant dažnai galima ieškoti pagal sąvokas, paimtas iš EŽTK teksto ir tiesiogiai susietas su Teismo argumentais ir išvadomis.

Pavyzdys. Kaip susirasti Teismo praktiką dėl prieglobsčio prašytojų išsiuntimo, kai jiems gresia pavojus patirti kankinimus ar kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį arba baudimą, pagal EŽTK 3 straipsnį.

1) Pirmiausia naudotojas įrašo frazę „vaikai migrantai“ į paieškos lauką (**Search field**) ir spusteli mėlynąjį paieškos mygtuką (**Search**).

2) Gavęs paieškos rezultatus naudotojas pasirenka skaičių „3“ naudodamas „Pažeidimų filtrą“ (**Violation filter**), esantį filtrų skiltyje (**Filters**), ir taip patikslina paieškos rezultatus, taigi rodomi tik tie rezultatai, kurie yra susiję su konvencijos 3 straipsnio pažeidimu.

3) Tada naudotojas gali pasirinkti norimus reikšminius žodžius naudodamas reikšminių žodžių filtrą (**Keywords filter**), kad dar labiau patikslintų rezultatus, taigi liktų tik su 3 straipsniu susiję rezultatai, pavyzdžiui, pagal reikšminius žodžius „(3 str.) Kankinimo uždraudimas“.

HUDOC duomenų bazėje pateiktos svarbesnių bylų teisinės santraukos. Tokią santrauką sudaro aprašomoji antraštė, tiksliai išdėstyti bylos faktai ir teisės nuostatos. Joje pabrėžiami teisiniu požiūriu svarbiausi dalykai. Jeigu yra parengta tokia santrauka, tai paieškos rezultatuose kartu su nuoroda į Teismo sprendimo tekstą arba nutartį pateikiama nuoroda į teisines santraukas (**Legal Summaries**). Naudotojas taip pat gali ieškoti tik teisinių santraukų, pažymėdamas langelį „Teisinės santraukos“ (**Legal Summaries**) laukelyje „Dokumentų rinkiniai“ (**Document Collections**).

Jeigu yra paskelbti neoficialūs bylos vertimai į kai kurias kalbas, tai paieškos rezultatuose kartu su nuoroda į Teismo sprendimo tekstą arba nutartį pateikiama nuoroda „Vertimai į kitas kalbas“ (**Language versions**). HUDOC duomenų bazėje pateikiamos nuorodos ir į kitų organizacijų interneto svetaines, kuriose paskelbta daugiau EŽTT bylų vertimų į kitas kalbas. Daugiau apie tai skaitykite HUDOC duomenų bazės pagalbos skyrelio (**Help**) dalyje „Vertimai į kitas kalbas“ (**Language versions**).

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika duomenų bazėje CURIA

Teismų praktikos duomenų bazėje CURIA (http://curia.europa.eu) galima nemokamai susipažinti su Europos Teisingumo Teismo (dabar Europos Sąjungos Teisingumo Teismas) praktika.

Duomenų bazės ieškykle galima naudotis visomis oficialiosiomis ES kalbomis[568]. **Kalbą** galima pasirinkti ekrano viršuje, dešinėje pusėje. Naudojant ieškyklę galima ieškoti informacijos visuose su užbaigtomis ir tebenagrinėjamomis Teisingumo Teismo, Bendrojo Teismo ir Tarnautojų teismo bylomis susijusiuose dokumentuose.

568 Nuo 2004 m. balandžio 30 d. – ispanų, danų, vokiečių, graikų, anglų, prancūzų, italų, olandų, portugalų, suomių ir švedų kalbomis; nuo 2004 m. gegužės 1 d. taip pat čekų, estų, latvių, lietuvių, vengrų, lenkų, slovakų ir slovėnų, nuo 2007 m. sausio 1 d. – bulgarų ir rumunų, nuo 2007 m. balandžio 30 d. – maltiečių, o nuo 2011 m. gruodžio 31 d. – ir airių kalba. Laikinos išimtys nustatytos Reglamentu (EB) Nr. 920/2005 ir Reglamentu (ES) Nr. 1257/2010. Stojimo į ES dieną galioję antrinės teisės aktai šiuo metu verčiami į kroatų kalbą ir bus per kelis kartus paskelbti Europos Sąjungos oficialiojo leidinio specialiajame leidime.

Galite naudotis pagalbos skyreliu (**Help**): http://curia.europa.eu/common/juris/en/aideGlobale.pdf. Kiekvienas paieškos laukelis taip pat yra susietas su pagalbos puslapiu, kurį galite peržiūrėti spustelėję greta laukelio esantį klaustuko ženklą. Jame rasite naudingos informacijos, kad paieškos priemone galėtumėte naudotis kuo efektyviau.

Paprasčiausias būdas rasti konkrečią bylą yra įrašyti visą bylos numerį į paieškos laukelį „Bylos numeris“ (**Case number**) ir spustelėti žaliąjį mygtuką „Ieškoti“ (**Search**). Taip pat galima ieškoti bylų naudojant bylos numerio dalį; pavyzdžiui, laukelyje „Bylos numeris“ įrašius skaičių 122, paieškos rezultatuose bus parodytos kiekvienų metų bylos, kurių numeryje yra skaičius 122, nagrinėtos bet kurio iš trijų teismų – Teisingumo Teismo, Bendrojo Teismo ir (arba) Tarnautojų teismo.

Taip pat galima laukelyje „Bylos šalys“ (**Name of parties**) ieškoti bendrinio bylos pavadinimo. Jis paprastai yra sudarytas iš supaprastintai pateiktų bylos šalių pavardžių ar pavadinimų.

Iš viso paiešką sudaro 16 įvairios paskirties laukelių, padedančių gauti tikslesnius paieškos rezultatus. Šiuos įvairius paieškos laukelius yra patogu naudoti, be to, juos galima įvairiai derinti. Prie daugelio iš jų yra pridėti pasirenkamieji sąrašai, kuriuos galima išskleisti spustelėjus šalia laukelio esantį ženkliuką ir išsirinkti norimus paieškos žodžius.

Per bendresnio pobūdžio paieškas, naudojant laukelį „Žodžiai tekste“ (**Text**), rezultatai gaunami ieškant reikšminių žodžių visuose dokumentuose, kurie buvo paskelbti Rinkinyje nuo 1954 m. (o Rinkinio viešosios tarnybos bylose (ECR-SC) – nuo 1994 m.).

Konkretesnių teminių sričių paieškai galima naudoti laukelį „Sritis“ (**Subject-matter**): tereikia spustelėti laukelio dešinėje pusėje esantį ženkliuką ir iš sąrašo išsirinkti norimą dalykinę sritį arba sritis. Tokios paieškos rezultatas yra abėcėlinis sąrašas atrinktų dokumentų, susijusių su tais teisiniais dalykais, nagrinėtais Teisingumo Teismo, Bendrojo Teismo ir Tarnautojų teismo sprendimuose bei generalinių advokatų išvadose.

CURIA svetainėje yra ir daugiau teismų praktikos paieškos priemonių, kurios išvardytos toliau.

Prieiga pagal numerį. Šiame skyriuje surinkta informacija apie visas bylas, nagrinėtas bet kurio iš trijų teismų. Bylos išdėstytos pagal bylos numerį tokia tvarka, kokia jos buvo pateiktos atitinkamai kanceliarijai. Su bylomis galima susipažinti spustelėjus reikiamą bylos numerį. Prieigą pagal numerį rasite čia: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/.

Teismų praktikos santraukų sąvadas. Šiame skyriuje sistemingai išdėstytos teismų praktikos santraukos, pateikiant kiekviename sprendime priimtas svarbiausias teisės nuostatas. Stengiamasi, kad tokios santraukos tekstas būtų kuo artimesnis tikrajam sprendimo tekstui. Sąvadas pateiktas čia: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/.

Doktrinos straipsniai, susiję su sprendimais. Šiame skyriuje pateikiamos nuorodos į doktrinos straipsnius, teisės apžvalgininkų parengtus dėl sprendimų, kuriuos visi trys teismai priėmė nuo pat jų įsteigimo. Kiekvieno teismo sprendimai atskirai išdėstyti chronologine tvarka pagal bylos numerį, o teisės apžvalgininkų parengti doktrinos straipsniai – chronologine paskelbimo tvarka. Nuorodos pateikiamos originalo kalba. Doktrinos straipsnius, susijusius su sprendimais, rasite čia: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/.

Nacionalinių teismų praktikos duomenų bazė. Šia atskira duomenų baze galima naudotis per CURIA svetainę. Joje rasite prieigą prie nacionalinių teismų praktikos, susijusios su ES teise. Šioje duomenų bazėje pateiktas ES valstybių narių nacionalinių teismų praktikos rinkinys. Informacija į ją atrenkama selektyviai peržiūrint teisinę periodiką ir palaikant tiesioginius ryšius su daugeliu nacionalinių teismų. Nacionalinių teismų praktikos duomenų baze anglų ir prancūzų kalbomis galite naudotis čia: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/.

Minimi teisės aktai

Jungtinių Tautų teisės aktai

Dėl pagrindinių JT sutarčių, įskaitant Vaiko teisių konvenciją, ir jų stebėsenos institucijų žr.: www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx.

Dėl Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos ir konvencijų dėl tarptautinės vaikų apsaugos, šeimos ir turtinių santykių žr.: https://www.hcch.net/en/instruments/conventions.

Europos Tarybos teisės aktai

Visi Europos Tarybos teisės aktai skelbiami internete adresu http://conventions.coe.int/Treaty/. Informacijos apie ET teisės aktų pripažinimo ES valstybėse narėse statusą žr. FRA svetainės skyriuje „Tarptautiniai įsipareigojimai" (International obligations): http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/int-obligations.

	Pavadinimas
Vaikų teisės, pilietinės teisės	
Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija	Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14, CETS Nr. 005, Roma, 1950 11 4, p. 1–15.
Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas	Žmogaus teisių ir pagrindinių teisių apsaugos konvencijos, iš dalies pakeistos protokolu Nr. 11, protokolas, CETS Nr. 009, Paryžius, 1952 3 20, p. 1–3.
Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 12	Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 12, CETS Nr. 177, Roma, 2000 11 4, p. 1–3.
Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo	Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo, CETS Nr. 160, Strasbūras, 1996 1 25, p. 1–10.
Europos konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso	Europos konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso, CETS Nr. 085, Strasbūras, 1975 10 15, p. 1–5.
Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija	Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija), CETS Nr. 164, Oviedas, 1997 4 4, p. 1–12.
Asmens tapatybės klausimai	
Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija	Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, CETS Nr. 157, Strasbūras, 1995 2 1, p. 1–10.
Europos konvencija dėl pilietybės	Europos konvencija dėl pilietybės, CETS Nr. 166, Strasbūras, 1997 11 6, p. 1–13.
Europos Tarybos konvencija siekiant išvengti padėties, kai dėl valstybių teisių perėmimo liekama be pilietybės	Europos Tarybos konvencija siekiant išvengti padėties, kai dėl valstybių teisių perėmimo liekama be pilietybės, CETS Nr. 200, Strasbūras, 2006 5 19, p. 1–7.
Šeimos gyvenimas ir tėvų priežiūra	
Konvencija dėl teisės bendrauti su vaikais	Konvencija dėl teisės bendrauti su vaikais, CETS Nr. 192, Strasbūras, 2003 5 15, p. 1–13.
Europos konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta)	Europos konvencija dėl įvaikinimo (pataisyta), CETS Nr. 202, Strasbūras, 2008 11 27, p. 1–11.
Europos konvencija dėl sprendimų, susijusių su vaikų globa, pripažinimo ir vykdymo bei vaikų globos atnaujinimo	Europos konvencija dėl sprendimų, susijusių su vaikų globa, pripažinimo ir vykdymo bei vaikų globos atnaujinimo, CETS Nr. 105, Liuksemburgas, 1980 5 20, p. 1–12.

Vaikų apsauga nuo smurto ir išnaudojimo	
Europos Tarybos konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos	Europos Tarybos konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos, CETS Nr. 201, Lansarotė, 2007 10 25, p. 1–21.
Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą	Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, CETS Nr. 126, Strasbūras, 1987 11 26, p. 1–9.
Konvencija dėl elektroninių nusikaltimų	Konvencija dėl elektroninių nusikaltimų, CETS Nr. 185, Budapeštas, 2001 11 23, p. 1–27.
Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis	Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, CETS Nr. 197, Varšuva, 2005 5 16, p. 1–21.
Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo	Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo, CETS Nr. 210, Stambulas, 2011 5 11, p. 1–31.
Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės	
Europos socialinė chartija	Europos socialinė chartija, CETS Nr. 035, Turinas, 1961 10 18, p. 1–18.
Europos socialinė chartija (pataisyta)	Europos socialinė chartija (pataisyta), CETS Nr. 163, Strasbūras, 1996 5 3, p. 1–29.
Migracijos ir prieglobsčio klausimai	
Europos konvencija dėl nepilnamečių repatriacijos	Europos konvencija dėl nepilnamečių repatriacijos, CETS Nr. 071, Haga, 1970 5 28, p. 1–9.
Europos konvencija dėl darbuotojų migrantų teisinio statuso	Europos konvencija dėl darbuotojų migrantų teisinio statuso, CETS Nr. 093, Strasbūras, 1977 11 24, p. 1–14.
Europos socialinės apsaugos konvencija	Europos socialinės apsaugos konvencija, CETS Nr. 078, Paryžius, 1972 12 14, p. 1–42.
Europos socialinės apsaugos kodeksas	Europos socialinės apsaugos kodeksas, CETS Nr. 048, Strasbūras, 1964 4 16, p. 1–33.
Vartotojų ir duomenų apsauga	
Konvencija dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu	Konvencija dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu, CETS Nr. 108, Strasbūras, 1981 1 28, p. 1–10.
Europos konvencija dėl televizijos be sienų	Europos konvencija dėl televizijos be sienų, CETS Nr. 132, Strasbūras, 1989 5 5, p. 1–20.

ES teisės aktai

Visi ES teisės aktai skelbiami internete adresu http://eur-lex.europa.eu.

Sutrumpintas pavadinimas	Pavadinimas
Nediskriminavimas	
Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB)	2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, OL L 180, 2000 7 19, p. 22–26.
Užimtumo lygybės direktyva (2000/78/EB)	2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus, OL L 303, 2000 12 2, p. 16–22.
Direktyva dėl lyčių lygybės, susijusios su prekėmis ir paslaugomis (2004/113/EB)	2004 m. gruodžio 13 d. Tarybos direktyva 2004/113/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, OL L 373, 2004 12 21, p. 37–43.
Šeimos gyvenimas ir tėvų priežiūra	
Reglamentas „Briuselis IIa“ (EB) Nr. 2201/2003	2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantis Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000, OL L 338, 2003 12 23, p. 1–29.
Išlaikymo reglamentas (EB) Nr. 4/2009	2008 m. gruodžio 18 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje, OL L 7, 2009 1 10, p. 1–79.
Mediacijos direktyva (2008/52/EB)	2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų, OL L 136, 2008 5 24, p. 3–8.
Direktyva dėl teisės kreiptis į teismą (2002/8/EB)	2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva 2002/8/EB, numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles, OL L 26, 2003 1 31, p. 41–47.
Vaikų apsauga nuo smurto ir išnaudojimo	
Jaunų darbuotojų direktyva (94/33/EB)	1994 m. birželio 22 d. Tarybos direktyva 94/33/EB dėl dirbančio jaunimo apsaugos, OL L 216, 1994 8 20, p. 12–20.
Direktyva prieš prekybą žmonėmis (2011/36/ES)	2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR, OL L 101, 2011 4 15, p. 1–11.

Direktyva dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija (2011/93/ES)	2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/93/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR, OL L 335, 2011 12 17, p. 1–14.
Nusikaltimo aukų teisių direktyva (2012/29/ES)	2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, OL L 315, 2012 11 14, p. 57–73.
Direktyva dėl leidimų apsigyventi suteikimo prekybos žmonėmis aukoms (2004/81/EB)	2004 m. balandžio 29 d. Tarybos direktyva 2004/81/EB dėl teisės laikinai apsigyventi suteikimo trečiųjų šalių piliečiams, kurie yra prekybos žmonėmis aukos arba kuriais buvo pasinaudota nelegalios imigracijos tikslais ir kurie bendradarbiauja su kompetentingomis institucijomis, OL L 261, 2004 8 6, p. 19–23.
Komisijos sprendimas 2007/698/EB	2007 m. spalio 29 d. Komisijos sprendimas, iš dalies keičiantis Sprendimą 2007/116/EB dėl papildomų rezervuotų numerių, prasidedančių skaitmenimis 116, skyrimo (pranešta dokumentu Nr. C(2007) 5139) (tekstas svarbus EEE), OL L 284, 2007 10 30, p. 31–32.
Migracija ir prieglobstis, įskaitant vaikų migrantų socialines teises	
Prieglobsčio procedūrų direktyva (2013/32/ES)	2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/32/ES dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendros tvarkos, OL L 180, 2013 6 29, p. 60–95.
Dublino reglamentas (ES) Nr. 604/2013	2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 604/2013, kuriuo išdėstomi valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliečio arba asmens be pilietybės vienoje iš valstybių narių pateikto tarptautinės apsaugos prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijai ir mechanizmai, OL L 180, 2013 6 29, p. 31–59.
Priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų direktyva (2011/95/ES)	2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/95/ES dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų, vienodo statuso pabėgėliams arba papildomą apsaugą galintiems gauti asmenims ir suteikiamos apsaugos pobūdžio reikalavimų, OL L 337, 2011 12 20, p. 9–26.
Reglamentas (ES) Nr. 492/2011	2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 492/2011 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Sąjungoje (tekstas svarbus EEE), OL L 141, 2011 5 27, p. 1–12.
Laisvo judėjimo direktyva (2004/38/EB)	2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinanti Direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB (tekstas svarbus EEE), OL L 158, 2004 4 30, p. 77–123.

Tarybos direktyva 77/486/EEB dėl darbuotojų migrantų vaikų mokymo	1977 m. liepos 25 d. Tarybos direktyva 77/486/EEB dėl darbuotojų migrantų vaikų mokymo, OL L 199, 1977 8 6, p. 32–33.
Šeimos susijungimo direktyva (2003/86/EB)	2003 m. rugsėjo 22 d. Tarybos direktyva 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą, OL L 251, 2003 10 3, p. 12–18.
Laikinos apsaugos direktyva (2001/55/EB)	2001 m. liepos 20 d. Tarybos direktyva 2001/55/EB dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant toks asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą, OL L 212, 2001 8 7, p. 12–23.
Priėmimo sąlygų direktyva (2013/33/ES)	2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/33/ES, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo, OL L 180, 2013 6 29, p. 96–116.
Grąžinimo direktyva (2008/115/EB)	2008 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/115/EB dėl bendrų nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių grąžinimo standartų ir tvarkos valstybėse narėse, OL L 348, 2008 12 24, p. 98–107.
Ilgalaikių gyventojų direktyva (2003/109/EB)	2003 m. lapkričio 25 d. Tarybos direktyva 2003/109/EB dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso, OL L 16, 2004 1 23, p. 44–53.
Šengeno sienų kodeksas *(Reglamentas (EB) Nr. 562/2006)*	2006 m. kovo 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 562/2006, nustatantis taisyklių, reglamentuojančių asmenų judėjimą per sienas, Bendrijos kodeksą (Šengeno sienų kodeksas), OL L 105, 2006 4 13, p. 1–32.
Vartotojų ir asmens duomenų apsauga	
Vartotojų teisių direktyva (2011/83/ES)	2011 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/83/ES dėl vartotojų teisių, kuria iš dalies keičiamos Tarybos direktyva 93/13/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/44/EB bei panaikinamos Tarybos direktyva 85/577/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 97/7/EB (tekstas svarbus EEE), OL L 304, 2011 11 22, p. 64–88.
Direktyva 87/357/EEB dėl produktų, kurie, atrodydami kitokie, nei yra iš tikrųjų, kelia pavojų vartotojų sveikatai ar saugai	1987 m. birželio 25 d. Tarybos direktyva 87/357/EEB dėl valstybių narių įstatymų, skirtų produktams, kurie, atrodydami kitokie, nei yra iš tikrųjų, kelia pavojų vartotojų sveikatai ar saugai, suderinimo, OL L 192, 1987 7 11, p. 49–50.
Nuotolinės prekybos direktyva (97/7/EB)	1997 m. gegužės 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 97/7/EB dėl vartotojų apsaugos, susijusios su nuotolinės prekybos sutartimis – Tarybos ir Parlamento pareiškimas dėl 6 straipsnio 1 dalies, Komisijos pareiškimas dėl 3 straipsnio 1 dalies pirmosios įtraukos, OL L 144, 1997 6 4, p. 19–27.

Direktyva dėl bendros gaminių saugos (2001/95/EB)	2001 m. gruodžio 3 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/95/EB dėl bendros gaminių saugos (tekstas svarbus EEE), OL L 11, 2002 1 15, p. 4–17.
Direktyva 2009/39/EB dėl specialios mitybinės paskirties maisto produktų	2009 m. gegužės 6 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/39/EB dėl specialios mitybinės paskirties maisto produktų (nauja redakcija) (tekstas svarbus EEE), OL L 124, 2009 5 20, p. 21–29.
Direktyva dėl žaislų saugos (2009/48/EB)	2009 m. birželio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/48/EB dėl žaislų saugos (tekstas svarbus EEE), OL L 170, 2009 6 30, p. 1–37.
Televizijos be sienų direktyva (89/552/EEB)	1989 m. spalio 3 d. Tarybos direktyva 89/552/EEB dėl valstybių narių įstatymuose ir kituose teisės aktuose išdėstytų nuostatų, susijusių su televizijos programų transliavimu, derinimo, OL L 298, 1989 10 17, p. 23–30.
Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyva (2010/13/ES)	2010 m. kovo 10 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/13/ES dėl valstybių narių įstatymuose ir kituose teisės aktuose išdėstytų tam tikrų nuostatų, susijusių su audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų teikimu, derinimo (tekstas svarbus EEE), OL L 95, 2010 4 15, p. 1–24.
Duomenų apsaugos direktyva (95/46/EB)	1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, OL L 281, 1995 11 23, p. 31–50.
Direktyva 2002/58/EB dėl asmens duomenų tvarkymo ir privatumo apsaugos elektroninių ryšių sektoriuje	2002 m. liepos 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/58/EB dėl asmens duomenų tvarkymo ir privatumo apsaugos elektroninių ryšių sektoriuje (Direktyva dėl privatumo ir elektroninių ryšių), OL L 201, 2002 7 31, p. 37–47.
Direktyva dėl nesąžiningos verslo įmonių komercinės veiklos vartotojų atžvilgiu vidaus rinkoje (2005/29/EB)	2005 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/29/EB dėl nesąžiningos įmonių komercinės veiklos vartotojų atžvilgiu vidaus rinkoje ir iš dalies keičianti Tarybos direktyvą 84/450/EEB, Europos Parlamento ir Tarybos direktyvas 97/7/EB, 98/27/EB bei 2002/65/EB ir Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (EB) Nr. 2006/2004 („Nesąžiningos komercinės veiklos direktyva“) (tekstas svarbus EEE), OL L 149, 2005 6 11, p. 22–39.
Klinikinių tyrimų direktyva (2001/20/EB)	2001 m. balandžio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/20/EB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su geros klinikinės praktikos įgyvendinimu atliekant žmonėms skirtų vaistų klinikinius tyrimus, suderinimo, OL L 121, 2001 5 1, p. 34–44.
Reglamentas Nr. 536/2014 dėl žmonėms skirtų vaistų klinikinių tyrimų	2014 m. balandžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 536/2014 dėl žmonėms skirtų vaistų klinikinių tyrimų, kuriuo panaikinama Direktyva 2001/20/EB (tekstas svarbus EEE), OL L 158, 2014 5 27, p. 1–76.

Baudžiamoji teisena ir alternatyvūs procesai	
Direktyva dėl teisės į vertimo paslaugas baudžiamajame procese (2010/64/ES)	2010 m. spalio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese, OL L 280, 2010 10 26, p. 1–7.
Direktyva dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese (2012/13/ES)	2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese, OL L 142, 2012 6 1, p. 1–10.
Direktyva dėl teisės turėti advokatą (2013/48/ES)	2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu, OL L 294, 2003 11 6, p. 1–12.
Pagrindinių teisių chartija	Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, OL C 326, 2012 10 26, p. 391–407.
Neįgalūs vaikai	
Tarybos sprendimas 2010/48/EB	Tarybos sprendimas 2010/48/EB dėl Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos sudarymo Europos bendrijos vardu, OL L 23, 2010 1 27, p. 35–61.

Daug informacijos apie Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūrą (FRA) yra pasiekiama Internete. Ji prieinama FRA internetiniame puslapyje fra.europa.eu.

Daugiau informacijos apie Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką yra prieinama Teismo internetiniame puslapyje (echr.coe.int). HUDOC paieškos portale yra prieinami Teismo sprendimai ir nutartys anglų ir/arba prancūzų kalbomis, vertimai į papildomas kalbas, teisinės santraukos, pranešimai spaudai ir kita informacija apie Teismo darbą.

KAIP ĮSIGYTI EUROPOS SĄJUNGOS LEIDINIŲ

Nemokamų leidinių galite įsigyti:

- vieną egzempliorių:
  svetainėje *EU Bookshop* (http://bookshop.europa.eu);
- daugiau negu vieną egzempliorių / plakatą / žemėlapį:
  Europos Sąjungos atstovybėse (http://ec.europa.eu/represent_lt.htm),
  ES nepriklausančių šalių delegacijose (http://eeas.europa.eu/delegations/index_lt.htm),
  susisiekę su tarnyba *Europe Direct* (http://europa.eu/europedirect/index_lt.htm)
  arba paskambinę numeriu 00 800 6 7 8 9 10 11 (nemokamai visoje ES (*).

(*) Informacija teikiama nemokamai, daugelis skambučių taip pat nemokami (nors kai kurie ryšio paslaugų teikėjai gali imti mokestį, taip pat gali reikėti mokėti, jeigu skambinsite taksofonu arba viešbučio telefonu).

Parduodamų leidinių galite įsigyti:

- svetainėje *EU Bookshop* (http://bookshop.europa.eu).

Kaip įsigyti Europos Tarybos leidinių?

Europos Tarybos leidinių biuras leidžia leidinius visomis šios organizacijos darbo sričių temomis, įskaitant žmogaus teises, teisės mokslą, sveikatą, etiką, socialinius reikalus, aplinką, švietimą, kultūrą, sportą, jaunimą ir architektūros paveldą. Knygų ir elektroninių leidinių iš didelio jos darbų katalogo galima užsisakyti Internetu (http://book.coe.int).

Virtualios skaityklos naudotojai gali nemokamai susipažinti su ką tik išleistų svarbiausių leidinių ištraukomis arba visu kai kurių oficialių dokumentų tekstu.

Informacija apie Europos Tarybos konvencijas, taip pat nesutrumpinti jų tekstai skelbiami Sutarčių biuro internetinėje svetainėje: http://conventions.coe.int/.

doi:10.2811/17750 TK-04-15-510-LT-N

Vaikai yra savarankiški teisių subjektai. Jie yra visų žmogaus ir pagrindinių teisių turėtojai ir subjektai pagal specialias teisės normas, vaikams taikomas dėl išskirtinių vaikams būdingų bruožų. Šiame vadove siekiama parodyti, kaip pagal Europos teisę ir teismų praktiką paisoma konkrečių vaikų interesų ir poreikių. Jame taip pat parodyta vaikų tėvų ir globėjų arba kitų teisinių atstovų svarba ir, jei būtina, nurodyta, kada teisės ir atsakomybė aiškiausiai perduodamos vaikais besirūpinantiems asmenims. Šiuo vadovu siekiama didinti informuotumą ir gerinti žinias apie teisės normas, pagal kurias vaikų teisės saugomos ir remiamos Europoje. Jis yra orientacinė priemonė tiek apie Europos Sąjungos (ES), tiek Europos Tarybos (ET) teisės nuostatas šiose dalykinėse srityse; jame paaiškinta, kaip kiekvieną klausimą reglamentuoja ES teisė, įskaitant Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją, taip pat Europos žmogaus teisių konvencija (EŽTK), Europos socialinė chartija (ESC) ir kiti ET teisės aktai. Vadovas skirtas bendros specializacijos teisės specialistams, teisėjams, prokurorams, vaikų apsaugos institucijoms ir kitiems specialistams bei organizacijoms, kurių pareiga užtikrinti teisinę vaiko teisių apsaugą. Jame paaiškinta svarbiausia teismų praktika ir trumpai aptarti pagrindiniai tiek Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (ESTT), tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) sprendimai.

EUROPOS SĄJUNGOS PAGRINDINIŲ TEISIŲ AGENTŪRA
Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Vienna - Austria
Tel. +43 (1) 580 30-60 – Faks. +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

EUROPOS TARYBA
67075 Strasbourg Cedex – France

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMAS
Tel. +33 (0) 3 88 41 20 18 – Faks. +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

VAIKŲ TEISIŲ SKYRIUS
Tel. +33 (0) 388 41 25 07 – Faks. +33 (0) 90 21 52 85
coe.int/children – children@coe.int

Leidinių biuras

ISBN 978-92-871-9904-1 (Europos Taryba)
ISBN 978-92-9239-909-2 (FRA)